This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.

+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.

+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.

+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

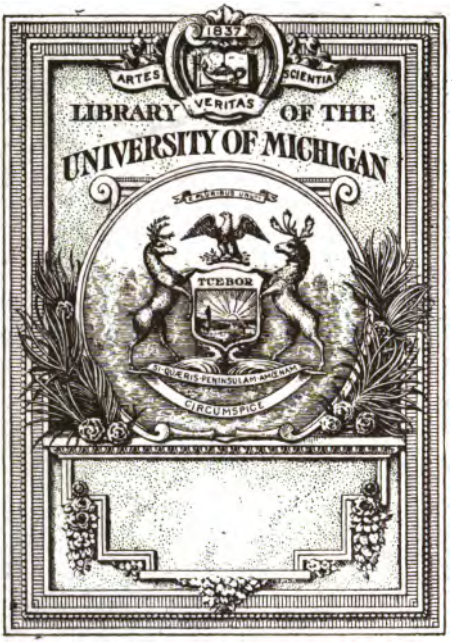
1837
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
SI QUAERIS PENINSULAM AMOENAM
CIRCUMSPICE

BV
3340
.A2
T6

MEDEDEELINGEN

VAN WEGE HET

NEDERLANDSCHE ZENDELINGGENOOTSCHAP;

bijdragen tot de kennis der zending en der taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië.

UITGEGEVEN DOOR

BESTUURDERS VAN VOORNOEMD GENOOTSCHAP.

ACHT-EN-DERTIGSTE JAARGANG.

TE ROTTERDAM, BIJ
M. WYT & ZONEN.
Drukkers van het Nederlandsche Zendelinggenootschap.
1894.

INHOUD.

Land- en Volkenkunde van Nederlandsch Oost-Indië.

Bladz.

Naar het meer van Poso, door ALB. C. KRUIJT. . . 1.
Iets over de Javaansche desa, door C. POENSEN. (*Vervolg*). 24.
Als voren. (*Vervolg en slot*). . . . . 97.
De foeja-bereiding in Poso, door ALB. C. KRUIJT. . 200.
Lijst van voorwerpen uit Gorontalo en Poso, ingezonden door denzelfden. . . . . 203.
Tweede lijst id. id. . . . . 206.
Savoeneesche straffen, door J. (K.) WIJNGAARDEN. . 207.
Een en ander uit de aanteekeningen van R. TAMPENAWAS, te Pernangenen. (Ingezonden, door denzelfden) . 227.
Iets over naamgeving en eigennamen voornamelijk bij de Karau-Bataks, door denzelfden. . . . . 311.
Bijlage. Bataksche Namen. . . . . 329.
De Legenden der Poso-Alfoeren aangaande de eerste menschen, door ALB. C. KRUIJT. . . . . 339.

Dagboeken, Verslagen en Brieven uit de Zending.

De zending onder de Karau-Bataks (Deli), door J. (K.) WIJNGAARDEN. (Een en ander uit de aanteekeningen der Minahassische onderwijzers). . . . . 62.
Verslag omtrent de zending onder de Karau-Bataks, door denzelfden. . . . . 133.
Staten, door denzelfden . . . . . 184.
Bericht nopens den voortgang der Evangelisatie in de Minahassa, gedurende 1893, door H. ROOKER. . . . 247.

358611

Verslag benevens rekening en verantwoording van het Hoofd-Comité tot Hulpverschaffing aan de noodlijdenden op Groot-Sangir, geconstitueerd 19 Juni 1892, ontbonden 26 Februari 1894. . . . . 291.
Verslag omtrent den werkkring Kediri gedurende 1893, door J. KRUIJT. . . . . 302.
In memoriam J. (K.) WIJNGAARDEN. . . . . 309.
Onze Ontginner, door J. KREEMER. . . . . 347.
Aanteekeningen. . . . . 358.
Staat der Genootschapsscholen in de Minahassa, ult°. December 1893, door H. ROOKER. . . . . 361.
Statistieke opgaven van het aantal gedoopte volwassenen en kinderen, aangenomen lidmaten en voltrokken huwelijken in de Minahassa gedurende het jaar 1993, door denzelfden. . . . . 367.

De Zendingwetenschap.

Eenige denkbeelden omtrent de verhouding van den Staat tot de Inlandsche christenen en omtrent den toestand, waarin de christen Inlanders zich nu bevinden, inzonderheid op Java, door Dr. H. J. OFFERHAUS, O.-Ind. Predikant. 86.
Dr. R. GRUNDEMANN, Missionsstudiën und kritiken. (Verslag ter jaarvergadering), door J. C. NEURDENBURG.. 186.
Toespraak gehouden bij de afvaardiging van Dr. H. BERVOETS en zijne Echtgenoote naar Môdjô-warnô, door Dr. P. D. CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE. . . . . 375.
Bronnen en hulpmiddelen voor de kennis en studie onzer zendingen, door J. C. NEURDENBURG. . . . . 385.
Nog iets over foeja-bereiding, door ALB. C. KRUIJT. . 392.

Kaartje behoorende bij de reis van ALB. C. KRUIJT (van Mapane – Bocht van Tomini naar het meer Poso) voor blz. 1.
Plaatje: Woning van den zendeling KRUIJT. . . . 200.

91.

02.
09.
47.
58.

61.

67.

86.

86.

5.

5.
2.

1.
).

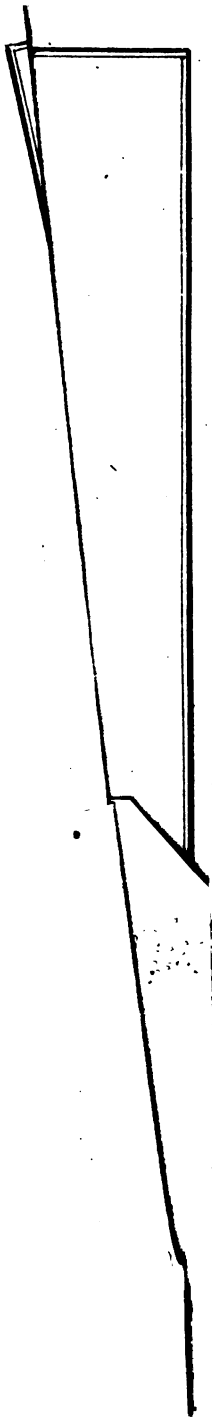

LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH INDIË.

Naar het Meer van Poso.

Door ALB. C. KRUIJT.

(Met een kaartje.)

Van het strand loopen verschillende wegen naar het Meer van Poso. De twee voornaamste zijn die van Poso en van Mapane. Daar ik de reis naar het Meer tweemaal maakte (de tweede maal echter niet geheel tot aan het Meer) en daarbij beide wegen gevolgd heb, wensch ik u op de heenreis te brengen langs den weg van Poso, om teruggaande het pad te volgen aan den linkeroever der Poso-rivier, welk pad uitloopt op de kampong Mapane.

Gelijk bekend is, kan men de Poso-rivier tot Tomasa en verder opvaren. Het is evenwel hoogst onaangenaam anderhalven dag in een klein, ongemakkelijk, geheel open vaartuigje te zitten, en tegen den sterken stroom op te worstelen. Het pad, dat van het strand naar Tomasa loopt, levert geen bijzondere bezwaren op. Slechts eenmaal, kort voordat men aan het nietsbeteekenend gehucht Tagoloe komt, heeft men eenen berg over te klimmen; doch overigens kan men gebruik maken van de bedding van verschillende riviertjes. Men loopt voortdurend door bosch, tot dat eenige tuinen van het vorige of van vroegere jaren aankondigen, dat Kalingoa nabij is.

Wij bleven den eersten nacht in pas genoemde kampong, en vertrokken den volgenden morgen naar Imboe. De weg (en dit geldt voor alle wegen naar het Meer) is een en al slijk, waarin wij tot over de enkels zakten. Eerst langzaam stijgende door een bosch, tot wij boven op het gebergte gekomen, een koesoe-koesoeveld bereiken, vanwaar wij een prachtig gezicht hebben op het dal van Imboe, waarin zich de Tomasa-rivier met tallooze bochten slingert. Rondom bergen; ginds naar het Oosten op dien hoogsten top de kampong Makoepa. Het oog wordt aangenaam aangedaan door het heldere groen der tuinen, dat sterk afsteekt bij de donkere, sombere kleur der bosschen. Wij dalen nu voortdurend, meest door tuinen en koesoe-koesoevelden tot wij in het dal zijn. Naar het N. tegen eene hoogte ligt de kampong; maar wij gaan in oostelijke richting naar de „lobo" (raadhuis).

In de lobo gezeten zag ik tot mijne verwondering mijnen gids, dien ik had uitgezonden om miloe te koopen, terugkomen, gevolgd door een tiental vrouwen en meisjes, die onbeschroomd binnentraden, en in eenen kring om mij heen gingen zitten. Ik gaf hun mijne verwondering te kennen, dat zij mij zoo onbevreesd te gemoet traden, daar zij mij toch niet kenden; doch eene van haar antwoordde: „Neen, mijnheer, wij hebben u reeds meermalen te Kalingoa ontmoet, en wij zijn slechts hier om onzen tuin."

Wanneer men in het dal van Imboe zijnde, om zich heen ziet, ontwaart men niets dan bergen en men voorspelt zich reeds een' sterken klim om er uit te komen. Toch is dit niet het geval. Ofschoon wij eenen grooten omweg moeten maken, heeft de Alifoer toch een pad gevonden, dat geleidelijk en bijna ongemerkt naar boven voert; maar is men eenmaal boven, dan ziet men zijnen weg langs eene steile helling naar beneden gaan in het dal van de Poso-rivier,

een golvend terrein, wederom door bergen omzoomd. Ginds aan den overkant der rivier ziet men tuinen tegen de hellingen der bergen. Molowago, de hoogste kampong der Topebato-Alifoeren ligt in het grauwe verschiet.

Op een' van de lagere bergen, die dit dal omzoomen ligt Paloeasi. Alleraardigst zien die kampongs er op eenigen afstand uit. Hoe lief kijken die huizen door het geboomte (meestal bamboe) op u neer! Het moet daar wel een gezellig, lief plekje zijn! Maar hoe wordt men teleurgesteld, als men zulk eene kampong betreedt! Die aardige huizen, bouwvallig en ongeregeld op eenen hoop. De grond vol onkruid en struiken, en waar de varkens dit hebben gewied, hebben zij er modder en vuilnis voor in de plaats gelaten. Voorts drooge bladeren, allerlei stukken hout en katoe, dat niet kon dienen en daarom werd neergeworpen. En met de varkens wedijveren de menschen in onreinheid. Nieuw moet zulk een huis er niet kwaad hebben uitgezien, maar men onderhoudt de zaken niet.

Paloeasi (= bok) is eveneens eene vuile kampong van acht huizen. Tot deze plaats is de Poso-rivier bevaarbaar, verderop heeft men voortdurend stroomversnellingen en watervallen. De Kabosenja, die niet ter plaatse was, doch dien ik eens in mijn huisje heb ontvangen, staat bekend als een „groot man".

Voorts heeft Paloeasi ook eene „lobo", kleiner maar netter (waarschijnlijk nieuwer) dan die te Imboe, overigens op gelijke wijze ingericht. Het was naar dit gebouw, dat wij ons begaven.

Te Paloeasi zijn wij niet meer onder de Tolage-Alifoeren, maar onder de Towingkĕmposo, d.z. de lieden aan den oever van de Poso. Men heeft hierbij evenwel niet aan eenen afzonderlijken stam te denken, evenmin, wanneer men spreekt van de To-rikadomboekoe (de lieden van het

hoogland) te Tomasa, of de To-rano (1) (de lieden van het Meer) of de To-pebato (de lieden die van de kampong Pebato afkomstig zijn). De taal der genoemde stammen is geheel dezelfde en hunne zeden en gewoonten evenzoo, op kleine uitzonderingen na, een gevolg van de verschillende gesteldheid der streken, waar men woont. Anders is het gesteld met de Tonapo, Tobada, Tokolawi, Tomori en andere stammen, wier talen aanmerkelijk van het Barêë verschillen.

Terwijl ik in de lobo te Paloeasi bezig ben een en ander op te teekenen, komt een flink gebouwde Alfoer van omstreeks 50 jaren binnen. Hij ziet met norschen blik de lobo rond, maar hij kijkt mij niet aan. Aldus is hunne gewoonte. Vroeger dacht ik, dat dit inderdaad verstoordheid was, thans heb ik geleerd, dat hunne verlegenheid zich aldus openbaart. Ik spreek hem dus aan: „Kabosenja (als hij het niet is, is hij te meer vereerd) wij zijn op weg naar het Meer." Zie, plotseling is de ontevreden trek van zijn gelaat verdwenen, hij lacht en zet zich naast mij neer. En nu leerde ik hem kennen als den broêr van Paloeasi's hoofd. Wij praatten lang te zamen, en uit alles bleek mij, dat hij reeds veel van mij had gehoord. Onder het spreken viel mijn oog op een rond gat in de middelste plank van de lobo. Ik wist reeds de bestemming er van, doch vroeg het den Alifoer nog eens. „Wel, antwoordde hij, „bij groote feesten wordt daarin het aandeel van Lamoa gelegd." En waarin bestaat dit aandeel? Hij werd verlegen, mompelde wat, en zei toen: „daar" met de vooruitgestoken lippen naar de overblijfselen der menschenschedels, die daar hingen, wijzende.

(1) Rano, water, vindt men ook in het Minahassisch terug. De overgang van *r* in *nd* in „Tondano", heeft men ook in het Pososch, zóo van *rome*, helder (ook voor „zon" gebruikt) *sandeme*, een dag. Eigenaardig is echter, dat men bij de namen der stammen geen overgangsletter aantreft, anders zou het moeten zijn: tombada, tompebato, enz.

Om 8 uur had ik mij juist ter ruste gelegd, vermoeid van den marsch, toen genoemde man terugkwam, thans in gezelschap van andere mannen en vrouwen. Schoenen, deken, enz. wekten groote verbazing. Den volgenden morgen kwam hij nog eens terug om afscheid te nemen, waarna wij ons op weg begaven.

Aanvankelijk daalden wij steil en namen onzen weg door eenen tuin, totdat een rotsig pad ons wederom naar boven op het gebergte voerde in een groot donker bosch. Het is een zeer moeielijke weg, die langs de berghelling loopt, niet breeder dan één voet. Links den steilen, onbeklimbaren bergwand, rechts een afgrond tot aan de Poso-rivier, waarvan evenwel door het geboomte weinig of niets is te zien. Scherpe stukken rots steken overal boven den grond.

Men behoeft niet ver op dit pad te zijn voortgegaan, of de aandacht wordt getrokken door een sterk bruisen van water. Bij onderzoek zeide de gids mij, dat er geen weg was naar de rivier; maar toen wij de drooge bedding van eene bergrivier passeerden, besloot ik met twee mannen dit natuurlijke pad te volgen. We moesten van het eene rotsblok op het andere springen, aleer we beneden waren. Ik zette mij op eene vooruitspringende rots neder, en had van daar een prachtig gezicht. Dáár ziet gij het water schuimend en bruisend met dol geweld op u aankomen. Over vijf terrassen van 1 à 2 M. hoogte komt het water aan, op deze wijze vijf watervallen vormende, die door hun geweld, alle gesprek onmogelijk maken. Bijna voortdurend levert de Poso-rivier in haren bovenloop dergelijke gezichten op.

Zeer vermoeid kwamen wij aan het andere gedeelte van het gebergte, vanwaar wij de kampong Kajoekoe zagen liggen op gelijke hoogte met de plek, waar wij stonden. Sarrend zag het ons aan, sarrend: want een diep dal

scheidde ons nog van ons doel. Wederom dalen, wederom stijgen langs modderige wegen, en eindelijk zijn wij te Kajoekoe.

Kajoekoe beteekent „kokosnoot", en zeer waarschijnlijk heeft het dien naam gekregen, omdat de kampong door kokospalmen is omringd. Het zijn twee groepen huizen op twee toppen gelegen, die te zamen 8 huizen en eene lobo tellen. In de lobo vond ik een gezelschap Tobada en Tonapo, die zout kwamen koopen, en na de eerste begroeting weldra druk aan het onderhandelen gingen met de lieden van Kajoekoe. Eerst na het eten trokken velen zich om mij samen, en kon ik een geregeld gesprek voeren, waarin allen veel behagen hadden.

De Kabosenja, Tanawoedji was niet aanwezig, daar hij naar het Meer was gegaan om eene zaak in orde te brengen, die anders koppensnellen tengevolge zou hebben gehad. Een man van Mokito namelijk had zonder opzet iemand van Balangoa met zijn hakmes aan den voet verwond. Geruimen tijd hierna stierf de gewonde, men zeide, tengevolge van de ontvangen wond, en hieruit zou een oorlog zijn ontstaan, indien de Kabosenja van Kajoekoe niet tusschenbeide ware gekomen. (1)

(1) Op mijnen terugweg van het Meer trof ik Tanawoedji aan. Tegen den avond kwam hij mij in de lobo bezoeken. Onder meer vroeg ook hij mij of ik medicijnen had medegebracht, daar hij gaarne zijne dochter genezen zag. Genoemde dochter heeft eene ziekte, die zeer veel voor komt te Poso; zij doet mij aan lepra denken. Op verschillende plaatsen van het lichaam ontstaan harde bulten en knobbels, die afzichtelijke wonden worden, en handen, voeten en aangezicht menigmaal afschuwelijk misvormen. Hier noemt men die ziekte „tangga". Ik heb er reeds eenigen genezen door middel van eene flinke dosis jod. kal. inwendig en uitwendige behandeling met jodoform. Te Kajoekoe deden zich zes van deze gevallen voor, en de Kabosenja wist zoo vleiend en dringend te praten, dat hij mij de belofte ontlokte over eene maand weder te komen en de zieke te behandelen. Dit was intusschen de aanleiding tot mijne tweede reis, waarvan ik in den aanvang sprak, en welke ik voortzette tot Tamoengkoe.

Hier en overal elders informeerde men, met welk doel ik naar het Meer ging, en het wekte steeds de grootste verwondering, dat Ik „voor mijn pleizier die reis deed; want reizen om kennis te maken met de lieden is voor den Alifoer: „melindja ĕngkabingo" (zonder doel reizen). Dat ik geen handel dreef, bevreemdde allen evenzeer, en wanneer ik hierin aanleiding vond om het doel van mijn zijn te Poso uiteen te zetten dan begreep men mij niet.

In den loop van den avond kwam het hoofd van de Tobada vertrouwelijk en zeer dicht bij mij zitten. „Ik wil van u leeren," zeî hij. „Zoo", antwoordde ik, „dat is goed. Wat wilt ge leeren?" De man antwoordde: „hoe ik menschen kan vergiftigen."

Gedurende den nacht voerde men de raego-dans uit in de lobo, en aangezien daarbij veel gestampt behoort te worden, kwam van slapen niet veel.

Ook toen ik te Kajoekoe terugkwam, was er met ons nog een ander gezelschap in de lobo, bestaande uit jongens en jongelieden. Door hen werd ik eveneens lang uit den slaap gehouden; doch door iets, dat mij meer belang inboezemde dan moraego. Daar hoorde ik namelijk voor het eerst raadsels opgeven en oplossen, en bij het maanlicht kon ik gelukkig een en ander opteekenen. Het is hier de plaats niet over die raadsels en over de gelegenheden, bij welke zij worden opgegeven, uit te weiden. Toch wil ik bij wijze van proef hier een tweetal inlasschen. *Raadsel*: Het maakt nu eens gaten (in de aarde) en loopt dan weer (over de aarde) en omgekeerd. *Antw.* Een mier, die loopgraven langs den weg maakt. *Raadsel*: Het is noch de punt, noch het midden. *Antw.* De elleboog, die gebogen een punt vormt, en gestrekt het midden van den arm is. (1)

(1) In het Pososch:
Waïlo: Mowajaw, mowajā, mowajā mowajaw. Polonja: onti.
Waïlo: Koetoö tandonja, banja; koetoö tongonja, banja. Polonja: sikoe.

Doch vervolgen wij onze heenreis.

Ik werd in den vroegen ochtend gewekt door gepraat van verscheidene lieden (ook vrouwen), die mij kwamen bekijken, en op dat oogenblik hunne verwondering te kennen gaven over het feit, dat mijn deken van haar van schapen was gemaakt, zooals ik den vorigen avond had verteld. Genoeg, vriendschappelijk nam ik afscheid en weldra liepen, sprongen en gleden wij den berg van Kajoekoe af. Is men in de vlakte gekomen dan gaat men, een bosch in, en passeert talrijke partijen sagopalmen. Ik heb niet bemerkt, dat de Alfoer deze boomen omkapt om het merg, de sago te eten; (1) alleen de bladeren worden afgekapt om daarvan dakbedekking te maken. Is men goed en wel door dezen moerassigen bodem heen, dan is het weer stijgen als altijd, om boven op het gebergte gekomen, te dalen. Met eenen grooten omweg om het Z. door koesoe-koesoevelden bereikt men Pingoa. Is de reiziger hier aangekomen, dan kan hij met een verruimd hart aan het verdere gedeelte van den tocht denken, want hij staat hier aan het begin van eene groote hoogvlakte, waar slechts heuvels zijn te beklimmen, kinderwerk bij hetgeen reeds achter den rug ligt.

Te Pingoa gekomen, ging ik onder een rijstschuurtje zitten, daar wij hier alleen zouden ontbijten, om dan de reis te vervolgen, en Pingoa geen lobo heeft. (2) Mijn

(1) Voor zoover ik heb kunnen nagaan komen meer naar het strand van Poso geen sagopalmen voor. Is de rijst schaarsch en de miloe nog niet rijp, dan kapt men jonge seho- (sagoweer) palmen, en eet daarvan het merg, dat men ook labia (sago) noemt.

(2) Iedere kampong, groot of klein, heeft eene smederij, kolowo genoemd. Bij gebrek aan eene lobo, neemt de reiziger aldaar zijnen intrek. De smederijen zijn er dan ook voor ingericht, reizigers te ontvangen, daar men er rustbanken van bamboe in heeft aangebracht. Doorgaans staat de smidse aan den voet van den berg, waarop de kampong ligt.

gids, dien ik had uitgezonden om miloe te koopen kwam terug met de boodschap van den Kabosenja om toch onzen intrek in een leegstaand huis naast het zijne te nemen. Zulk eene beleefdheid had ik van eenen Alifoer nog niet ondervonden en ik was dus verlangend met dezen man kennis te maken. Hij liet zich niet lang wachten, want nauwelijks was ik gezeten, of hij kwam met eenige mannen binnen.

Gedurende den tijd, dien ik daar doorbracht, bleef hij mij gezelschap houden, en hij onderscheidde zich door eene aangename welbespraaktheid. Aanstonds maakte hij zijne verontschuldiging, dat hij ons niet in zijn eigen huis ontving, dat dit vuil en bouwvallig was. Hij wees mij het geraamte van een nieuw gebouw, en noodigde mij uit bij de inwijding tegenwoordig te zijn. Dan zou ik eens flink varkensvleesch kunnen eten! Ook drong hij er lang op aan om den nacht te Pingoa door te brengen; maar aangezien ik dan te veel tijd zou verliezen, moest ik dit verzoek afslaan. Hij voorzag ons van alles en informeerde ook naar het doel van mijn verblijf te Poso.

Toen ik van het Meer terugkeerde, ontmoette ik dezen man op den weg tusschen Tamoengkoe en Pingoa. Hij verloochende zijne hartelijkheid niet. Het speet hem zeer, dat hij juist nu niet in zijne kampong kon zijn, doch hij zeide, alles wat wij noodig hadden slechts te vragen, en — wat gambir voor hem achter te laten.

Zijne voorspelling, dat wij op het verdere gedeelte van onze reis het warm zouden hebben, kwam uit; want het terrein dat wij nu over moesten biedt, op enkele groepen boomen na, niet dan koesoe-koesoevelden, waar de zon onbelemmerd hare brandende stralen op u nederwerpt. Behalve het glibberige der paden is de weg niet vermoeiend. Wij zijn nu eenmaal op de hoogvlakte, en wij blijven er op tot aan het Meer toe.

Een klein half uur van Pingoa komen wij aan eenen tweesprong: het pad links voert regelrecht naar Watoenontjoe en van daar naar het Meer; rechts gaat men naar Tamoengkoe, eene groote kampong der Topebato, die wij op onzen terugweg zullen bezoeken. We zijn eenen heuvel afgedaald, een boschje door- en een riviertje overgetrokken en staan nu voor een groot vlak grasveld, circa een mijl in doorsnede. Rondom kleine bergtoppen en recht tegenover ons, op eene dier toppen, de kampong Watoenontjoe (de steen van het rijstblok). Deze kampong telt vijf huizen en is zeer versterkt. Het pad, dat naar boven leidt, is zeer steil, en voor de moeite, die wij gedaan hadden, was de ontvangst zeer onheusch. Men wilde ons niet herbergen, ook weigerde men ons miloe en kippen te verkoopen. Men verwees ons eenvoudig naar de smidse, daar ginds in de diepte, en toen al mijn praten niet baatte, bleef ons niets anders over, dan naar de aangewezen plaats te gaan, met het vooruitzicht ons maal met drooge rijst te doen.

Wij waren daar nog niet lang gezeten, toen drie mannen, onder welke twee, die ons hadden afgewezen, bij ons kwamen met eene schrale kip. Men vroeg er een hoofddoek (waarde 75 cts.) voor; maar mijn geïmproviseerde kok kreeg haar voor 30 duiten (nog geen dubbeltje). Toen men nog om gambir vroeg, bracht ik hun kalm onder het oog, dat hun gedrag van zooeven zeer onheusch en geheel tegen de gewoonte der Alifoeren was. Men geeft toch den reiziger, wat hij noodig heeft, temeer daar wij niets voor niet wilden hebben. Dat deze boodschap was overgebracht, bleek mij uit het daaropvolgend bezoek van den zoon van den Kabosenja Tandowe met zijnen makker. Volgens de gewoonte der Alifoeren ging hij niet recht op het doel af, doch praatte eerst over andere zaken, om ten

laatste zijn excuus te maken over de door mij ondervonden behandeling. Het was vrees geweest, niets dan vrees. Zijn makker vroeg mij, of ik dezelfde persoon was, die zijn vader Tampiranga, die toen nog aan het strand woonde, van eenen lastigen hoest had afgeholpen. Daar ik mij dit geval goed herinnerde, kon ik bevestigend antwoorden. „Ach, had men dat eerder geweten! Het was vrees, niets dan vrees geweest." Met dat al, wij bleven in de smederij.

De nacht ging rustig voorbij, en wij waren vroeg op pad, vol verlangen heden het Meer te zien. Overal lang, geel gras op onzen weg, waar het oog zich heenwendde. Hier en daar, als bij toeval, eenige boomen. Ik vroeg mij zelven af, of dit vroeger tuinen mochten zijn geweest, maar men wist mij daarop niet te antwoorden. Halfweg tusschen Watoenontjoe en het Meer heeft men de kampong Balangoa rechts, maar aangezien deze plaats een eind van den weg af ligt, bezochten wij haar niet.

Nog een paar heuvels over en wij zien het Meer voor ons, zoo meende ik; doch het is slechts een klein meertje, dat veel heeft van een stuk overstroomd land. Dongi is zijn naam.

Reeds gedurende eenigen tijd heeft men de kampong Mokito in zicht, en men denkt daar welhaast te zijn, als men zich plotseling voor de Poso-rivier bevindt, welke men over moet om in genoemde kampong te komen. De rivier is hier even breed als bij het strand. Zij is zeer ondiep, ongeveer een vadem, en de bodem is geheel en al rots. Ook zou men verwachten, dat de stroom hier sterker was.

Overal ziet men hier in de rivier inrichtingen om visch te vangen. Men heeft daartoe twee rijen bamboes in de rivierbedding geplant, welke rijen op elkaar toeloopen in den vorm van eene V. Aan de punt heeft men eene groote fuik van gespleten bamboe geplaatst, zoodat de

visch door den stroom daarin wordt gedreven. Dáár ook heeft de Alifoer een huisje in de rivier gebouwd, waar hij zijnen buit opwacht. Ik telde op dit gedeelte meer dan twintig zulke vischfuiken. Op eene er van ontwaarden wij twee mannen, die wij aanriepen, om ons over te zetten.

De vaartuigen hier loopen niet in eene punt uit, zooals aan het strand, doch hebben aan beide einden een breed vlak, waarop de To-rano staat, als hij zijn vaartuig voortboomt. Schept hij, dan gaat hij zitten. Het prauwtje, waarmede men ons overzette was zoo klein en licht, dat het driemalen heen en weer moest, aleer wij met ons goed aan den overkant waren. Nu was ook Mokito spoedig bereikt, en weldra zat ik in de smederij, dicht bij de kampong uit te rusten.

Naar mijne berekening hadden wij thans van het strand af 55 à 57 palen afgelegd. Men kan hieruit opmaken, dat wij niet zeer snel vorderden; maar de dikwijls slechte wegen, de steile bergen, en de bagage, die mijne mannen droegen, lieten snelle marschen niet toe. Overigens is deze tocht wel in drie dagen te maken.

Weldra kwamen de Kabosenja van Mokito, Taloepe en vele mannen en vrouwen ons bezoeken, en gedurende den geheelen middag hield ik mij met de nieuwsgierige lieden bezig. Vrees toonde men in het geheel niet. Aangezien ik niet wist, hoe wij het op het Meer zouden vinden, moest ik hier levensvoorraad inslaan, en door geschenkjes van kralen en spiegeltjes, bood men ons meer aan, dan wij gebruiken konden.

De lieden van Mokito zijn onderworpelingen (palili) van Lamoesa, eene landstreek aan den Zuidkant van het Meer. Dit onderdaanschap ontstaat veelal door de macht van den sterke, zooals het geval is met Poso (onder Parigi) en Undáë (onder Loewoe). Dikwijls ook ontstaat het door

verleende hulp. Op deze wijze zijn de Topebato aan de Tosigi onderworpen. In eenen oorlog tusschen de Topebato en de Tonapo trad de radja van Sigi als scheidsrechter op met het gevolg, dat de Topebato zich aan Sigi moesten onderwerpen. Overigens is zulk een onderdaanschap niet drukkend. Het gewone palilischap bestaat hierin, dat men gewoonlijk om de twee jaar wat rijst, sirih, pisang en een' haan aan zijnen heer brengt, en hem of zijnen gezant, bij diens eventueele komst in de onderworpen plaats van het noodige voedsel voorziet. Aan het palilischap van Poso aan Parigi is nog dit verbonden, dat de radja van Parigi telkenjare eenen gezant stuurt met 1 à 2 stukken bĕlatjie, waarvoor de Posoërs 200 tot 400 (is de oogst mislukt 100) bosschen padi in de plaats geven. Deze handeling noemt men „baloe sala", verkeerd verkoopen. Eerst als dit is verricht, mag men ook aan anderen tegen de gewone marktprijzen verkoopen.

Den morgen, nadat wij te Mokito waren aangekomen, roeiden wij in eene van Taloepe gehuurde prauw de rivier op tot aan het Meer. Wij hadden hiervoor 1½ uur noodig (stroomafwaarts ½ uur). De rivier verbreedt zich tusschenbeide aanmerkelijk, maar herneemt op andere plaatsen hare gewone breedte. Links komt men voorbij de verlaten kampong Tandongkajoekoe en rechts is nog duidelijk de plaats te herkennen, waar eertijds de groote kampong Josi lag (op de kaart van Dr. Riedel Sosi genoemd). Beide negeryen zijn eenige jaren geleden verlaten, tengevolge van binnenlandsche oorlogen, en de inwoners hebben zich verspreid, eensdeels naar het Zuiden, anderdeels naar het Noorden onder de Topebato.

Nog een' enkelen hoek om en wij hebben het doel van onzen tocht, het Meer, bereikt. Daar strekt zich de groote waterplas voor ons oog uit, te groot om op eens een

overzicht te kunnen krijgen. Toch valt het dadelijk in het oog, dat het Meer den vorm heeft van een langwerpig vierkant, waarvan de lengte naar mijne berekening 24 à 25 palen en de breedte 6 à 7 palen is. Op den Noordelijken oever staande is de Zuidkant nauwelijks te onderscheiden. Het Meer strekt zich in de lengte uit van het N. N. W. naar het Z. Z. O. In drie en een halven dag heb ik het omgeroeid, en met behulp van sextant, boussole, horloge en meettouw was ik in staat, er eene nauwkeurige kaart van te maken. (1)

Aan den West- en aan den Oostkant van het Meer loopt een bergketen, welke twee ketens aan beide einden van het Meer naar elkaar toeloopen, en daar hooglanden vormen, evenwel zóó, dat het Meer aan de Z. en N. zijde door laagland wordt begrensd. Het hooggebergte ten O. zendt een' tak uit naar het N., het door Dr. Riedel bedoelde gebergte van Centraal-Celebes. Op dat gebergte wonen de stammen Tobada en Tonapo.

De bodem van het Meer is rotsig, of met kiezel bedekt, uitgenomen de zuidelijke kop, waar alles zand is, en de oevers met biezen en riet zijn begroeid. In het midden van den kop moet een groot rotsblok liggen, dat in den droogen tijd, wanneer het watervlak is gedaald, boven uitsteekt. Overigens is het in bedoeld gedeelte zeer ondiep, terwijl de oever in het andere deel van het Meer vrij steil afloopt.

De morgens op het Meer zijn zeer koud, zoodat ik in de prauw zat te rillen, tot dat de zon goed was doorgekomen.

De zoo nuttige silar- en wokapalmen treft men in deze streken niet aan, zoodat de lieden van Tomasa meermalen met boroe's, toroe's, (2) mandjes en andere voorwerpen van

(1) Zie het kaartje hier bij. (*Red.*)

(2) Boroe = een soort regenscherm; toroe = zonnehoed.

de bladeren van genoemde boomen vervaardigd, naar het Meer gaan, om die voorwerpen in te ruilen tegen hakmessen, zwaarden en speren.

Talrijke witte reigers huizen op den oever, en groote scharen van eene soort zwaluwen scheren over het watervlak.

Ofschoon ik er geene enkelen zag, moet het volgens de verhalen in het Meer krioelen van krokodillen. Een kleine visch „bo" genaamd, die men met opeengestapelde stukken hout vangt (welke stapels men in het Meer laat zakken door middel van zware steenen) en dikke palingen, „masapi" vindt men er veel.

De bergen rondom het meer, vooral die van Lamoesa en Oedae, zijn zeer rijk aan ijzererts, dat men op 1 à 2 M. onder de oppervlakte reeds vindt. Het smeden van hakmessen, zwaarden en lansen in verschillende soorten vormt dan ook hier een' voornamen tak van industrie.

Het Meer Poso heeft zijn ontstaan te danken aan Lasaeo. (1) Lasaeo daalde eens uit den hemel neer, en kwam terecht op de plek, waar vroeger Tamoengkoe waloegai lag. Daar bouwde hij een huis en nam zich eene vrouw Roemongi geheeten. Bij haar kreeg hij een' zoon, Kojoë genaamd. Op zekeren dag nu ging hij uit wandelen en nam een' karbouw mede. Ten laatste was hij zeer verhit, en wilde zich baden, edoch, er was geen water. Toen schepte Lasaeo aarde, en wierp deze naar het N.; evenzoo naar de drie andere windstreken, zoodat het Meer ontstond, vanwaar de rivier van Poso uitstroomde. Daarop slachtte Lasaeo den karbouw. Met één houw was de kop van den romp, maar ook aanstonds vloog die kop naar het land Bada, terwijl het lichaam achterbleef. Beiden

(1) Op mijne herhaalde vragen, wie Lasaeo eigenlijk is, kreeg ik steeds ten antwoord: hij is zooveel als Lamoa.

werden steen en dit moet nog te zien zijn. Eene poos daarna bemerkte Roemongi, Lasaeo's vrouw aan zekere teekenen, dat haar echtgenoot geen gewoon mensch was. Zij vertelde haren man, dat zij zijn geheim had ontdekt; maar deze, hierover vertoornd, klom aanstonds op naar den hemel en hakte de ladder in het midden door. Het onderste gedeelte stortte op de aarde en vormde het hoogland, dat men daar nog vindt. Sedert keerde Lasaeo niet meer op de aarde terug. (1)

Ook hier dus vinden wij verhalen van de gemeenschap, die eertijds bestond tusschen menschen en goden. Inzonderheid doet het verhaal van Lasaeo ons denken aan de Minahassische legende van den Lokon.

Behalve de Poso-rivier gaat er aan den Zuidkant nog een groote stroom van het Meer uit, Kodina genaamd, welke door Loewoe loopt, en zich aldaar in de golf van Bone uitstort. Volgens de verhalen is ook deze rivier slechts voor een gedeelte bevaarbaar. Aan den Zuidkant storten zich voorts verscheidene kleine riviertjes in het Meer uit, terwijl een grootere stroom, Kaïja genaamd, die

---

(1) Eene andere legende, die ik evenwel slechts bij enkelen vond, en die blijkens den inhoud niet oorspronkelijk is, is ontleend aan het feit, dat vele palingen in het Meer worden gevonden. Eens toch kwam een reuzenpaling de Poso-rivier opzwemmen. Bij de kampongs in de Bovenlanden aangekomen, vroeg hij den bewoners om voedsel; doch de lieden, bevreesd op het gezicht van den reuzenpaling, namen allen de vlucht, zonder het dier te woord te staan. Hierover verstoord brak de paling eenige stukken van de bergen af, en wierp die achter zich in de rivier, zoodat hij haar voor de menschen onbruikbaar maakte, doch ook zichzelven daardoor den uitgang versperde. Aan den oorsprong der Posorivier gekomen, vond hij niets dan wat modder, zoodat hij aan het werk moest om zich eene goede ligplaats te verschaffen. Door aanhoudend wroeten vormde de reuzenpaling het Meer, en tot nu toe verblijven daar zijne nakomelingen.

op het gebergte van Bada ontspringt aan den Westkant in het Meer loopt.

De bevolking in de onmiddelijke nabijheid van het Meer is niet talrijk. Aan den Westkant vindt men alleen Owini. Ik maakte aldaar in zooverre kennis met de lieden, dat ik een gesprek met eenige visschers van daar aanknoopte. Een sprak mij aan met „makole" (= Kabosenja, groote), maar toonde zich niet bevreesd. Over het geheel moet ik zeggen, dat men niet bang voor mij was. Ik wekte groot opzien, maar zelfs vrouwen en meisjes kwamen onbeschroomd tot mij. Van den tocht van den Resident van der Wijck wist een man van het strand, die Z.H.Ed.G. had vergezeld, te vertellen, dat de lieden aan het Meer uitriepen: „Die mensch is een kind van Lamoa" (God)." Dit heb ik nu juist niet ondervonden, daar men mij terecht als een gewoon mensch behandelde.

Aan den Zuidkant vindt men Tandowatoe, een eind landwaarts in, en Lamoesa, dat van het Meer uit niet is te zien.

Aan of dicht bij den Oostelijken oever heeft men: Tanalanto, Wawontaloemba, Peoera en Momongo = penang). De lieden van Wawontaloemba zijn aan het koppensnellen met de Tobada. Men was juist bezig de pagar van het dorp te herstellen. Een van de uitgezette wachten aan de Westzijde van het Meer had namelijk het bericht gebracht, dat de Tobada. dien nacht zouden komen snellen. Daar wij vlak bij genoemde kampong moesten overnachten, hadden wij in deze zaak nog betrokken kunnen worden, maar de nacht ging rustig voorbij. Reeds een jaar lang heeft deze oorlog geduurd, en van de zijde der Torano is pas één kop gesneld.

Op vele plaatsen aan het strand ziet men stokken in den grond geplant. Zij hebben veel van handwijzers, en heeten „teabi". De Alifoeren rondom het Meer begraven

hunne dooden niet, maar leggen ze in boomschors gewikkeld op den oever neer. Waar men een lijk heeft neergelegd, plaatst men een „teabi." Op bepaalde tijden verzamelt men de beenderen, plaatst die in een huisje, waarna men feest viert. Dit heet „mogâwe" (1) en treedt in de plaats van het „motengke" der Tolage en Toundae. Heeft het „mogāwe" plaats gehad, dan bergt men de beenderen in eene rotskloof, en daarmede heeft men met de dooden afgedaan.

Een' middag werden wij verhinderd onzen tocht voort te zetten door de hooge golven. De tijd van de sterke rukwinden was evenwel juist voorbij.

In den namiddag van 25 Juni kwamen wij te Mokito terug, wel voldaan over onze aangename, maar toch eentonige reis. De lieden van Mokito waren bij onze terugkomst voor het grootste deel elders heengegaan, maar de Kabosenja van Tamoengkoedena, (2) Tantagia, kwam mij toch met zijne mannen bezoeken. Hij zeide mij, dat hij juist teruggekeerd was van eenen tocht naar de Torao (3)

---

(1) Mogâwe bet. doen, verrichten, (verg. de noot op blz. 186 van dezen jaargang der Bijdragen van het Inst. van Taal-, Land- en Volkenkunde). Aan het strand noemt men het verrichten der plechtigheden aan een' doode, of het verdrijven van een ziekteduivel, enz. mowija, dat eveneens doen, verrichten beteekent (mompowija, iets maken, tot stand brengen).

(2) Tamoengkoedena bet. hoogland van de „dena", een kleine roodachtige vogel met zwarte borst, die zich soms bij groote scharen op een rijstveld werpen, en dat geheel plunderen.

(3) De Torao behooren tot eenen Alifoerschen stam in het Todjosche, naast de Tolage van de Malêe. Deze lieden zijn tot den Islâm overgegaan en door hen zijn vele Alifoeren van het strand van Poso gevolgd. De Torao schijnen met iederen anderen stam overhoop te liggen, en door al die oorlogen zijn zij zeer achteruitgegaan. Zooals de Kabosenja van Poso mij verhaalde, telde hun stam voor een tiental jaren nog 15 dor-

waar hij een' kop had gesneld. Daar Tamoengkoedena niet ver van Mokito ligt, kon ik duidelijk het geraas der trommen hooren, waarmede men feestvierde over dit succès.

Wij waren den volgenden morgen reeds vroeg op marsch, liepen tot een eindweegs voorbij Watoenontjoe en sloegen toen links af naar Tamoengkoe, waar wij ten 1 uur in den middag aankwamen.

Op eenigen afstand gezien levert Tamoengkoe een eigenaardig gezicht op. Het is alsof het eene huis op het dak van het andere is gebouwd, zoo steil is de helling, waartegen zij staan. Het is een onherbergzame bergtop, waarop deze kampong ligt. Geen stukje grond is er gelijk, overal groote rotsblokken, soms van de grootte van een huis. Vele plaatsen behoeven daarom geene heining, daar zulke overhangende rotsblokken toch niet zijn te beklimmen.

Wij zijn hier onder de Topebato. De plek, vanwaar deze stam afkomstig is ligt niet ver van Tamoengkoe. Ginds naar het Z.ZW. ziet gij nog den berg, waarop in den ouden tijd de machtige kampong Pebato lag, het Kenilo van deze streken. (1) Maar evenals Kenilo ten onderging, zoo bestaat ook Pebato niet meer, maar de berg heet nog „Wawonpebato", en iedere Alifoer van dezen stam zal u vertellen, dat zijne voorouders dáár woonden.

Dat ik op den terugweg Tamoengkoe aandeed had eene bijzondere reden. In die Kampong hield zich zekere Tampiranga op, de voornaamste Kabosenja van zijnen stam. Langen tijd woonde hij aan het strand bij Mapane, waar ik hem wekelijks bezocht. Van eene reis naar het Meer teruggekeerd, kreeg hij de staar op de oogen. En sedert woont hij te Tamoengkoe.

---

pen, thans slechts vijf. De meesten zijn uit vrees elders heengegaan. Ook op dit oogenblik hebben zij vele koppen verloren in eenen oorlog met de Tolage en Toendae.

(1) Men denke hier aan de Minahassa. (Red.)

Ik vond hem in de „lobo" met vele andere mannen. Zooals mij achteraf bleek, besprak men eene zaak aangaande eene beschuldiging tegen eenen man ingebracht, die zijns naasten geit had gedood. Het slot van de zeer lange beraadslaging was, dat de schuldige beboet werd met — eene geit. De flauwe, nietszeggende, ellenlange redeneeringen, die met den grootsten ernst worden uitgesproken en aangehoord, doen mij steeds denken aan „rechtertje spelen" van kinderen.

Met zijne gewone luidruchtigheid werd ik door Tampiranga ontvangen. „Mijn vriend, wel, wel, wat zijt ge lang weggebleven!" Aanstonds moest rijst worden gestampt en eene kip gevangen. De ernstige rechters vergaten de geheele „pĕrkara", en bestormden mij met allerlei vragen.

Bij het vallen van den avond werd de lobo verlaten, en bleven wij alleen.

Ik heb nergens in deze streken zulk eenen kouden nacht doorgebracht. Mijne mannen konden door de koude niet slapen onder hunne sarongs, en zoo waren wij blij den volgenden ochtend de reis wederom te kunnen vervolgen, na een hartelijk afscheid van oude en nieuwe kennissen.

Deze tocht voerde ons weder naar Pingoa, Kajoekoe, Paloeasi, Imboe en Tomasa, vanwaar wij in drie uren tijds de rivier afzakten.

De tweede maal, dat ik naar Tamoengkoe ging nam ik den terugweg aan den linkeroever der Poso-rivier. Daartoe daalt men eerst den berg van Tamoengkoe af over een golvend terrein, meest door gras- en koesoe-koesoevelden. Talrijke bergbeekjes, moesten wij overtrekken, en telkens, wanneer ik het hoofd omwendde, werd ik getroffen door de trotschheid en ongenaakbaarheid der veste Tamoengkoe. Daar hooren wij het bruisen en donderen van de woeste rivier. Nog een eindweegs door bosch, en we staan voor

eene ontzaggelijke watermassa, die zich met een onbeschrijfelijk geluid over en langs kolossale rotsblokken werpt.

Op dit punt verbindt eene brug de beide oevers der rivier. Bij den bouw van die bruggen heeft men ons kokersysteem toegepast. Stel u voor twee steigers, aan beide oevers één, wier steunpalen — zeer zeker met groote moeite — zijn vastgezet in den steilen rotsigen rivieroever. Van den eenen uitersten legbalk van den steiger tot den anderen heeft men vijf zware rotans (hier „oegoa" geheeten) gespannen. Een raam, eveneens stevig op iederen steiger bevestigd, moet vijf dito rotans steunen, eene manslengte boven de onderste rij. Om deze beide lagen nu heeft men op onderlingen afstand van ½ M. ringen gelegd van dezelfde oegoasoort, zoodat de vloer van de brug gesteund wordt door de bovenlaag. Men loopt door de ringen heen, en alle vrees voor vallen wordt weggenomen door eene leuning aan beide zijden, aan bovengenoemde ringen vastgemaakt.

Juist onder de brug stort de watermassa zich in eene diepte van circa 10 M. Iedere reiziger, die hier voorbijgaat moet zich gedrongen gevoelen eene wijle stil te staan op het midden van de brug, en alle vrees voor breken van dit inlandsch maaksel voor een oogenblik vergetende, zich een oogenblik verdiepen in de woeste, onherbergzame natuur van dit oord.

De brug die wij juist passeerden op den weg van Tamoengkoe naar Petiroada is eene van de beste. Zoo heeft men vlak bij Tamoengkoe eene, die bij het loopen den mensch duizelig maakt door haar slingeren.

Nog een half uur loopens en wij zijn te Petiroada, eene kleine kampong van drie huizen, waar wij ons slechts ophouden om wat uit te rusten, en daarna onzen tocht over Poleganjara (het spel der paarden) naar Jajaki voortzetten.

De wegen aan deze rivier zijn al even slecht als die aan den overkant, ja op het pas genoemd gedeelte veel slechter, daar men dikwijls tot aan de knieën in eene vuile, stinkende modder zakt. Het is daarom eene verademing als wij eindelijk dit golvend terrein kunnen verlaten, en het eigenlijke gebergte beklimmen, waar wij bij de vermoeienis van het klimmen althans het genot smaken vasten grond onder de voeten te hebben.

Van den rug van dit gebergte heeft men weder eene van die prachtige vergezichten, zooals dit land ze meer oplevert. Verschillende kampongs lachen u van hunne hoogten door het geboomte vriendelijk toe. Maar al dit schoone moest ik alleen genieten: de Alifoeren, die mij geleidden, spraken hunne verwondering uit, dat ik juist hier wilde rusten.

Van den berg afgedaald, trekken wij het riviertje, de Roemoeroe over, dat zijn water tegenover Paloeasi in de Posorivier stort, en komen eindelijk na een vermoeienden marsch ten één uur te Jajaki aan.

Jajaki is een pas aangelegde kampong. De plek, waar hare bewoners vroeger woonden (Peokontontji „de plaats waar vogels opvliegen" geheeten), is nog herkenbaar aan de verlaten huizen. De plaats werd gekweld door ziekten, en toen eindelijk ook de Kabosenja bezweek voor de aanslagen der booze geesten, besloot men dezen het veld te laten en elders zijn geluk te zoeken. En zoo werd Jajaki gesticht.

Tantingara, de tegenwoordige Kabosenja, een man in de kracht van het leven, ontving mij zeer heusch en voorkomend, ofschoon hij mij nooit te voren had ontmoet. Ik onderhield mij langen tijd zeer aangenaam met hem, terwijl mijne gezellen het eten, waarvan de Kabosenja ons ruim voorzag, gereed maakten. Zoo neigde de zon reeds sterk

naar het Westen, aleer wij weder opstapten, om nog juist vóór het vallen van den avond in de kampong Boejoeimbajaoe (spelonkenberg) aan te komen. Daar brachten wij den laatsten nacht van onze reis door. Mijne verwondering, dat men mij zoo goedschiks aanstonds in huis opnam, verdween, toen mijne gastvrouw mij vertelde, dat zij mij eens had ontmoet bij eene familie aan het strand, waar ik de dochter des huizes met goeden uitslag langen tijd heb behandeld.

Nog circa 15 palen scheiden ons van Mapane, maar bijzondere inspanning vordert dit traject niet. Na eenen berg te zijn overgeklommen, daalt men af in het dal van de Malingongo, dat ons naar de vallei van den moederstroom, de Mapane voert. En deze rivier is de natuurlijke weg, die ons in de kampong van denzelfden naam terugbrengt.

Poso, Augustus 1893.

Iets over de Javaansche desa, door C. POENSEN.

(*Vervolg van pag. 351 des vorigen jaargangs.*)

Maar zoo kwamen wij er reeds toe, over het beschikken over des *desamans persoon* en *tijd* in den vorm van *cultuur-diensten* te spreken. Dit geschiedt nu nog maar alleen – zooals wij reeds opmerkten – ten behoeve van de Gouvernements koffie-cultuur. Een ieder die in het onderwerp belang stelt, weet wat van Regeeringswege en door particulieren daarover gedurende de laatste halve eeuw, maar vooral in de laatste jaren, al is openbaar gemaakt. Trouwens, bij den bekenden ontzaglijken achteruitgang der opbrengst van deze cultuur is het niet te verwonderen, dat Regeering en deskundigen bijzondere belangstelling en aandacht daar aan wijden. Van hoe groote financieele beteekenis toch is die zelfde koffie-cultuur niet voor Regeering en desaman geweest en is zij het nog. Maar helaas! hoe schrikbarend gaan de voordeelen of winsten daarvan achteruit! Laat ons trachten een paar getallen in onze voorstelling te bewaren. Die koffie-cultuur leverde:

in	1883	nog	989,103	pikoel
"	1884	"	988,725	"
"	1885	slechts	477,950	"
"	1886	weer	797,442	"
"	1887	slechts	244,490	"
"	1888	"	549,881	"
"	1889	"	568,273	"
"	1890	"	188,000	" geraamd.

Van 1848 tot 1852 was het gemiddeld product 813,848 pikoel. En over al de jaren van 1848 tot 1887 was het gemiddeld product per jaar 818,700 pikoel! (NB. Een pikoel = 61,76125 ℔).

Deze cijfers willen zeggen, dat er jaarlijks zoo en zooveel millioenen guldens in 's Lands schatkist vloeiden, en er buitendien onder de bevolking eene belooning kwam van eenige millioenen guldens 's jaars. Dat wil dus nog al wat zeggen!

En toch, toch was en is deze zelfde koffie-cultuur voor de daarbij ingedeelde desa's zoo menigmaal veeleer een bron van verdriet en nadeel dan van voordeel. De afstand van de woning tot de plaats waar een koffietuin aangelegd en onderhouden moet worden; de aard van het terrein en de gesteldheid van den grond voor een' koffie-aanplant aangewezen; het onderhoud van den aanplant; de tijd vereischt voor ontginning, beplanten en onderhouden van den tuin, waarbij slechte regeling en ongelukkige keuze van gronden zooveel te beteekenen hebben, dat de belooning alleen berekend wordt over het *product*, dat men gedroogd en klaar voor de verzending aan 's Lands pakhuizen aflevert, en dat de uitbetaling den desaman maar al te dikwijls deed klagen over benadeeling in allerlei vorm, ziet! dit alles heeft men ook te bedenken bij het bespreken van de koffie-cultuur. Daar zijn desa's, die volstrekt niets met de koffie-cultuur te maken hebben; en weer anderen, die er buitengewoon door bezwaard worden. Tusschen deze beide uitersten liggen allerlei nuances. Hoe *ongelijk* daardoor deze cultuur, vooral als men haar als een vorm van belasting beschouwt, op de bevolking drukt, behoeft niet aangewezen te worden. Achter het *Koloniaal Verslag* voor 1888 wordt opgegeven, dat er 6764 desa's bij de koffie-cultuur ingedeeld waren. Slechts

enkele streken zijn er, waar de bevolking door bestaande tuinen van eenige uitgebreidheid en groote vruchtbaarheid, ingenomen met die cultuur kan zijn wegens eene ruime productie, die nu met *f* 15,— de pikoel, gedroogd en geleverd aan het Gouvernements pakhuis, beloond wordt. Maar de meeste desa's verkeeren niet in zulk een' gunstigen toestand. Men weet, dat die belooning vroeger minder was. Hoeveel arbeid moet er wel eens gepræsteerd worden eer er van eenige productie sprake kan zijn, om niet te spreken van tuinen, die zelfs nooit, of dan zoo goed als nooit tot eenige productie kwamen. En toch juist deze tuinen, die den meesten tijd en arbeid voor ontginning en onderhoud eischen, geven ten slotte geene of zeer luttele belooning. Men bedenke daarbij, hoeveel boomen er wel noodig zijn om er één pikoel koffie van te verkrijgen; d.w.z. vijftien gulden, na de bereiding en aflevering, als belooning te ontvangen. Vóór 1885 kwam jaarlijks een bedrag van 8 à 15 millioen guldens – welke verschillen! – onder Java's bevolking, als belooning voor de koffie-cultuurdiensten. Die millioenen waren zeker een niet te versmaden bijdrage voor den welstand der bevolking in haar geheel. Maar . . . laat men nu niet verder in bijzonderheden dit cijfer gaan ontleden; want dan gaat er, o! zooveel van het klinkende en schitterende verloren. Hoeveel moet er af van dit, voor duizenden zeer karige loon voor allerlei soort van individuën, die als uitgehongerde raven op dat armzalig sommetje azen. Het is bekend, dat er desa's zijn, waar de belooning per jaar en per man slechts ..... een paar centen bedraagt. In de vijf jaren 1879 tot 1883, die voor de koffie-cultuur zéér *voordeelig* waren, werd door 106,552 huisgezinnen – toen het zesde deel van het totaal cultuur-dienstplichtigen vertegenwoordigende – een gemiddeld loon genoten van 11 tot 298 centen per jaar. Stelt

men – en men kan moeielijk een lager cijfer rekenen – den arbeid in de koffietuinen (pluk en bereiding buiten rekening gelaten) op 80 dagen 's jaars, dan komt voor ieder dier huisgezinnen een gemiddeld loon van $\frac{1}{8}$ à $3\frac{1}{2}$ cent per dag. Dit cijfer vermindert nog als men *pluk* en *bereiding* ook in rekening brengt, dat trouwens zeer rationeel zou zijn. Of zoodanige cultuur ooit „eene geliefde volkscultuur" *kan* worden? Daar ligt wel ironie in de vraag, al werd toch eens in ernst die lieve bewoording gebruikt! Wij kunnen aan dezen fantaseerenden Nederlander niet denken, of we herinneren ons tegelijk een groepje Javanen, die met een' hartelijken vloek geheel die „geliefde" cultuur verwenschten. De verplichte suiker-cultuur is nu opgeheven. Dat zij ruste in vrede! Maar zeker is 't dat zij eene zóó geheel andere beteekenis dan de koffiecultuur voor de bevolking had, dat onlangs een gezelschap van desahoofden eenstemmig was in hetgeen één van hen zeide: „bij de suikercultuur hadden wij alléén met den administrateur der fabriek te doen, die ons betalen moest, hoe ook zijne suikerproductie uitviel; maar bij de koffiecultuur hebben wij met God en het Gouvernement te doen, waardoor alle belooning onzeker wordt". – Zóó is 't! Bij de koffiecultuur is de betaling niet afhankelijk van den gepraesteerden *arbeid* maar van de koffie*productie*. En voor deze desahoofden – wij merkten het reeds boven op – heeft de koffiecultuur nog zoo iets bijzonders te beteekenen, daar de politie-diensten, wegens diefstal van jonge boompjes en rijpe vruchten, zéér vele zijn, en het drijven van de bevolking naar die tuinen eene dagelijksche kwelling voor beide partijen oplevert. Daar zijn berekeningen, kolossale optel- en aftreksommen, met bijna niet uit te spreken getallen, gemaakt van de dagdiensten, die de bevolking in haar geheel of in enkele streken in het

bijzonder voor de koffie-cultuur moest praesteeren; daar zijn bundels „Staten" gemaakt met enkel cijfers, die het aantal koffieboomen in allerlei leeftijd en toestand en het aantal Baoe's gronden, waarop die boompjes stonden of niet-stonden, aangeven; een waar genot voor „Staten-trekkende" en inktwellustige *Djoeroe-toelis'sen!* Maar, waarlijk! aangenomen, dat al die cijfers volledige waarheid geven, daarmeê wordt de koffie-cultuur niet gered. De koffie-cultuur zal eerst dan voor den desaman eene meer gunstige beteekenis krijgen, als een ander leidend en besturend toezicht aangesteld, en de belooning voor hem eene meer onmiddelijk-tastbare en billijke worde. Kan dit nooit bij deze cultuur verkregen worden, dan ..... verdwijne zij maar, evenals al de andere, vroeger met zoo schoone kleuren geteekende, gedwongen cultures.

Daar wordt in enkele streken van Java nog zoo iets gevonden, dat men halfvrije koffie-cultuur zou kunnen noemen, bekend onder den naam: *Manasoeka.* (ꦩꦤꦱꦸꦏ) Het is een koffie-cultuur, die schijnbaar in haar geheel aan den Inlander wordt overgelaten, maar waarvan de vruchten, de koffie, aan 's Gouvernements pakhuis *moeten* afgeleverd worden, ook à raison van *f* 15,— de pikoel. Het kan tot ethnographische kenschetsing tevens strekken, wat wij hier zullen laten volgen uit: „*De opheffing van het Monopolie enz. van de Staats-koffie-cultuur*", door L. Wessels, pag. 89: „Hoe treurig de toestand is van die vrije volkscultuur in het overigens door grond en klimaat zoo rijk gezegende Pasoeroehan werd uitvoerig beschreven in eenige hoogst belangrijke beschouwingen en mededeelingen van den Heer Mr. P. Brooshooft in de Samarangsche „Locomotief", onder den titel: „ „De *Manasoeka* in het koffievraagstuk."" De Heer B. begint met te constateeren, dat die cultuur niet

is eene werkelijk *vrije*, maar een "quasi", een "z.g.n.", een "semi" vrije cultuur; "dat de geheele vrijheid steeds onmogelijk bleek". Van eene *vrije* volkscultuur is dus geen sprake.

"Terwijl" – zoo gaat de schrijver voort – "in de goede koffie-districten van Pasoeroehan iemand, die slechts een klein stukje *Manasoeka-* aanplant bezit, allicht een *Pikoel* of vijf oogst, de inlevering der groote tuinbezitters tot duizenden *Pikoel's* klimt" (n.l. 1500 à 2000) "en door het Gouvernement *f* 15,— per *Pikoel* wordt betaald, zou men meenen, dat deze streken door de koffie-cultuur tot groote welvaart moeten zijn gebracht.

"Niets is minder waar! Armoede, verlies van het door eigen arbeid verworvene, dagelijksche kwelling en angst, onteerende transacties, gerechtelijke vervolging en executie – ziedaar het lot van de groote massa koffieplanters in Pasoeroehan. Dit proces van verarming gaat als volgt in zijn werk: Men onderscheide groote en kleine tuinbezitters en stelle de grens daar, waar de tuinbezitter, wegens de uitgestrektheid van zijn' aanplant, in den pluktijd het werk met zijne vrouw niet af kan, doch z. g. n. hulp-plukkers noodig heeft.

"Voor die hulpplukkers en ook voor andere zaken heeft de tuinbezitter geld noodig, en om die gelden te verkrijgen, kan de Javaan slechts terecht bij woekeraars . . . . De aangewezen geldschieters van den Javaan zijn dus de Chineesche, Arabische en Inlandsche, en zelfs Europeesche woekeraars!

"Talrijk nu zijn de wijzen, waarop deze woeker-overeenkomsten worden aangegaan. . . . . Op deze wijze zijn daar de koffietuinen of wel het plukrecht der oorspronkelijke bezitters reeds voor een groot deel overgegaan op vermogende vreemde Oosterlingen (op naam van Javanen)

dan wel Javanen veelal woonachtig op de kustplaatsen en daar handel drijvende."

Op grond dezer verschijnselen komt de schrijver tot de conclusie, dat alleen *verplichte cultuur*, maar *met betere belooning*, voor *Staat* en *Bevolking* aanbevelenswaardig kan zijn, daar *„de Inlander nog niet rijp is voor het drijven van vrije cultuur"*; welke conclusie de heer W. echter als onjuist verwerpt, en er op wijst, dat die z. g. n. *vrije* cultuur *geen vrije* cultuur is. Even goed als de Javaan eene *vrije* rijstcultuur, enz. bezit, kan er ook eene *vrije* koffiecultuur op Java bestaan.

Dat zij zoo! —

Wij meenen hiermeê voor ons doel genoeg gezegd te hebben over de *verplichte cultuurdiensten* van den desaman, en moeten nu onze aandacht schenken aan zijne verplichte *desa-* en *heerendiensten*, die een niet minder officieel bestaan hebben dan de cultuurdiensten. Doch hoe wettig zij daardoor ook mogen zijn, zijn er toch aan het bespreken en detail van die diensten eigenaardige bezwaren verbonden, voortvloeiende uit 's volks karakter en aanleg, alsmede uit bestaande maatschappelijke toestanden; en voorts de algemeene waarheid, dat er in allen verplichten dienst, zonder betaling of gedeeltelijke betaling, een kiem — of liever: eene aanleiding tot onbillijkheid, oneerlijkheid, kortom allerlei ongerechtigheid ligt. Ieder, die het onderwerp door ervaring of studie heeft leeren kennen, zal ons dit toestemmen, en ter verpoozing en verfrissching liever de desa eens binnengaan om zelf te zien en te hooren, dan altijd en alleen op die eeuwige officieele „Staten" te turen, met hun groote getallen en . . . . groote leugens, zoo als eens gezegd werd.

In het algemeen zij hier ten overvloede opgemerkt, dat verplichte *desa-* en *heerendiensten* zeer bepaald van elkander

onderscheiden zijn; doch in de practijk heeft er wel eens eene verwisseling plaats van benaming, om bepaalde werkzaamheden gedaan te kunnen krijgen, dat anders niet zoo gemakkelijk zou gaan; ook wel, omdat zij dan op die „Staten" zouden komen onder een hoofd, waaronder men ze liever niet ziet. En zelfs in de desa zelve bestaat wel eens verschil van gevoelen in een bepaald geval. Zoo behoeft het ook ter nauwernood gezegd te worden, dat er diensten voor de eene desa of eene vereeniging van desa's kunnen bestaan, die andere desa's in het geheel niet kennen; zooals bijv. de bedijking van eene groote rivier, die de berg-desa, of eene ver van iedere groote rivier gelegen desa eenvoudig niet kent. Iedere desa daarentegen, onverschillig waar, heeft irrigatie-belangen; maar ook deze zijn al weer niet geheel gelijk voor alle desa's.

De nu nog wettig te vorderen *desa-* of *gemeente* diensten kunnen onder de volgende hoofden gebracht worden:

1°. Pantjèn-diensten.

2°. Politie-diensten.

3°. Onderhoud van desawegen en waterleidingen.

Tot de *heerendiensten* behooren nu nog:

1°. Het werken aan de (groote) wegen.

2°. Het betrekken van Gouvernements wachthuizen.

3°. Het werken aan dijken langs groote rivieren; ook waterleidingen in bepaalde gevallen. (*Aanteekening No. 7*).

Al deze verplichte, onbetaalde diensten moet ieder desaman praesteeren; niemand is daarvan vrijgesteld dan het desabestuur. Hoe grooten invloed deze diensten op het geheele leven en bestaan des desamans moeten uitoefenen; en hoe zij omgekeerd een blik geven op den beschavings- en ontwikkelingstoestand der bevolking in haar geheel, behoeft ter nauwernood gezegd te worden. Naar den aard van ieders bestaan in de desa wordt men bij die diensten

ingedeeld. En zoo komt dan ieder desaman tot eene bepaalde categorie van ingezetenen te behooren in betrekking tot die diensten.

Zoo kent men:

1°. Iemand die bezitter van bouwgrond is. ꦲꦶꦤ꧀ꦢꦶꦲꦶꦤ꧀ꦝꦶ꧀ ꦲꦶꦤ꧀ꦢꦶꦲꦶꦤ꧀ꦝꦶ꧀ of ꦲꦶꦤ꧀ꦢꦶꦲꦶꦤ꧀ꦝꦶ꧀

2°. Iemand die een erf bezit en bewoont maar geen bouwgrond heeft. ꦲꦺꦴꦁꦏꦺꦴꦁꦲꦶꦤ꧀ of ꦲꦶꦤ꧀ꦏꦺꦴꦁ

3°. Iemand die een huis op eens anders erf heeft en bewoont. ꦲꦶꦤ꧀ꦏꦸꦱꦶ Deze personen schijnen elders ook wel ꦲꦸꦱꦶꦲꦶꦤ꧀ꦏꦸꦱꦶꦲꦸꦱꦶ genoemd te worden.

4°. Bij anderen inwonenden, zooals oude lieden, jonggehuwden en nieuwelingen. ꦲꦁꦏꦸꦱꦶꦲꦶꦤ꧀ ꦲꦺꦴꦁꦲꦶꦤ꧀ꦏꦸꦱꦶ of ook: ꦲꦸꦱꦶꦲꦶꦤ꧀ꦲꦶꦁꦏꦸꦱꦶ

5°. Jongens of jongelingen, nog niet gehuwd, ouder dan ± 14 jaar. ꦲꦶꦤ꧀ꦏꦸꦱꦶꦗꦺꦴꦁꦏꦺꦴ

Voor de vaststelling nu van het aandeel in de bovengenoemde diensten, waartoe ieder in zijne mate verplicht kan worden, volgt men in het algemeen deze onderscheidingen, zoodat de tot N°. *1*, *2* en *3* behoorende personen worden verplicht tot het praesteeren van diensten in rede van: $1 : \frac{1}{2} : \frac{1}{4}$. De onder N°. *4* en *5* bedoelden worden wel eens vrijgesteld; doch ook wel eens tot $\frac{1}{6}$ of $\frac{1}{8}$ deel van N°. *1* verplicht. Het ligt in den aard der zaak, dat deze jongelingen in de eerste plaats voor de ouders moeten werken; en daarna voor ieder, die wat over hen te zeggen heeft. Zij verrichten dan ook al het werk dat een (vooral: schoon-) vader verplicht is te doen.

Als men de zooeven opgegeven verdeeling der personen goed beschouwt, moet men de opmerking maken, dat de grondslag der berekening van de *hoeveelheid* diensten voor-

namelijk in het grondbezit te zoeken is. Een desaman, die een erf bewoont en bouwgrond heeft, is zwaarder belast dan die eenvoudig een erf bewoont; en die erfbebezitter moet weêr meer praesteeren, dan de man, die slechts op zijn erf een huis heeft staan en dat bewoont. Inderdaad rust als Regeeringsbeginsel *alle* dienstplichtigheid op den *grond*. Maar in menige desa wordt geducht van dien regel afgeweken, en eenvoudig een ieder dienstplichtig verklaard, die daartoe in staat is. Al wil ook bijv. een desaman van alle bezit van bouwgrond afstand doen, zoo verklaart de meerderheid zich toch gewoonlijk daar tegen. Wil hij geen grond ter bebouwing voor zich zelf hebben – des te beter! – maar, velden hebben of niet-hebben, dienstplichtig zal hij zijn. Vooral zal dit in eene desa met gering grondbezit en veel heerendiensten het geval zijn. Daar is en blijft in het beginsel: *dienstplichtigheid rust op den grond*, altijd iets, ja rationeels, en tot op zekere hoogte zeer goed verdedigbaars – ja, ook verklaarbaars – maar . . . . óók iets zeer verkeerds, en eene aanleiding tot allerlei onaangenaamheden, onbillijkheden en geknoei. Bovendien, 't is eene soort belasting, die op den landbouw rust en zéér ongelijk drukt; en hoe meer de landbouw wordt belast, des te meer daalt de grond in waarde. Rationeeler en de voorkeur verdienende zal het wel zijn, de dienstplichtigheid persoonlijk te maken voor ieder in evenredigheid van zijn praestatie-vermogen; maar of het mogelijk is dit beginsel toe te passen tegelijk met het handhaven van heerendiensten, die voor de eene desa zooveel meer dan voor de andere beteekenen, is ons niet duidelijk. Wil men nu hierbij tegelijk het geheele bestaan van heerendiensten afkeuren – 't is ons wèl! Maar dan dient men ook tevens zich de overtuiging te hebben eigen gemaakt, dat afschaffing van heerendiensten in

de huidige phase der ontwikkeling van de Javaansche maatschappij *mogelijk* en *verkieselijk* is.

Inderdaad bestaat dan ook bij den desaman de meening dat de *heerendiensten* als eene soort *belasting* zijn te beschouwen, terwijl hij de desadiensten als *in zijn eigen belang* verplicht acht. De heerendiensten dienen dan in het belang van *het algemeen*, en de desadiensten voor *de eigen desa* in het *bijzonder*. Wij weten hoe onjuist deze redeneering is. Te meer daar de verplichte diensten voor alle desa's volstrekt niet gelijk zijn, omdat niet alle desa's in dezelfde omstandigheden en toestanden verkeeren; en dus per sé voor menige desa de *desadiensten* veel bezwarender moeten geacht worden dan de heerendiensten, en zoo ook omgekeerd. Waarbij dan nog komt, dat tot de desadiensten wel eens bepaalde werken van eenige beteekenis gerekend worden te behooren, die eigenlijk veel meer òf tot de heerendiensten òf tot de voor Gouvernements rekening in betaalden vrijen arbeid te verrichte werken geteld moesten worden, dat om bekende redenen niet geschiedt; en waarbij dan ook wel eens materialen, als bamboe, enz. geleverd moeten worden tegen geene of altijd onvoldoende betaling; welke materialen de „Kleine man" òf bezit òf koopen moet.

Daar is reeds veel, zeer veel over die verplichte diensten geschreven en gesproken. Hoogst belangrijke en leerzame monographiën van Ambtenaren bij het *Binnenl. Bestuur* – de in waarheid in de eerste plaats aangewezen en deskundige personen voor dergelijken arbeid – die zelf tot in het minutieuse, en *detail*, ons omtrent de dienstplichtigheid des desamans hebben ingelicht, liggen ter beschikking van ieder, die studie van het onderwerp wil maken. Ons kan het echter om niets anders te doen zijn dan een in algemeene trekken schetsen van algemeene *desa*toestanden,

en zoo zullen wij die diensten slechts in hun karakter en wezen doen kennen, zonder ons daarbij in vele bijzonderheden te verdiepen.

Wij beschrijven allereerst:

De Gemeente- of Desadiensten.

1°. *De Pantjèn-diensten.*

Hieronder verstaat men tegenwoordig slechts de verplichte gemeente- of desadiensten, zonder betaling, ten behoeve van het desahoofd, waarvoor ieder dienstplichtige op de beurt moet uitkomen. In vroeger jaren kende de desaman ook nog *Pantjèn*-diensten, als echte Heerendienst, bij de *Prijaji's*, doch deze zijn sedert 1882 afgeschaft, en vervangen door een *Hoofdgeld* als belasting, waarop wij straks terug komen. Boven hebben wij reeds over het aantal en de werkzaamheden der *Pantjèn's* het noodige gezegd. Het aantal dagdiensten, dat ieder dienstplichtige als *Pantjèn* per jaar bij zijnen *Loerah* heeft te praesteeren, is niet op te geven. Dit is van zéér veel omstandigheden afhankelijk. Daar zijn *desa's* waar één man gemiddeld 20, 33, 47 en 53 maal per jaar daarvoor moet uitkomen. Het *Indisch Staatsblad* 1885, N°. 211, § 4 zegt uitdrukkelijk, dat „de gemeentelijke diensten behoudens toezicht dat zij binnen billijke grenzen blijven, aan geene rechtstreeksche regeling van Bestuurswege onderworpen zijn." Nu is er wel door den tijd van zelf een zekere maatstaf gekomen, maar dit neemt niet weg, dat die toch altijd in iedere desa naar willekeur gewijzigd *kan* worden, en ook gewijzigd wordt; evenzeer als het waar is dat *Prijaji's* zich wel degelijk nu en dan met de regeling of bepaling van het aantal dezer *Pantjèn*-diensten bemoeien, dat maar al te vaak niet geheel en al in het belang der dienstplichtigen in de *desa* is.

2°. *Politie-diensten.*

Hiermee worden bedoeld verplichte, zonder betaling, door dienstplichtigen in het belang der algemeene veiligheid en rust te praesteeren gemeente-diensten. Ook van deze diensten kan de beteekenis niet voor iedere desa dezelfde zijn. Een desa heeft al of niet een pasar; ligt al of niet in de nabijheid van een fabriek of andere particuliere onderneming; heeft meer of minder wegen, en ligt nabij een grooten weg; ligt meer of minder in de nabijheid van een bosch, van een erfpachts-perceel, een gouvernements koffietuin, of van eene hoofdplaats; en hier gelden nog meerder omstandigheden, die allen invloed hebben op het meer of minder dezer diensten. Ook zelfs de tijd des jaars heeft eenige beteekenis. Kortom: het meer of minder bezwarende dezer diensten kan ook alweer slechts voor iedere desa afzonderlijk bepaald worden. Maar dat zij in iedere desa nog al wat te beteekenen hebben, behoeft niet gezegd te worden. Men kent ze onder de volgende benamingen:

a. De *Ronde in de desa.* (ᨕᨑᨚᨊᨗᨊᨕᨗᨔ᨞ ᨊᨚᨔ᨞ ᨊᨚᨔᨊ ᨊᨊᨊᨚᨔᨚ᨞)

b. De *Ronde* in het gebied van eenige (± iedere vijf?) nabij elkaar gelegen desa's. (ᨕᨑᨚᨊᨗᨊᨕᨗᨔᨚᨔᨕᨑᨚᨔ᨞)

c. De *Nachtwacht* aan de algemeene buffelkraal. (ᨀᨚᨊᨚᨊᨚᨔᨚ᨞)

d. De *geheime nachtwacht.* (᨞ᨊᨚᨔᨗᨔᨗᨔᨗᨔᨚ᨞)

e. De *Districts-nachtwacht.* (ᨕᨑᨚᨊᨗᨔᨗᨔᨗᨔᨗᨔᨚ᨞)

(De in Schmalhausen's „Voorstel enz." pag. 30/31 genoemde *Oemboel* (ᨕᨚᨔᨚᨕᨚᨔᨚ᨞) en *kapala-tijang-gliḍig* (ᨀᨕᨑᨚᨔᨗᨔᨚᨊᨗᨔᨗᨔᨗᨔᨚ᨞), hoewel elders onbekend, behooren hier toch genoemd te worden).

In iedere desa worden eenige personen in beurtorde voor de bewaking der desa gedurende den nacht, d.i. van

ongeveer 6 uur 's avonds tot 5, 6 uur 's morgens, aangewezen. Het aantal schijnt afhankelijk te zijn van de grootte en ligging der desa. Daar zijn desas waar het aantal personen bepaald wordt door de hoeveelheid wegen in de desa; aangeduid door den term: *Baṇdjĕngan-pakarangan* (ꦧꦤ꧀ꦗꦼꦁꦔꦤ꧀ꦥꦏꦫꦁꦔꦤ꧀) waarmeê gedoeld wordt op de erven, die naast elkaar aan weerszijden van een' desaweg gevonden worden. Er is bijv. eene desa met drie wegen, en voor iederen weg komen twee man per nacht uit; in dit geval komen er iederen nacht zes man voor dezen dienst uit. Ieder tweetal heeft op zijn' weg ergens eene rustplaats (hier: ꦭꦸꦭꦸꦤꦤꦸꦤ꧀ genoemd), waar de wakers te vinden zijn als zij niet op weg zijn, dat min of meer op bepaalde uren plaats heeft. In een andere desa was deze dienst geheel anders geregeld. Daar zijn de wakers op het erf van het desahoofd bijeen als zij rusten, en daar kent men ook niet de verdeeling der desa in *Bandjĕngan's*, waardoor er daar iederen nacht slechts vier man te waken hebben. Om nu te laten hooren, dat de wachters wakker zijn, èn om de dieven vooral goed te doen hooren, *dat* zij wakker zijn en waar zij zich bevinden; èn om de slapende desalui een paar maal 's nachts wakker te maken ten einde stelen, brand enz. te voorkomen, heeft één, of wel twee dezer wakers een bamboekoker met overlangsche snede er in, waarop hij met een stuk hout slaat, en dan wel eens een schrikkelijk helsch leven maakt. ('t Is mij of ik 't onder het beschrijven nog hoor! 't Is of sommigen er een' bijzonderen slag van hebben, en er buitengewone liefhebberij in hebben om zooveel geweld mogelijk te maken!); tevens voor ieder erf stil staande om, door uit alle macht te schreeuwen en den naam des mans van het erf zoo luid mogelijk te doen hooren, de slapenden

wakker te maken. Maar daar wordt men aan gewoon, en men vindt er ten laatste zelfs iets geruststellends en gezelligs in.

Om nu die nachtwachten te surveilleeren en de boos-wichten te verschalken, – want die wakers vergeten wel eens te waken en gaan stilletjes naar huis of in het wachthuis slapen; 't komt wel eens voor! – en ook als *geheime* of *stille Ronde*, heeft men hier en daar een wacht, die men *Tijang-Tjlèngĕp* noemt. Als zoodanig komt daar iederen nacht één man uit, die een lid van het Desabestuur naar beurtorde – als zoodanig dan waarschijnlijk de bovengenoemde *Oemboel* geheeten – moet vergezellen op deze nachtelijke tochten. Deze personen wandelen stil door de desa, onderzoeken tevens of de kraalwachter wakker en op zijn' post is, en maken ook een onderzoekingstocht rondom de desa. Als *kraalwachter* moet ieder belanghebbende, d.i. ieder die één of meer buffels in de algemeene kraal heeft, in beurtorde uitkomen. Het komt echter ook wel voor, dat men één man voor altijd als *Kraalwachter* aanstelt, waardoor hij dan van andere diensten vrijgesteld wordt.

Ook de Loerah doet wel aan deze *stille Ronde* meê; evenals aan eene andere patrouille, die een ± vijftal desa's te doorwandelen heeft; en daarom *Patrol-Montjó-pat* genaamd wordt. Ieder *Lid van het Desabestuur* is beurtelings hoofd van deze patrouille, en komt dus iedere twintig nachten ongeveer éénmaal daarvoor uit. Hij heeft dan vijf man tot gezelschap. Of het aantal desa's echter overal vijf is, durven wij niet verzekeren, daar dit wel min of meer zal afhangen van de afstanden der desa's onderling. Maar deze patrouille blijft toch altijd binnen de grenzen der afdeeling van het eigen districtshoofd.

Het desahoofd heeft bovendien ook nog deel te nemen aan de *Districts-patrouille*, naar het schijnt ongeveer eens in de vijf dagen. Deze patrouille gaat door een deel

der desa's van het eigen districtshoofd (en daarom: [illegible]) of *Onder-districtshoofd* (en daarom: [illegible] genaamd).

3°. *Onderhoud van desa-wegen en waterleidingen.*

De desa als zoodanig is verantwoordelijk voor den goeden staat en toestand van hare wegen en waterleidingen. ([illegible] en [illegible]) Heeft nu juist niet alléén de eigen desa belang bij den goeden staat harer wegen, – immers ook anderen maken gebruik van die wegen – bij de waterleidingen voor den bouwgrond is dit wel het geval. Geen water – geen eten, kan men zeggen. Om die reden heeft men dan ook – hier en daar; of overal? – den *Djagabaja* ([illegible]) met het toezicht daarop belast; terwijl men buitendien ook nog kent den: *Mantri-oeloe-oeloe* ([illegible]) een *Districts-waterhoofd*, die het bestuur heeft over de waterleidingen en over de verdeeling en leiding van het water. Ten opzichte van de desawegen bestaat een groot onderscheid tusschen de eene en de andere desa; maar daar zijn er, die in het midden van de Oost- en West-moeson er al zeer verschrikkelijk kunnen uitzien. En ook natuurlijk, dat de desaman meer belangstelling heeft voor de leidingen dan voor de wegen. Aan die leidingen wordt ontzaglijk veel arbeid ten koste gelegd. Wie heeft, gedurende de maanden November tot April vooral, in de desa verkeerd, en niet zonder ophouden over „het water en den regen" gepraat? Welk een kampen tusschen de eene desa en de andere om dat water! Welk een gehaspel over het afleiden van water; en het afsluiten van water om het op eigen sawah te laten loopen! 's Morgens, 's middags, 's avonds, ieder oogenblik moet men naar het veld om te zien of de waterdoorlaat

([illegible]), de dijkjes, ([illegible]) en de leiding nog in orde zijn, en of niet een buurman alle water alléén op zijn sawah laat loopen, dan wel het overtollige aan een ander opdringt. A. gaat daar naar zijn sawah, gewapend met een hak (*patjoel*), om den waterdoorlaat van B.'s sawah te stoppen en zoodoende het water op eigen veld te leiden. Maar B. gaat een oogenblik later, en doet juist het omgekeerde van A. Dat gebeurt heden, en morgen en overmorgen, – is 't wonder, dat daar woorden, twisten over ontstaan, en men straks met de patjoel gewapend tegenover elkaar staat? – Eene of eenige desa's te samen hebben een' dam ergens in eene rivier gelegd. Zie! daar komt een *bandjir* ([illegible]) onverwacht en plotseling aanzetten; eene geweldige hoeveelheid als opgehoopt water met donderend geweld, alles in zijn bliksemsnelle vaart meêslepende, en . . . vernielt den geheelen dam, waaraan zooveel tijd en arbeid ten koste was gelegd! Wat nu te beginnen? Het overvloedige water veroorzaakt overstrooming of loopt nutteloos weg. Maar de aanplant is intusschen verdronken, vernield en honderd tegen één als er nog iets van al die kosten en arbeid terecht komt, en eenige zoo zeer noodige rijst in huis komt. Is 't zulk een wonder, als er veel, dag en nacht, over „water" en over „regen" gepraat wordt, als de planttijd daar is, en de tijd zoo ongemerkt voorbij gaat zonder dat het regent? Is 't zoo bevreemdend als men 't dan vooral druk heeft, over waterleiding en dam? De *Aanteeken. No. 7* hier achter kan doen zien, hoe de Regeering ook voor Java waterleidingen als regeeringszaak beschouwt; doch tevens hoe de vraag beantwoord wordt, of eene bepaalde leiding in desa- òf heerendienst òf wel in betaalden arbeid moet uitgevoerd worden. Hoeveel tijd aan de herstelling en het

onderhoud of de geheele vernieuwing jaarlijks besteed moet worden, is waarlijk niet op te geven. Het boven reeds meermalen genoemde „Voorstel enz." spreekt van desa's met gemiddeld 6, 10, 20 en meer dagen per man, per jaar! Kortom, men weet 't niet. Men kan 't niet zeggen.

Wij gaan nu over tot de bespreking van:

De Heerendiensten.

1°. *Het werken aan de (groote) wegen.*

Ja, ja! Dat werken aan de wegen (ꦩꦶꦤꦸꦱꦸꦤ꧀, dat ook wel: ꦩꦤꦶꦤꦸꦱꦸꦤ꧀ en in sommige extra fijne monden ook wel: ꦥꦸꦩꦶꦤꦸꦱꦸꦤ꧀ wordt.) wil wat zeggen! Men onderscheidt het in *gewoon* en *niet-gewoon onderhoud.* Het gewoon onderhoud gaat het geheele jaar door; het niet-gewoon onderhoud minstens eens per jaar. Nu denken wij aan zekere desa – want ook in deze zaak is het onderscheid tusschen de eene desa en de andere groot – waar het geheele jaar door éénmaal per week – Vrijdags – en ook wel eens tweemaal, als de weg veel te lijden had gehad, 6 à 10 man daarvoor uitkomen. Twee man daags moeten iederen worgen (en ook wel in den middag of namiddag) den weg schoonvegen, karren- en wagensporen wat gelijk maken, en ook wel begieten. Men gebruikt er dikwijls opgeschoten jongens voor. Over de manier, waarop zij dat doen, zullen wij maar niets zeggen. 't Is dikwijls eenvoudig onmogelijk om het zonder boos te worden aan te zien. Dit alles heet: *gewoon* onderhoud. Tegen dat de regens zullen doorkomen, begint het *niet-gewoon* onderhoud, waardoor dan in die desa 10 à 15 man uitkomen – want men heeft buitendien nog zoo veel te doen! – maar des Vrijdags altijd alle man (ꦤꦩꦶꦤꦸꦱꦸꦤ꧀ *all hens!*). Daar is de Loerah dan dikwijls zelf even goed bij om toezicht te houden als de Kamitoewa, wiens gewone werk dat is. Bij

nieuw aan te leggen wegen worden aan weerszijde van den weg meestal tegelijk of later jonge *tamarinden-* of *djohar-*boomen, hier en daar ook wel eene andere boomsoort geplant; en waar een boom is gestorven of omgewaaid, moet weer een jong boompje in de plaats geplant worden. Tot beveiliging tegen vernieling door menschen of dieren wordt eene omheining rondom ieder boompje gezet, waarbij altijd bamboe noodig is, die voor rekening der desa komt. Hier en daar zijn dijkjes aan weerszijde van den weg over de geheele lengte of een deel daarvan noodig; maar gelukkig is de tijd voorbij, dat men die overal liet aanleggen. Vooral voor desa's, die te zorgen hebben voor wegen in de richting van fabrieken en hunne beplante velden kan het onderhoud wel zeer bezwarend zijn. Men dient bij dit alles te bedenken, dat lang vóór het niet-gewoon onderhoud begint, gezorgd moet worden voor: het uit eene soms nog al ver verwijderde rivier opbaggeren van *grint*, dat naar eene bepaalde plaats aan de zijde van den weg gebracht moet worden; verder *aarde* en *zand* noodig bij het uitspreiden en aanstampen van het grint over de meestal zéér breede wegen. Waarbij wij wel tevens mogen denken aan de slijtage van gereedschappen en kleeding. De hoeveelheden *grint*, waarvoor *Gogol's Anggoeran's* en *Mĕnoempang's*, zelfs wel eens oude lieden, hebben te zorgen, verhouden zich gewoonlijk als: 4 : 2 : 1 : ½.

Wat dat onderhoud der wegen beteekent, kunnen wij door eene berekening van den heer Schmalhausen voor zijne contrôle- afdeeling Djombang duidelijk maken. (Zie zijn „Voorstel enz." pagina 22.) Daar waren in twee districten noodig: 28343 M³. grint voor 49761 Rijnl. Roeden weg. Hiermeê waren 747 desa's belast. En om nu tevens het *ongelijkmatige* van den druk dier werkzaamheden te doen uitkomen, kan het volgende dienen:

Werkbare mannen (in reden van 4 : 2 : 1 verplichte diensten), aanwezig in de :

Desa	A.	20–12– 66,	die	uitkomen	per	man	per	jaar	38½	dagen.
//	B.	23–62– 93,	//	//	//	//	//	//	43½	//
//	C.	40–68–107,	//	//	//	//	//	//	32	//
//	D.	28—— 12,	//	//	//	//	//	//	8½	//
//	E.	34– 3– 13,	//	//	//	//	//	//	10	//
//	F.	17– 1– 8,	//	//	//	//	//	//	8½	//

En als nu deze zelfde 49761 Rijnl. Roeden weg in betaalden arbeid moesten onderhouden worden, bij afschaffing van dezen verplichten dienst, dan zou daarvoor noodig zijn:

voor	Grint	*f* 56687.—
//	Onderhoud	// 24499.80
//	Herstel	// 22349.40
//	Verharde onderlaag . . .	// 2095.60
		f 105631.80

Dit is nog al een klinkend cijfer, waarbij wij die 80, 40, 60 centen gaarne geschonken zouden hebben. –*f* 105631.—! En dat slechts voor ééne enkele contrôle-afdeeling! En toch vergete men niet, dat het eene waarde veronderstelt van eenen arbeid onder behoorlijk europeesch toezicht; maar nog lang niet de waarde voorstelt, die de desa nu feitelijk praesteert; ook al door slechte regeling, en overtollige of op ongeschikte tijdstippen verordende werkzaamheid; alsmede onnoodig of te vergeefs uitkomen; door het aan allen gedwongen onbetaalden arbeid eigen treuzelig, dagdievig werken; en door het gedurende ongeschikten tijd beslag leggen op den persoon, waardoor hij verhinderd wordt op eene of andere wijze hier en daar nog wat te verdienen. In de werkelijkheid beteekent het werken aan de wegen voor den Desaman veel, oneindig veel meer dan uit al de „Staten" kan blijken.

Of wij hiermede zeggen willen, dat deze Heerendienst

dus maar afgeschaft moest worden, en vervangen door eene belasting in geld? Geenszins! Dit moet voor elke afdeeling afzonderlijk eerst onderzocht en dan uitgemaakt worden, daar het geldelijk vermogen der bevolking volstrekt niet overal gelijk is. Maar wel schijnt het aangewezen, dezen Heerendienst beter te regelen, en dat die onder beter toezicht kome. Wat goede regeling zooal beteekent, kan misschien het volgende leeren: Te Môdjô-Warnô c.a. betaalde men een paar jaar geleden voor den afkoop van alle diensten *f* 40.— à *f* 50.— Toen nu de arbeid aan de wegen door den heer Schmalhausen beter geregeld was geworden, daalde die afkoopsprijs tot *f* 25.— à *f* 30.— Hiervan was weer een gevolg, dat afkoop van heerendiensten afnam, te Môdjô-Rôtô zelfs in reden van 11 tot 12.

Men achtte het voordeeliger, nu de diensten zoo flink waren geregeld, die zelf te verrichten dan nog zooveel geld daarvoor te moeten betalen. 't Is een aangename voldoening voor den heer S.; maar tevens wel een bewijs, dat goede regeling en leiding zoo niet alles, dan toch zéér veel is. En dergelijke voorbeelden zouden nog wel meer aangehaald kunnen worden. Natuurlijk — hier of daar zouden hoeveelheid en zwaarte dier diensten wel eens zóó groot kunnen zijn, dat geene regeling, welke dan ook, iets ten goede zou kunnen baten. Maar als algemeene regel zal men wel kunnen aannemen, dat slechte regeling en gebrek aan verstandige leiding de voornaamste oorzaak zijn van het bezwarende van dezen dienst. Maar hoe dan ook de toestand moge zijn – zou er in ieder geval bij eene vervanging van dezen dienst door eene belasting eerst zeer ernstig onderzocht moeten worden, hoe groot de belastbare draagkracht der bevolking is, en welke gelegenheden er bestaan om het geld te verdienen, noodig voor die belasting. Vrije beschikking over zijn persoon en tijd

door eene eventueele afschaffing van dezen dienst heeft ook voor den Desaman waarde; maar de beteekenis dier waarde hangt natuurlijk af van de mogelijkheid om dien vrij-geworden tijd door middel van vrijen arbeid in *geld* om te zetten, dat allereerst noodig is om die belasting te kunnen opbrengen. En ieder weet, dat dit lang niet voor alle plaatsen gelijk is. Neen – niet allereerst *afschaffing* maar *betere regeling* dier diensten! En waar dan de economische toestanden daarvoor geschikt zijn, of zullen geworden zijn, dan ook, maar ook eerst dan: *vervanging* dier diensten door *belasting in geld.*

2°. *Betrekken van Gouvernements-wachthuizen.*

Van Bestuurswege wordt bepaald waar wachthuizen behooren te zijn. Dat er hier en daar een staat, dat wel opgeruimd kon worden, is een bewijs van werkzamen politie-ijver. Men vindt deze wachthuizen – *gardoe* – op de voornaamste snijpunten van desa- en hoofd- of groote wegen. Het oprichten en onderhoud dier *gardoe's* komt voor rekening der desa. Soms zijn het ware hokjes of krotten van *bamboe*; maar ook zijn zij wel eens kostbaarder door hout en dakpannen nevens *bamboe*, of zelfs wel geheel van steen opgetrokken. De *desabewoners* dragen daarvoor gezamenlijk bij; ook wel wordt iemand van verplichte diensten vrijgesteld, als hij het oprichten en onderhouden daarvan geheel voor zijne rekening neemt. In ieder wachthuis moeten – als wij ons niet vergissen – minstens twee man één dag en nacht achtereen naar beurtorde present zijn. De beteekenis van dezen dienst is, dat hij een politie-dienst is, en gedurig naar beurtorde terugkeert. Daardoor wordt beslag op iemands persoon gelegd, zoodat hij verhinderd wordt elders in vrijen arbeid wat te gaan verdienen, als hij daarvoor ook 's nachts moet uitblijven. En het onaangename van de zaak is, dat men

in het wachthuis niet mag slapen – wat een *desaman* ook daar toch zoo heerlijk kan doen! – Wordt hij slapende, of, nog erger, geheel afwezig, misschien wel in zijn eigen woning, aangetroffen, dan komt hij voor het regentsgerecht; en dan wordt hij gestraft. Mocht hij vrij slapen – och! dan zou hij die wachten nog niet zoo heel erg zwaar opvatten!

3°. *Waterleidingen; herstel, onderhoud en bewaking van dammen, dijken, enz.*

Dat is heel wat anders! Voor waterleidingen is overal wat te doen; voor dijken natuurlijk niet. Deze laatsten zijn afhankelijk van ingedijkte rivieren. Wat intusschen dit laatste beteekent voor eene afdeeling als Djombang met hare Brantas- of Kediri-rivier leert ons pag. 19/21 van het meerbedoelde „Voorstel enz." En wat die waterleidingen betreft, hebben wij voldoende toelichting door onze *Aanteekening No. 7* hier achter gegeven. Pag. 17/18 van het „Voorstel enz." kan ons leeren hoe er – overal – met die leidingen geknoeid, en tijd, materialen enz. verknoeid worden. De irrigatie is een hoofdzaak voor de desa-bevolking; maar zij is onbekwaam in alle opzichten om die leidingen, dammen enz. naar eisch en duurzaam te kunnen maken. Wat zij met eigen, insoliede materialen knutselt en knoeit wijst dringend op de behoefte aan Europeesche hulp en leiding. Op alles mag des noodig door de Regeering bezuinigd worden, maar op de irrigatie nooit! Integendeel – daar moet nog veel meer voor gedaan worden onder eene eigen europeesche bestuursleiding. De desaman meent wel terecht, dat de waterleiding in de eerste plaats hem zelf ten goede komt; en hij mort daarom dan niet als hij alweer naar de leiding moet, en alweer op nieuw moet herstellen wat hem zooveel tijd en offers heeft gekost; maar hij zucht en klaagt, en wordt moedeloos en arm. Ook hier willen

wij ons onthouden van eenige bepaling van het getal dagdiensten per jaar te geven, of de materialen te berekenen voor het een en ander noodig. De verschillen tusschen de onderscheidene desa's zijn te groot. Daar zijn desa's met 75 en ook met 5 dagdiensten, en al de daartusschen liggende cijfers per man, per jaar.

Wij zijn hiermee aan het einde van ons korte overzicht der verplichte diensten des desamans gekomen. Als nu eens een Lezer een optelsom wilde maken van *al* de verplichte dag- (en ook nacht-) diensten, die een werkbaar man per jaar heeft te praesteeren, dan zal hij tot een cijfer komen, dat verbazing wekt. Cultuur-, desa- en heerendiensten! Zijt gij een ramp of een zegen voor den desaman? En toch, wij denken er zelfs niet aan over hunne afschaffing te spreken: 't Zou al te dwaas zijn! Maar betere regeling; meer deskundige, zeer bepaald Europeesche leiding; en waar noodig stoffelijke hulp voor het aanleggen van duurzame, technisch-wetenschappelijke waterstaatswerken is een meer dan dringende eisch.

Wij merkten het reeds op dat de desaman een groot deel der verplichte diensten als eene soort *belasting* beschouwt. Daar is een tijd geweest, dat hij ook nog belastingen in natura kende. Maar die is voorbij. Hij heeft nù alleen belasting in *geld* op te brengen – en nu juist niet zoo heel weinig! – die wij onder de volgende drie rubrieken moeten brengen:

1°. *Landrente.* (ᨿᨠᩬᩣᨶᩤ ᩵)

2°. *Hoofdgeld.* (ᨿᨠᩬᩣᨶᩤ ᩵ᨠᩬᩣᨶᩤᨿᩤ ᩵)

3°. *Bedrijfsbelasting.* (ᨿᨠᩬᩣᨶᩤᨿᩤᨿᩤᨿᩤᨿᩤ ᩵)

De eerste en derde belasting betaalt de desaman van zijne inkomsten; de tweede is eene (zeker niet al te zuinig berekende, of met te veel vrijstellingen opgelegde) vergoe-

ding voor een' afgeschaften, verplichten dienst. Voor den desaman ligt de beteekenis niet daarin, dat hij *belasting*, zelfs niet dat hij belasting *in geld* moet betalen – daarvan weet hij reeds van overlang alles! – maar in *het hoeveel* hij heeft te betalen, en langs welken weg hij, die bij den dag leeft en over zoo weinig geld in handen heeft te beschikken, in het bezit van dat geld kan komen. Niet daarin: *waarvoor* hij heeft belasting te betalen, maar welke *maatstaf van berekening* van de draagkracht bij den aanslag in eene belasting wordt gevolgd. Overal ter wereld heeft iedere belasting zeker wel iets onaangenaams; en is aan iedere belasting voor dezen of genen, of in deze of gene omstandigheid of landstreek, iets ongemotiveerds of onbillijks zelfs verbonden. Dat kan nu eenmaal moeielijk anders. Maar eene belasting kan onbillijk, of te hoog opgevoerd, of te gebrekkig geregeld zijn. Wat is daarvan op Java? Men weet 't, hoeveel jaar aan jaar door Regeering en deskundigen gesproken en geschreven wordt over die belastingen. Toch zou 't niet aangaan daarheen slechts te verwijzen; want de meeste Nederlandsche courantlezers slaan trouw over, wat over de Indische belastingen handelt. Eene korte bespreking van die belastingen zal hier dus zeker wel geacht worden op hare plaats te zijn.

1°. *De Landrente.*

De landrente is eene belasting – *Padjĕg* – die opgebracht moet worden van *Sawah's*, *Tĕgal's* en *Erven*. Dat echter niet „overal" Landrente van *Tĕgal's* en *Erven* ingevorderd wordt, kan o.a. blijken uit „Voorstel enz." pag. 47/49. Alzóó de desa; maar de Regeering bepaalde, dat alléén van *Erven* van ¼ *Baoe* – d.i. $\frac{7096{,}49}{4}$ M². = 1774,12 M². = 125 Rijnl. Roeden – of minder, geen Landrente behoefde betaald te worden. Dit is dan ook wel de regel. De bepaling van het quotum wordt beheerscht door de onderscheiding

in *Sawah*, *Tĕgal* en *Erf*. De Regeering vraagt 10 °/₀ van de Bruto-opbrengst. De aanslag geschiedt door het Europeesch Bestuur, desa's-gewijze: niet hoofdelijk, in het openbaar, zoodat ieder desaman te weten kan komen hoeveel zijne desa moet opbrengen. Maar daarmeê weet hij nog niet hoeveel hij persoonlijk moet opbrengen. Hoe zal hij nu tot die wetenschap komen? De omslag over al de belastingschuldigen heeft in de desa plaats. Maar de desaman kan in den regel zulke berekeningen niet maken, en houdt zich dus aan de gewoonte zijner desa. Het is niet te beschrijven, hoe die verdeeling overal plaats heeft. Ziehier een voorbeeld uit ééne desa: Zij was aangeslagen voor *f* 792. De Loerah ontbiedt alle belanghebbenden ten zijnent. Hij deelt hun mede dat de desa bezit: 82 *Baoe Sawah*, 66 *Baoe Tĕgal* en 29 *Baoe Erven*, waarvoor te zamen *f* 792 moet opgebracht worden. Hij zelf noch eenig Lid van het desabestuur mag aan de verdeeling van die som meêwerken, en hij verzoekt dus de Vrienden zelf dat onderling maar uit te maken. Hij neemt een *sirih*-pruimpje, en begint een gezellig praatje met een paar *Kamitoewa's* rechts en links van hem gezeten. De Vrienden begrijpen van dat berekenen niets; zij laten de bereddering van het geval dus maar aan die drie bejaarden over, die dat het vorige jaar ook al gedaan hebben. Deze drie hadden er al op gerekend, en eene flinke hoeveelheid koffieboontjes meegebracht. Midden in het vertrek was eene flinke ruimte, evenals het overige, met matten op den grond, opengelaten; en daar plaatsten zij zich met hunne boontjes. Nu ging het aan het uittellen. Eerst werden er 82 boontjes op een rij gelegd, voorstellende de *Sawah's;* daarna 66 boontjes voor de *Tĕgals;* en eindelijk 29 boontjes voor de *Erven*. Ieder boontje werd voor *f* 1 gerekend, en geteld hoeveel guldens er reeds lagen. De

som is nog verre van *f* 792. Ieder boontje krijgt dus nog één boontje naast zich; nu krijgen alleen de *Sawah*- en *Tègal*-boontjes nog één, en nog één naast zich; en ten slotte alléén de *Sawah*-boontjes nog één. Zoo worden de *Sawah*-boontjes 5, de *Tègal's* 4 en de *Erven* 2 in getal. D. w. z. resp. *f* 5, *f* 4 en *f* 2 per *Baoe*. Men heeft nu: *f* 5 × 82 = *f* 410; *f* 4 × 66 = *f* 264 en *f* 2 × 29 = *f* 58 dat te zamen maakt *f* 732. Wij zijn er dus nog niet. Er blijft nog te verdeelen *f* 60. Nu komt het lastigste gedeelte van het werk. Na allerlei geschuif en gepraat komt men tot het besluit met *f* ½ te gaan tellen, en bij ieder 5 tal boontjes voor de sawah's = *f* 5 nog een afzonderlijk boontje te plaatsen; d. i. dus *f* 5½ per *Baoe Sawah*. De resteerende *f* 60 zijn daardoor met *f* $\frac{82}{2}$ = *f* 41 verminderd. Blijft nog te verdeelen *f* 19. Nu wordt het geval nog ingewikkelder. Men maakt het zich echter een weinig gemakkelijk door die *f* 19 alléén over de *Erven* om te slaan. Ieder boontje doet nog altijd *f* ½. Één *Baoe Erf* wordt daardoor al gebracht op *f* 2½; en die *f* 19 met *f* $\frac{29}{2}$ = *f* 14½ verminderd. Blijft nog te verdeelen: *f* 4½. Nu worden 29 boontjes tot dubbeltjes verklaard, en bij die *f* 2½ gevoegd. Één *Baoe Erf* wordt daardoor *f* 2,60; en van die *f* 4½ gaan weer *f* 2,90 af; blijft nog te verdeelen over: *f* 1,60. Nu wordt er weêr een nieuwe rij boontjes bij de vorige boontjes voor de *Erven* gevoegd, en de waarde van één cent aan ieder boontje toegekend. Onder een onbeschrijfbaar geweld en geschreeuw telt men maar door, tot er eindelijk 7 boontjes = 7 cent bij ieder hoopje is gekomen. Nu gaat men aan het optellen. Hu! laat de vrienden nu maar hun gang gaan! *Wij* zullen op onze manier gaan optellen: *f* 5½ × 82 = *f* 451 voor de *Sawah's*; *f* 4 × 66 = *f* 264 voor de *Tègal's*; en *f* 2,67 × 29 = *f* 77,43 voor de

Erven. D. i. = *f* 792,43. En zij, 's avonds ongeveer zeven uur begonnen, komen 's nachts ongeveer 2, zegge twee uur tot hetzelfde resultaat. Waarna die drie vrienden als uit één mond den *Loerah* toeroepen: *„Kang-Loerah!* Eén *Baoe Sawah* de Padjëg *f* 5.50; één *Baoe Tëgal f* 4 en één *Baoe Erf f* 2.67. Gij ontvangt dan 43 centen te veel. Dat is voor sirih!" Een algemeen gelach verzekert den *Loerah*, dat niemand iets op deze beslissing tegen heeft. En gedurende de volgende dagen heeft men het nog even druk met uit te rekenen, hoeveel nu ieder, volgens den gevonden maatstaf, te betalen heeft, want deze heeft 3, en gene 2, en een ander slechts 1 *Baoe* van het een of het ander. Maar de desa-schrijver biedt daarbij eene behulpzame hand. En als die hand eerlijk is, gaat alles naar recht en naar wensch.

De Vrienden hebben intusschen bij dezen omslag er maar niet bij in aanmerking genomen, dat niet iedere *Baoe* grond van dezelfde waarde, en dus ook niet even belastbaar is. Deze – in ieder ander geval te noemen – onbillijkheid komt echter in deze desa met haar jaarlijksche *verdeeling* en *verwisseling* der gronden terecht, daar een ieder op zijne beurt er door getroffen wordt. Kon dit ook maar gezegd worden van den algemeenen aanslag van Bestuurswege! Die aanslag bedraagt 10 % van de brutoopbrengst; zoodat door allerlei omstandigheden, waarover wij thans niet behoeven te spreken, de beste gronden getroffen worden door een tantième van slechts 14 % à 15 %, en de slechtste gronden van 40 % à 50 % van de zuivere opbrengst. Het moet wenschelijk geacht worden, dat deze onbillijkheid op de eene of andere wijze opgeheven worde.

Wij vertrouwen, dat de Lezer aan deze ééne beschrijving genoeg zal hebben om te begrijpen, hoe het zoo ongeveer in alle *desa's* moet gaan, al is ook in de wijze van berekening

allerlei onderscheid. En ook hebben wij reeds genoeg gezegd over die belasting en hare inning. Hoe uiteenloopend die bepaling van de *Padjëg* voor eene zelfde klasse van grond per *Baoe* in de verschillende residentiën is, weet ieder; hier is die *f* 20,— en meer; en dáár slechts *f* 5½ à *f* 6,—; en elders weer een daar tusschen liggend cijfer per jaar per *Baoe*. Een leerzaam voorbeeld omtrent de vaststelling van ieders aandeel in die belasting vindt men ook in het meergenoemde „Voorstel enz." pagina 49. Daar wordt van eene desa gesproken „die heette aangeslagen te zijn voor 10 % van de bruto-opbrengst, maar feitelijk bedraagt de belasting daar meer dan 20 %!" Daar zijn *desa's*, waar men onder elkaar er wel eens over spreekt, dat de verhouding van *Padjëg* tot *netto-productie* zóó ongunstig is, dat men wel eenige lust zou gevoelen geheel en al van zijnen grond afstand te doen. En waar deze ongunstige verhouding bestaat, zal de desaman te eerder geneigd zijn zijne velden à raison van *f* 20,— of iets meer of minder per *Baoe* aan de vrije suiker- of indigo-cultuur af te staan, daar hem dit voordeeliger moet uitkomen dan eigen bewerking. Inzonderheid geldt dit voor een aanzienlijk deel der desa-bewoners, dat jaar in jaar uit gewoon is een deel of het geheel zijner velden aan anderen voor zeker – o, soms zoo luttel bedrag – af te staan. Zij krijgen dan toch in ieder geval meer van den fabrikant dan van hunne landgenooten; en de betaling is zekerder. En in desa's met communaal grondbezit zou men te eerder tot het afstaan van zijn aandeel kunnen besluiten, als dat grondbezit maar niet samenhing met de verplichte diensten. De verplichte diensten rusten op den grond, luidt het beginsel. Maar het *desa*bestuur moet zorgen, dat de diensten gepraesteerd worden. Wil iemand nu geen aandeel in de desa-gronden hebben – uitstekend! maar de verplichte

diensten zal hij toch praesteeren, hetzij dan met of zonder gronden. Men ontvangt dus maar zijn aandeel, en – verkoopt het tegelijk. Die koop – of liever huursom is in ieder geval dan nog een voordeeltje. En de regel, – de verplichte diensten rusten op den grond – wordt dan feitelijk: rusten op den werkbaren man. Hoe natuurlijk, dat zich bij de overweging van dit alles, waarover wij duizendmaal in de desa hoorden spreken, de gedachte aan ons opdringt: kon het verband tusschen verplichte diensten en grondbezit maar verbroken worden! En – kon de aanslag van Bestuurswege maar hoofdelijk plaats hebben! Ware dit mogelijk, hoe zou de positie van den desaman verbeterd worden! Dan zou er bijv. ook misschien beter rekening met den tijd van betalen der belastingen gehouden kunnen worden. Want het is duidelijk, dat de oogst vrij algemeen gelijktijdig plaats hebbende met het verkoopen van het product, om geld voor de belastingen te verkrijgen, ook de markt gelijktijdig als overvoert, waardoor de prijzen gedrukt worden, en het dus eene niet-geringe winstderving is, als men niet dan kan verkoopen, als dit het voordeeligste uitkomt. Men kan niet wachten, en verkoopt dus maar. Maar 't is waar, men heeft tot December altijd toch den tijd om te betalen. Zeer zeker, als het Desabestuur dus maar niet zoo drong vóór dien tijd! Maar als het dat eens niet deed, wat zou er dan van de belasting terecht komen? Immers is de Javaan zoo arm! – En nu spreken wij nog niet eens over meer of minder mislukken van den oogst. Wij spraken er boven reeds over. Er heeft dan ook afschrijving van Landrente plaats in dit geval. Maar..... in het meergenoemde „Voorstel enz." pag. 46/47 lezen wij – en dit gelde als een voorbeeld uit duizenden – „zooals de toestand nu is, blijft het onbillijk, dat van geheel mislukte velden *dikwijls*

nog de volle Landrente moet worden opgebracht!" Daar is terugbetaling van gestorte Landrente in zulk geval? O, zeker! als de desaman zijn' grootsten vijand maar niet in zijn eigen Landgenooten had en in zijne eigen onbeholpenheid en indolentie.

En voorts: dat het Europeesch Bestuur niet onverschillig kan zijn voor de Landrente, zal een ieder beseffen, als men weet, dat die voor één jaar zoo ongeveer een *twintig millioen* gulden opbrengt!

2°. *Hoofdgeld.*

Deze belasting heeft lang niet de beteekenis van de Landrente, maar is toch nog belangrijk genoeg om er eenige aandacht aan te schenken. Het is eene belasting van nog niet ouden datum. In vroeger jaren moest de bevolking als *„Heerendienst"* ook *Pantjèn*-diensten bij de *Prijaji's* praesteeren. Het waren dezelfde diensten ongeveer als de desaman nu nog bij zijnen *Loerah* moet verrichten; maar natuurlijk in zooveel grooter getal als een *Prijaji* boven een desahoofd is verheven. Bij Gouvernements Besluit, (*Staatsblad* 1882, N°. 136) werden deze diensten afgeschaft, en bepaald dat ieder dienstplichtige in plaats daarvan *f* 1,— 's jaars als „Hoofdgeld" zou betalen, met welke belasting de Regeering eene vergoeding aan de *Prijaji's*, voor het gemis dezer diensten, zou kunnen bestrijden. Het is gebleken, dat er zóó is gerekend, dat jaarlijks, na aftrek dier vergoeding, een niet zoo gering cijfer nog overschiet, dat. .... op de eene of andere wijze .. ten voordeele van de Inlandsche Bevolking ..... zou kunnen gebruikt worden!

In de desa wordt wel eens de vraag behandeld, *wie* nu eigenlijk aangeslagen moet worden? Ieder werkbaar man? Alléén de *Gogol's* (*Koeli-Kĕntjèng*) of óók de *Anggoeran's* en de *Mĕnoempang's*? Was men in die desa

correct, waar een ieder die *een deur* in zijne omheining (*Paggĕr*) aan den weg had *f* 1,— of *f* 0,50 moest betalen, al naar men *Gogol* of *Niet-Gogol* was? Of wel in die andere desa, waar alle *Gogol's*, *Anggoèran's* en *Mĕnoempang's* in reden van 1 : ½ : ¼ moesten betalen? Of wel daar waar eene weduwe, die een klein erf bewoonde en geen *Sawah* of *Tĕgal* bezat, doch leefde van *padi*-snijden (*dĕrĕp*) voor *f* 0,50 werd aangeslagen? Men zegge niet, dat het hier slechts zulk een kleine som geldt. De desaman is te arm om onverschillig voor een kwartje of een halven gulden te zijn. En in ieder geval – ook die arme desaman mag wel precies weten met hoeveel hij er rechtens af is! Eenig toezicht van Bestuurswege kan in dit geval geen overdadige weelde geacht worden.

3°. *Bedrijfsbelasting.*

De benaming zelf zegt reeds – ook voor den Inlander door het woord: *Padjĕg-Panggaötan* (ꦥꦗꦼꦒ꧀ꦥꦤ꧀ꦒꦮꦺꦴꦠꦤ꧀) waarvoor deze belasting opgebracht moet worden. Uit den aard der zaak beteekent deze belasting minder voor de desa dan voor de steden en grootere plaatsen, omdat daar de meeste bedrijven, ambachten of neringen gevonden worden. De desa heeft een' enkelen smid, soms ook een' timmerman of koperslager; een paar *Waroeng*-houdsters; een publiek huis; ook wel een' *Wajang*-speler, een *Dalang* of *Nijaga*; ook handelt deze en gene wel in voortbrengselen van eigen tuin of veld, of opgekocht van anderen – kortom: velen trachten nog iets te verdienen met eenig bedrijf of handel, hoe gering dit soms ook wel eens moge zijn. Zoo zal dan een gewoon desaman van landbouwer wel eens koetsier worden, en met één of wel eens twee *dogcars* of *dos-à-dos* – zegge: *zado* – (wel eens zijn eigendom, maar dikwijls in huur van een' Chinees) als wagenverhuurder optreden. Soms houdt hij er dan zelfs nog wel een' knecht

op na. En gaat het zaakje heel goed, dan rijdt hij dag aan dag met zijn karretje, en laat zijne vrouw voor de velden zorgen, die daarvoor dan de betaalde hulp van den een of den ander gebruikt.

In de desa hoort men betrekkelijk weinig over deze belasting spreken. Zij is dan ook de eenige, die individueel aangeslagen wordt door een Europeesch Ambtenaar; en zoo kan er dus alleen maar quaestie zijn over het iets meer of minder in den jaarlijkschen aanslag, maar waarbij die ambtenaar persoonlijk niet het minste belang of voordeel heeft. Dat bij dezen aanslag eenige, ja eigenlijk nog al veel kennis van desa-toestanden dien Ambtenaar goed te pas kan komen, en dat fiscale persoonlijkheden neiging kunnen bezitten ook deze belasting zooveel mogelijk op te drijven, behoeft niet besproken te worden; zoomin als de, gelukkig! verdwenen belasting op den verkoop van wat tabak of cigaretten op markt of weg. De Inlander zucht nu wel eens over al dat belasting-betalen. Soms te recht, soms ten onrechte, en vergeet daarbij altijd dat hij in zijne geschiedenis een tijdvak, maar vóór de Europeesche overheersching, of liever buiten haar toedoen, heeft doorleefd, dat hij aan zijne eigene Inlandsche Regeering wel tot een 38tal verschillende belastingen moest opbrengen; in dien tijd toen hij was corvéable et taillable à merci in de volle beteekenis des woords.

Dat is hij nu niet meer. De vrijheid, die hij nu geniet; het vrije beschikken over eigen bezitting; het rustig wonen in de desa; veiligheid en orde; de prachtige wegen, die gansch Java als een net bedekken, en het vervoer en zich verplaatsen zooveel veiliger en gemakkelijker hebben gemaakt; – hij dankt het alles aan het Europeesche Bestuur. Waar het een of ander van dit alles ontbreekt – waar hij wel eens meer belasting betaalt dan noodig is;

moet de oorzaak daarvan in de eerste plaats bij het Europeesch Bestuur, of veel meer bij eigen landgenooten en Inlandsch Bestuur gezocht worden. Als het desahoofd een voor zijn ambt berekend man is, zal de politie in zijn ressort, de rust en veiligheid niet veel te wenschen overlaten. Dan zal een ieder doen waartoe hij geroepen wordt; en het Europeesch Bestuur door middel van de *Prijaji's*, door het desahoofd ingelicht, met de behoeften en nooden der desa bekend worden. Dan zal de desa er ook uiterlijk goed uitzien; zullen de wegen bruikbaar en in orde zijn, en de waterleidingen op hunnen tijd zooveel mogelijk de onmisbare diensten bewijzen bij de bebouwing van den grond.

Van den *grond*? De grond, waar zijn huis op staat; het erf dat zijne woning omgeeft; de grond, *sawah* of *tĕgal*, dien hij bearbeidt en beplant; de weide waarop zijne kudden grazen; het bosch waaruit hij zooveel producten kan halen – wiens is die grond? M. a. w. Kent de desaman een grondbezit als bijv. de Nederlander? Deze en dergelijke vragen – zoo van tijd tot tijd tot questions brûlantes gemaakt – moeten wij ook met een enkel woord aanstippen.

De desaman zegt, dat alle *grond* is: *het eigendom van de Nagari.* (ꦤꦒꦫꦶꦤꦶꦥꦸꦤꦸꦤꦶ) Wie of wat bedoelt hij met: *De Nagari*? In „*De Nagari*" ligt voor hem het begrip van de hoogste bestuurwaardigheid en macht. Het naastbij ziet hij die in de Residentswaardigheid als het middenpunt van geheel het Europeesch en Inlandsch Bestuur, aan het hoofd waarvan de *Boepati*, de *Jongere broeder des Residents* staat. Maar achter deze waardigheid weet hij staat eene, ja voor hem wel onzichtbare, maar van tijd tot tijd zich, in wetten en besluiten, door middel van de *Nagari*, toch aan hem openbarende nog hoogere macht, die hij *Kangdjĕng-Goubĕrnĕmèn* noemt, en niet anders is

dan de Hooge Regeering te Batavia. Dit alles neemt niet weg, dat in zijne voorstelling de begrippen: *Nagari* en *Kangdjĕng-Goubĕrnĕmèn* al zeer spoedig in elkander vervloeïen, en ten slotte in de werkelijkheid niet overblijft dan *de Nagari*. En ook *de Nagari* is zelfs voor onzen desaman geen persoon, maar eén collectivum, eene fictie. De personen, zooals een *Résidèn* of *Boepati*, die de waardigheid vertegenwoordigen, hebben daardoor wel tijdelijk de macht om veel te doen wat een ander zoo maar niet kan of mag doen, maar altijd zijn en blijven het toch maar een paar persoonlijkheden, die een paar jaar het bestuur in handen hebben, en dan verdwijnen. Neen – die personen bezitten den *grond* niet; zij zijn *de Nagari* niet! Maar wel die onsterfelijke, die alomtegenwoordige, die almachtige, die niet aangesteld wordt en niet aftreedt, *de Nagari* = *Kangdjĕng-Goubĕrnĕmèn* – in meer Europeesch-abstracten term, *De Staat* – is eigenaar van den grond. Vroeger mag dat begrip eenige meerdere realiteit voor hem bezeten hebben – en zooals in de *Vorstenlanden* nog bestaat en in praktijk wordt gebracht – toen hij niet van *de Nagari* maar van *den Vorst* sprak. Dat was eene persoonlijkheid, die hij meer of minder in zijne nabijheid had; heel wat anders dan de Nederlandsche Koning, die zoo oneindig ver is, en voor hem in de nevelen eener nooit geziene heerlijkheid en almacht gehuld, als een schaduwbeeld hem ontsnapt.

In de voorstelling van onzen desaman heeft alzoo de Persoonlijkheid, de *Vorst*, plaats gemaakt voor de fictie: *Nagari* (of: *Goubĕrnĕmèn*.) De *Vorst*, de *Nagari* is in civiel-rechterlijken zin: *eigenaar van allen grond*. De Landskinderen kregen en krijgen nog van den *Vorst*, van de *Nagari*, slechts zekere rechten (beter: gunstbetoon) op het gebruik van den grond. De Vorst namelijk reserveerde oudtijds – en de vorm daarvan bestaat nog in de *Vor-*

stenlanden – een deel der gronden voor zich zelf; een ander deel gaf hij in apanage (ꦲꦥꦤꦼꦤ꧀ꦤ꧀), d. w. z. bezoldiging, of meer Javaansch gedacht: belooning (ꦲꦩꦼꦤꦼꦤ꧀) of: ꦱꦼꦱꦼꦂ in hoffelijken stijl) aan zijne ambtenaren, hofgrooten en familieleden. De Vorst of de geapanageerde maakte den grond productief door dien te verpachten (ꦩꦼꦩꦼꦤꦼꦤ꧀) hetzij in groote of kleine perceelen. De „Kleine Man" mocht ten slotte op dien grond wonen en dien bewerken tegen vergoeding van een deel van den oogst, of om dien te bewerken tegen zekere belooning. Uit deze beschouwing is ook het bestaan van zoogenaamde „Vrije desa's" of „vrij gebied" te verklaren.

De bovenbeschrevene beschouwing zal wel niet van Hindoeschen, en nog veel minder van Islāmitischen oorsprong zijn. Het is de eigen, origineele beschouwing van den Inlander. Maar inzonderheid de Islām heeft op deze juridische beschouwing van den Inlander – en wel het sterkst vooral in West-Java – ingewerkt en die gewijzigd, zoodat er eene ontwikkeling van het begrip plaats had, die tot eene andere, bijna nieuwe voorstelling leidde; namelijk, dat het absolute begrip van eigendom bij den Vorst beperkt werd door het erfelijke en zakelijke gebruiksrecht der Opgezetenen. Daar zijn twee merkwaardige schenkings-oorkonden bekend geworden, betreffende grond in de *Preanger*, tijdens die streek nog onder *Mataram* stond. Daaruit blijkt 1°. dat in de eerste oorkonde de rechten der opgezetenen uitdrukkelijk gereserveerd worden; terwijl 2°. in de tweede oorkonde niet van bouwgrond, en nog veel minder van eene geheele desa, maar van woesten of liever onbebouwden, door niemand nog geoccupeerden grond, sprake is. Kortom, het oorspronkelijk begrip: de Vorst is civiel-rechterlijk eigenaar van den

grond, doorliep in de onderscheidene deelen van *Java* wel verschillende phasen van ontwikkeling, maar werd toch nooit geheel los gelaten, zoomin door de Inlanders als door het latere Europeesche Bestuur; ook dan niet als onze hedendaagsche desaman niet meer van *Den Vorst* (ꦩꦸꦱꦸꦁ) maar van *De Nagari* (ꦤꦒꦫꦶꦤꦶꦤꦺꦴꦤ꧀) spreekt; en hij daarnevens het begrip van een Inlandsch – in Nederlandsche termen uitgedrukt – erfelijk en zakelijk gebruiksrecht, of erfelijk individueel bezit, of zelfs zoogenaamd agrarisch eigendom heeft leeren kennen, als ware dat altijd zoo aanwezig geweest. De Inlander leeft thans geheel onder deze begrippen, die in wettelijken vorm uitgesproken werden in de zoogenaamde *Agrarische Wet*, (*Ind. Staatsbl.* 1870 N°. 55) en nader omschreven in het *Agrarisch Besluit* (*Ind. Staatsbl.* 1870 N°. 118). Volgens deze staatsstukken is alle grond, waarop niet door anderen recht van eigendom bewezen wordt, in civiel-rechterlijken zin *Staatsdomein*. Dit eigendomsrecht van den Staat wordt, voor zooverre het gronden geldt door Inlanders – na bekomen toestemming des Bestuurs – voor eigen gebruik ontgonnen, of als gemeene weide of uit eenigen anderen hoofde tot de desa behoorende, beperkt door het aan hen op die gronden toegekend, hetzij individueel, hetzij communaal, maar in elk geval zakelijk bezits- of gebruiksrecht. Onze wetgeving heeft, door in 1870 den *Staat* tot eigenaar van den grond op *Java* en *Madura* te verklaren, doch de bezitrechten der bevolking overal als zakelijke rechten te erkennen, dus geen spoliatie gepleegd, gelijk weleens beweerd is, maar heeft den bestaanden toestand voor *West-Java* eenvoudig gesanctioneerd, en elders – d. w. z. in de zoogenaamde Gouvernementslanden – aan de bevolking meer toegekend dan zij naar haar eigen begrippen bezat. (*Aanteekening* No. 8).

Hoedanig dit alles op de denkbeelden en toestanden in de desa als een geheel, een collectivum, en de uit die toestanden voortvloeiende regelingen, ingewerkt heeft, kon alreeds uit het vroeger besprokene blijken, en zal ons straks nog duidelijker worden.

Heeft toch de desaman geen zakelijke rechten op den grond als zoodanig, zoo heeft hij wel zeer beslist rechten op datgene wat hij aan den grond heeft toe- of aangebracht. Den grond als zoodanig bijv. kan hij nooit verkoopen, als ware het een eigendom, dat door verkoop van den een op den ander zou kunnen overgaan; maar eenmaal die grond bewonende en in occupatie hebbende, kan hij die occupatie wel degelijk aan een' landgenoot overdoen. Het huis, dat hij op dien grond heeft opgericht, is zijn eigendom; al wat op zijn erf groeit, alles wat zijn *sawah* of *tègal* voortbrengt – het is alles zijn eigendom. Ook de occupatie zelve is zijn eigendom, die de *Nagari* hem zelfs niet ontnemen kan dan alleen in zekere gevallen tegen schadeloosstelling. Zelfs de voortbrengselen van het bosch, dat tot het ressort van zijne desa behoort, en in zooverre hetgeen boomen betreft, waarop de Staat, de *Nagari*, rechten laat gelden, zijn het eigendom van de desa. Zoo zeer zelfs, dat bij afstand van zulk een bosch-perceel door den *Staat* aan anderen, aan de desa volgens een overeen te komen taxatie vergoeding of schadeloosstelling moet gegeven worden. Eenmaal bewoner en occupant van een erf zijnde, kan de desaman daarvan niet verwijderd worden, zoolang hij al zijne verplichtingen jegens de desa – d. w. z. de *Nagari* – nakomt; dan alleen tegen vergoeding in die gevallen, waarin eene wet heeft voorzien.

(*Vervolg later.*)

DAGBOEKEN, VERSLAGEN EN BRIEVEN UIT DE ZENDING.

De zending onder de Karau-Bataks (Deli.)

door J. K. WIJNGAARDEN.

Een en ander uit de aanteekeningen der Minahassische onderwijzers.

Bekend is, dat de zendeling H. C. Kruijt in 1891 een viertal gehuwde onderwijzers uit de Minahassa naar Boeloeh-Hawar overbracht, die hij bestemde om onder zijne leiding onder de Bataks te werken. Van tijd tot tijd ontvingen wij van hem gunstige getuigenissen omtrent het optreden van deze mannen onder de bevolking. In betrekkelijk korten tijd verstonden zij de taal voldoende om zich met het volk te kunnen onderhouden. (1)

Zoo vond de van Savoe overgekomen zendeling Wijngaarden hen. Hij zette het werk door Kruijt begonnen in zijnen geest voort, en het gelukte hem op een viertal plaatsen schooltjes te openen en daar de goeroes te plaatsen. Deze mannen kwijten zich voorbeeldig van hunne taak. Dit kan blijken uit de berichten van Wijngaarden, die hier volgen voor zoover zij op die goeroe's betrekking hebben. Hij schrijft: (2)

---

(1) Zie: Maandbericht van het Nederl. Zend. Genootschap 1891, p. 127 e. v. en p. 158 e. v. Ook Maandbericht 1892, p. 7 e. v. Voorts 1892, p. 132.

(2) Ter verduidelijking: Wat door Wijngaarden uit de aanteekeningen der goeroe's is overgenomen, wordt aangeduid door aanhalingsteekens. RED.

De Minahassers zijn gewoon aanteekening te houden van hunne ervaringen en van het voornaamste, dat in hunne omgeving voorvalt. Misschien is het den lezers van onze berichten niet ongevallig iets uit die aanteekeningen te vernemen. Zulks veronderstellende, zal ik trachten het voornaamste daarvan mede te deelen.

Wij beginnen met Sala-boelan. Van Boeloeh-Hawar uit vestigde zich hier het eerst een onderwijzer. Op den 6den Maart dezes jaars openden wij er eene school. Gedurende de eerste dagen gingen er geregeld iederen dag twee onderwijzers heen. Na schooltijd keerden zij naar Boeloeh-Hawar terug. Lang duurde dit niet. Wat gebeurde er? Onverwachts deden zich gevallen van pokken voor in onze kampong. De Bataks vreezen deze ziekte zeer. Zij willen in het geheel geen gemeenschap hebben met eene besmette kampong. Zijn in eene plaats de pokken uitgebroken, dan zijn de bewoners van alle verkeer met de buitenwereld uitgesloten. Geen wonder dus, dat de lieden van Sala-boelan niet wenschten, dat onze onderwijzers telkens van Boeloeh-Hawar naar hunne kampong kwamen. In overleg met den penghoeloe (het hoofd) werd besloten, dat een der goeroe's zich metter woon te Sala-boelan zou vestigen. En dit geschiedde.

Den 18^{den} Maart begaven goeroe en njora Tampenawas zich derwaarts. Er was nog wel geen huis, maar dit gat geene zwarigheid. De penghoeloe stond welwillend de djamboer af voor woning van den onderwijzer.

De djamboer is een huisje, dat in iedere Bataksche kampong wordt gevonden. Zij is doorgaans stevig gebouwd, heeft echter geene wanden. De djamboer is het jongemannenhuis. Alle ongetrouwden hebben hierin hun verblijf. Komen er vreemdelingen, zoo logeeren dezen ook in genoemd huis. Verder is de djamboer de plaats waar alle vergaderingen

gehouden worden; men bespreekt er alle belangen de kampong en hare bewoners betreffende. Een' enkelen keer vergadert men wel eens in de open lucht onder een' schaduwrijken boom. De djamboer is dus niet zonder gewicht, integendeel heeft zij heel wat te beteekenen in het leven van een' Batak. Het zou de moeite loonen eene beschrijving te leveren van wat er alzoo in zoo'n gemeentehuis voorvalt. Men zou daardoor heel wat van de Bataksche samenleving leeren kennen.

Goeroe Tampenawas dan betrok de djamboer. Van den penghoeloe en de bevolking was het een bewijs hunner welwillendheid. Hoe gemakkelijk had men kunnen zeggen, dat het niet mogelijk was dit huis af te staan. De jonge mannen toch moesten nu andere slaapplaatsen opzoeken, waartoe men de rijstschuurtjes koos; de vergaderingen moesten in de open lucht worden gehouden, wat bij regenachtig weêr nog al onaangenaam was. Men wilde zich dus wel wat ongeriefelijkheden getroosten ten behoeve van den goeroe. Ook was er geen sprake van huur. Waar de Bataks anders eenig voordeel kunnen behalen, laten zij het niet na. De penghoeloe van Sala-boelan vooral gaat mank aan dit euvel. Dus wonder boven wonder, dat hij geen huur vroeg.

Maar laat ons thans overgaan tot de aanteekeningen van den onderwijzer. Hij schrijft:

„19 Maart. Van daag kwam eene oude vrouw vragen om eene kabaja en een kain van de njora, zij zou zoo gaarne wederom mooi wit worden."

Ter opmerking diene, dat Bataksche oude vrouwen erg leelijk zijn. Jeugd en schoonheid gaan bij de vrouwen spoedig voorbij, wat zeker een gevolg van het harde werken is.

„21 Maart. Er is hier een zoon van den penghoeloe

van Doeri en Tĕpoeng (eene kampong). De jongen is erg treurig, omdat zijn vader hem heeft verpand. Deze is aan den penghoeloe van Sala-boelan 60 dollar schuldig. Zoolang hij die niet betaald heeft, moet zijn zoon te Sala-boelan blijven, of liever hij moet hier 3 jaar blijven, ook al wordt de schuld eerder aangezuiverd."

Het hier medegedeelde komt wel meer voor. Meest is het een gevolg van het spelen. Hiervan zijn de Bataks hartstochtelijke liefhebbers. Zij verdobbelen geld en goed, vrouw en kinderen. Vraagt men waarom zij spelen, dan heet het steeds: "spelen is de weg om geld te krijgen"". Van dat idée zijn ze maar niet af te brengen, hoewel er honderden zijn te noemen, die steeds al hun geld verloren en slechts enkelen, die wonnen.

De Bataks houden het meest van *main-djoedi*. Dit is een echt hazardspel. Het is de pest voor de Bataks, de bron van alle ellende. Zoo pas noemde ik het verdobbelen van geld en goed, vrouw en kinderen. Moord en doodslag, diefstal en bedrog mogen ook als gevolgen van het spel genoemd worden. Jammer, dat er zoo weinig tegen dit verderfelijke spel te doen is. Spelen zit den Batakers in het bloed.

Waarin het main-djoedi bestaat? Men heeft een zeszijdig tolletje. Op ieder vlak staat een nommer, van 1–6. Verder heeft men een matje, waarop men de nommers van het tolletje geteekend heeft, aldus:

⚀	⚁	⚂	⚃	⚄	⚅
	a			*b*	

Nu speelt men. De bankhouder zet het tolletje op, in een schoteltje, dat hij met een klapadop toedekt. Al naar de spelers denken welke nommers boven zullen komen te liggen, zetten zij hun geld op nommers van het matje.

Wie wint krijgt den inzet zooveel maal terug, als van te voren bepaald is. Ook speelt men een soort rouge et noir, waarbij men den dubbelen inzet terug ontvangt. Van 1–3 is rouge en van 3–6 noir. Speelt men dus *a* (gelijk in de teekening aangeduid) dan kunnen de cijfers 1, 2 of 3 boven komen te liggen om te winnen.

Ik vergat nog te zeggen, dat het tolletje van been wordt gemaakt. Het liefst gebruikt men er een stukje menschenbeen voor. De eigenaar van zulk een dadoe zal gelukkig zijn (dadoe = dobbelsteen). Het gebeurt wel, dat iemand zulk een tolletje maakt van een stukje been van zijn' vader.

De eigenaar van het huisje, waarin wordt gespeeld, ontvangt van iederen dollar, die er verspeeld wordt, een koepang (dollar-dubbeltje), dus ongeveer 20 cents. De speelhuisjes staan steeds op eenigen afstand van de kampongs. Maar keeren wij tot het verslag van den onderwijzer terug.

„Van avond ontvingen drie volwassenen onderwijs. Zij vroegen mij om eene verklaring op schrift, dat men niet te eeniger tijd geld van hen zou vragen voor het onderwijs, dat zij thans ontvingen.

„22 Maart. Men vertelt, dat er Maleiers zijn, van afkomst Mandaïlingers, die het Hollandsche letterschrift kennen."

In het Deli'sche zijn vele Bataks van Mandaïling, waaronder een enkele, die school ging bij een' der Duitsche zendelingen, waar hij leerde lezen en schrijven met Latijnsch karakter.

De Mandaïlingers, die zich hier ophouden, zijn uitsluitend mohammedanen. Vraagt men hun wat voor lieden ze zijn, dan antwoorden zij steeds Maleiers. Den naam Batak schamen zij zich. Wijst men er hun op, dat zij Bataks zijn, dan ontkennen zij zulks en worden kregel.

De Mandaïlingers zijn meest winkeliers of karretjesverhuurders. Waarom ze hier eigenlijk komen, is niet recht duidelijk; men zegt wel eens om de belasting in hun land te ontloopen. Zijn ze hier eenige jaren geweest, dan keeren ze gewoonlijk terug.

„24 Maart. Van middag bezochten ons verscheidene lieden, o. a. de *prasi* en de *anak bĕroe* van R. K. Zij deden allerlei vragen betreffende de school en ons werk. Wat ik ook zeide, de anak bĕroe kon maar niet begrijpen, dat wij hier met een goed doel kwamen. Hij was van meening, dat de Bataks door ons werk in het ongeluk gestort zouden worden, zeggende: „„als de penghoeloe van Boeloeh-Hawar vlijtig jelui onderwijs volgt, dan raakt hij zijne betrekking kwijt."" Ik antwoordde, dat zulks niet het geval was, dat daarentegen het onderwijs, dat de penghoeloe ontvangt, zijn werk ten goede komt. „„Ja, goeroe,"" heette het, „„je zegt wel zoo, maar ik denk, dat de penghoeloe van B. H. in zijn ongeluk loopt."" Deze anak bĕroe is iemand, die veel menschen verre van ons houdt, omdat hij ons verkeerde bedoelingen toeschrijft."

De prasi is als de mond van den penghoeloe. In de balei, – de plaats waar alle zaken behandeld worden, ook de vergadering zelve, waarin de zaken worden besproken, – in de balei doet hij het woord, de penghoeloe hoort toe, en zegt slechts nu en dan iets. De prasi is iemand heel rad van tong.

Het is eigenaardig, dat men alleen in de afdeeling Soeka-piring een prasi heeft. In geene der andere afdeelingen hoorde ik ooit van een prasi spreken. Alleen heeft de penghoeloe van Sala-boelan er een. Misschien, dat de prasi vroeger zooveel als een omgaand rechter was, omdat hij, naar men zegt, vroeger aldoor reizende was.

Er werd zoo pas van anak-bĕroe gesproken. Dit is

iets speciaal Bataksch. Iedere Batak heeft zijn anak-bĕroe, en senina. Dezen zijn, als 't ware, zijne getuigen en in zekeren zin verantwoordelijk voor wat hij doet. Bij iedere eenigszins belangrijke handeling moeten zij tegenwoordig zijn. De anak bĕroe is zijn zwager, dus van eene andere marga; de senina is zijn eigen bloedverwant; de senina is van dezelfd marga; (senina = van dezelfde moeder). Broeders en neven van vaderskant zijn senina, de anak-bĕroe van eene kampong, wil zeggen de anak-bĕroe van den penghoeloe.

„26 Maart. „„Wat komen deze menschen (de zendeling en de goeroe's) hier doen?"" zoo vragen de Bataks. Allen zijn getrouwd. Zij hebben zeker eene bedoeling. Als andere lieden er op uit zijn, geld te verdienen, dan brengen zij geene vrouw mede.""

„6 April. Njora en ik zijn naar Permandien geweest om het nieuwe huis van den Penghoeloe in te wijden. Wij volgden de Bataksche hadat. Wij namen twee witte kippen mede, benevens tjimpa (rijstemeel met suiker) en gaven deze ten geschenke. Ook zorgde ik voor de kampil (sirihmandje). In afwijking van alle andere huizen heeft dit nieuwe huis een kamertje. Het ingebruiknemen van een huis heeft op eigenaardige wijze plaats. Wanneer men het brandhout naar binnen brengt, heffen allen een oorverdoovend geschreeuw aan. Daarna legt men vuur aan op de stookplaats. Men mag daartoe geen vuur uit een ander huis halen. Evenmin mag men lucifers gebruiken. Men dient vuur te maken door twee stukken hout tegen elkaâr te wrijven; men noemt dit *ĕnggirik*. 's Middags om half twee aten wij. Eerst kregen wij tjimpa met stukjes pisang, daarna rijst. Voordat men ging eten, hief men drie keer een gejuich aan. Dit is zoo de gewoonte. Voor de njora en mij had men op een afzonderlijk blad eten klaar gemaakt.

Men vroeg ons, of wij van varkenschvleesch hielden. Toen ik daarop toestemmend antwoordde, zeide men, dat wij ook Batakers waren. Anderen voegden daaraan toe, dat wij niet waren als de Maleiers; wij wilden goede vrienden worden met de Bataks. Na den eten gingen alle mannen main-djoedi. Om 4 uur keerden wij terug. 's Nachts werd er nog op de gĕndang geslagen, terwijl een goeroe Batak zijn best deed het huis van alle onreinheid te ontsmetten, alle booze geesten er uit te jagen, opdat de bewoners vrede en voorspoed zouden mogen genieten."

Bij de inwijding van een huis wordt er een geheele nacht genabasd; een goeroe prevelt aldoor zijne gebeden. Voor ons bidden zegt de Batak *nabas*, *mĕnabas*.

„10 April. Van daag ging ik met de lieden naar het bosch om hout van den penghoeloe te trekken. Onder hen was een zieke man, die gedwongen was mede te helpen, hoewel hij niet kon. Verscheidenen klaagden hun' nood, dat het te Sala-boelan bijna niet was uit te houden. Aldoor werd men geprest voor den penghoeloe te werken: houtsleepen, steenendragen, enz. Dikwijls ook werd men hier of daar heengezonden, voor persoonlijke belangen van den penghoeloe. Verder zeide men, dat het in het geheel niet mogelijk is een beetje vooruit te komen: verdient men een dollar dan moet de penghoeloe de helft hebben. Hij wil niet hebben, dat men meer heeft dan hij.

„Wat ik heden hoorde, geeft mij veel te denken. Als ik alles wel overweeg, wat ik van den penghoeloe gezien heb en dat in verband breng met het gehoorde, dan geloof ik, dat hij is gelijk men mij vertelde. Een dag of wat geleden gebeurde het volgende. Ik zond Si M. om een varken te koopen. De penghoeloe hoorde zulks, waarop hij zeide een varken te willen slachten. Een gedeelte wilde hij verkoopen tegen 1 dollar de 5 gantang.

Si M. zeide, dat dit heel duur was; de gewoonte is 6 gantang 1 dollar. Toen de babi van den penghoeloe was gevangen, ging mijn man er op uit een varken voor ons te zoeken. Van den penghoeloe nam ik vleesch om hem niet onaangenaam te stemmen. Tegen den avond kwam Si M. en had een groot varken gekocht, niet duur. Dadelijk liet de penghoeloe mij roepen of Si M. een varken had gekregen en waar. Ik zeide, dat hij er een gekocht had te S.

„Mijn man had afgesproken met den eigenaar van den babi het beestje den volgenden morgen te slachten. Maar wat gebeurde nu? Den volgenden morgen was het varken niet meer te koop. Het bleek, dat de penghoeloe het had verboden.

„16 April. Verscheidene lieden kwamen van daag bij ons. Wij spraken o. a. over het huwelijk. Men vroeg mij, hoe de Minahassers gewoon zijn te trouwen; of de vrouw daar ook wordt gekocht, en hoeveel ringgits (dollars) men betaalt? Ik zeide, dat in Menado de vrouwen niet kunnen worden gekocht; dat als een jong man en eene jonge dochter elkander lief hebben en beloven elkaâr in alle omstandigheden te zullen helpen, zij kunnen trouwen. Het meisje wordt niet gekocht. Paarden, karbouwen, varkens worden gekocht, maar een mensch is geen handelswaar. „„Nu als dat zoo gaat, is het gemakkelijk voor een man in Menado om te trouwen, het kost hem niets. De vader en moeder van het meisje lijden niet weinig schade. Stellig willen de Bataks zoo niet. De ouders hebben op die manier niets van hunne dochter; voor niets brachten zij haar dus groot."" Aldus antwoordde men mij. Ik helderde hun de zaak verder op. Ik vroeg: „„wie is meer waard, een mensch of een koe?"" „„Stellig een mensch"" heette het. „„Een mensch of een paard!"" „„Een mensch."" „„Als men nu een prachtig paard heeft, groot, mooi van

kleur, mooi gebouwd, voor hoeveel wordt dat verkocht?"" ""Tot 200 dollar."" ""Nu dan, voor een meisje wordt maar tot 120 dollars betaald, hoe kan dat? Mij dunkt, dat deze zaak niet in den haak is. Mij dunkt, dat het niet aangaat een mensch te koopen en te verkoopen. Met beesten mag men zulks doen. Toehan Deïbata heeft den mensch geschapen naar Zijn beeld en Zijne gelijkenis, en daarom is de mensch geen koopwaar. De mensch is als een kostbaar gereedschap, dat voor geen geld te koop is. Als ge iets moois hebt, wilt gij het niet verkoopen. Verder zijn wij allen kinderen van Toehan Deïbata. Als ik een meisje had, zou ik het niet willen verkoopen; want, goed beschouwd, is dat kind niet van mij; Toehan Deïbata gaf het mij, als een bewijs zijner goedheid. Nu gaat het toch niet aan, dat ik het verkoop voor eene zekere som gelds. Veronderstel, dat ik mijne dochter had verkocht voor 60, 70, 80 dollars, dan zou het mij niet mogelijk zijn daarvoor iets te koopen. Nam ik er bijv. 10 dollars van, om een varken te koopen, om te slachten, ik zou dit vleesch niet kunnen eten; het zou mij zijn als at ik mijn kind. Neen de hadat van de Bataks kan ik niet goed noemen. Straks werd er gezegd, dat de vader en moeder er schade door leden, als zij hunne dochter niet verkochten. Maar hoe kan dat? Hebben zij dan geen nut van het meisje gehad van haar 8ste jaar af tot dat zij ging trouwen? Zoodra toch meisjes kunnen, moeten zij medehelpen aan padistampen, waterhalen, varkens eten geven, eten koken, in de ladang werken, enz., enz. Trouwt dus eene jonge dochter, dan is het alleen om des voordeelswille, niet omdat men het wel met haar meent." Aldus praatte ik met de menschen. Men moest wel toegeven, dat ik gelijk had.

Een oogenblik daarna sprak een ander: ""ik zou wel willen, dat alle Bataks de gewoonte der Minahassers

volgden, opdat wij geene moeite behoefden te doen om geld te krijgen voor trouwen; daarenboven hoe prettig! Men zou wel 10 vrouwen kunnen nemen."" Ik hernam: ""neen vriend, dat gaat niet; je mag geen 10 vrouwen hebben; Toehan Deïbata heeft gezegd, dat één man maar ééne vrouw mag hebben, opdat hij zeer veel van haar zou kunnen houden. Als men meer dan ééne vrouw neemt, dan houdt men van de eene meer dan van de andere, waardoor het weder net wordt als met de dieren."" Men zeide hierop: ""ja goeroe je hebt wel gelijk, maar de Bataksche gewoonte is nu eenmaal zoo van ouds."" Hierop antwoordde ik hun wederom: ""daarin heb je gelijk, maar Toehan Deïbata wil thans, dat gij anders wordt; vergeet wat voorbij is."" ""Ja maar goeroe hoe weet gij, dat Toehan Deïbata dat wil?"" ""Nu, dat zal ik je zeggen, luistert. Ik ben iemand van Menado. Toen ik nog in mijn land was, bestond mijn werk in het bekendmaken van Gods wil, van Gods regelingen en beschikkingen. Wat gebeurde nu eens? Er werd in mijn hart gegeven op eene andere plaats, onder andere menschen te gaan werken. Daarom ben ik hier gekomen. Wat ik in Menado deed, doe ik ook hier. Dus wel duidelijk dat Toehan Deïbata wil, dat je bekend wordt met zijne regelingen."" Ten slotte zeide men: ""als dat zoo is, goeroe, vertel ons dan van Toehan Deïbata."" ""Nu dat is goed, dan moet je maar dikwijls hier komen.""

"23 April. Eene vrouw kwam eene kip aan ons verkoopen. Ik kocht ze, en liet ze op het erf loopen. Niet lang daarna kwam een ander vrouwtje. Zij ving de pas gekochte kip, zeggende: ""die is van mij."" De eerstgenoemde vrouw werd met 4 dollar beboet.

"Heden avond omstreeks 8 uur beviel eene der vrouwen van den penghoeloe van een meisje. Toen zij in barens-

nood was, bracht men haar naar de toerei; in huis mocht ze niet blijven, alles zou maar vuil blijven."

De toerei is een onoverdekt voorgalerijtje, vóór ieder Bataksch huis te vinden.

„De arme vrouw werd op twee planken gelegd. Zij kermde en huilde vreeselijk. Eene andere vrouw voegde haar daarop toe: „„schaam jij je niet, 't is als of je geslagen wordt."" Onder 't baren kneep men aanhoudend de buik der vrouw. Toen het wichtje geboren was, legde men het op eene plank neêr.

„Toen het kind nog niet geboren was, was er iemand, die onder de toerei wilde schieten, opdat het kind door den schrik uitgedreven zou worden. Men zeide, dat zulks dikwijls werd gedaan.

„27 April. De penghoeloe slachtte een karbouw. Hij verdeelde het vleesch. Daardoor was echter iedere kampong genoodzaakt 2 dollar bij te dragen. De penghoeloe had er veel voordeel bij.

„29 April. Heden kwam Si M. bij mij en zeide: „„ja, goeroe ik ben bedroefd, want volgens zeggen van de menschen is de vrouw van mijn broêr gestorven. Ach! ik dacht het wel, dat zij zou sterven. Nu 3 dagen geleden ging ik visschen, ik ving niets; in plaats van visch haalde ik een steen op. Toen ik huiswaarts keerde, ontmoette ik eene groote slang. En reeds eenige nachten heb ik niet kunnen slapen, omdat ik aldoor aan mijne schoonzuster dacht. Het verwondert mij niet, dat zij gestorven is. Nu, als zij dood is, moeten wij heel gauw eene andere vrouw voor mijn broeder zoeken.""

„Genoemde vrouw stierf aan de pokken. Ik sprak daarom over inenting, hoe goed en nuttig deze is. Ik wees er op, hoe allen, die zich lieten inenten, niet werden aangetast. Dit is duidelijk te Boeloeh-Hawar."

In Maart dezes jaars braken de pokken te Boeloeh-Hawar uit.

In het geheel werden een 50 aangetast, van wie er ongeveer twintig stierven. Menig huis werd in rouw gedompeld. In eene enkele familie stierven de moeder en een viertal kinderen. Voorwaar treurig!

„Vroeger had ik nog nimmer de pokken van nabij gezien. Het is een vreeselijk gezicht zoo'n arme poklijder. Van nature is men geneigd zich van zoo iemand af te keeren. Men gewent echter aan alle dingen. Zoo ging het ook ons met de arme kranken.

„De Bataks hebben eene eigenaardige behandeling van poklijders. Zoodra het blijkt, dat iemand is aangetast door de ziekte, wordt hij naar het bad gebracht, 's morgens, 's middags en 's avonds. Kan hij loopen, dan loopt hij, maar kan hij dat niet meer, dan draagt men hem. Het is te begrijpen, dat zulk een bad voor den zieke niet alles is; hij bibbert, rilt over al zijn leden en heeft na het bad een' heelen tijd noodig om weêr wat bij te komen. Gewoonlijk zet men den patiënt op een' steen en gooit het water met eenige kracht tegen zijn lichaam, waarvoor men bamboekokers gebruikt. Neus, oogen en ooren worden uitgespoten met water, dat een der helpers in den mond neemt.

„Soms is de zieke geheel flauw. Ik heb gezien, dat men hem dan in de zon legde om wat bij te komen. Naar mijne meening zijn er aan deze behandeling zieken gestorven, tengevolge van hartverlamming. Iemand met eene hooge temperatuur eenige keeren daags in het water te stoppen, 's morgens doorgaans zeer koud, kan op den duur niet zonder nadeelige gevolgen blijven." (De zoo even door den goeroe genoemde vrouw kreeg pokken, tengevolge daarvan eene ontijdige bevalling en stierf.)

„Is iemand aan de pokken gestorven, dan wordt hij dadelijk begraven. Nauwelijks heeft iemand den laatsten adem uitgeblazen, of men brengt hem naar zijne laatste rustplaats. Bij zulk een' doode mogen geene klaagzangen geweend worden, evenmin mag er een doodenfeest gehouden worden.

„Het waren droeve dagen voor ons, toen de pokken hier heerschten. Niet zoozeer om de ziekte zelf, of de afzondering waarin wij verkeerden, maar veel meer om de ervaringen die wij maakten. Hoe gaarne wilden wij helpen, maar men was er niet van gediend. Naar onze raadgevingen wilde men niet luisteren. Zich laten vaccineeren wilde men niet. Ja, toen de pokken erg waren, ja toen kwam men, als men de pokken reeds onder de leden had.

„Het goede te willen, maar niet te kunnen, omdat de menschen er niet van gediend zijn, het is onaangenaam. Het is eene oorzaak tot droefheid. Men wilde niet gevaccineerd worden, omdat men dan geteekend was; wie weet wat er dan naderhand zou kunnen gebeuren; die mijnheer zou hen dan wel kunnen verkoopen. Anderen zeiden, dat men juist stierf als men gevaccineerd werd; men wist dan zulks met voorbeelden te staven: daar en daar had de Batak-vaccinateur ingeënt en de menschen waren allen gestorven."

Te Boeloeh-Hawar waren er enkelen, die zich in den beginne lieten vaccineeren, in het geheel een 20. Deze zijn allen vrij gebleven van de ziekte, hoewel het meerendeel geregeld met de aangetasten omging. Dit heeft gunstig gewerkt. Langzamerhand is men dan ook komen vragen ingeënt te worden. Wij hebben dan thans ook reeds in een vijftal kampongs gevaccineerd. Ongelukkig dat de stof uitstierf. Door verwaarloozing en onacht-

zaamheid kwamen de laatste pokken niet op. Te Medan is geen nieuwe stof te krijgen; nu is er opgehouden met vaccineeren; bij de Maleiers was in het minst geen belangstelling. Ik heb naar Batavia naar het parc vaccinogène geschreven, hopende daar geholpen te kunnen worden. Jammer dat er stilstand in het werk is. Het is zoo moeilijk de Bataks te vaccineeren. Men doet niet wat er gezegd wordt. Men krabt en wrijft en baadt, zoodat het geen wonder is, dat de pokken niet opkomen. Mogen wij spoedig weder nieuwe stof hebben!

„2 Mei. Verscheidene lieden van verafgelegen kampongs kwamen te Sala-boelan. Eenigen van hen waren penghoeloe's, die ik nog niet kende. Toen zij mij zagen, hoorde ik hen zeggen: „bij welken naam roept men dezen man", mij daarmede bedoelende. „„Dat is de goeroe"" werd er gezegd. „„Wat voor een goeroe?"" „„Een goeroe, die medicijnen geeft, die leert schrijven" (goeroe obat, goeroe soerat). Toen vroeg men mij: „„goeroe, wat voor landsman ben je?"" Ik antwoordde: „„een Menadorees."" Daarop sprak men weêr met elkaâr. Men zeide: „„de goeroe komt hier zeker om ons bekend te maken met de gewoonten van de compagnie (het gouvernement); nu dat is goed, anders kunnen wij heel wat moeilijkheden krijgen; wij zijn nog niet gewoon met de Compagnie om te gaan."" Toen ik hen zoo hoorde spreken, nam ik het woord, zeggende, dat het waar was wat er was gezegd: de Bataks zijn nog niet gewoon aan de Compagnie; maar dat mijn werk evenwel was, hen bekend te maken met den wil, de regelingen van Toehan Deïbata. „„Wat is de wil van Toehan Deïbata?"" „„Dienaangaande zoude ik je zeer veel kunnen vertellen, maar het voornaamste is, dat wij in Toehan Deïbata gelooven, dat wij Hem liefhebben boven alles en daarbij onze medemenschen als ons zelven.""

Het is voor den Batak erg moeilijk zijne medemenschen lief te hebben, het liefst denkt hij aan zichzelven."

„3 Mei. Van daag vergadering van alle penghoeloe's, om een karbouw te slachten. De penghoeloe van Tjingkem was niet tegenwoordig. Hij moest daarom beboet worden, en nog al zwaar ook, omdat tengevolge zijner afwezigheid de karbouw niet geslacht zou kunnen worden. In het midden van de vergadering stond ik toen op, en vroeg verlof iets te mogen spreken; dat werd toegestaan. „„Als er iemand is, die het gedeelte van den karbouw, bestemd voor den penghoeloe van Tjingkem, zou willen nemen, mag dat?"" Aldus vroeg ik. „„O dat mag wel, maar wie zou dat willen?"" Zoo antwoordde men. Ik zeide weder: „„Nu dat wil ik wel, opdat de penghoeloe's hier niet te vergeefs gekomen zijn; de karbouw kan thans geslacht worden, en gij kunt met vleesch naar huis terugkeeren."" „„O, dat is goed, zeer goed,"" was het antwoord. Weldra slachtte men nu de karbouw."

„9 Mei. Lieden van Ladja doodden een hond en gaven het vleesch aan den penghoeloe te eten. Deze noodigde mij mede te eten, wat ik deed, hoewel het mij wel wat moeite kostte.

„10 Mei. Van nacht was het een verschrikkelijk weêr; het stormde, onweerde, regende verschrikkelijk, 't was alsof alles onderstboven zou keeren. Alle bewoners verlieten hunne huizen en schreeuwden, dat het onweêr op mocht houden.

„Verscheidene lieden gaven mij hun geld te bewaren, omdat het in hunne woning gemakkelijk gestolen kon worden. Na het onweer gaf ik het hun terug.

„11 Mei. De penghoeloe twistte van daag met zijne vrouw, met wie hij den laatsten tijd leefde. Zij was boos, omdat haar man haar naar eene naburige kampong wilde

sturen; hij wilde nu weder eens eene andere van zijne vrouwen in zijne nabijheid hebben. De vrouw ging, maar nam alles mede, zoodat de penghoeloe zelfs geen mat had om op te slapen. Hij was recht boos; hij zeide tot de vrouw: "„je kunt wel weg gaan; aan vrouwen is er geen gebrek· als je weg wilt, goed, ik trouw dan weêr eene andere."""

„12 Mei. Heden kwam er een oud man om medicijnen. Hij maakte een praatje. Hij wilde weten hoe de Hollanders in de Bataklanden waren gekomen. Naar zijne meening waren de Bataks bedrogen, en hadden de *Tengkoe Sultan* en de *datoeks* schuld daar aan. Ik vroeg hoe het kwam, dat de Sultan en de datoeks de schuldigen waren. „„Deze zijn onze hoofden,"" antwoordde de man. „„Door wien aangesteld?"" aldus ik. Hij: „„Door de Atjehers. De Tengkoe heeft zich voor de Hollanders verklaard. Wanneer de Hollanders het nu verliezen tegen de Atjehers, dan worden wij stellig door deze laatsten gedood. Wij zijn er slecht aan toe."" Aldus de man.

De naam van de Atjehers komt den Bataks nog al eens over de lippen. Reeds dikwijls hoorde ik verhalen aangaande den moed en de dapperheid onzer vijanden. Men gelooft vast, dat zij onkwetsbaar zijn. De Batak is geen held, hij maakt wel lawaai en schreeuwt wel, maar gaat er spoedig van door. Geen wonder, dat hij erg bang is voor den Atjeher.

Nu, met de gebeurtenissen in Tamiang, wordt er druk over de Atjehers gesproken. Allerlei verhalen doen de ronde, welke blijkbaar van de Maleiers komen. Toen er laatst aan den kant der Atjehers een 60 à 70 dooden waren, werd er verteld, dat de Hollanders zulke verliezen geleden hadden. Een' anderen keer hoorde ik, dat de vijand teruggetrokken was, omdat hij het niet uit kon

houden van wege den vreeselijken stank; de Hollanders hadden zoovele dooden, dat zij ze niet konden begraven. De Batak gelooft zulke dingen nog al.

„15 Mei. Zoolang wij nu te Sala-boelan zijn, hebben wij ruimschoots gelegenheid gehad het Evangelie te verkondigen aan iedereen. Zeer vele wegen kunnen daartoe leiden. Nooit begon ik direct over mijn werk. Ik was gewoon over alledaagsche zaken het eerst te spreken; van zelf kwamen wij dan op Toehan Deïbata. In den beginne zeide ik aan mijne vrouw, enkel met de Bataks over hun bedrijf en hunne bezigheden te spreken. Ik dank God, dat Hij ons in de gelegenheid gesteld heeft Zijn woord te verkondigen. Wij hebben daardoor veler gedachten leeren kennen. Laat mij daarover nog iets zeggen. De penghoeloe is een zeer slim en geslepen mensch. Er bestaat een groot verschil tusschen hem en den penghoeloe van Boeloeh-Hawar. Wanneer men echter kalm en flink met hem praat, is hij wel te vinden. De penghoeloe is als een krokodil, hij doet als of hij slaapt, maar heeft zijne oogen goed open; hij heeft al den schijn van goed te zijn, doch denkt enkel aan zich zelf. Hij wil wel het goede, maar is niet standvastig. Hij houdt niet van veel praten; daarom maakte ik het hem niet al te druk. Als hij uit zich zelf begint te spreken, dan is het goed, dan kan men hem wel eenigen tijd aan den praat houden.

„De mannen van Sala-boelan kunnen wel eenigszins vatten, wat men hun zegt. Ook willen zij wel luisteren. Ongelukkig echter dat zij zoo dikwijls niet thuis zijn."

Tot zoover goeroe Tampenawas. Op 1 Juni was de onderwijzerswoning te Sala-boelan klaar. Ik achtte het beter daar den onderwijzer Wenas te plaatsen. Deze heeft 2 kinderen en is het minst voortvarend.

Den 1sten Juni gingen wij ter feestviering naar Sala-boe-

lan. Jammer, dat de bewoners van Boeloeh-Hawar niet mede konden vanwege de heerschende ziekte. Al de onzen gingen derwaarts. Ook mijne vrouw was van de partij. Zij hield zich goed, hoewel de weg moeielijk was.

Wij hadden een' goeden dag. Uit alle omliggende kampongs waren de menschen opgekomen. Er werd gegeten en gedanst, zoodat allen zich vermaakten. Niet weinigen brachten wat rijst en eene kip en gaven die aan den heer des huizes.

Het huisje was rondom omhangen met bladeren van den paulaboom (arènpalm), bij wijze van franje. Binnen had men allerlei kleedingstukken opgehangen. Dit is echt Bataksch.

Bij de Bataks bestaat het feestvieren in landĕk (dansen), eten, schieten en main-djoedi. Nu, gedanst werd er. Allen die kwamen, gingen dansende het erf binnen, onder de tonen der muziek.

Dit dansen bestaat voornamelijk in het wringen van het lichaam in allerlei bochten, in het aannemen van allerlei houdingen. De armen zijn meestal geheel of bijna geheel uitgestrekt, en zóó gedraaid, dat de rug van de hand naar den grond gekeerd is. Nu eens schuifelt men zachtkens voort over den grond, dan weder neemt men vervaarlijke sprongen, al naar er voorgesteld wordt.

De muziek bestaat uit: trommen, bekkens en een fluit, 1 gong, 1 penganak (een grooter en kleiner koperen bekken), 1 seroenei (fluit) en 3 trommen (gĕndang's, 1 groote, en 2 penganak.) Heel veel bekoorlijks heeft deze muziek niet.

Geschoten werd er bij ons ook. Ieder troepje werd verwelkomd met vuurwerk.

Main-djoedi spelen was verboden. Zooals gezegd, werd er gegeten. De onderwijzer had een varken geslacht en

anderhalve pikoel rijst laten koken. Bataksch eten is voor een Hollandschen mond niet erg smakelijk. De bereiding der spijzen is niet zindelijk. De lieden zijn niet kieskeurig. Er wordt heel wat gegeten, dat ons walglijk voorkomt. De Bataks eten veel gras oftewel groente en fijngehakte pisangstam. Over het algemeen eet de Batak weinig vleesch. Hij houdt wel van varkensvleesch, maar eet het niet veel. Hoe zelden slacht men een varken!

De penghoeloe van Sala-boelan eet geen varkensvleesch, hij kan het niet verdragen, zelfs de lucht niet.

Na onzen maaltijd sprak ik een woord. Ik vertelde de geschiedenis van Jakob's vlucht en den droom van Jakob. Ik zeide, dat in het huis, dat wij inwijdden, God gediend werd. De Bataks moesten hier maar druk komen, opdat ook zij Toehan Deïbatâ mochte leeren dienen. Tot besluit zongen wij.

's Middags om 5 uur keerden wij naar huis terug, goeroe Wenas met vrouw en kinderen er achterlatende.

Wij willen thans nog iets mededeelen uit de ervaringen van laatstgenoemden onderwijzer.

„1 Juni. Heden vierden wij feest, ter inwijding van het nieuwe huis te Sala-boelan. Mijnheer en Mevrouw met al de goeroe's en njora's waren tegenwoordig. Er kwamen een 200 Bataks. De muziek speelde tot 's avonds 11 uur en tot zoo laat waren er ook, die bleven dansen.

„8 Juni. Gedurende de dagen, dat wij thans te Sala-boelan zijn hebben wij druk bezoek gehad. De vrouwen komen het meest. Zij brachten meestal wat mede om te verkoopen, maar tegen zij weggingen, vroegen zij visch, zout, enz. Gaven wij haar niet, wat zij vroegen, dan waren zij ontstemd. Somtijds kwam men om een praatje te maken; men vroeg naar onze familie, naar ons land, onze gewoonten, of wij varkensvleesch aten, enz."

„Ook kwam men medicijnen vragen. Zoo gebeurde het, dat men zag, dat ik den naam van den zieke opschreef. Nu was er een, die aan zijn' buurman zeide: „„Zie je wel, hoe hij onze namen opschrijft; weet je waarom hij dat doet? Als hij zoo en zooveel menschen obat gegeven heeft, dan krijgt hij meer tractement."" Ik trachtte hem aan zijn verstand te brengen, dat dit niet het geval was; hij bleef echter bij wat hij had gezegd.

„Op een' avond kwam er iemand aan de deur kloppen. Toen ik open deed was het eene *kamběrahan* (vrouw van den penghoeloe). Zij zeide, dat de penghoeloe hoofdpijn had en haar en haar kind daarom had weggejaagd. Ik zeide haar, dat ik er niet veel zin in had, dat zij bij ons bleef, de penghoeloe zou misschien boos zijn. Zij hield echter aan, zoodat zij bij ons bleef. Den volgenden morgen reeds heel vroeg ging zij naar een tuinhuisje; het heette toen, dat zij daar had overnacht. 's Morgens ging ik naar den penghoeloe en gaf hem medicijn.

„Eens had ik een gesprek met den penghoeloe. Hij zeide, dat de Bataks geen mohammedanen kunnen worden. Het is gebeurd, dat zij, die eerst de Maleiers volgden, weder Bataks werden.

„Den eersten Zondag vertelde ik aan verscheidene kinderen en vrouwen eene geschiedenis uit het N. Testament. Men vroeg mij, of ik geen platen had met den Heer Jezus er op. Ik zeide, dat die te Boeloeh-Hawar waren. Het zou misschien niet kwaad zijn, wat Bijbelsche platen te hebben.

„Waar wij konden, spraken wij over de liefde en macht des Heeren. Er waren er, bij wie ik een geopend oor vond.

„Men heeft mij gevraagd, waarom de goeroe's thans zoo verspreid zijn; vroeger woonden zij allen te Boeloeh-Hawar. Ik heb geantwoord, dat zulks gebeurd is, opdat veel Bataks over Toehan-Deïbata zouden kunnen hooren. Het is thans

veel gemakkelijker voor de menschen om medicijnen te vragen. Ja dat vond men ook. Vele menschen komen om medicijnen vragen. Onder hen zijn er, die doen, als of de medicijn van hen was. Zij gebieden dan ook maar, hun dit of dat te geven. Men heeft wel veel geduld met de menschen noodig. Zonder geduld zou men weldra met de lieden aan het twisten zijn. Gelukkig dat niet allen zoo woest en ruw zijn. Velen, die komen, vragen zoo als het behoort. Zij willen gaarne hooren wat goed en nuttig is. Met hen spreek ik dan ook gaarne over ons werk, waarnaar zij genegen zijn te luisteren.

„'s Zondags vertel ik, dat de menschen aan het Tobameer, de Hollanders, de Minahassers op dezen dag steeds bij elkaar komen om van den Heer Jezus te hooren. Zoo ook deed ik op den 25sten Juni. 's Morgens was er maar een enkele, die wilde luisteren, 's avonds vertelde ik het zelfde aan eenige vrouwen. Deze luisterden aandachtig. Het verbaasde haar, dat er eens in de maand in de Minahassa voor de Bataks wordt gebeden.

„Bijna iederen dag komen de menschen bij ons aan huis om geld te leenen. Ik zeg dat ik geen geld in huis heb. Nu eens wil men een mes, dan weder een oud geweer als pand geven.

„Sedert een paar weken is Si Tangkel begonnen te leeren. Hij zegt goeroe te willen worden. Nu eens leert hij een paar uur, dan weder een' halven dag, nu eens komt hij overdag, dan weder 's avonds.

„In deze maand reikte ik aan 73 menschen geneesmiddelen uit.

„Zekeren nacht, kwam men mij opkloppen. Ik vroeg wat er gaande was. Men antwoordde, dat een paar dieven getracht hadden de kampong binnen te sluipen. In dit opzet werden zij verhinderd, omdat men in de djamboer

wakker was geworden. De dieven namen hierop de vlucht. Men waarschuwde mij nu maar, opdat ik op mijne hoede zou zijn. Van middernacht af waakten de njora (mijne vrouw) en ik bij beurten, bedenkende hoe gemakkelijk het zou vallen iets uit de keuken of van beneden het huis te stelen.

„Men zegt, dat er veel dieven in dit land zijn. Het *main-djoedi* is hiervan de oorzaak. De menschen spelen en maken schulden. Men heeft niet om te betalen; het gevolg is, dat men gaat stelen. In iedere kampong wordt er steeds gewaakt. Als men *kerin* heeft wil dat zeggen, dat men op de kampong moet passen. Brandt er overdag een huis af, dan is dit de schuld van den wachter; hij had beter moeten oppassen, hij moet de geleden schade betalen; zoo ook wanneer er overdag gestolen wordt in de kampong.

„Ik heb getracht een paar jongens in huis te krijgen. Tot dusver ben ik daarin nog niet geslaagd. Wel heb ik een paar dagen een drietal jongens gehad, maar deze verdwenen weldra weder.

„Op een' morgen ben ik naar Permandien geweest. In de djamboer trof ik verscheidene mannen aan. Een van hen vroeg: „„Goeroe waar zijn de nommers!"" „„Zou je die willen leeren?"" Aldus ik. „„Och wat geeft het?"" werd er van verschillende kanten gezegd. Eerstgenoemde hernam daarop: „„Ge weet het nog niet, maar ik heb in de kĕdai gezien, dat alle goederen nommers hebben; zoo is er garen van No. 10, 20, 50, enz."" Ik schreef daarop de cijfers van 1–10 op. Het bleek mij, dat deze man gaarne iets wilde leeren. Hij was trouwens reeds eens bij mij aan huis geweest. De andere lieden waren onverschillig, staken dikwijls den draak met wat ik zeide. Toen zij de medicijnen zagen, die ik had medegebracht, riepen zij: „„Jongens komt hier; er is obat voor kropgezwellen."" De vrouwen en meisjes, die padi stampten zeiden: „„dat men

het hier brenge."" Van de kampong ging ik naar de tuinen om de menschen op te zoeken en met hen te spreken.

„Den 20sten Juni kwamen 12 vrouwen bij ons om medicijnen. Wij begonnen over allerlei te praten. Zij zagen onze slaapplaatsen, en waren zeer verbaasd, dat onze kinderen alleen sliepen. Van alles vroegen zij waartoe dat diende.

„Soms komen de menschen bij ons als wij eten. Dan hooren zij ons uit den Bijbel lezen. Vragen zij wat ik lees, dan verklaar ik hun, dat in dit boek gesproken wordt van Toehan Deïbata en Toehan Jesoes. Zoo trachten wij op allerlei wijze het Evangelie te verkondigen.

„Onlangs kwam er iemand uit eene andere kampong hier om den penghoeloe te spreken. Deze sliep. Niemand durfde hem te wekken, omdat er eene boete van 8 dollars op staat. Alleen in geval van brand of moord mag men hem uit zijn' slaap wekken.

„Men vertelt, dat eenige huisgezinnen Sala-boelan gaan verlaten, omdat de penghoeloe hen verdrukt.

„Met de school gaat het niet naar wensch. De kinderen komen niet of heel ongeregeld. Ik heb den penghoeloe gevraagd mij te willen helpen, opdat de kinderen geregelder mogen komen. Dat heeft nog niets uitgewerkt.

„Gedurende de maand Juli hadden wij nog niet zooveel aanloop als in Juni. Dit komt, omdat men thans druk bezig is met het bewerken der padivelden. Van 's morgens vroeg tot 's avonds laat zijn de menschen in het veld."

Tot zoover voor dezen keer uit de aanteekeningen der onderwijzers Tampenawas en Wenas. Wat mij het belangrijkste voorkwam deelde ik mede. Een andermaal over Sibo-langit en Tandjong-Beringin.

DE ZENDINGWETENSCHAP.

Eenige denkbeelden omtrent de verhouding van den Staat tot de Inlandsche christenen en omtrent den toestand, waarin de christen Inlanders zich nu bevinden, inzonderheid op Java,

door Dr. H. J. OFFERHAUS, *O. I. Predikant.*

I. Het is de plicht van de Regeering van eenen christelijken Staat, te doen blijken, dat zij er prijs op stelt, dat *niet christen*-onderdanen tot het Christendom worden gebracht, in elk geval, dat zij het duidelijk uitspreke, dat niet het *Christendom* de *gedulde* en de *Islâm* de *geprivilegieerde* godsdienst is, maar omgekeerd. Tot nu toe werkt echter de Regeering den overgang tot het Christendom niet in de hand, al mag ook de Zending, of liever de Zendeling te Môdjô-warnô zich verheugen in blijken van sympathie. Er is, voor zoover mij bekend is, nog niets gedaan, om de publieke opinie, die oordeelt, dat het Christendom goed genoeg is voor den minderen man, maar niet voor de hoogere standen onder de Inlandsche bevolking, op dat punt te wijzigen. Er rust dus een zekere smaad, eene zekere vernedering op den christen-Inlander; hij wordt niet zelden beschouwd als een lastig element in de Inlandsche maatschappij; hij vindt weinig waardeering; en menig Europeaan, die hem of in 't geheel niet, of slechts oppervlakkig kent, beschuldigd hem van luiheid, onhandelbaarheid, trots en dergelijke onaangename eigenschappen. Eigenaardig is het, dat ik steeds die beschul-

digingen gehoord heb uit den mond van die Europeanen, welke uit den aard der zaak weinig met de Inlandsche christenbevolking in aanraking zijn geweest, terwijl zij, die haar meer van nabij hebben gadegeslagen, haar bijna zonder uitzondering roemen. Ook mijne persoonlijke ervaring doet mij den christen Inlander verre stellen boven heiden of mohammedaan.

Dat bovengenoemde ongunstige opinie omtrent den christen Inlander invloed gehad heeft op de houding der Regeering tegenover de christen Inlanders, is m. i. boven twijfel verheven.

II. Toch is het voor de Regeering van een christen-Staat van het grootste belang, dat de propaganda van het Christendom worde bevorderd en die van den Islâm zoo mogelijk worde beteugeld.

De mohammedaan toch is, als zóódanig, een vijand van iederen ongeloovige. Hij moge zich, door den nood gedwongen, aan eenen ongeloovige, of aan de Regeering van een' ongeloovigen Staat onderwerpen, maar innerlijk blijft hij daartegen vijandig gestemd; immers die vijandschap is een gevolg zijner godsdienstige overtuiging. Van den Berg zegt in zijne Beginselen van het Moh. recht, blz. 191 e.v. „Volgens de voorstelling van den mohammedaan is de aarde verdeeld in twee aan elkander vijandige deelen, welke met elkander in voortdurenden strijd zijn, n. l. het gebied der geloovigen, „„dar al Islâm"" en der ongeloovigen „„dar al harb."" Het eerste omvat de geheele mohammedaansche wereld, het tweede die der ongeloovigen. De mohammedaansche Staat moet den Heiligen Oorlog voeren tegen alle ongeloovigen, om den Islâm uit te breiden; maar de verplichting om aan den H. Oorlog deel te nemen, rust op *ieder meerderjarig* en *vrij mohammedaan*." Deze uitspraken kunnen gemakkelijk met vele andere worden vermeerderd.

Zoolang het Mohammedanisme bij het gros van de Inlandsche bevolking nog niets anders is dan een vernis, waardoor het oorspronkelijk Animisme slechts zeer dun is bedekt, zullen bovengenoemde uitspraken niet zoo bijzonder veel invloed hebben op het volk. Maar nu in de laatste jaren de mohammedaansche propaganda ontegenzeggelijk krachtiger optreedt dan vroeger, en behendig van de grieven, die een overheerscht volk tegen zijnen overheerscher heeft, partij trekt, om het volk tegen onze Regeering, die als eene ongeloovige, toch reeds doemwaardig is, op te zetten, nu wordt die propaganda een groot gevaar, 't welk zeker niet zal kunnen worden bezworen door angstvallig de mohammedaansche geestelijken of hadjies te ontzien, of alles te vermijden, wat hen mogelijkerwijze zou ontstemmen, of hun fanatisme zou kunnen opwekken. Want dat fanatisme is niet iets *accidenteels*, opgewekt door omstandigheden van *buiten*, maar wortelt in hunne *godsdienstige overtuiging*.

Een tegenwicht tegen het woelen der mohammedaansche geestdrijvers worde gezocht in de uitbreiding van het Christendom onder de Inlanders. Immers de ervaring heeft het geleerd, dat de christen-inlander zich nauwer aan ons verbonden gevoelt, dan de niet-christenen; dat hij gehoorzaam is aan de overheden, ook krachtens zijn christelijk geloof, en dat hij onze trouwste bondgenoot is in tijden van gevaar.

III. Het mag dus beschouwd worden als eene fout der Regeering, dat zij niet al het mogelijke heeft gedaan, om den overgang tot het Christendom te bevorderen, door de voor dien overgang belemmerende bepalingen op te heffen en de Zending te steunen. Die fout worde hoe eerder zoo beter hersteld; dat is niet alleen wenschelijk uit een godsdienstig en politiek oogpunt, maar ook uit het oogpunt van Recht.

Welke dan die belemmerende bepalingen zijn? De meest in het oog vallende zijn zeker de volgende:

I. Voor de Zending.

Art. 123, Regeeringsreglement zegt:

„De christen-leeraars, priesters en zendelingen moeten voorzien zijn van eene door of namens den Gouverneur-Generaal te verleenen bijzondere toelating, om hun dienstwerk te mogen verrichten. Wanneer die toelating schadelijk wordt bevonden, of de voorwaarde daarvan niet wordt nageleefd, dan kan zij door den Gouverneur-Generaal worden ingetrokken." Hierin ligt een blijk van wantrouwen tegenover den zendeling opgesloten. En al moge het nu ook waar zijn, dat, voor zoover mij bekend is, die bijzondere toelating nooit is geweigerd, zoo verloopt er toch met het aanvragen daarvan, en voordat de toestemming komt, altijd betrekkelijk veel tijd, zoodat daardoor het gunstige oogenblik, om het werk aan te vatten, kan voorbijgaan, soms ook werkelijk voorbijgaat, b.v.:

Toen eenige jaren geleden de Inlandsche bevolking op Boeroe, afd. Massarete, zich genegen betoonde tot het Christendom over te gaan, werd door mij de hulp ingeroepen van de Utrechtsche Zendingvereeniging. Deze heeft daaraan voldaan door een' zendeling uit te zenden. Toen deze te Ambon kwam, had hij nog de bovenbedoelde toelating niet verkregen. Voordat die nu kon worden aangevraagd en worden verleend, verliepen er maanden, en ondertusschen hadden mohammedaansche invloeden onder de Inlandsche bevolking zóó krachtig gewerkt, dat de gehoopte en verwachte overgang van de bevolking in massa tot het Christendom achterwege bleef.

De mohammedaansche geestdrijvers mogen daarentegen zich vrij overal bewegen en trachten hunne denkbeelden ingang te doen vinden, zonder dat hun eenige belemme-

ring in den weg wordt gelegd. Dit is eene feitelijke bevoordeeling van het Mohammedanisme, en toch, *niet* van de zijde der *zendelingen*, maar *wel* van die der *mohammedaansche geestdrijvers* dreigt gevaar.

II. Bepalingen, waardoor de overgang tot het Christendom wordt tegengewerkt.

a. Art. 109. Reg. Regl., Alinea 3 zegt:

„De Inlandsche christenen blijven onderworpen aan het gezag der Inlandsche hoofden; en met opzicht tot de lasten en verplichtingen, aan dezelfde algemeene en gewestelijke verordeningen en instellingen als de Inlanders, die het Christendom niet belijden."

Krachtens dat Art. staan de christen-inlanders in die streken, waar de mohammedaansche geestelijken ook tot de hoofden worden gerekend, zooals op Sumatra, dus feitelijk onder mohammedaansche geestelijken; voorwaar eene positie, die niet benijdenswaardig is.

Krachtens dat zelfde Art. kunnen zij niet alleen op Zon- en Christelijke feestdagen worden opgeroepen om heeren- en cultuurdiensten te verrichten, maar zijn zij ook verplicht tot het bewaken van tempels (Moskeeën) en heilige graven. (Zie Indisch Bijblad No. 4192. Bijzondere diensten Art. II.): „De bewaking van tempels en heilige graven, voor zoover deze niet aan bepaalde geestelijke instellingen is opgedragen, wordt tot de gemeentediensten gerekend."

Vooral deze laatste bepaling is onbillijk en grievend.

b. Art. 124. Reg. Regl., Alinea 1 bepaalt:

„De priesters der Inlanders, die het Christendom niet belijden, zijn geplaatst onder het oppertoezicht der vorsten, regenten en hoofden, voor zooveel betreft den godsdienst, die elk hunner belijdt, en Art. 17 van de Instructie voor de Regenten op Java en Madoera, (Ind. Staatsblad 1867,

No. 114, litt. B.) luidt: „De Regent heeft het toezicht over de priesters der mohammedaansche bevolking."

Dat oppertoezicht is dus aan de Regentswerkzaamheid *onafscheidelijk* verbonden. In verband met het genoemde Art. van het Reg. Regl. is dus ieder Regent *verplicht* mohammedaan te zijn en te blijven; zoo hij tot het Christendom zou willen overgaan, dan zou hij zijne betrekking moeten neêrleggen.

De Reglementen verbieden dus, dat een Regent christen zij, of dat een christen-inlander Regent worde.

De Regeering heeft evenwel deze bepalingen nog verscherpt en tot alle Inlandsche hoofden uitgebreid.

Immers in het Koloniaal verslag van 1890 leest men in Bijlage C het volgende:

„In de tweede helft van 1889 werd dezerzijds aan de Ind. Regeering de vraag gedaan, of niet op Java voor deze en gene streek, waar een genoegzaam aantal Inl. christenen wordt aangetroffen, christenen tot Inl. hoofden zouden kunnen worden benoemd. Uit de thans verkregen inlichtingen, *blijkt*, *dat de Indische* Regeering voor de *verwezenlijking* van dit denkbeeld *den tijd nog niet gekomen acht*, *enz.* Intusschen is de Gouverneur-Generaal van gevoelen, dat christen-inlanders, die daarvoor bekwaam en geschikt zijn, niet behoeven uitgesloten te worden van het bekleeden van zoodanige landsbedieningen als pakhuismeester en dergelijke, *die niet geacht kunnen worden te behooren tot de Inlandsche bestuursloopbaan.*"

De christen-inlander wordt dus van de „bestuursloopbaan" geheel uitgesloten, derhalve feitelijk gesteld beneden den mohammedaan, voor wien de laagste tot de hoogste betrekkingen openstaan. Wordt daardoor het Christendom in het oog van den Inlander niet verlaagd? Zou daardoor de overgang tot het Christendom niet worden tegenge-

werkt? Laadt de Regeering hierdoor niet den schijn (zoo niet meer dan den schijn) op zich, dat zij de Inl. christenen niet vertrouwt? Ieder, die de Inlandsche Maatschappij kent, weet wel, hoe die vragen moeten worden beantwoord. Maar is zulk eene handelwijze tegenover de Inl. christenen billijk, is zij politiek?

Ten slotte is de geheele rechtstoestand van den christen-inlander òf niet, òf slechts zeer gebrekkig geregeld. Dit geldt vooral van het familierecht. Art. 75. Reg. Regl. bepaalt:

„Behoudens de gevallen, waarin eene zoodanige verklaring (n. l. toepasselijk-verklaring der Algemeene verordeningen voor Europeanen) of waarin de Inlanders zich vrijwillig onderworpen hebben aan het voor de Europeanen vastgestelde burgerlijk of handelsrecht, worden door den Inlandschen rechter toegepast de *godsdienstige wetten*, *instellingen* en *gebruiken* der Inlanders, voor zoover die niet in strijd zijn met de algemeen erkende beginselen van billijkheid en rechtvaardigheid.

„Bij rechtspraak over Inlanders, in het 3de en 4de lid „van dit Art. bedoeld, neemt de rechter de algemeene be„ginselen van het burgerlijk en handelsrecht voor Europeanen „tot richtsnoer, wanneer het de beslissing geldt van zaken, „die bij de hierboven bedoelde godsdienstige wetten, in„stellingen en gebruiken niet geregeld zijn."

Voor de mohammedanen en heidenen moge deze bepaling goed zijn, omdat bij de eersten hunne wetten en instellingen met hunnen godsdienst in onafscheidelijk verband staan en ook bij de laatsten de adat in vele gevallen berust op hunne godsdienstige begrippen, maar de christen-inlander wordt daardoor als het ware buiten de wet gesteld, vooral, waar het Protestanten betreft. Wij Protestanten toch hebben geene *godsdienstige wetten*, *instellingen* en

gebruiken, die betrekking hebben op het burgerlijk recht. Voor de Inlandsche christenen blijft er dus niets anders over, dan de algemeene beginselen van het burgerlijk en handelsrecht voor Europeanen. Welke evenwel die „algemeene beginselen" zijn, en hoe zij moeten worden toegepast is geheel onzeker en wordt aan het oordeel van iederen rechter overgelaten. Terecht zegt de heer Hekmeyer in zijne dissertatie, „de Rechtstoestand der Inlandsche christenen in Ned. Indië," pag. 94. *„Zoo ergens, dan staat hier de verwijzing naar de algemeene beginselen van het Europeesch recht gelijk met geen recht."*

„Hoe Inlandsche christenen huwelijken sluiten, of deze doen ontbinden; welke de rechten en verplichtingen zijn tusschen man en vrouw, ouders en kinderen, niets is hier geregeld. Zelfs de vraag, wanneer een Inlandsche christen meerderjarig is, valt niet te beantwoorden."

Staat dus ook in dit opzicht de christen-inlander niet bij den mohammedaan en heiden ten achter? Is zulk een toestand in overeenstemming met recht en billijkheid? Worden daardoor onze beste en trouwste onderdanen niet van onze Regeering vervreemd?

Men moge hier tegen aanvoeren, dat in de practijk deze toestand niet zoo vele moeielijkheden baart, als men zich wel zou voorstellen; maar dat bewijst niets ten gunste van dien toestand. De reden daarvan ligt eenvoudig hierin: verreweg de grootste meerderheid der Inlandsche christenen behoort tot de *niet bezittenden*, zoodat geschillen over het mijn en dijn, of over erfenissen niet dikwijls voorkomen, terwijl bovendien de Zendeling als scheidsrechter optreedt, aan wiens uitspraak men zich gewoonlijk zonder tegenspraak onderwerpt.

Maar waarom gaan de meer aanzienlijke Inlanders, de lieden, die iets bezitten en dus iets te verliezen hebben,

niet tot het Christendom over? Zou het ook hieraan liggen, dat die menschen zeer goed begrijpen, dat zij door dien overgang, als het ware buiten de wet worden gesteld, en dat zij dan nooit de „bestuursloopbaan" (waarnaar toch door iederen Javaan, die daartoe in de termen meent te vallen, gehaakt wordt) kunnen betreden?

Ik voor mij ben ten volle overtuigd, dat door al het bovengenoemde de overgang tot het Christendom wordt tegengegaan. Ik ben op grond van de ervaring, die ik in de Molukken heb opgedaan, overtuigd, dat er veel meer Inlanders tot het Christendom zouden overgaan, indien hunne *hoofden* christenen waren, ja zelfs, indien de Regeering, op welke wijze dan ook, duidelijk liet blijken, dat zij den overgang tot het Christendom gaarne zag. Tot nu toe is juist het tegenovergestelde het geval. Moet dan de Regeering propaganda gaan maken voor het Christendom? Neen, dat werk kan zij gerust aan Zendelingen en andere christelijke leeraars overlaten; maar wel moet zij, m. i. toonen, dat de Inlandsche christen-bevolking, die als zoodanig, *per se*, met haar bevriend is, door haar niet wordt achtergesteld bij de mohammedaansche, die, *per se*, tegen haar vijandig is gezind, ja zelfs, dat zij aan de eerste de voorkeur geeft bij benoemingen, enz.

Men vreeze toch niet voor de gevolgen; deze zullen op den duur zeker gunstig zijn, omdat het getal der christen-inlanders zou toenemen. De meening, dat men door feitelijk de mohammedanen te bevoorrechten en hunne gevoeligheid te ontzien, hen te vriend kan houden, is, geloof ik, onjuist. De beteekenis van het woord neutraal wordt door den Inlander òf niet verstaan, òf verkeerd begrepen. Hij beschouwt onthouding van alle inmenging als zwakheid of als onverschilligheid. Het eerste vermindert zijn' eerbied voor ons gezag, het tweede vernedert ons in

zijne oogen; want een christen, die toont prijs te stellen op zijn geloof, staat in de schatting van den mohammedaan hooger, dan de godsdienstlooze, en ditzelfde geldt ook ten opzichte van onze Regeering.

En nog minder late men zich terughouden van het aanbrengen van de zoo noodige verbeteringen door de vrees, dat men dan zou krijgen „bekeeringen wegens zuiver wereldsche doeleinden." Men zou vragen aan hen, die deze bedenking in het midden hebben gebracht: Is het dan beter, dat de Inlander „wegens zuiver wereldsche doeleinden" van den overgang tot het Christendom worde teruggehouden? Het ware waarlijk te wenschen, dat door het wegnemen van alle bovengenoemde grieven en door het betoonen van een weinig voorkeur, de Javanen in massa tot het Christendom zouden overgaan. Maar daarvoor bestaat geen hoop of vrees. Alleen zouden zij, die nu wel sympathie voor het Christendom gevoelen, maar uit vrees voor nadeel of smaad er van teruggehouden worden tot het Christendom over te gaan, *dan*, veel eerder er toe komen om christen te worden. En al waren er ook enkelen, die gedreven door de hoop op eenig voordeel, *daarom* en niet uit *overtuiging* tot het Christendom overgingen, was dat dan nog zoo erg? Sluiten ook hier zich niet sommigen bij de eene of andere kerkelijke partij aan, uit andere gronden, dan die liggen in hunne godsdienstige overtuiging? Zou daardoor het heil van Kerk en Staat worden bedreigd? Ik geloof het niet. Ik geloof veeleer, dat die vrees voor „bekeeringen uit zuiver wereldsche doeleinden" dienen moet als een middel, om de zoo hoog noodige verbeteringen in den toestand der Inlandsche christenen, op de lange baan te schuiven.

Voorwaar de zaak is ernstig en wel der overweging waardig. Niet door onderwijs en beschaving in de eerste

plaats, maar door den christelijken godsdienst, moet de Inlander gebracht worden op een hooger peil en niet door het *eerste* maar door het *laatste* middel zal de bevolking van Java verbonden worden aan ons Gouvernement en op den duur *zijn* en *blijven*, trouw en verknocht aan de Nederlandsche Regeering.

LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH INDIË.

Iets over de Javaansche desa, door C. POENSEN.

(*Vervolg en slot van pag. 61.*)

Wij hebben echter niet alleen den grond in het algemeen te beschouwen, of alleen over de woonerven der desa te spreken, maar ook vooral over den *Bouwgrond* te handelen. Daaromtrent hebben zich in den loop des tijds allerlei agrarische rechtstoestanden ontwikkeld, die zich natuurlijk in alle sociale verhoudingen doen gelden.

Bij het schetsen van die agrarische rechtstoestanden moeten wij allereerst over het zoogenaamd *communaal* en *individueel grondbezit* handelen.

Alle desa-grond behoort tot één van beide rubrieken. Onder *communaal grondbezit* verstaat men: *grondbezit-* in casu: *gebruiksrecht – der gemeente.* Het is een collectief grondbezit der desa; niet van één persoon of meerderen. En onder *individueel grondbezit* verstaat men: *een zakelijk, al* of *niet erfelijk, individueel bezits-* of *gebruiksrecht op een deel van den grond eener desa.* Bij beide vormen van grondbezit zijn echter nog allerlei bijzonderheden op te merken.

Bij het laatste vijfjaarlijksche onderzoek naar den toestand van het grondbezit der Inlandsche bevolking in de Gouvernements-landen op Java en Madura is gebleken, dat in 1887 de verhouding van het individueel tot het communaal grondbezit over al de gewesten te samen ge-

nomen nagenoeg gelijk is; namel.: 1,825,228 *Baoe's* individueel tegen 1,906,213 *Baoe's* communaal bezit. In Batavia, Krawang, Bantam, Bĕsoeki en Madura wordt in het geheel geen; en in de Preanger en Probolinggo slechts weinig communaal bezit aangetroffen. In Tĕgal en Rembang overtreft het individueel ook nog het communaal bezit. Maar in Kĕdoe en Samarang bedraagt het individueel bezit slechts 9 % der desa-gronden. In de overige residentiën – Pĕkalongan, Soerabaja, Japara, Banjoemas, Cheribon, Pasoeroehan, Madioen en Kediri – loopt de verhouding tusschen individueel en communaal bezit uiteen van 16 % à 30 % voor het individueel, tot 84 % à 70 % voor het communaal bezit. In Bagĕlèn wordt 35 % der bouwgronden individueel bezeten.

Deze cijfers zijn leerzaam. Er blijkt o. a. uit, dat beide vormen bestaanbaar zijn onder ieder regime; en de welvaart der bevolking niet alléén door éénen bepaalden vorm van grondbezit beheerscht wordt. Ongetwijfeld heeft de invloed der Europeesche heerschappij en de regeling der cultuur- en heerendiensten krachtig meêgewerkt om in Midden- en Oost-Java het *communaal* bezit tot zulk eene uitbreiding te doen komen; maar het is tevens duidelijk, dat de afschaffing, hetzij alleen van de heeren- en cultuurdiensten, hetzij alleen van het communaal bezit, nog geen waarborgen oplevert voor meerdere welvaart der bevolking; ja, de afschaffing van beiden tegelijk, verplichte diensten en communaal bezit, wel een proletariaat kan in het leven roepen, maar de algemeene volkswelvaart nog door andere factoren bepaald wordt.

In eene desa met communaal grondbezit worden de bouwvelden onder de daarop rechthebbenden verdeeld. Die verdeeling is echter niet overal gelijk, en dien ten gevolge komen de volgende hoofdonderscheidingen voor:

1°. De velden worden jaarlijks verdeeld en afgewisseld. In 1887 bedroeg dat getal 644663 *Baoe.*

2°. De velden worden om de twee of meer jaren verdeeld en afgewisseld. Dit getal bedroeg toen 255601 *Baoe.*

3°. De velden worden in vaste aandeelen bezeten. Dit getal bedroeg toen zelfs 1005949 *Baoe.*

De sub. 1 genoëmde verdeeling komt het meest voor in: Soerabaja, Rĕmbang, Kediri en Madioen; en wel respectievelijk ruim 89 °/₀, 73 °/₀, 62 °/₀ en 47 °/₀. Men bedenke hierbij, dat in Kediri, Madioen en Soerabaja het communaal bezit overheerschend is; namel.: 578961 *Baoe communaal* tegen 206000 *Baoe individueel* bezit. In tegenstelling hiermeê komt Kĕḍoe, dat slechts 9 °/₀ *individueel* grondbezit heeft, daar waar de jaarlijksche verdeeling toch slechts in ééne desa met 117 *Baoe* plaats heeft. Terwijl wij boven van Rĕmbang reeds hoorden, dat daar het *individueel* bezit het *communaal* overtreft.

De sub. 2 genoemde verdeeling wordt zelfs in 13 gewesten aangetroffen, doch is alleen in Japara de meest algemeene toestand; namel. voor 69 °/₀ der communale gronden. In Bagĕlèn heeft men slechts ééne desa met 66 *Baoe* gevonden.

Sub. 3 het stelsel met vaste aandeelen, zonder periodieke verdeeling of verwisseling, geldt in de Preanger voor *al* de communale velden; doch die daar slechts 1175 *Baoe* bedragen. Het is verreweg overheerschend in Cheribon, Samarang, Probolinggo, Banjoemas, Bagĕlèn en Kedoe. Overigens wordt dit stelsel in meer of mindere mate in al de gewesten, waar communaal bezit bestaat, aangetroffen.

Uit de gegevens blijkt, dat de periodieke verdeeling der communaal bezeten gronden bijna even vaak voorkomt als het stelsel met vaste aandeelen; namel.: 900264 *Baoe:* 1005949 *Baoe.* Het overheerschend voorkomen van

van communaal of wel individueel grondbezit in eene residentie schijnt zoo al, toch niet veel invloed uit te oefenen op het al of niet periodiek verdeelen der communale gronden; want in Kedoe bijv., met een sterk overheerschend communaal bezit, vindt men juist het stelsel van vaste aandeelen *algemeen;* evenzeer als in de Preanger met een zoo goed als algemeen individueel bezit. Ook in Samarang, Bagëlèn, Banjoemas en Cheribon, met overheerschend communaal bezit, wordt het stelsel met vaste aandeelen het meest aangetroffen; even als in Probolinggo met overheerschend individueel bezit. Daarentegen wordt in Rembang, met overheerschend individueel bezit, evenzeer als in Soerabaja, Kediri, Madioen en Japara, met overheerschend communaal bezit, juist het stelsel van periodieke verdeeling aangetroffen. Intusschen blijkt het stelsel met vaste aandeelen in de meerderheid der Residentiën voor te komen, doch is ook evenzeer de periodieke verdeeling vrij algemeen bekend. Wij willen alleen op dit alles wijzen en de aandacht vestigen, wijl het ons eene vingerwijzing en waarschuwing schijnt, niet al te spoedig gereed te zijn met het maken van eene gevolgtrekking, daar blijkbaar alles beheerscht wordt door andere, met deze cijfers nog niet genoemde, omstandigheden.

De boven besproken periodieke verdeeling der communale gronden bezorgt den desaman gewoonlijk een' vrolijken avond. Zij heeft altijd in eene bijeenkomst van deelgerechtigden ten huize van het desahoofd plaats, gewoonlijk tijdens de najaarskentering. Vóór die bijeenkomst plaats heeft, heeft het desabestuur reeds gezorgd voor het opmeten der velden en de vaststelling van het bepaalde aantal deelen; een en ander wordt alsdan besproken, en daarna aan ieder het hem toekomend deel – men noemt dit: een *koelèn* – toegewezen. Dit is dus eene uit den

aard der zaak druk bezochte vergadering, die gewoonlijk op min of meer luidruchtige, vroolijke wijze eindigt; vooral als de heer des huizes gezorgd heeft voor een *gamĕlan*, al of niet met danseressen. Het eerst wordt het aandeel van het desahoofd, en dan dat der Leden van het desabestuur vastgesteld, – aangenomen, dat er geen vaste deelen eens voor altijd voor dat Bestuur afgezonderd zijn, hetgeen ook voorkomt. In 14136 desa's is de uitgestrektheid der ambtsvelden eens voor altijd vastgesteld; en in 10388 desa's wordt die uitgestrektheid *bij elke verkiezing van een nieuw desahoofd* bepaald. Zoo heeft men ook weer desa's, en wel 4875, waar die ambtsvelden verwisseld worden; d.i. waar daarvoor geen vaste plaatsen zijn aangewezen; dezulken vindt men vooral in Soerabaja. En 19649 desa's waar de ambtsvelden steeds dezelfde blijven, dat vooral in Midden-Java, ook bijv. in Kediri, veel voorkomt. Heeft nu het desabestuur zijn deel gekregen, dan wordt het overschietende onder de deelgerechtigde, werkbare mannen verdeeld. Meestal heeft deze verdeeling aldus plaats: uit de in gelijke deelen gedeelde velden doet men eene keuze, maar op de beurt, in dier voege dat wie dit jaar het eerst kiest, het volgende jaar het laatst kiest. Men zal onmiddelijk de billijkheid dezer beurtorde van kiezen beseffen, als men bedenkt, dat niet ieder deel der desagronden, wat irrigatie, vruchtbaarheid, gemakkelijkheid van bewerking, en wat dies meer zij, in dezelfde conditie verkeert. Dit verschil kan zelfs zoo belangrijk zijn, dat de uitgestrektheid van een deel besten grond ook wel eens, veel geringer wordt gemaakt dan die van een deel slechten grond. Mocht men meenen, dat zulk eene verdeeling dus nog al ingewikkeld en lastig moet zijn, dan bedenke men, dat men door den tijd en de gewoonte vaste gegevens krijgt, zoodat die verdeeling dan ook gewoonlijk spoedig

in orde en afgeloopen is, waarbij zoowel het gezag der meerderheid als de invloed van het algemeen-meêgaand karakter der bevolking niet zonder beteekenis zijn. Tegensporrelige menschen vindt men natuurlijk ook wel eens in die vergadering; gaarne zal deze of gene deze gelegenheid te baat nemen om zijne grieven te berde te brengen, waardoor het dan wel eens vrij rumoerig en schreeuwerig op zulk eene vergadering kan toegaan.

Daar zijn veel inlanders, die zeer ingenomen zijn met het communaal grondbezit. Zij zeggen, dat ieder werkbaar man alsdan toch iets, veel of weinig, krijgt, als bijdrage – *Sangoe*, reiskost, noemt men het wel – tot zijn levensonderhoud waar hij op rekenen kan. Zij zullen dan ook beslist tegen alle individueel grondbezit ijveren; en uit den aard der zaak zullen de *Prijaji's* het daarmeê meestal volkomen eens zijn. Komt deze beschouwing bij veel desalieden voor, omdat voor hen „de druiven toch zuur zijn" – m.a.w. zij niet, of tot een zeer luttel individueel grondbezit zouden kunnen komen, zoo zijn er toch ook velen, die innig overtuigd meenen te zijn, dat dit stelsel het beste is. Doch de beteekenis der geheele quaestie valt pas goed in het oog, als men bedenkt, dat voor de meeste desalieden zulk een stukje *sawah* of *tĕgal* het eenige vaste kapitaal is, waarvan zij – bij slagen van den oogst – eenige rente als bijdrage voor hun al te sober bestaan kunnen trekken; en voorts: als men aan het beginsel gedachtig blijft, dat „alle dienstplichtigheid op den grond rust." Het is dan evenzeer waar, dat als er weinig menschen zijn met veel grond, ieders aandeel ook groot kan zijn; als dat naarmate er meer menschen komen wonen in de desa, ieders aandeel in die verplichte diensten ook geringer zal worden. De strijd tusschen deze beide waarheden wordt dan veelal – en dit vooral door de hoofden – ten gunste

van het laatste opgelost. Men neemt dan maar ieder werkbaar man op, die zich aanmeldt; en verdeelt, en verdeelt, tot men op een in waarheid al zeer weinig beteekenend stukje grond voor ieder komt. Bijv. $\frac{1}{8}$, $\frac{1}{4}$, ja zelfs $\frac{1}{8}$ *Baoe!* In een enkele desa heeft men dit niet te ontkomen gevolg min of meer bij tijds ingezien, en toen bepaald, dat het aantal aanwezige *Baoe's* bouwgrond slechts onder een vastgesteld aantal personen, d.i. het op dat oogenblik aanwezige getal, mocht verdeeld worden. Mocht er door overlijden of verhuizen eene vacature ontstaan, dan zou die door een' nieuweling kunnen vervuld worden; want zoo lang er nog plaats is, mag daar een ieder komen wonen die wil, mits hij maar tevreden is met het enkele wonen, zonder te deelen in bouwgrond of verplichte diensten; behalve de desadiensten natuurlijk! Daardoor wist een ieder waar hij aan toe was, zoowel ten opzichte van de uitgebreidheid gronds als de taak der verplichte diensten. Maar in de meeste desa's met communaal bezit wil men daar niet aan; en in het algemeen zullen die desa's ook niet zoo gemakkelijk daartoe overgaan, zoolang er nog verplichte diensten bestaan, die op den grond rusten; zoolang de bevolking nog steeds zoo blijft toenemen, en er geen krachtige stoot van buiten wordt gegeven, om van zulk eene gewoonte af te wijken.

Terloops deelden wij zoo even een enkel feit uit de geschiedenis van het grondbezit eener desa meê. Deze geschiedenis begint met de ontginning en den aanleg der desa. In den aanvang ontgon een ieder zooveel hij kon; doch in meerdere, zoo niet de meeste gevallen, werd tegelijkertijd een onderlinge overeenkomst getroffen, waarbij tot individueel of communaal bezit – beiden met allerlei wijzigingen omtrent het tijdelijke of altijd durende van het bezit – besloten werd. Men bepaalde dan bijv., dat de

bouwgronden erfelijk individueel zouden blijven; òf tot den dood des ontginners zijn eigendom zouden blijven om dan aan de desa te vervallen; òf men bepaalde dat, na een zeker aantal jaren individueel geweest te zijn, de grond aan de desa zou komen; òf nog anders. Kortom: allerlei afspraken werden en worden heden nog gemaakt; aan sommigen werd krachtig de hand gehouden; maar ook allerlei afspraken werden weer te niet gedaan, en nieuwe gemaakt – dat ook wel eens door drang of list geschiedde – zoodat men ten slotte tot den toestand kwam, dat alle bouwgrond communaal desabezit werd; of wel dat een deel communaal en een deel individueel werd; of ook dat alles individueel was en bleef; of dat later werd. Zoo denken wij nu aan zekere groote desa, waar een zeer belangrijk deel der bouwgronden in het bezit van eenige weinige familiën erfelijk individueel is; doch de groote meerderheid der ingezetenen eenige aan de desa vervallene, dus communaal geworden gronden onderling deelt, zoodat één *gogol* = *koeli-kèntjèng* = werkbaar man slechts 150 à 190 Rijnl. Roeden krijgt. Zij moeten daarvoor evenveel in de verplichte diensten praesteeren als die zoo even bedoelde weinige familiën. En daar zij langzamerhand in aantal zijn toegenomen, en nu een zeer groote meerderheid vormen, hebben zich ook al reeds van tijd tot tijd eenige stemmen tegen de voorrechten van die weinige familiën laten hooren, en er op aangedrongen, dat zij naar evenredigheid van hun grondbezit zouden praesteeren. Daar hebben die familiën natuurlijk geen zin in, en vooralsnog hebben zij steun genoeg om zich te handhaven. Maar hoe het verder toch nog zal gaan, is moeielijk te zeggen. Die familiën behooren tot de ontginners of hunne afstammelingen; er zijn er die 8, 10, 12 en meer *Baoe* hebben. Maar door het uithuwelijken van kinderen en andere omstandigheden be-

ginnen bij dezen en genen die cijfers al kleiner te worden, zoodat er reeds zijn van 3 à 4 *Baoe*. Het laat zich aanzien, dat een volgend geslacht weer minder zal hebben. En ten laatste zal er wel een tijd komen, dat die stukken zóó klein zullen zijn geworden, dat men ze eenvoudig maar aan de desa zal afstaan, om daardoor te kunnen deelen in de communale gronden, die dan weer meer waard zullen zijn. Maar hoe dit ook zij, uit het aangeteekende is reeds voldoende gebleken, hoe men in de verschillende desa's het grondbezit in allerlei rechtstoestanden aantreft. Daar zijn desa's met enkel communaal grondbezit; daar zijn er ook met gemengd communaal en individueel bezit; en ook met enkel individueel grondbezit.

Dat wij onder *„individueel"* grondbezit geen vollen eigendom hebben te verstaan, werd boven reeds uiteengezet. Maar tevens is ons reeds de opmerking in de pen gegeven, dat ook het individueel grondbezit in verschillende rechtstoestanden kan verkeeren. Daar is een individueel bezit, ontstaan door schenking van „den vorst". Daarvan geven de zoogenaamde „vrije desa's", het „vrije gebied", eene voorstelling. Ook kan individueel grondbezit ontstaan door ontginning. Dit is het zoogenaamde „Jasan (ꦗꦱꦤ꧀)" Het „Jasan" leert ons een oud Javaansch begrip kennen, dat „De Kleine Man" alleen dan en daar mocht ontginnen ten eigen bate, zooals de *Boepati* – d. w. z. de *Vorst*, wiens vertegenwoordiger de *Boepati* is – had aangewezen. Het is bekend, dat de toewijzing van zulk eene ontginning meermalen beschouwd moet worden als een gunst of belooning voor bewezen diensten of wegens andere redenen. Zulk eene ontginning wordt dan ook in de desa besproken als eene ontginning van *Boepati A.* of *B.* In zoodanig geval kwam het dan ook wel voor, dat de nederzetting door den *Boepati* meer dan eenige andere plaats werd

bezocht; hij hielp met buffels en koeien, zaadpadi, waterleidingen, enz.; i. e. w. hij steunde haar stoffelijk en zedelijk; en gaarne noodigde men de Echtgenoot des *Boepati's* telken jare uit om de eerste halmen ter opening van den oogst te snijden. Een versierde tent was dan voor haar en haar gevolg opgericht, en die dag werd tot een' feestdag gemaakt, waarbij muziek en dans niet ontbraken. Het ligt in den aard der zaak, dat zoodanige ontginningen, door zulk eene hooge sanctie bevestigd, ook tevens eene zekere vastheid verkregen, waaruit voor den ontginner zekere wel bevestigde rechten voortsproten. Maar vooral in den loop dezer eeuw is er op dat recht – want het was meer dan eene gewoonte – van den *Boepati* om alléén dat uit te oefenen, onder den invloed en drang van allerlei maatschappelijke toestanden, al heel wat inbreuk gemaakt; en bleek het ontelbare malen, dat er ontgonnen was, zonder voorafgaande toestemming en aanwijzing van den *Boepati*. Hij stond dan voor een fait accompli, te lastiger als er *Prijaji's* van lageren rang de hand in hadden gehad, doch dat, al of niet na eene bestraffing van de al te vrijpostige ontginners, toch doorgaande erkend werd. In de beschouwing van den desaman hadden en gaven *al* deze, door den *Boepati* toegestane ontginningen hetzelfde recht; het was een ontginningsrecht, een recht voortgekomen uit de toestemming des *Boepati's* en verworven door eigen handen, door eigen schepping (ꦗꦱꦤ), en dáárom „Jasan" (ꦗꦱꦤ꧀) genoemd. Onder deze benaming hebben wij dus een individueel grondbezit te verstaan, dat onstond door eigen ontginning, na verkregen sanctie van den Vorst – zegge: *Boepati*. Nu is wel in den loop dezer eeuw het gezag van den *Boepati* belangrijk gewijzigd en verminderd, en is, ook voor de ontginning, de *Nederlandsch Indische Regeering*, zegge: *Kangdjěng-Goubĕrnĕmen*, *De*

Nagari, de facto in de plaats van den *Boepati* getreden; doch dit neemt niet weg, dat nu nog voor den desaman „Jasan" wil zeggen een door eigen ontginning, na sanctie van *De Nagari* – die nu in de plaats van den *Boepati* is gekomen – verkregen ontginningsrecht. Dit ontginningsrecht had per sé een individueel grondbezit ten gevolge, dat niemand den bezitter kon ontnemen; maar waarvan de bezitter zelf wèl afstand kon doen ten behoeve van zijne desa, of: van de gemeenschap. En dit geschiedde dan ook, zooals wij boven reeds beschreven hebben in de geschiedenis van het grondbezit der desa. En hieruit blijkt, dat het begrip van communaal grondbezit geen vreemd, opgedrongen begrip is, maar nevens het individueel grondbezit zich gelijktijdig kon ontwikkelen. Maar gedurende deze eeuw veranderde de politieke, en daarmee tegelijk de sociale toestand van den desaman; de Nederlandsch-Indische Regeering begon hoe langer hoe meer invloed op het huishouden der desa uit te oefenen; allerlei omstandigheden en belangen, en daaronder vooral de gedwongen cultures, drongen hier en daar tot communaal grondbezit; ook de roofbouw nam hand over hand toe; en was het eindelijk een drang des tijds, die de Regeering noopte tot het uitvaardigen van verschillende agrarische wetten en besluiten, die nevens de bestaande oorspronkelijke begrippen min of meer nieuwe agrarische toestanden van het grondbezit in het leven riep.

In verband met het een en ander treffen wij tegenwoordig het *individueel* grondbezit in de volgende rechtstoestanden aan:

1°. *Individueel* grondbezit, ontstaan door het oude Jasan-recht.

2°. „ „ met het recht van eigendom, ontstaan door of ten gevolge

van *Staatsblad* 1872 No. 117, bekend onder den naam: *Agrarisch-Eigendom.*

3°. *Individueel* grondbezit ook wel bekend onder den naam: *Sawah-Rĕkèssan* (ꦱꦮꦃꦫꦺꦏꦺꦱꦱꦤ꧀) ontstaan door ontginning op den voet van *Staatsblad* 1874 No. 79 bekend onder den naam: *Ontginnings-ordonnantie*, welke men als eene wettelijke regeling van het oude *Jasan-recht* zou kunnen beschouwen.

4°. " " verkregen door *conversie*, volgens *Staatsblad.* 1885 No. 102.

Ieder dezer vier rechtstoestanden van het grondbezit verlangt eene korte beschrijving; en spreken wij dus het eerst over het oude *Jasan-Recht.*

Met het woord wordt tegelijk de beteekenis van dit grondbezit aangeduid. Het woord *Jasan* beteekent: *hetgeen men gesticht, gebouwd, gemaakt, en dus: ontgonnen heeft.* Zoo beteekent: *Sawah-jasan* (ꦱꦮꦃꦗꦱꦤ꧀" dat men elders ook: Sawah-tjoekil" ꦱꦮꦃꦕꦸꦏꦶꦭ꧀" schijnt te noemen) niet anders dan: *een sawah die men zelf gemaakt, ontgonnen heeft;* en in verband met begrippen van bezitrecht kreeg de term door verloop van tijd tevens de beteekenis van: *een sawah, die men iudividueel bezit,* of: *waarop men zulk een aanspraak zou kunnen doen gelden, krachtens verkregen ontginningsrechten; onverschillig of men zelf dien grond ontgonnen en tot s a w a h gemaakt, dan wel door erfenis van vader* of *grootvader verkregen heeft.* Dit

begrip is zoo levendig in de desa, dat het geval zich meermalen heeft voorgedaan, vooral na het meer algemeen bekend worden van *Staatsblad* 1872, No. 117, dat een kleinzoon, ja zelfs een nog verder afstaand erfgenaam, van den eersten bezitter, den ontginner, en ook wel eens een egoïstisch man met wat al te sterke verbeeldingskracht, die zich brutaalweg voor een afstammeling en erfgenaam uitgaf, zijne aanspraken wilde doen gelden op gronden om hem die als *Jasan* weêr terug te geven, nadat zij door zijn' grootvader of overgrootvader door afstand aan de desa tot *communale* gronden waren geworden, en sedert jaren als zoodanig in gebruik waren geweest. De meening der ingezetenen van de desa was over zulk een eisch niet altijd eenstemmig; maar wel was men er altijd over ontstemd, daar het ten nadeele van de communalisten was.

Nu mogen wij echter niet nalaten op te merken, dat oudtijds *niet iedere* ontginning aan *al* de personen, die aan de ontginning en de stichting der desa hadden meegewerkt, een *Jasan*-bezit verzekerde. Het ontstaan der zoogenaamde: „Vrije desa's" leert dit duidelijk. (Aanteek. No. 9). Werd de ontginning begonnen op aanwijzing van den Vorst, en door hem ten gunste van een bepaald persoon geschonken, dan werden die gronden ook gewoonlijk het eigendom van dien persoon. Wij kennen hem nu nog onder den naam: *Tjakal-Bakal*. Het is ook nu nog de benaming van iederen man, die aan het hoofd eener ontginning staat en als zoodanig de stichter der desa wordt. Zulk een door den Vorst met het ontginningsrecht begiftigde trad op als de Loerah, het Hoofd der desa; alle grond der ontginning behoorde hem, en hij gaf dien ter bewerking aan zijne volgelingen volgens overeengekomen voorwaarden. Was het eene schenking wegens godsdienstige motieven, dan trad hij ook tegelijk als de geestelijke

leidsman en voorganger zijner gemeente op. Zijne rechten gingen dan ook gewoonlijk op zijne naaste erfgenamen over. In zulk een desa vinden wij dus een *Jasan*-bezit, waarbij alle grond der desa het bezit van het *desahoofd* alléén is; de mede-ingezetenen der desa zijn dan feitelijk niet anders dan zijne arbeiders, of – wil men? – zijne pachters. Dezen toestand vinden wij in de 241 *Vrije desa's* op Java en Madoera terug, onder de benaming: *Pèrdikan-Midjèn-Pakoentjèn-* en *Këpoetihan-desa.* Zij zijn over de verschillende residentiën in de Gouvernementslanden verdeeld als volgt:

Bagëlèn	= 69	Japara	= 9	Cheribon	= 1	Te zamen: 241 desa's. (1)
Madioen	= 51	Kediri	= 6	Tëgal	= 1	
Banjoemas	= 41	Soerabaja	= 5	Kaḍoe	= 1	
Madura	= 33	Rëmbang	= 2			
Pekalongan	= 20	Samarang	= 2			

Het bovenbedoelde recht tot ontginnen werd echter gewoonlijk aan meerdere personen gelijktijdig geschonken, waarvan één persoon altijd als het hoofd optrad. Een ieder der ontginners ontgon dan zooveel als hij kon en dat geheel ten eigen bate. En door deze omstandigheid, èn ook wel door het verdeelen van de nalatenschap van eenen *Tjakal-Bakal* onder zijne erfgenamen, ontstond nu ook een *Jasan*-bezit van meerdere personen in één zelfde desa, gelijk heden ten dage nog in zoovele desa's aangetroffen wordt. Wij wezen er echter boven reeds op, hoe hun afstand doen van het *Jasan*-bezit ten voordeele der gemeenschap, verhuizen, overlijden, als anderszins, in dezelfde desa nevens *Jasan*-bezit ook *Communaal*-bezit kon doen ontstaan. Vooral in den loop dezer eeuw is dat *Communaal*-bezit uitgebreid, ten koste van het *Individueel*-bezit, door heeren- en cultuurdiensten en de zonderlinge inge-

(1) Tijdschrift v. h. Bat. Genootschap XXXI, pag. 477–517.

nomenheid van vele ambtenaren met het *Communaal*-bezit. En hoe zelfs berooving van *Individueel grondbezit* ten bate van het *Communaal* bezit der desa plaats had, kan ons o. a. het verhaal in de „Indische Gids" van 1881, I pag. 984/985 leeren. Een verhaal trouwens dat met allerlei wijzigingen uit zeer vele desa's zou kunnen gedaan worden.

Intusschen maakte de ontwikkeling van het grondbezit – dat vrij wel in een' verwarden, een chaötischen toestand begon te komen – voorziening door wettelijke regeling noodig. Zooals boven reeds te kennen gegeven werd, had de Hooge Regeering het Inlandsch begrip van grondbezit erkend, en overgenomen, en kreeg het *Jasan-bezit* den naam: *Inlandsch erfelijk individueel grondbezit.* Het werd de basis der regeling, gegeven in het *Koninklijk Besluit* van 16 April 1872 No. 29, betreffende de vervanging van *Inlandsch erfelijk individueel grondbezit* door *Eigendom*, gepubliceerd *Staatsblad* 1872 No. 117.

Volgens Art. 1 van dit *Koninklijk Besluit* heeft ieder Inlander, die den door hem krachtens erfelijk individueel gebruiksrecht bezeten grond in eigendom wenscht te verkrijgen, zich tot uitwijzing van zijn gebruiksrecht met een verzoekschrift te wenden tot den Europeschen President van den Landraad, binnen welks gebied de grond gelegen is, onder overlegging van een' meetbrief. Als na verloop van een' vastgestelden termijn geen verzet is aangeteekend, dat tot nietig-verklaring van het verzoek leidt, doet deze Rechter uitspraak; en de Inlander heeft dien grond voor altijd in *Agrarisch Eigendom.* D. w. z. *Niet volledig eigendom;* want enkele bepalingen – bijv. dat die grond niet aan *niet-Inlanders* kan worden vervreemd – beperken dien eigendom. Door alle schriften en acten, in het Besluit genoemd, vrij van zegel te stellen, en te bepalen, dat de procedure bij den *Landraad* kosteloos geschiedt, even als

door nog andere voorzieningen gedurende het verloop van het aanzoek, heeft de Regeering getracht den Inlander zooveel mogelijk te gemoet te komen, het behandelen der zaak zoo eenvoudig als gemakkelijk mogelijk te maken, en te waken tegen onbillijkheden en onrechtvaardigheden.

Wie nu meenen mocht, dat nu ook terstond alle Inlanders die *Jasan-bezitters* waren, zich met een verzoek om *Agrarisch Eigendom* tot een' Landraads-president zouden wenden, vergist zich. Men heeft van de gelegenheid om *Agrarisch Eigendom* te kunnen verkrijgen al zeer weinig gebruik gemaakt. Want: de Niet-Jasan-bezitters; de desabesturen; de gemeente-, heeren- en cultuurdiensten; de *Prijaji-stand* in het algemeen; de indolentie of inertie der *Jasan-bezitters* zelven; kosten voor den meetbrief, of de verlegenheid dien te verkrijgen of aan te vragen bij een Europeeschen Landmeter; – alles en allen verzetten zich er tegen. Ook waar niet voldoende voorlichting aansporing, hulp en raad te verkrijgen waren, bleef het *Agrarisch Besluit* òf onbekend, òf in een zoodanig nevelachtig duister gehuld, dat de *desaman* al zeer weinig lust moest gevoelen tot het wagen van zulk eene onzekere handeling. Omgekeerd deed zich ook wel eens het geval voor, dat waar een nog al vrijmoedige Inlander met dat *Agrarisch Besluit* bekend werd, hij gronden aanvroeg, die alreeds in communaal bezit waren overgegaan, doch waarvan dan hijzelf, of zijn vader, grootvader, ja bet-overgrootvader, ontginner moest zijn. Bij zulk een – evenals in ieder ander dergelijk geval – waren getuigen noodig; en die kwamen dan ook, eerlijk of oneerlijk gevonden. Altijd een lastig onderzoek voor eenen Europeeschen Landraadspresident, waarbij nog al veel kennis van taal en volk noodig schijnt; en in ieder geval tevens een antwoord op de vraag moest gegeven worden, of óók zulke reeds in

communaal bezit danig ontstemd werd door zulk een in haar oog egoïst, spreekt van zelf; en geen wonder, dat zij alle bewijzen zocht en met de getuigen ook vond – tenzij de aanvrager te handig was en te veel had omgekocht – die noodig waren om het verzoek niet voor inwilliging vatbaar te doen verklaren. Dubbel lastig werd dan ook het onderzoek voor den Rechter, waar hij feitelijk en eerlijk met *Jasan*-bezit te doen had, dat wederrechtelijk en door dwang tot communaal bezit was gemaakt, maar waaromtrent het getuigenverhoor hem in den doolhof van allerlei beweringen, leugens en bedrog rondvoerde.

Genoeg – het getal der sedert de uitvaardiging van het *Koninklijk Besluit* d.d. 16 April 1872 tot op einde 1888 – de laatste ons bekende opgave – gedane aanvragen was 1778; en de uitgestrektheid, waarop zij betrekking hadden, bedroeg 13970 *Baoe*. Bij het einde van 1888 waren daarvan nog 101 aanvragen over 475 *Baoe* in behandeling. Van al die aanvragen waren 900 voor 4013 *Baoe* toegewezen; 458 voor 5507 *Baoe* afgewezen; 319 aanvragen voor 3974 *Baoe* door intrekking als anderszins vervallen; en de overige aanvragen waren nog in behandeling. In de meeste residentiën kwamen die aanvragen voor; in *Madioen* het meest, namel. 281 aanvragen doch voor slechts 970 *Baoe*. Toch gemiddeld nog schitterend, vergeleken bij *Probolinggo*, waar zelfs 17 aanvragen voor te samen slechts $3\frac{1}{8}$ *Baoe* gedaan werden.

Intusschen – alle verplichte diensten rusten op den grond, moet voor de zooveelste maal herhaald worden; en dus moet wel in desa's, waar nu het *Agrarisch Eigendom* alléén of nevens het communaal grondbezit voorkomt, eene nieuwe aanleiding tot *desa-moeielijkheden*, verwarring en ontstemming gegeven zijn, die in een niet ver verwijderde toekomst tot ernstige ongeregeldheden kan leiden. Ter

toelichting slechts een paar woorden: in zekere desa is één *Koelèn* – d. w. z. het aandeel, dat een *Koeli-Kentjèng* of *Gogol* van de communale gronden krijgt – gelijk aan *twee Baoe*. Maar A. – een *Gogol* – deelt niet meê in de communale gronden, want hij heeft een *Agrarisch Eigendom* van *zes Baoe*. Nu vraagt de desa: moet A. nu ook niet driemaal twee *Baoe*, d. i. *drie Koelèn's* bezittende, ook niet de diensten van *drie Gogol's* praesteeren? A. heeft natuurlijk daar geen zin in, en beweert dus, dat *één Koelèn* gelijk aan *één Agrarisch Eigendom* is, waarbij de uitgebreidheid van het een of het ander niet in aanmerking komt. Dit zou hij ook alweer niet beweerd hebben als zijn *Agrarisch-Eigendom* slechts 1 of 1½ *Baoe* had bedragen; in dat geval zou hij ongetwijfeld nog een stuk *communaal* bezit verlangd hebben om ook tot 2 *Baoe* te komen. Dit zijn al twee vragen die opgelost moeten worden. A. beweert verder, dat het præsteeren van diensten over drie *Koelèn's* hem noodzaken zou twee knechts daarvoor aan te nemen, waardoor al de voordeelen van zijn *Agrarisch Eigendom* tot ongeveer nul zouden gereduceerd worden; om daarbij niet te vergeten, dat hij bij de ontginning kosten en inspanning heeft ten beste gehad voor het productief maken van den grond, waarvan die communalisten niets hebben geweten, daar zij den grond bebouwbaar hebben gevonden. A. heeft niet geheel en al ongelijk; maar ziedaar alweer een nieuwe ter beantwoording gegeven vraag. Met der tijd, als de zes *Baoe* van A. aan zijne vijf kinderen als erfenis zullen zijn overgegaan; en daarna als die erfenis aan zooveel meer kleinkinderen zal zijn ten deel gevallen, wordt de quaestie voor de desa nog lastiger want alsdan zullen de communalisten natuurlijk de vroeger; verworpen redeneering van A. overnemen, en beweeren dat één *Agrarisch-Eigendom* wel ter dege gelijk is aan

één *Koelèn*. De quaestie werd steeds opgelost, zooals zij in desa's met gemengd *communaal* en *Jasan*-bezit werd opgelost; d. w. z. er werd wat geknoeid en menige onbillijkheid begaan. In het reeds meermalen bedoelde „Voorstel enz." pagina 61 wordt terecht gezegd: „Overal waar men *Agrarisch Eigendom* of ander individueel bezit naast communale gronden aantreft, is geharrewar aan de orde van den dag. Klaagt de bevolking dan *is het Bestuur onmachtig* om te beslissen." Men leze aldaar de leerzame bladzijden 50–71. In deze bladzijden wordt ook duidelijk uiteen gezet, hoe middelerwijl de clandestiene ontginning voortging, en het tijd werd dat daaraan paal en perk werd gesteld. Door de voorziening in deze zaak ontstond:

3°. Het individueel grondbezit, ontstaan door ontginning op den voet van *Staatsblad* 1874 No. 49, bekend onder den naam: Ontginningsordonnnatie.

De bedoeling van deze ordonnantie was natuurlijk geene andere dan wettelijke regeling van de ontginning der Inlanders. Uit die ontginningen kan – zooals wij boven reeds beschreven – zoowel communaal als individueel grondbezit ontstaan, al naar de ontginners onderling dat willen afspreken en overeenkomen. De Regeering onthoudt zich van inmenging in deze zaak, al is het al sedert vele jaren – en ook in deze Ordonnantie op nieuw – gebleken, dat zij het grondbezit gaarne in de richting van het *Individueel* grondbezit zich zag bewegen. Behield nu ieder ontginner zooveel als hij, met toestemming des Bestuurs, mocht en kon ontginnen, dan ontstond daarmeê van zelf een, volgens Art. 7, erfelijk individueel bezit, dat in wezen volmaakt gelijk is aan het oude *Jasan*-bezit, maar nu van meet af door het Europeesch Bestuur gevestigd en erkend. Daar was allereerst een wettige, een officieel-schriftelijke vorm aan de ontginning gegeven, en

daarmeê tevens aan het volgende *Jasan*-bezit. Het clandestien ontginnen moest daarmee zoo goed als uit zijn, waar het Inlandsche Bestuur wilde meewerken. Administratief werd nu ook het tegengaan van het zich tot in het oneindige vermenigvuldigen van nederzettingen gemakkelijker gemaakt; waarvoor ook het ten einde raken van boschgronden, geschikt tot ontginning, niet weinig meewerkte. En tevens werd door deze ordonnantie de vraag naar het al of niet landrenteplichtig zijn van een stuk grond beantwoord. (Zie Circulaire van den Directeur v. *B. B.* 2 November 1877 No. 11269 in Bijblad: No. 3279). Doch van regeling of verdeeling der Heerendiensten in verband tot de uitgestrektheid grond, die in individueel bezit naast communaal bezit kwam, is in de ordonnantie geen sprake; zoodat de toestand in deze richting dus geheel dezelfde bleef; ja, met nog nieuwe aanleiding tot verschillen vermeerderd werd. „Het is duidelijk gebleken" – zegt „Voorstel enz." pag 77, dat Art. 7 van deze ordonnantie, luidende: „zoodra aan alle voorwaarden bij de „„vergunning gesteld is voldaan, is de verkrijger erfelijk individueel bezitter van den door hem ontgonnen grond"" voor de desa een doode letter is."

En, hoewel anders van karakter, kan niet veel gunstiger het onderzoek uitvallen naar den toestand, ontstaan door de zoogenaamde *Conversie*, die wij nu moeten bespreken, geregeld bij *Koninklijk Besluit* d.d. 11 April 1885, *Staatsblad* 1885 No. 102.

Wij vergissen ons zeker niet, als wij meenen, dat de *Conversie* als eene openbaring van het besliste streven der Regeering, om het *Individueel* grondbezit in de hand te werken en te bevorderen, te beschouwen is. Zij is eene vernieuwde, zeer directe poging om dat te bevorderen; en dus in strekking bij anderen vorm gelijk aan het *Besluit*

tot verkrijgbaarmaking van *Agrarisch-Eigendom*. Maar het *Agrarisch-Eigendom* is daarin onderscheiden van het grondbezit door *conversie*, dat het eerste slechts verkrijgbaar is voor *Jasan-bezitters*; terwijl de *conversie* bedoelt de aanwezige bouwgronden eener desa op een gegeven oogenblik onder de daarop rechthebbenden – d. w. z. *desabestuur* en *alle* werkbare mannen – gelijkelijk en eens voor al te verdeelen, onverschillig of men oorspronkelijk tot de ontginners en aanleggers der desa behoort of niet. Het *Agrarisch-Eigendom* veronderstelt een voorafgaand of bestaand *Jasan-bezit*; de conversie houdt alleen maar rekening met het bestaan van *communaal* bezeten gronden en het aantal aanwezige personen, op het oogenblik eener onderlinge verdeeling. Maar practisch zijn voor den desaman *Agrarisch-Eigendom* en *Erfelijk individueel grondbezit door conversie* verkregen volkomen aan elkaar gelijk. Overigens heeft de conversie nog dit voor boven het *Agrarisch-Eigendom*, dat de quaestie om zoo te spreken in één oogenblik afgehandeld is, en er geen onkosten aan verbonden zijn; terwijl zij tevens het ongelijk grondbezit voor eenen tijd tegengaat, want de verdeeling is *erfelijk individueel* en voor allen gelijk; de een krijgt niet meer dan de ander, tenzij men zulks zelf mocht goedvinden.

Uit het gezegde blijkt, dat de conversie dus wel onderscheiden moet worden van eene verandering der *periodieke verdeeling* van communaal bezeten gronden in communaal bezit met *vaste aandeelen*. De eerste bedoelt *erfelijk individueel bezit*, de laatste slechts individueel bezit zoolang men heerendienstpichtig is.

Gemakkelijker kon het der bevolking al moeielijk gemaakt worden! Alles werd zoo smakelijk en eenvoudig mogelijk gemaakt, en toch .... de nuchtere en koele Inlander liet zich al zeer schaars voor het plan winnen.

Hij had er geen zin in, of durfde niet. Hetzij men nu hierbij hebbe te denken aan tegenwerking, of gemis van medewerking van welke zijde ook, die bestrijdend intrigeerde – als de toestanden geëigend waren voor hetzij *Agrarisch-Eigendom*, hetzij *Conversie*, zou het er toch zeker wel toe komen. Maar zoowel de *Prijaji* als de *„Kleine Man"* wil er blijkbaar niet aan. Waarom niet? *Niet* omdat erfelijk individueel grondbezit onmogelijk is. Dat hebben wij boven reeds anders leeren verstaan. Het meerbedoelde „Voorstel enz." noemt pag. 79/80 *acht* bedenkingen der desa-ingezetenen daartegen. Kortom – de geheele sociale toestand levert bezwaren op waar communaal grondbezit bestaat. En met het oog op dit alles doet zich de vraag op: Waarom *begonnen* met hetgeen waarmeê men moest *eindigen*? Waarom zoo aangedrongen op individueel grondbezit, waar het bewijs nog moet geleverd worden, dat het zooveel beter is dan communaal grondbezit; en de *desaman* zeer terecht nog wel eens eerst wil afwachten, hoe het èn met individueel, èn met communaal grondbezit zal gaan als cultuur- en heerendiensten geen bezwaren meer kunnen opleveren? Is het dan ook niet alreeds gebeurd, dat waar men de conversie had aangenomen en de communale gronden onderling verdeeld, men niet lang daarna de geheele conversie eenvoudig weer als niet geschied verklaarde, en weer aan het periodiek verdeelen van communale gronden ging? Reeds sedert 1878 is er sprake van *conversie*; in 1885 werd zij nog eens nader geregeld. Na een verloop van tien jaren, was einde 1888 het getal desa's, waar eene conversie tot stand kon gebracht worden, niet grooter dan 40! En wel: in 1881 = 4 desa's; 1882 = 3 desa's; 1883 = 1 desa; 1884/85/86 = 0 desa; in 1887 = 22 desa's; en in 1888 = 10 desa's. Deze cijfers kunnen voor zich zelf spreken!

Nu laat het zich echter wel zoo wat voorzien, dat het – binnen een korter of langer tijdsverloop te verwachten – zooal niet algeheel afschaffen, dan toch eene betere regeling der cultuur- en heerendiensten een' belangrijken invloed op den algemeenen vorm van het grondbezit zal uitoefenen. Wij kunnen ons natuurlijk niet in volstrekt noodelooze bespiegelingen daaromtrent verdiepen. En is het ook als vrij zeker aan te nemen, dat, met het oog op de tegenwoordig bij het Bestuur bestaande voorliefde voor individueel bezit, alsdan het individueel grondbezit wel zal toenemen, zoo valt het ons toch moeielijk om onvoorwaardelijk met blijdschap aan het verdwijnen van het communaal bezit te denken. Zeker – de ontwikkeling van het communaal bezit in deze eeuw doet ook aan eene lijdensgeschiedenis van millioenen *Javanen* denken; de geschiedenis der heerendiensten is gekarakteriseerd door onbarmhartigheid en hardheid! Maar in het communale van het grondbezit lag daarom nog niet de eerste oorzaak der ellende, maar wel in de slechte regeling, ook wel opdrijving der verplichte diensten. En de gevolgen van die verplichte diensten waren voor de desa's met communaal grondbezit niet veel anders dan voor die met individueel bezit. Of is er werkelijk zulk een in het oog vallend onderscheid in den welstand en het welvaren van de desa met invidueel en die met communaal grondbezit? Om er niet aan te herinneren, dat de ontwikkeling van het individueel bezit nog al vrijwel tot zorgwekkende toestanden kan leiden, zooals Europa's geschiedenis bijv. nog al geleerd heeft! Het groote grondbezit – een natuurlijk gevolg en uitvloeisel van het streven, zijn individueel bezit zooveel mogelijk uit te breiden, en zijn kapitaal in grondbezit vast te leggen – kan ook treurige gevolgen hebben voor de niet-bezittenden. En dat de desaman juist

bij individueel bezit meer zorg en kosten aan de verbetering van den grond zou besteden, is voor een' Europeaan wel rationeel, bijna als een axioma, maar voor *Java* zeker nog niet als algemeen geldende stelregel bewezen. Men late de strooming der sociale toestanden vrij haren loop volbrengen, alle bezwaren wegnemende, die de ontwikkeling in de eene of andere richting zouden belemmeren; men regele de verplichte diensten beter, om, als de dag daarvoor zal gekomen zijn, die geheel af te schaffen; en houde op met de verplichting tot dienstbaarheid te laten rusten op den grond!

De bespreking van het grondbezit des desamans was ons niet alleen noodig voor de kennis van *desa-toestanden*, maar ook om tot eenige voorstelling van *desa-welvaart* te komen. Maar daarvoor is ook nog noodig aan den *veestapel* te herinneren; aan den buffel vooral, maar ook de koe, waarmeê hij den grond bewerkt; en het paard, waarop hij zijne reizen maakt, waardoor hij als wagenverhuurder zijn karretjes laat trekken, en dat hij ook als vrachtpaard gebruikt. Einde 1886 waren er op Java en Madoera: 2541936 buffels; 2089404 runderen en 517854 paarden; d.i. ongeveer gemiddeld per 1000 zielen: 237 beesten. Maar hetzelfde *koloniaal Verslag* van 1888, dat deze opgaven meedeelt, teekent er ook bij aan, dat „terwijl de Madureesche bevolking zich aan haar hoornvee veel gelegen laat liggen, in den toestand van den veestapel op Java over het algemeen geen verbetering is te bespeuren, en meer nog dan voor buffels en runderen, geldt dit voor de paarden." Inderdaad mag „van Bestuurswege dan ook terecht aangedrongen worden op betere stalling van het vee, op het kweeken van krachtige voedergewassen, en het niet al te vroeg of overmatig belasten van de beesten." Inderdaad laten voeding en stalling veel te wenschen over;

treurig is te noemen hetgeen men „weide" noemt; en ieder beest wordt te vroeg en te spoedig na het kalven gebruikt. In deze richting is nog evenzeer zoo goed als alles te doen, als wat de verbetering der bouwvelden en – meestal – hunne irrigatie betreft. En daar het bezit van eenig vee als een zuiver eigendom des desamans is te beschouwen, is het verschijnsel des te meer van beteekenis dat de prijzen, waarvoor de beesten door de Inlanders onderling verhandeld worden, in de laatste jaren zoo belangrijk achteruitgegaan zijn. Het zou wenschelijk zijn, dat eens over geheel Java een onderzoek daarnaar werd ingesteld, en dan tegelijk met de gegevens, die vergelijking met vroegere prijzen zouden mogelijk maken, werden openbaar gemaakt. Ongetwijfeld hangt dit verschijnsel samen met een ander feit; namel. de gedurende de laatste jaren onmiskenbaar gebleken vermindering van circuleerend geld in de desa. Doch dit kan niet geheel op zich zelf staan, en houdt verband met het zoo ongewoon veelvuldig zich ontdoen van preciosa's en allerlei sieraden. Laat 't ons maar zeggen: de welstand des desamans gaat in het algemeen achteruit! 't Is voor niemand een geheim. Wij hebben de middelen en gelegenheden van zijn bestaan leeren kennen, en die vroeger ook reeds meermalen besproken. Wij zijn niet in de gelegenheid om eene beschrijving te leveren van wat en hoeveel de desaman van zijn bouwvelden trekt en zou kunnen trekken. Voor het heden is de landbouw voor eigen rekening nog in het algemeen het hoofdmiddel van des desamans bestaan; ongeacht de millioenen die „de vrije arbeid" in handen van Europeanen en andere vreemdelingen onder de bevolking brengt. In het algemeen leeft de desaman van de voortbrengselen van zijn (stuk èn stukje!) *sawah*, *tĕgal* en erf; van eenigen geringen arbeid als handwerksman voor eigen desa-behoeften;

eenigen handel (maar zonder veel natuurlijken aanleg tot handelen). Van spinnen, weven en verven van eigen kleedingstukken is bijna geen sprake meer; de invoer van allerlei gereedschappen en allerlei andere zaken heeft de inlandsche nijverheid vleugellam geslagen; het gedurende de laatste vijf en twintig jaren toegenomen gebruik van *dogcar's*, *dos à dos*, enz. heeft dezen en genen tot *dogcarman* gemaakt en eenige verdiensten bezorgd; men gaat wat verdienen op landbouwondernemingen, in fabrieken en werkplaatsen, allen grootendeels in handen van vreemdelingen; en .... als bij wijlen hem alles ontschiet, dan gaat de desaman naar het bosch om daar in het wild voorkomende gewassen te zoeken! Slechts een zéér, zéér klein gedeelte der desalieden eet zijn eigen-geteelde rijst van oogst tot oogst. De groote meerderheid leeft van de hand op de tand. En hoe de groote meerderheid in het ontbrekende voorziet, is den hemel bekend. Men heeft van het „Budget des desamans" gesproken, en becijferingen gemaakt. (*Aanteekeningen* No. 10). Zij zijn leerzaam, die opgaven en becijferingen. Zij doen allen zien, hoe de desaman bij den dag leeft. Wij wisten het buiten die „Budgetten" wel, dat dit regel is, en het geheele bestaan des desamans uit een reeks van knoeierige nietigheden aan elkaar hangt. Van de groote meerderheid der desabevolking moet erkend worden, dat er voor haar eigenlijk geen budget bestaat, en 't voor haar zelf zeer moeielijk en voor den vreemdeling eenvoudig onmogelijk is, dat op te maken. Het is kortweg onbegrijpelijk en onnaspeurbaar hoe duizenden nog het leven houden. Men wordt met zorg vervuld, als men – niettegenstaande die ellende – toch nog de bevolking zoo schrikbarend ziet toenemen, waarmeê de ontwikkeling der bestaansmiddelen in de verste verte geen gelijken tred houdt. Hoe en in welke richting die be-

bestaansmiddelen belangrijk kunnen vermeerderen, is echter eene vraag waarop wij geen antwoord kunnen geven. Het zal tot groote eer en roem van de Indische Regeering strekken, als zij de oeconomische toestanden zóó zal weten te leiden, dat er welvaart in de desa komt, en des desamans welstand kan blijken en aangewezen worden in betere woning, betere kleeding, geregelder en betere voeding, algemeene volksopvoeding en ontwikkeling, en wat er al verder zoo noodig is, om een volk tevreden en gelukkig te maken. Ook de Evangelische zending wil daaraan gaarne meêwerken, al heeft zij daarnevens een nog veel hooger doel. Moge men ook haar steunen, opdat zij krachtig kan optreden, en meêwerken om den desaman in den hoogsten zin des woords: gelukkig en tevreden te maken.

Daar zou nog veel meer over „De Desa" te zeggen zijn. Doch wij moeten het hierbij laten. Als door het bovenstaande de belangstelling in des desamans lot en toestand een weinig opgewekt of verlevendigd mocht worden, zouden wij dit als de grootste belooning beschouwen, die ons zou stemmen tot dank jegens God, dat Hij ons in staat had gesteld deze regelen te schrijven.

DELFT.
Midden 1893.

P.S. Van eenige bijzonderheden in dit opstel werd gebruik gemaakt in eene „Lezing", gehouden in de „Vergadering van het *Indisch Genootschap*" van 14 December 1892. (Zie het Tijdschrift Indisch Genootschap p. 203–225.)

C. P.

Aanteekeningen.

N°. 1. (D. 37, p. 232). Het Skr. *deça* = *landstreek*, is in het Javaansch (*Desa* = ꦢꦺꦱ꦳) tot: *landgemeente*, *dorp* geworden. En dit schijnt geheel te beantwoorden aan het *Soend. Lĕmboer;* gelijk het *Javaansche ḍoekoeh* (ꦢꦸꦏꦸꦃ) aan het *Soend. Babakan.* Volgens: COOLSMA, *West-Java* pag. 108, beteekent in de *Soenda-landen: Lĕmboer*, een klein dorp; en *desa* een groot dorp. Bij de *Maleijers* van de *Padangsche Bovenlanden* vindt men resp.: *Kota* en *Taratag;* bij de *Bataks: Hoeta* en *Pagaran;* in de *Palembangsche Bovenlanden: Doesoen* (het *Javaansche* ꦢꦱꦸꦤ) en *Talang;* in de *Lampongsche Districten: Tijoeh* en *Oemboel;* in de *Minahassa: Wanoea* of *Roŏng* en *Matani;* in het *Dajaksch* vindt men: *Lĕwoe* zoowel voor: *dorp*, als *stad* of *land.* Het zoo evengenoemde: *Wanoea* der *Minahassa* verwijst naar het Maleische: *Bĕnoea* بنوا, dat met eenige klankwijzigingen, voornamel. de verandering van de *b* in *w* of *f* in bijna alle talen van den *Indischen Archipel* en van de *Zuidzee* voorkomt. „De meeste woorden" – zoo schrijft Prof. Dr. G. A. WILKEN in *Ind. Gids* Mei 1883 p. 663 – „in de *Mal. Polyn.* talen, welke *stad, dorp*" beteekenen, hebben ook den ruimeren zin van „landstreek". Het bovengenoemde „Kota" is hetzelfde als het *Bataksche* „Hoeta", het *Sanskr.*: *Kuṭa.* Overeenkomstig den zin van het oorspronkelijke, ligt in *Kota* zoowel als *Hoeta* het denkbeeld van „versterkt zijn" opgesloten. Dit is op Java ook het geval geweest met het woord: ꦏꦸꦛꦤ꦳ dat wij door „Stad" zouden kunnen weêrgeven. Het is altijd de woonplaats van minstens een *Wadana* en vast van een *Regent.* Maar waar in de *Gouvernementslanden* een *Regent* woont, heeft men ook een Europeeschen *Resident* of *Assistent-Resident.* En gelijk een *desa* tot een *koeṭa* wordt, door de vestiging van een *Inlandsch*

Bestuursambtenaar – een *Prijaji* met den rang van *Wadana* – zoo wordt de ꦮꦢꦤ weêr tot ꦤꦒꦫ (Skr. *nagara*, *nagari*), door de vestiging van een *Resident* of *Assistent-Resident*. En van daar de verklaring door: *zetel des Bestuurs*, en dat men in de spreektaal van de ꦤꦒꦫ kan spreken als van een louter fictief denkbeeld, van het *Europeesch en Inlandsch Bestuur* als één geheel gedacht; bijv.: ꦏꦫꦠꦤꦒꦫ ꦔꦪꦺꦴꦒꦾꦏꦂꦠ꧀ꦤꦒꦫ꧈ A fortiori dus ook als: *residentie* of *hofstad*, waar een vorst zetelt. Als men in *Midden-* en verder *Oostelijk-Java* van *Soerakarta* spreekt, zal men bij verkorting eenvoudig van: *Nagari* spreken. En zoo kan dan ook verder ꦤꦒꦫ beteekenen: het geheele *Vorstendom*, *Land* of *Rijk;* bijv. ꦤꦒꦫꦱꦸꦫꦏꦂꦠ꧀ — ꦏꦔꦒꦫ꧈ enz. – – Het *Jav.* ꦔꦁꦏꦺ vindt men in het *Mal.* دوكه terug, en is ook in het *Soend.* bekend. – – Van ꦠꦺꦴꦁ *vorst*, heeft men: ꦔꦁꦠꦺꦴꦁ en ꦔꦁꦠꦺꦴꦁꦤ꧈ beiden in de beteekenis van: *hoofd-* of *moeder-desa*, *desa waar de Loerah woont*. – Hieruit blijkt ten overvloede dat zoowel een ꦔꦁꦠꦺꦴꦁꦤ꧀ als een ꦮꦔꦶꦁꦤꦤ꧀ een ꦔꦤꦤ is, en het onderscheid alleen van administratieven aard is.

N°. 2. (D. 37, p. 239). Ieder Bestuurs-ambtenaar weet, dat er *Prĕmbé's* (ꦥꦿꦼꦩ꧀ꦧꦺ) in de desa's woonden, maar de Regeering heeft nooit officieel hun bestaan erkend. Of dit wijs was, laten wij in het midden. Nu zijn zij echter absoluut verboden, en bestaan dus ... *in naam* niet meer. Het *Jav. Woordenboek* heeft dezen titel nu, noch vroeger opgenomen, hetgeen natuurlijk wel niet uit minachting zal zijn geschied. Toch is de beteekenis van dezen titularis te groot in de desa geweest, dan dat wij niet zouden meêwerken om den titel voor vergetelheid te vrijwaren. Het is bekend, dat men in de *Vorstenlanden buiten* de officieel erkende verkoopplaatsen, véél goedkooper opium kan krijgen in alle desa's dan in de *Bambon*.

N°. 3. (D. 37, pag. 240). In *Bijblad* N°. 4027, gearresteerd bij *Gouvernements Besluit* d.d. 28 September 1874 N°. 9, vindt

men een register van al deze *Vrije desa's*. – In *Tijdschrift van Ind. T. L. en V.kunde v. Batav. Gen.* deel XXXI, afl. 5 en 6, pag. 577 v. v. komt eene belangwekkende verhandeling *„Vrije Desa's* op Java en Madura, door F. FOKKENS JR." voor. – Over de „Perdikan-desa's in het district Tjahyana, afdeeling Poerbolinggo, Res. Banjoemas" vindt men eene uitstekende monographie van de hand des heeren C. J. HASSELMAN in het *Tijdschrift van het Binnenl. Bestuur* 1887, afl. II, pag. 72 v.v.; als ook over de „Perdikan-desa Tĕgal-sari in Madioen" van denzelfden schrijver in *Tijdschrift T. L. en V. kunde*, deel XXIV. – Men zie ook aldaar, deel XXVII afl. 1 pag. 1 v. v.: „De Mohammad. geestelijkheid en geestelijke goederen op Java en Madoera" door Mr. L. W. C. v. D. BERG. En: Prof. VETH's „Java" I, pag. 382. Als ook het *Eind-resumé* enz. op verschillende plaatsen. – Men zie in het *Woordenboek* de artikelen: ꦥꦺꦂꦩꦤ꧀ ꦢꦺꦩꦁ en ꦢꦺꦱꦆ – Onder die *Vrije desa's* zijn er die behooren tot de oudste of zeer oude desa's op Java; een enkele dateert wellicht reeds van vóór de invoering van den Islâm op Java. De *Gouvernements Commissaris* VAN LAWICK VAN PABST verklaarde in 1832, dat het aantal Pĕrdikan-desa's „uit zucht naar vuig gewin" zoodanig was uitgebreid, dat hij het noodig achtte aan verdere vermeerdering paal en perk te stellen.

N°. 4. (D. 37, pag. 242). Over de titulatuur en het ambt van alle inlandsche ambtenaren, die beneden of buiten den *Prijaji-stand* staan, behoeven wij niet te spreken. – ꦄꦩꦩꦤ꧀ Komt vrij algemeen als *Kr.* van ꦢꦺꦩꦁ voor, dat dan *Ng.* zou zijn; maar ꦢꦺꦩꦁ is toch *Kr. Ng.* – Het *Woordenboek* spreekt van een ꦢꦺꦩꦁꦔꦧꦺꦴꦃ *dorpshoofd; hoofd over eenige dorpen*, met den titel van *Dĕmang* of een minderen titel, zooals ꦲꦱ꧀ꦱꦔꦧꦺꦴꦃ hetgeen op *Vorstenlandsche* toestanden wijst. – Wij hoorden ook wel *een hoofd over eenige dorpen* met den titel ꦥꦤꦺꦴꦃ benoemen, maar ook: ꦥꦩꦺꦴꦤ꧀ aan wiens titel tevens het voeren van een *staatsie-pajoeng* is toegekend;

doch hij heeft toch tevens het gezag als desahoofd over zijn eigen desa. Behalve het rangonderscheid en de daaraan verbonden eer zijn hem officieel overigens geen bijzondere voordeelen of inkomsten toegekend; hij behoort dan ook niet tot den *Prijaji*-stand; maar uit den aard der zaak komen hem verschillende voordeelen van de zijde der bevolking toe. Bij de *Regeering* bestaat het voornemen dezen geheelen middenstand van inlandsche ambtenaren, tusschen de *Prijaji's* en de *Desahoofden*, te laten uitsterven. – De ꦥꦿꦗꦪꦶ staat in de *Vorstenlanden* beneden een ꦤꦒꦫꦤꦺ; maar in de *Strand-residentiën* en in *Madioen* schijnt de titel wel voor te komen geheel gelijk aan ꦤꦒꦫ꧈ – Voor ꦢꦺꦩꦁ zegt men wel als ware het *Ng.* in *Kr.* ꦢꦺꦩꦔꦶ꧈. Vroeger jaren leerden wij ꦥꦿꦗꦪꦶ kennen als den titel van een *Prijaji*, staande onder een *Wadana*, maar werd later vervangen door *Assistent-Wadana*, waarvan men een 1e en 2e klasse heeft. Elders in de *Gouvernements-landen* en geheel Oost-Java bijna is ꦤꦒꦫ = ꦢꦺꦱꦤ = ꦩꦢꦶꦪꦤ꧈ En ook = *Koewoe* in *West-Java*.

N°. 5. (D. 37, pag. 246). Zie de beschrijving van „Eene verkiezing op Java" in *Ind. Gids* 1889, I. pag. 889; en ook II. pag. 1200. Wij lezen aldaar pag. 1203: „Historisch en ethnologisch schijnen ons de ideeën van den heer VAN DE PUTTE over periodieke verkiezingen van desahoofden onjuist. Nooit hebben die verkiezingen bestaan; nooit hebben zij kunnen bestaan, gelooven wij daarbij. Ja, zelfs de vraag of het verkiezen van de desahoofden door hun desagenooten wel ooit algemeen eene inlandsche instelling is geweest, is voor ons een open vraag; dat zulk een systeem tot de oorspronkelijke *Javaansche Adat's* behoort, heeft er nooit goed bij ons in gewild." – Zie: *Historische Nota over de Desabesturen op Java.* Bijlage N. *Koloniaal Verslag* 1877. – Mr. S. C. H. NEDERBURGH. *Bijdrage over het Desabestuur. Tijdschrift van N. Indie* Juni 1877. – J. M. ESCHE. *De positie der Desahoofden* in Ind. Gids 1891.

Augustus pag. 1321 v. v. – Omtrent de vrije verkiezing van desahoofden gaan er in het *Tijdschrift van het Binnenl. Bestuur* stemmen op „om het privilegie te beperken of geheel in te trekken. De Inlandsche Ambtenaren zijn over het algemeen verklaarde tegenstanders". – Het wil ons nog niet duidelijk worden, waarom die vrije verkiezing zou moeten afgeschaft worden, in aanmerking genomen de vele bedenkingen, die daartegen ingebracht kunnen worden. En dat getuigenis van de *Prijaji's* omtrent die vrije verkiezing zal men toch wel niet al te zwaar willen laten drukken. – Terecht wordt er op gewezen, dat bij de voorwaarden tot verkiesbaarheid, geregeld bij Ordonnantie *Slaatsblad* 1878 N°. 47 wel het een en ander aan de beoordeeling van het Gewestelijk Bestuur mag overgelaten worden op den grondslag van het advies der ambtenaren, die eene bepaalde verkiezing hebben geleid. – Hoe het vroeger ging, leert ons de nota van den Resident v. D. POEL in 1850: „Geen dorpshoofd wordt aangesteld zonder eene schatting van *f* 50,— *f* 100,— tot *f* 300,— naar gelang van de belangrijkheid van de desa, uit te keeren aan den *Regent* of *Wadana*, welke uitschotten later op de landbouwers worden verhaald." – Dit doelt daarop, dat, waar de *vrije* verkiezing na 1819 in onbruik kwam, schromelijke omkooping door de *Prijaji's* bij desavacatures plaats had. In *Koloniaal Verslag* 1876 komen ook voorbeelden uit Samarang voor.

De ESCHE deelt ook meê, dat het *collecteloon* niet zuiver in handen der desahoofden komt, doch ten deele wordt uitgekeerd aan de *hulpinners* en de *desaschrijvers*. Daarbij wordt het meermalen besteed tot aanzuivering der *Landrente* van wanbetalers, die òf niets bezitten, of door de *Loerah's* worden ontzien.

(ibid. pag. 1333). Omtrent de *Leden van het desabestuur* wordt pag. 1336 aangeteekend, dat zij worden benoemd òf door het *desahoofd*, òf door de bevolking middels verkiezing, òf door het *desahoofd* in overleg met de bevolking. In sommige afdeelingen heeft nadere bevestiging plaats door het districtshoofd; in andere door den *Regent*. Benoeming door den *Loerah*

is waarschijnlijk het overheerschend gebruik. En dat zal ook wel het verkieselijkste, althans het meest rationeele zijn.

N°. 6. (D. 37 pag. 258). In de *Gids* van September 1889 wordt gesproken van *Patoengan-huizen*, die voorafgaande goedkeuring van het Bestuur behoeven. Welke huizen worden hiermeê bedoeld? Een wettige verkoopplaats heet: *Kit* of *Bambon* of *Patikèn*. En voor andere verkoopplaatsen kan immers van Bestuurs-goedkeuring geen sprake zijn? Het ligt nog al voor de hand hier aan *Prĕmbé's* te denken. – ꦥꦠꦸꦔꦤ꧀ noemt men het, als één man voor gemeenschappelijke rekening van eenige mede-inlanders, liefst des avonds, doch altijd zoo geheim mogelijk – want het geldt hier gewoonlijk een clandestienen handel – eene zekere hoeveelheid tegelijk gaat koopen, omdat dit altijd goedkooper, voordeeliger is. Die hoeveelheid verdeelt men dan gelijkelijk onder elkander, en wint alzoo minstens een paar *gèlèng's*, want 1°. heeft men het opium goedkooper; en 2°. nog de ꦧꦫꦔꦤ꧀ d. i. op elke 10 *gèlèng* 1 toe. – Het schijnt dat men elders, bijv. in het Samarang'sche, voor Patoengan (ꦥꦠꦸꦔꦤ꧀) het woord: Brandon (ꦧꦿꦤ꧀ꦝꦺꦴꦤ꧀) gebruikt. Het werd ons nu eens als gelijk aan *Patoengan* verklaard; en dan weêr alsof bij *Brandon* meer bepaald het gebruiken van het opium, ten huize van den *Prĕmbé*, op den voorgrond stond. – Wegens den afstand van de kit, of om andere redenenen, gaat wel eens een enkel man eene zekere hoeveelheid opium bij den *Pachter* of *Prĕmbé* koopen, en verkoopt die dan weêr aan anderen. De *Wĕlassan* (ꦮꦺꦭꦱꦤ꧀) is dan natuurlijk voor hem, behalve wat hij nog meer tot winst weet te maken. Dit noemt men: ꦮꦺꦭꦱꦤ꧀.

N°. 7. (D. 38, pag. 31). Bij Ordonnantie van 31 Dec. 1880 werd in Art. 1 § 1 het beginsel dat de *heerendienstplichtigheid rust op den grond* gehandhaafd. In § 2 werd bepaald dat *van de heerendienstplichtigen niet meer dan 52 dagen arbeid in het jaar* gevorderd mogen worden. Volgens § 4 worden *de gemeentelijke diensten*, behoudens toezicht dat zij

binnen billijke grenzen blijven, *aan geene rechtstreeksche regeling van Bestuurswegen onderworpen.* Volgens § 6 zijn de *Inboorlingen niet verplicht tot eenige levering, betaald of onbetaald, van materialen of andere goederen, die hun bijzonder of gemeentelijk eigendom zijn.* Volgens § 7 *zijn de heerendiensten onderscheiden in algemeene en bijzonderen diensten,* die in de §§ 13 en 14 opgesomd worden. In aanmerking genomen, dat *de hoeveelheid grond* van ieder dienstplichtig man niet overal in de onderscheidene desa's gelijk is – m. a. w. dat in de desa's met communaal bezit de *Koelèn's* volstrekt niet dezelfde uitgebreidheid hebben, zoomin als in de desa's met individueel bezit het grondbezit van ieder dienstplichtige even groot is; en dat toch de heerendiensten gepræsteerd moeten worden, *niet* in reden van de hoeveelheid grond, dien men als heerendienstplichtige of niet-heerendienstplichtige bewerkt, maar *wel* naar de behoefte aan die præstatie, is het duidelijk dat in de formule van § 1 òf eene onbillijkheid, òf eene onvolkomenheid schuilt. Men had niet van den *grond* moeten spreken, maar van den *persoon;* m. a. w. dat de dienstplichtigheid op den *persoon* rust. En dan ieder, naar hij in staat is, moeten indeelen. – De *Bijzondere diensten* zijn 14 in getal. Maar sedert 1 Januari 1881 zijn die reeds belangrijk verminderd. – In Art. 57 al. 2 van het *Regeerings-Reglement* wordt bepaald, dat *de verordeningen, die persoonlijke diensten betreffen, in elk gewest om de vijf jaren worden herzien, om daarin trapsgewijze bestaanbare verminderingen te brengen.* Dit is eene belangrijke bepaling. Maar dat er in de eerste 25 jaren na de afkondiging van dit voorschrift *niet veel verminderd werd,* leert de geschiedenis. Tegenwoordig zijn wij in eene andere strooming, wat die toepassing betreft, die wel eens verrassende gevolgen zou kunnen hebben. Bij *Ordonnantie* van 17 Mei 1882 werden de *Pantjèn-diensten* bij de *Prijaji's,* en eenige andere diensten afgeschaft, tegen eene belasting in geld, ter bestrijding van de tengevolge dier afschaffing noodig geworden uitgaven, bekend als het *Hoofdgeld.* De *Bijzondere diensten* verminderden daardoor in het eerste jaar der toepassing 24 °/₀! Maar de *Algemeene diensten*

bleven met geringe uitzondering zoo ongeveer gelijk. Hunne vordering is en blijft een eisch *in blanco*. Dat is onvermijdelijk. „Pogingen" – zoo schrijft een deskundige *Ind. Gids* 1883 II pag. 789 – „Pogingen om het werkelijk getal ge„præsteerde algemeene diensten te doen opteekenen – dit *Verslag* leert het opnieuw – mislukken en moeten mislukken."

Het *Koloniaal Verslag* van 1883/1888 verdeelt Hoofdstuk I. afd. 5 Tabel III de *desa's* in die, waar: de verplichting tot het verrichten van Heerendiensten rust 1°. alleen op de bezitters van bouwgronden (5541/5330 *desa's*). Ten 2°.: op hen die bezitters van bouwgronden zijn, èn zij die alleen in het bezit van een erf zijn (16730/16581 *desa's*). En 3°.: op den gegoeden (sic!) persoon in het algemeen (7795/8833 *desa's*). Uit deze cijfers leert men, dat er in 1883: 30066 *desa's* en in 1888: 30744 *desa's* met Heerendienstplichtigen waren. Dat de *desa's*, èn in Sub. 1. èn in Sub. 2 genoemd, *verminderen*, maar die van Sub 3.: *vermeerderen*. D. w. z. dat het beginsel: de heerendienstplichtigheid rust op den *grond*, door de *Desalieden* ongemerkt veranderd wordt in: de heerendienstplichtigheid rust op de *gegoeden* in de *desa*. En tot de *gegoeden* behooren gerekend te worden, – natuurlijk in het algemeen – maar wat is algemeener dan, een ieder die er toe in staat is heerendiensten te praesteeren? – Ter illustratie van het gezegde over de waarde en beteekenis der „Staten" en „Heerendienstleggers", alsook het al of niet juist onderscheiden en uit elkander houden van *Heeren-* en *Desadiensten* zouden nog al voorbeelden kunnen aangehaald worden; doch zij het voldoende één enkel geval te ontleenen aan de brochure van den *Asp. Controleur* H. A. DE GROOT: *„Studie over rijstprijzen; beschouwingen over een Landrentestelsel; Terrassenaanleg en Zoutmonopolie"*. „In zeker district ligt in eene vrij groote rivier een dam, die het water opstuwt in eene leiding van vele palen lengte, ten behoeve van twee gouvernements suikerfabrieken. Een paar keer per jaar breekt die dam door, en honderden heerendienstplichtigen moeten dan uitkomen om hem te herstellen. Maar sinds 1886 komt die dam niet meer

voor op „Den Legger", omdat daarvoor materialen noodig zijn, waarvoor het Gouverment geen geld heeft toegestaan. Bestaat de dam dan niet meer? Welzeker is hij er nog; en ook na 1886 is hij meer dan eens doorgebroken en meer dan eens door de Bevolking hersteld, maar in .... *Desadienst!* De *Heerendienst* is dus **verminderd**, maar tegelijk is de *desadienst* in dezelfde mate **verzwaard**." – Dergelijke voorbeelden bevat die brochure nog meer; ook aangehaald *Ind. Gids* 1889 *Mei* p. 820/824. Eene *vermindering* van *Heerendiensten* op die manier is voor de bevolking een vervallen van *Scylla* in *Charibdis*. Men zie ook: *„Losse gedachten van een Heeren- en Desa-dienstplichtige"*, en het *„Budget van Tjowi Kromo"* in de *Ind. Gids* 1889. Deze man moest 77 dagen voor *Heerendienst* en 110 dagen voor *desadienst* praesteeren!

N°. 8. (D. 38, pag. 60). Woorden van Mr. L. W. C. VAN DEN BERG in zijn belangrijke verhandeling: *„Het Eigendomsrecht van den Staat op den grond op Java en Madoera"* in *„Bijdragen tot den T. L. en V. kunde van N.-I."* V°. Volgreeks 6e Deel 1e afl. p. 1 v. v. – Den belangstellenden Lezer zij de lectuur dezer verhandeling zeer aanbevolen.

N°. 9. (D. 38, pag. 109). Omtrent de *„Vrije Desa's"* zie men boven *Aanteekening N°. 3)* en het vroeger in den tekst gezegde.

N°. (D. 38, pag. 122). Over het *„Budget van den Desaman"* kan men lezen eene verhandeling van Dr. SOLLEWIJN GELPKE. Voorts: *Ind. Gids* 1889 *Mei* p. 805/820, *October* p. 1685 v.v., *November* p. 1885, en *December* p. 2149. – Over den *„Veestapel"* de *Koloniale Verslagen*; ook besproken *Ind. Gids* 1881, 1885, 1889. – Ook over de *„Welvaart der Bevolking"* zie men *Ind. Gids* 1885, I. p. 551; II. p. 860; 1889 I. p. 821.

Corrigendum pag. 44, regel 14:
11 : 12 moet zijn : 11 : 2.

DAGBOEKEN, VERSLAGEN EN BRIEVEN UIT DE ZENDING.

Verslag omtrent de zending onder de Karau-Bataks over 1893, door J. K. WIJNGAARDEN.

Een jaar van werken ligt weder achter mij, mijn eerste jaar onder de Bataks. Zeer natuurlijk, dat ik den blik terug sla, om het verloopen tijdperk nog eens te overzien. Het is mij eene behoefte mijnen weg te overdenken, na te gaan, wat ik mocht verrichten om met de opgedane ervaring te bepalen, op welke wijze ik werkzaam moet zijn in het jaar, dat voor mij ligt.

Terwijl ik mij tot het schrijven van mijn verslag zet, denk ik onwillekeurig aan mijn' vorigen werkkring. Oude herinneringen komen bij mij op. Ik was immers zoo gewoon over Savoe te schrijven. Gedurende de eerste dagen van Januari deed ik mededeeling van mijne bevindingen en verrichtingen van de laatste twaalf maanden. Daarover denkende komt mij alles weer voor den geest, ga ik weer in mijn vroeger werk leven. Ik zie mijne onderwijzers, mijne helpers, vrienden, ik zie ze allen weêr voor mij. Mijne ziel verlangt ze weêr te ontmoeten. Maar ik mag niet aan dat gevoel toegeven. Wij mogen niet morren, de Heer bepaalt ieders werkkring. Onze God weet zoo goed wat voor ons past, wat in ons belang is. Wij zeggen thans, dat het goed was, dat ik van Savoe heenging. Voor mijn' gezondheidstoestand was het noodig. Och! dat Savoe weldra wederom een' zendeling moge hebben.

Een „Loof den Heer, mijne ziel." is er in mijn binnenste. De Hemelsche Vader was ons nabij, gedurende het jaar, dat achter ons ligt. Hij behoedde en leidde ons. Mijne vrouw was aldoor gezond. Haar eerste jaar in Indië was bijzonder goed. Liet mijne gezondheid te wenschen over bij het begin dezes jaars, als gevolg van mijn zijn op Savoe, zij verbeterde aanmerkelijk. Nog ben ik evenwel niet af van de gevolgen mijner kwaal. Dikwijls heb ik zekere beklemdheid op de borst. Dat die ook weldra moge wijken!

In September '92 van Savoe vertrokken, vertoefde ik een paar maanden op Java, voornamelijk te Môdjô-warnô. Hier werd ons huwelijk gesloten en door Br. A. Kruijt ingezegend. Half November vervolgden wij onze reis, over Samarang en Batavia, op welke plaatsen wij enkele dagen vertoefden. Den 28sten dier maand aanvaardden wij de reis naar Deli, waar we den 3den December aankwamen. Slechts enkele dagen brachten wij te Medan door, waar wij veel hartelijkheid ondervonden, vooral van den Heer en Mevrouw Kolff. Zoowel ambtenaren als particulieren bewezen ons veel vriendelijkheid en welwillendheid.

Ik ging eerst alleen naar Boeloeh-Hawar, om de zaken eens op te nemen. Na een paar dagen keerde ik terug, om mijne vrouw af te halen. 20 December verlieten wij Medan om ons voor goed onder de Bataks te vestigen.

Eén nacht logeerden wij bij den Heer Heijnneman, administrateur van de onderneming Pétani. Den 21sten kwamen wij te Boeloe-Hawar. Blijde waren wij, ter bestemder plaatse te zijn. Hoe aangenaam het reizen ook moge wezen, aangenaam is het toch ook weder eindelijk thuis te zijn. En Boeloeh-Hawar zou ons nieuw tehuis worden.

Bijna dertien maanden brachten wij onder de Bataks door. Wat mij betreft, ik was niet altijd tehuis. Zoodra

wij eenigszins waren ingericht, op orde waren, ging ik op reis. Mijn' eersten tocht ondernam ik den 2den Januari. In gezelschap van een paar onderwijzers en eenige Bataks bezocht ik Tjingkem en Boekoem. Ik had gehoord, dat de Controleurs voor de Batak-aangelegenheden, aldaar zouden komen om zaken te beslechten. Ik wenschte die Heeren te ontmoeten.

Begin Januari dreigden oneenigheden te ontstaan tusschen een kampong in de doesoen en enkele plaatsen op de hoogvlakte. De hoofden van de Karau'sche kampongs Baroe-Djoeloe, Tandjoeng-Baroes, Roemah-Rih, Oedjoeng-Bandar en Basoem wilden den Sibajak van Pagar-Batoe, in de Deli-doesoen, den oorlog aandoen, omdat deze naar hunne meening eene speelschuld had, welke hij nog niet betaalde. Door het Bestuur werd deze zaak tot een goed einde gebracht, (Men zie hierover verder het koloniaal verslag over 1893; fol. 8.)

De Controleurs ontmoette ik niet. Ik kwam te vroeg, en daar het nog niet bekend was, wanneer de Heeren zouden komen, zoo bleven wij aldaar slechts één' nacht.

Het eerst bezochten wij Tjingkem, eene kleine kampong gelegen aan het begin van den Tjingkem-pas. Wij troffen hier verscheidene penghoeloe's van de Deli-doesoen aan, hierheen gezonden om den pas af te zetten. Ook waren hier eenige gewapende politie-oppassers. Niemand van de hoogvlakte werd doorgelaten, die niet voorzien was van een pas van het hoofd van Baroe-djahé. De hier aanwezige Bataks waren allen gewapend, ieder op zijne wijze: deze met een oud geweer, gene met een' ouden sabel, allen natuurlijk met hunne lange messen.

Van Tjingkem gingen wij naar Boekoem. Dit is eene groote kampong. Het ligt aan den voet van den Baroes, een goed half uur van Tjingkem. Het heeft een koel klimaat,

de nachten moeten er bepaald koud zijn. Dit ondervonden wij, toen wij er den nacht doorbrachten. Wij logeerden in de djamboer (het jongelieden en vreemdelingenhuis). Het hoofd, de sibajak, was ziek; wel was hij aan de beterende hand, maar wij konden niet veel met hem praten.

De onderwijzers, die mij vergezelden, waren al spoedig in druk gesprek gewikkeld met de lieden, die zich om ons heen hadden geschaard. Het was den eersten keer, dat ik zag, hoe zij met de Bataks omgaan. Over de wijze, waarop zij zulks deden, kon ik tevreden zijn. Het was aardig te zien, hoe zij de menschen wisten bezig te houden. Eerst spraken wij over alles en allerlei. Zulk een gesprek loopt altijd 't eerst over de vragen vanwaar wij gekomen zijn; of ons land ver van hier is; hoe onze gewoonten zijn? Toen wij te Boekoem waren, werd een Savoenees, dien ik naar de Bataklanden had meêgebracht, voor een Pak-Pak gehouden, wat groote hilariteit veroorzaakte. Het doel van ons zijn in de Bataklanden werd niet vergeten. Daarna zongen wij eenige liedjes, wat ook zeer in den smaak viel. Het derde nommer op het programma was, raadsels opgeven; daarin zijn de Bataks zeer sterk. Het is eene gewone avondbezigheid voor kinderen en jongelieden, als ze in het donker of bij een klein walmend olielampje zijn gezeten. Van alles weet men een raadsel te maken. Dikwijls ook zijn de raadsels „schuin". Het was bijna middernacht eer wij gingen slapen.

Ons eerste uitstapje was bijzonder aangenaam.

Gedurende de eerste twee maanden werden de plaatsen rondom Boeloeh-Hawar bezocht, als: Salaboelan, Ladja, Roemah-Kinangkong, Pogar-Radji, Tanggoeran, Si-Lawang, Koeta-Boengkei, Tangkoehan. Al deze kampongs liggen zoo ongeveer op een uur afstands van Boeloeh-Hawar. Enkele dezer plaatsjes behooren onder Boeloe-Hawar, zooals

Si-Lawang, Koeta-Boengkei (bij verkorting Ta-Boengkei) Tangkoehan, Martĕloe, Tjingkem. Deze zijn doesoens, kolonies van Boeloeh-Hawar. Tjingkem moet oorspronkelijk eene volkplanting zijn van Adji-Bohara op de hoogvlakte.

Het is misschien niet kwaad, iets mede te deelen aangaande de aardrijkskunde van het land. In mijne „Acte van bijzondere toelating" wordt gesproken van aan den zendeling „te verleenen de bijzondere toelating tot uitoefening van zijn dienstwerk in de Bataklanden van de afdeeling Deli der Residentie Oostkust van Sumatra, onder voorwaarde, dat hij de onafhankelijke streken niet bezoeken zal, zonder nadere speciale vergunning daartoe van het Hoofd van Gewestelijk Bestuur te hebben verkregen." De vergunning is dus verleend voor de afdeeling Deli. Dat ik dan over deze streeek iets moge zeggen. Het landschap Deli bestaat uit 4 afdeelingen, van het Oosten naar het Westen gerekend: 1. Senembah, 2. Soekapiring, 3. Sepoeloeh-doewakoeta, 4. Serban-jaman. Oostelijk van Deli liggen Serdang, Bedagei, Padang Batoe-Bahara. Ten Westen wordt het landschap begrensd door Langkat, dat aan Tamiang grenst. De bergen Sibajak en Baroes vormen de zuidelijke grens. De voornaamste rivieren zijn de Séroewai, en de Lau Pétani (de Deli-rivier) met de Betimoes. In Boven Deli loopt het terrein geleidelijk omhoog. Van Oost naar West gaande is het vrij geaccidenteerd, doordat men dan de uitloopers van den Baroes en den Sibajak moet snijden.

In Deli is de hoofdweg, die naar de hoogvlakte voert, die door den Tjinkem-pas. In dit landschap zijn 4 passen: 1. de Negeri-pas, oostelijk van den Baroes, 2. de Tjingkem-pas, tusschen Baroes en Sibajak, 3. de Bètimoes-pas over den oostelijken en 4. de Serbanjaman-pas over den westelijken uitlooper van den Sibajak. De begaanbaarste en dientengevolge de meest gebruikte is de Tjingkem-pas.

Het vervoer van paarden heeft uitsluitend langs dezen weg plaats. De andere passen moeten moeielijk begaanbaar zijn. Bataks gebruiken dezen wel, maar beter loopers en bergbeklimmers dan zij zijn er dan misschien ook niet. Toch geven ze ook de voorkeur aan Tjingkem.

In het Langkatsche zijn 5 passen, van welke de Bekantjan-pas de bruikbaarste is.

Het heet, dat de Sultan van Deli, Toengkoe Sultan, door de Bataks Poewangta genoemd, eene zekere heerschappij over Deli uitoefent. Veel is daarvan echter niet te bemerken. Deze souvereiniteit bestaat meer in naam. De datoe's, oorspronkelijk van Bataksche afkomst, maar tot den Islam overgegaan, moeten de tussschenpersonen zijn tusschen Bataks en Maleiers. In deze verhouding is natuurlijk niet weinig verandering gekomen met het optreden van het Europeesch Bestuur.

De bevolking van Deli, met die van Serdang en Langkat behoort tot den stam der Karau-Bataks. Zij is afkomstig van het plateau, de bakermat der Bataks. Al lang geleden zijn lieden vandaar uitgezwermd en hebben zich in de benedenlanden gevestigd, denkelijk wel omdat de hoogvlakte te weinig in hun levensonderhoud kon voorzien. Zij hebben volkplantingen gesticht, die steeds in betrekking zijn blijven staan met de moederkampongs. Tot op den huidigen dag is dit het geval. Het trekt en reist altijd tusschen de doesoen en de hoogvlakte. Oorspronkelijk oefenden de kampongs op het plateau invloed uit op de, of liever, hunne doesoens (kolonies). Daarvan is nu geen sprake meer, sedert de doesoen onder het Gouvernement staat.

De bovolking van Deli, n.l. de Bataksche wordt geschat op 15 à 16.000 zielen. Deze opgave vond ik bij den Heer Westenberg. Men kan niet zeggen, dat het land sterk bevolkt is.

Deli bestaat gelijk gezegd is, uit 4 Afdeelingen. Deze vormden oorspronkelijk bondgenootschappen. Soekapiring behoort tot het gelijknamige Soekapiring, zoo Sepoeloeh-doewa-koeta tot Sepoeloeh-doewa-koeta, Serbanjaman tot Setoeloe-Koeroe, en Senembah tot Sipitoe-koeta op de hoogvlakte, alwaar nog andere bondgenootschappen (oeroengs) zijn, doch waarmede wij thans niet te maken hebben.

De Bataks staan onder hoofden, die moeten behooren tot de marga Karau-karau. Gelijk bekend behooren de Bataks tot 5 stammen of marga's: 1. Karau, 2. Tĕrigen 3. Sembiring, 4. Ginting, en 5 Peranginangin. Deze wonen overal verspreid en door elkaâr. Evenwel alleen Karau-karau-Bataks kunnen penghoeloe worden. Vandaar den naam Karau-Bataks. In enkele kleine kampongs houdt men zich niet aan deze regeling. Het gebeurt wel, dat men daar penghoeloe's heeft tot andere marga's behoorende.

De hoofden zijn onderscheiden in groote en kleine penghoeloe's, in aanzienlijke en minder aanzienlijke. De eerste heeten penghoeloe-perbapaän. Deze stellen de wet, regelen en beslissen alle gewichtige zaken. Zijn zij het eens, dan volgen de mindere penghoeloes's van zelf. In het Soekapiringsche, te weten het bovengedeelte, zijn 4 groote penghoeloe's, nl. van Sala-boelan, Boeloeh-Hawar, Ladja, Roemah-Kinangkong. Iedere 6 dagen houden deze heeren vergadering (balei) om alle eenigszins belangrijke zaken te behandelen. De eerste onder deze hoofden is de penghoeloe van Salaboelan, als zoodanig erkend en gehandhaafd door het Bestuur. Nog niet lang geleden gaf Boeloeh-Hawar den toon aan, maar met den dood van den vorigen penghoeloe is zulks veranderd. Salaboelan is voor het overige eene kleine kampong, heeft slechts weinig inwoners, welke gestadig verminderen door verhuizing naar elders, omdat

het hoofd alles behalve een vader voor zijne onderdanen is. Nog niet lange jaren geleden lagen Boeloeh-Hawar en Sala-boelan steeds met elkaâr overhoop. Het was een strijden om de opperheerschappij.

Boeloeh-Hawar ligt een halve dagreis van Medan. Gaat men 's morgens om 6 uur van huis, dan kan men 's middags om half een te Medan zijn. Men doet dan de reis te voet, per kar, en per spoor. Naar boven gaande doet men er een paar uur langer over. Onze kampong ligt aan den weg door den Tjingkem-pas. Gemakkelijk is het kennis te maken met de Bataks van de hoogvlakte. Dagelijks komen en gaan er vreemdelingen.

Gedurende de eerste maanden ondernam ik geen groote reizen, daar ik mij bezig hield met studies over het Savoeneesch. Met de inwoners van Boeloeh-Hawar raakten wij goed bekend, benevens met die der omliggende plaatsen.

In Februari bezocht ik voor het eerst Sepoeloeh-doewakoeta. Wij brachten een bezoek aan Sibolangit, en de kampongs in den omtrek.

Begin Februari maakte ik het plan eene reis te doen naar de hoogvlakte. Lieden van Boeloeh-Hawar zouden derwaarts gaan, om in de buurt van Lingga zeker feest bij te wonen, het *pakoe-waloe*. Bij hen had ik mij willen aansluiten. Alvorens te gaan, had ik de toestemming van den Resident te vragen. Per brief deed ik zulks. Bij schrijven van 11 Februari ontving ik het volgende antwoord: „In antwoord op uw schrijven dd°. 2 dezer heb ik de eer UEd. mede te deelen, dat er bij mij voor het oogenblik bedenkingen bestaan tegen uw voorgenomen bezoek op de hoogvlakte. In de omstreken van Kaban-djahé houdt zich tegenwoordig eene door den Sibajak aangeworven bende Alas op, welke omstandigheid het onraadzaam maakt, dat Europeanen de hoogvlakte bezoeken." Het was mij dus

voorloopig ontzegd derwaarts te gaan. Nu, het is begrijpelijk, dat het niet aan te bevelen is voor Europeanen naar een gebied te gaan, waar onlusten heerschen.

In de eerste dagen van Januari hoorde ik reeds, dat de Bataks aan het oorlog voeren waren. De strijd begon in Tĕba (Toba). Twee met elkaâr overhoop liggende kampongs werden bijgestaan, de een door Pa Lita, de andere door Pa Belgah, de sibajaks van Kaban-djahé. Het gevolg was, dat de strijd overgebracht werd naar de Karaulanden. Pa Lita werd aanvankelijk verdreven uit Kaban-Djahé. Het gelukte hem evenwel velen op zijne hand te krijgen, waardoor hij de sterkste werd. Hij was echter genoodzaakt vrede te sluiten, omdat er onder zijne volgelingen weder eene strooming ten gunste van Pa Belgah begon te ontstaan. Gelijk ik u reeds in mijne brieven, meldde moet het thans rustig zijn in de bovenlanden. Hoe lang zulks zal stand houden is moeilijk te zeggen. Niet waarschijnlijk is het, dat Pa Belgah van zins is zich bij de toestanden neêr te leggen. Hij zal wel zijn best doen zijne positie te versterken.

In het Koloniaal verslag van 1893 (fol. 8) vindt men het volgende omtrent de toestanden op de hoogvlakte: „Met de overige Karau-hoofden op de hoogvlakte hadden de gewone aanrakingen plaats, welke steeds van vriendschappelijken aard waren. Intusschen zal het Bestuur zich wellicht binnen kort moeten inlaten met de aanmatigingen van den Sibajak van Kebon-djahé (Kaban-djahé) Si Bakal (alias Pa Bĕlgah) genaamd, die in den laatsten tijd veel van zich deed spreken, tegenover ons eene dubbelzinnige rol schijnt te spelen en bezig moet zijn om Alas- en Gajoestammen uit de aangrenzende binnenlanden van Atjeh in het land te halen, ten einde de hoogvlakte te zijnen bate in rep en roer te brengen. Volgens berichten van Februari

j.l. had zich eene coalitie van hoofden gevormd, met het voornemen hem te bevechten en zoo mogelijk gevangen te nemen en aan het Bestuur uit te leveren, ten einde op die wijze van dezen onruststoker bevrijd te worden." Nu, Pa Belgah is nog op de hoogvlakte.

In de kampong Boekit, voor op de hoogvlakte, als men door den Tjingkem-pas komt, heerschten, begin '93, ook onlusten. Er had zich hier eene partij gevormd, die ontevreden was over het bestuur van den penghoeloe. De kampong was gedurende langen tijd in rep en roer. Van uit de huizen, van uit loopgraven, die de huizen verbonden, beschoot men elkaâr. De vader en de broeder van den penghoeloe werden gedood. De eerste was een heel prettig oud man. Hij kwam dikwijls te Boeloeh-Hawar, en kwam dan een praatje maken.

De geschiedenis eindigde daarmede, dat de penghoeloe zich wist te handhaven. De onderliggende partij werd uit Boekit verdreven. Het hoofd behaalde de overwinning, omdat hij veel geld heeft. De uitslag van een Batak-oorlog is bijna nooit twijfelachtig. Die is dáár waar de dollars zijn. Men kan zich door geld steun verwerven. De meestbiedende heeft de meeste hulp. Nog verscheidene andere kampongs waren er, die veeten met elkaâr te vereffenen hadden. Men kan niet zeggen, dat het rustig was boven.

De toestanden zijn ons niet gunstig, om het werk naar die kanten uit te breiden. De zending is een werk des vredes, en kan niet werkzaam zijn, waar de hoofden en harten der menschen vervuld zijn met oorlog en geruchten van oorlog. Het is niet raadzaam zich in een land te vestigen, waar alles zoo licht in rep en roer is. Komen betere tijden, dan kunnen wij ons opmaken om meer het binnenland in te gaan. Het Gouvernement zal dan wel geene bezwaren hebben.

Ik acht het anders een ding van belang de missie uit te breiden naar de hoogvlakte. Er zijn verschillende redenen, die daarvoor pleiten. In de eerste plaats is het plateau veel dichter bevolkt dan de doesoen. De Controleur Westenberg schat de bevolking op 50 à 60,000 zielen. Deli heeft er maar 15 à 16,000. Het verschil is niet gering. Een Batak-kampong in de doesoen is reeds groot, wanneer zij 250 à 300 zielen telt. Boven heeft men centra van 3000 zielen. Men kan dus daar met meer vrucht werkzaam zijn. In de tweede plaats zijn de bewoners van de hoogvlakte werkzamer en ijveriger dan die der benedenlanden. De doesoen-Bataks zijn door en door lui. De lieden, die ik in mijn' dienst heb, zijn allen van de hoogvlakte. Men leze hieromtrent wat de Heer Westenberg zegt in zijne brochure „Wetenschap of Humbug?" waar hij spreekt over de manier van reizen in de Bataklanden, welke nu juist niet goedkoop te noemen is, daar hij zelf, de Controleur 30 dollarcenten per dag betaalde. En dan gaat hij aldus voort: „In de doeson voor het verrichten van dergelijke werkzaamheden vrije koelies te krijgen is zoo goed als onmogelijk, daar de Bataks hier vrij wel het maximum van luiheid hebben bereikt, en zelfs een zeer billijk loon geene voldoende bekoring voor hen heeft om er hen hun zalig dolce far niënte voor eenige dagen aan te doen opofferen. De onafhankelijke Karau's zijn een beetje minder vadsig."

Eene derde reden, waarom ik er voor ben op de hoogvlakte te werken, is, dat de Bataks aldaar meer vatbaar zijn voor goede indrukken dan hunne broeders in de doesoen. Deze hebben reeds te veel allerlei vreemde invloeden ondervonden. Zij zijn te veel in aanraking geweest met Maleiers, Javanen, Chineezen en wie weet met wat voor volk meer. En de keur dier naties vindt men nu juist hier niet. Op

de hoogvlakte is dit nog anders. Daar heeft men nog niet zooveel met vreemdelingen omgegaan.

Moge ons alzoo spoedig eene deur naar de hoogvlakte geopend worden!

Toen het mij bleek, dat het plateau den eersten tijd voor ons gesloten was en wel zou blijven, meende ik een' anderen weg te moeten inslaan, om zoo goed mogelijk in het belang van onzen arbeid werkzaam te zijn. De doesoen bood gelegenheid genoeg aan om ons uit te breiden, waarom ik het plan vormde de onderwijzers in kampongs rondom Boeloeh-Hawar te plaatsen. In de eerste plaats was mijn oog gevestigd op Salaboelan, niet zoo zeer omdat deze plaats zoo groot is, maar omdat daar de hoofd-penghoeloe woont. Ook was Br. Kruijt reeds van plan daar eene school te openen; maar de penghoeloe was er nog niet voor te vinden geweest. Deze was indertijd ontstemd, omdat de zendingpost niet te Salaboelan werd gevestigd. Br. Kruijt deed zulks niet, omdat de kampong klein is en er geene vooruitzichten bestaan, dat zij zich zal uitbreiden, daar er in het geheel geene sawahgronden zijn. Toen de zendelingwoning te Boeloeh-Hawar werd gebouwd, wilde de penghoeloe geene idjoek voor dakbedekking leveren. Werd er naderhand over eene school gesproken, dan was hij daarvoor slecht te vinden, steeds zeggende, dat de Bataks te dom waren om iets te leeren.

Ik was wat bang, dat ik niet beter zou varen. En toch is het zonder veel moeite gelukt, eene school te Salaboelan te openen en er een' onderwijzer te plaatsen. Hij zelf, de penghoeloe gaf er zijn verlangen naar te kennen. Dit droeg zich toe als volgt. Den 3^{den} Maart gingen wij een' zieke bezoeken in eene naburige kampong. Op onzen weg daarheen, deden wij Salaboelan aan. In de djamboer waren een paar jongens. Hoe het te praat kwam herinner ik

mij niet meer, maar een van de jongens zeide, dat hij de *hoeroef blanda* kende (onze letters); hij had ze geleerd van den Batakschen vaccinateur. Hij deed van zijne knapheid blijken door het alphabet op te zeggen. Van de letters kwamen wij op de cijfers, welke ons veelbelovend jongmensch nog niet kende. Het gevolg was, dat ik ze op een stukje papier schreef. Intusschen kwam de penghoeloe, die uit was geweest, thuis. Hij vond de cijfers wel belangrijk; hij wilde ze ook wel leeren. Van zelf kwam nu de school ter sprake. Weldra bleek het, dat onze burgemeester niet ongenegen was eene school te hebben. Zoo kwam deze zaak in orde.

Er werd besloten, dat dagelijks twee onderwijzers van Boeloeh-Hawar uit, de school zouden gaan houden. Van vestiging van een' goeroe te Salaboelan was nog geen sprake. 6 Maart gingen wij voor het eerst naar Salaboelan om de school te openen. Met een 10tal leerlingen werd begonnen. De djamboer deed dienst voor school.

Weldra gebeurde er iets, waardoor wij er toe moesten overgaan er een' onderwijzer te plaatsen. Den 10^{den} Maart werd de vrouw van den penghoeloe van Boeloeh-Hawar ziek. Na een dag of drie bleek, dat zij de pokken had. Dat was een leelijk geval. De Bataks zijn doodsbang voor deze ziekte. Nu, geen wonder. Dikwijls wordt een aangetaste naar het bosch gebracht en in afzondering gehouden. Niet altijd is dit het geval. Ook blijft een zieke, een familielid bijv. van den penghoeloe, wel eens in de kampong. Dan vlucht wat vluchten kan, om zich in de tuinhuisjes op te houden, of ook wel om naar andere plaatsen te gaan. Wel wordt er geen cordon om de kampong, die besmet is, getrokken, toch wordt zij van alle verkeer afgesloten. Niemand mag zich in een andere kampong wagen, op straffe van boete; niemand ook, die eene aangetaste plaats zal bezoeken.

Geen wonder, dat de penghoeloe van Sala-boelan bezwaar maakte langer onderwijzers van Boeloeh-Hawar te ontvangen. Overeengekomen werd nu, dat een onderwijzer zou gaan wonen te Salaboelan. En zoo geschiedde het: 18 Maart ging de goeroe derwaarts.

De pokken, welk eene vreeselijke ziekte! Nog nooit hadden wij ze van nabij gezien. Welke verwoestingen kunnen ze aanrichten! De Bataks weten er van mede te spreken. Op geregelde tijden komt deze ziekte terug. De pokken heeten in het Bataksch *rèmei*. De lieden zijn gewoon te spreken van 1 remei, 2 rĕmei, daaronder 1 pokkenperiode, 2 pokkenperiodes verstaande. Een rĕmei moet 11 à 12 jaar zijn. Dit was vroeger het geval, maar door het meerdere verkeer met de benedenlanden schijnen de pokken nu op ongeregelde tijden te komen. Zij worden niet zelden van Medan naar boven gebracht. Reeds verleden jaar kwamen gevallen voor in de doesoen, n.l. te Roemah-Kenangkong. In dit jaar hadden we ze in verscheidene plaatsen. Op de hoogvlakte kwam de ziekte epidemisch voor. Bijna alle kampongs werden bezocht. Men zeide, dat de pokken van den kant van Tĕba (Toba) waren gekomen.

De ziekte in de doesoen heeft dikwijls een kwaadaardig karakter; op de hoogvlakte zijn de pokken van een veel goedaardiger soort. De sterfte is in de eerste streek dan ook veel grooter dan in de laatste, en bedraagt naar schatting respectievelijk 50 °/₀ en 5 °/₀. In de doesoen zijn de pokken meest variolen, op de hoogvlakte varioloïden.

Op de hoogvlakte vindt men dan de ziekte ook meer lastig dan gevaarlijk. Men is blijde, wanneer de kinderen worden aangetast, liefst als ze nog klein zijn; dan laten zij zich gemakkelijker behandelen. Het gaat er mede als ten onzent met de mazelen.

De ziel wordt met medelijden vervuld, als men de arme

lijders ziet. De voornaamste, of liever de eenige behandeling bestaat in baden, 2, 3maal daags. Nu, reinheid en frischheid zijn in dit geval zeer aan te prijzen. Toch is het zeker niet goed, de menschen met inspanning van alle krachten naar het bad te laten gaan, en dan dat koude water, zooals wij dat boven hebben! Menigeen kostte dit het leven. Maar het is niet noodig daarover uit te weiden, dienaangaande deelde ik reeds een en ander mede.

Gevoegelijk kan hier iets gezegd worden over de vaccine en hare werking. Sedert het begin des vorigen jaars vaccineerden wij. Eerst ontvingen wij stof van Medan, door tusschenkomst van Dr. Van Beuningen van Helsdingen. Op de hoofdplaats was de belangstelling niet bijzonder groot; de Maleiers zijn tegen de inenting, zoodat deze zaak spoedig teniet ging. Daarna ontvingen wij stof van het Parc Vaccinogène, deels tegen betaling, deels gratis.

De resultaten waren niet bijzonder. Verwonderen kan dit niet, als men let op de omstandigheden. Van het nut der vaccine zijn de Bataks nog niet overtuigd. Velen zijn bang, geteekend te worden; men heeft liever niet zoo'n tjap (het litteeken van de pokpuist); wie weet wat de gevolgen er van konden zijn. Anderen weêr meenen, dat de inenting pokken verwekt, en men weet zulks met voorbeelden te staven, daar en daar is het gebeurd. Weêr anderen vinden, dat de inenting zoo'n pijn doet; men zegt dit van den Batak-vaccinateur, deze steekt zoo diep! Velen willen zich om die reden niet laten vaccineeren.

Er is heel wat, waardoor het welslagen der vaccine bemoeilijkt wordt. De Bataks zijn echte natuurkinderen. Zij weten zich zoo slecht in acht te nemen. Bij inenting wordt gezegd, in drie dagen niet te baden. Velen die zich niet daaraan houden. Men loopt door regen en wind,

gaat naar het bosch en naar den akker; steeds met ontbloote armen. In November, toen het dag in dag uit regende, kwam er bijna niets van de vaccine op. Men mag niet aan de pokpuist krabben, wanneer die jeukt. Maar hoe moeilijk is het voor een' Batak zoo iets niet te doen. Hoe dikwijls gebeurt het, dat eene goed uitziende pokpuist na een dag of 4 verdroogt. Er zijn zoovele schadelijke invloeden werkzaam, dat het niets te verwonderen is, dat de resultaten niet schitterender zijn. Merkwaardig is het, dat bij degenen, die zich in acht namen, de uitslag steeds goed was.

Liefst heeft men, dat de pokpuist niet te groot wordt. Is deze wat groot, dan zijn er dadelijk, die zich niet willen laten vaccineeren.

Nog dient hier opgemerkt te worden, dat wij van dezelfde stof dikwijls in verschillende kampongs moesten inenten, 2, 3 uur van elkaar gelegen. Dit is lastig en moeilijk. Hoeveel beter zouden de uitkomsten zijn, wanneer er een meer algemeen verlangen naar de vaccine bestond.

Ook de Gouvernements vaccinateurs klagen over weinig resultaten. Dezer dagen sprak ik er nog over met den Resident. Wij willen voortgaan op den ingeslagen weg. Mettertijd zal men wel overtuigd worden van het nut der vaccine. Als wij daartoe maar iets hebben mogen bijdragen! Nu dat zal wel volgen. Te Boeloeh-Hawar bijv. zijn degenen, die werden gevaccineerd, niet door de pokziekte aangetast. Dit heeft wel indruk gemaakt. Het voornaamste is echter, ook in dezen, de bewustheid te hebben, werkzaam te zijn geweest in het belang der bevolking. Over den uitslag der vaccine zie men bijgaanden staat.

In April waren wij eenige dagen uit naar de afdeeling Sepoeloeh-doewa-koeta; waarvan het gevolg was, dat er onderwijzers geplaatst werden te Sibolangit en Tandjong-

Běringin. Den 20sten April gingen de goeroe's derwaarts, voorloopig hunne vrouwen achterlatende te Boeloeh-Hawar. Deze volgden eenigen tijd later.

Sibolangit is eene plaats als Boeloeh-Hawar, met een 250 inwoners. Tandjong-Běringin is kleiner, heeft een 180 inwoners. De penghoeloe van laatstgenoemde kampong was er zeer mede ingenomen, een' onderwijzer te zullen krijgen. Reeds eenigen tijd geleden had hij aan den Controleur om eene school gevraagd. Deze verwees hem naar den zendeling te Boeloeh-Hawar. Door den penghoeloe van onze kampong maakte hij zijn verlangen kenbaar.

De goede gezindheid van dit hoofd is uit alles gebleken. Met raad en daad hielp hij den onderwijzer. Hij moedigde de kinderen aan naar school te gaan, en gaf zelf het voorbeeld. Voor den goeroe liet hij eene flinke woning bouwen. De man was in den beginne erg ruw, maar door den omgang met den onderwijzer veranderde dit weldra. Ik had goede verwachtingen van hem. Hij was een van de weinige Bataks, die iets durven.

Toen de eerste christenen gedoopt waren, en een dag of wat daar na de Controleur aan den penghoeloe van Boeloeh-Hawar hunne namen vroeg, maakte men daaruit op, dat het Bestuur liever niet zag, dat de Bataks tot het Christendom overgingen. De penghoeloe van Tandjong-Běringin was ook in de war. Hij begreep maar niet, waarom de Controleur die namen had gevraagd. Ik stelde hem gerust, door te verklaren, dat het Bestuur alles diende te weten, wat er plaats had in zijn gebied, ook als er lieden christen werden, maar dat de Toewan Controleur heelemaal niet tegen de zaak was. Deze had er zich immers nog nooit over uitgelaten. Nu dit was waar. Si Ngendek de penghoeloe van Tandjong-Běringin was hiermede tevreden gesteld. Naar mijne meening zou de

man over eenigen tijd christen zijn geworden. Maar hij is dood. Den 25sten November stierf hij, na eene maand ziek te zijn geweest. Ten gevolge waarvan hij stierf, is eigenlijk onbekend. De onderwijzer ging iederen dag naar hem kijken (hij lag ziek in eene andere kampong), maar hij gaf hem geen geneesmiddelen, omdat Bataksche goeroe's zich als 't ware van hem meester hadden gemaakt. Er waren 7, 8 esculapen, die hem behandelden, die hem beurtelings medicijnen gaven; zij vochten er bijna om, wie hem zou helpen. Geen wonder, dat de man gestorven is. Het trof mij wel, toen ik het bericht van zijn' dood kreeg. Gelijk gezegd, verwachtte ik iets goeds van hem. Hij was iemand met groote gebreken, maar daarvoor was hij een heiden. Hij had verscheidene vrouwen en was een groot speler. Kort voor hij ziek werd verdobbelde hij nog een 1000 dollar. Doch waarom zou er niet iets goeds van hem hebben kunnen worden? Hij was belangstellend en vatbaar voor redeneering. En waar de Geest Gods werkt, daar kunnen harten tot bekeering gebracht worden. Maar wat zullen wij tot deze dingen zeggen? God weet wat het beste is.

Half Mei was ik voor een paar dagen naar Medan. In Juni bezocht ik Tandjong-Bĕringin en Gambir, waar eene onderneming is. In die zelfde maand maakte ik eene reis naar Bangoen-Poerba, standplaats van den Heer Westenberg, Controleur voor de doesoen-Bataks van Serdang, Bedagei en Padang. Bongoen-Poerba is twee dagreizen van Boeloeh-Hawar. Den eersten nacht bleven wij te Pernangĕnen. Dit ligt in Serdangsch Senembah. Deze kampong is ook ééne der grootste plaatsen in de doesoen. Mijn plan was ook hier een' onderwijzer te brengen. Hoe ik daarin slaagde is u reeds bekend uit mijne brieven. (1)

(1) Zie Maandbericht 1893, pag. 157, e.v. *Red.*

Van Pernangënen naar Bangoen-Poerba is eene stevige dagreis, wij begonnen 's morgens om 8 uur te loopen, en 's avonds om 6 uur waren wij pas ter bestemder plaatse. Bij den Controleur logeerden wij twee dagen. Met genoegen maakte ik kennis met den Heer Westenberg. In het koloniaal verslag wordt gesproken van den Controleur van Dama-Djamboe, dat eigenlijk de standplaats van dien ambtenaar is. In het Serdangsche begint men onder de Timor-Bataks te komen. Onder dezen zijn er, die tot den Islam beginnen over te gaan.

Over een paar ondernemingen Goenoeng-Rinté en Namau Soerau keerden wij terug naar Boeloeh-Hawar.

Einde Juni verliet de laatste onderwijzer den zendingpost, om zich te Pernangënen te vestigen.

Door de plaatsing van de goeroe's werd ons werk aanmerkelijk uitgebreid. In drie afdeelingen van Deli wordt thans gearbeid. Ook in Serbanjaman zoude ik wel een' onderwijzer plaatsen, maar ik heb er geen man voor.

In de kampongs waar de Minahassers werkzaam zijn, werden woningen voor hen gebouwd. Overal staan deze buiten de omheining van de kampong. Dit is aangenamer dan wanneer de huisjes te midden van de andere huizen waren gebouwd. De kampong is niet anders dan eene ompaggerde ruimte, waarin de huizen als neêrgeworpen zijn. Geen boompje, geen plantje, geen sprietje groeit er in de kampong. Een Bataksch dorp is eene verzamelplaats van allerlei vuil, is eene ruimte, welke dient om tijdens de padi te veld staat de babi's er in op te sluiten. Vuil en afval komen terecht in de varkensmaag. Wat ook door deze niet te verteren is blijft liggen, totdat het vergaan is. Geen bezem wordt er ooit gebruikt, of het moet zijn, wanneer er een ambtenaar zal komen. Beter en aangenamer was het daarom, dat de onderwijzers-

woning op een vrij plaatsje kwam te staan. De goeroe kan nu zijn erf schoonhouden, en een tuintje aanleggen, om ook daarin de menschen een goed voorbeeld te geven.

Bij den huisbouw ondervonden wij hulp van verschillende kanten, van den Controleur, en van eenige H.H. planters, wat wij hier met dankbaarheid erkennen. Eerstgenoemde droeg den penghoeloe van Sibolangit op, de planken voor de bewanding en de idjoek voor de dakbedekking te leveren. Dit hoofd ontving daarvoor van dien ambtenaar eenige vergoeding. Administrateurs van in de buurt zijnde ondernemingen hielpen ons een paar maal aan planken, spijkers, krammen, enz. De Deli-Maatschappij hielp ons een en andermaal met koeli's, om goederen naar boven te brengen, of om de goeroe's te helpen verhuizen. Maar bovenal komt een woord van dank toe aan den Heer Heijnneman van Petani, die ons steeds met raad en daad ter zijde stond en ons altijd met de meeste welwillendheid hielp. Alle dagelijksche benoodigdheden kregen wij het geheele jaar door uit de kèdai zijner estate. Gedurende de eerste maanden stelde hij steeds zijne koeli's tot onzen dienst, om onze goederen naar Boeloeh-Hawar te brengen. Wij zijn dezen Heeren dank verschuldigd.

De huizen der onderwijzers werden respectievelijk ingewijd 1 Juni (Sala-boelan), 25 September (Pernangĕnen), 27 September (Sibolangit) en 25 October (Tandjong-Bĕringin). Deze inwijding ging gepaard met eenige feestelijkheid, naar de gewoonte der Bataks. Muziek en dans ontbraken daarbij niet. Deze vormen steeds den hoofdschotel bij alle festiviteiten. Steeds heerschten er gezelligheid en vroolijkheid. Bij iedere gelegenheid waren er over de 200 Bataks, die aan onze feestviering deel namen; te Tandjong-Beringin waren er zelfs over de 400. Hoe het toegaat bij zulk eene huisinwijding, daarover schreven

wij reeds vroeger. Daarop hebben wij dus hier niet in te gaan. (1)

Over verder reizen en trekken zal ik niet uitweiden, zooals bijv. over de bezoeken den onderwijzers gebracht, een reisje door den Tjingkempas, enz.

Een vreugdedag was de 20ste Augustus, een dag, die in de geschiedenis der Bataks belangrijk zal blijken te zijn. Toen doopten wij de eerste Bataks: wij haalden onze eerstelingen in. Geve God, dat op deze een rijke oogst moge volgen! Daaraan twijfelen wij niet. Het is Gods zaak waarvoor wij staan. Hem, den Heer is de toekomst, Hem de aarde.

De namen onzer eerste christenen mogen hier eene plaats vinden; ze zijn: Si Sampei, Si Ngoeroepi (de vrouw van den eersten, beter bekend bij den naam van Nandei Pengharapan, de moeder van Si Pengharapan), Si Pengharapan (het kind van den voorgaanden), Si Noean en Si Tala, broeders, en Si Tabar. De drie laatsten zijn jongelieden.

Bij hun overgang tot het Christendom behielden onze Bataks hunne namen. Op Savoe, Ambon en zoovele andere plaaatsen verandert men van naam, als men christen wordt. Ik zie niet in, waartoe zulks noodig is. Had het eenigen zin, waarom zouden de menschen niet een Bijbelschen naam aannemen? Maar dit juist is het, het heeft geen zin. Op Savoe hechtte men erg aan namen als Johannes, Petroes, enz, omdat eenvoudige lieden daarin het kenmerk van het christenzijn zagen. Had men niet zulk een' naam, dan zou men geen christen zijn. Dit is eene voorstelling waaraan wij geen voet moeten geven. Daarom liet ik den Bataks hunne namen behouden. En dan nog iets. Wil men naamsverandering, waarom dan geen namen genomen, ontleend aan de taal des lands. De beteekenis van Bijbelsche

(1) Zie Maandbericht 1893, p. 187. *Red.*

namen is toch ook weer te geven in andere talen? Kiest men zulke namen, dan doet men het om de beteekenis, niet waar? Althans men zou zulks moeten doen. Op Savoe is zulks niet het geval; daar kiest men slechts een' naam, zonder meer. Het Batakkind, dat ik doopte, gaf ik den naam van Si Pengharapan. Ik wilde daarmede te kennen geven, dat ik goede verwachting van dat kind heb, of liever, dat ik hoop, dat er iets goeds van dat kind mag verwacht worden.

De naamkwestie wil ik liever in een afzonderlijk opstel behandelen, vooral met het oog op de gewoonte van naamgevingen en naamsverandering bij de Bataks. Daarom kan ik er hier verder over zwijgen.

Zoo als gezegd, werden de eerste christenen den 20sten Augustus gedoopt. Het was geen groot getal, dat den doop ontving. Nu daarom was het mij ook niet te doen. Het was meer om een begin te maken. Wij moesten den menschen laten zien wat er van de zaak aan was. Zoolang men iets nog niet kent, maakt men zich er allerlei vreemde voorstellingen van. Wat zou dat doopen toch wel wezen? zoo vroegen de Bataks. En toen men het gezien had, was het, dat die menschen een teeken hadden gekregen. Dat zou wel weer niets goeds zijn. Daarmede zouden die gedoopten wel de slaven van den zendeling zijn geworden, zijne *koekie's*. De Bataks halen zich toch allerlei vreemde dingen in het hoofd. Na den 20sten Augustus namen een paar moeders hare kinderen van school; een lapje goed voor een baadje, zooals wij aan al de kinderen hadden gegeven, wilden zij niet aannemen, uit vrees, dat zij daardoor eenige verplichting op zich namen. Er waren er, die zich wel wat terugtrokken, zich wat meer op een' afstand hielden. Van de christenen werd gezegd, dat zij nu niet meer onder hunne hoofden behoefden te staan; dezen

konden hun nu niets meer bevelen. Kwam de Controleur, dan behoefden ze niet meer de goederen van dien ambtenaar te dragen, zij hadden niet meer aan wegen te werken. Natuurlijk dat het Bestuur niets was ingenomen, met die christenen. Van een van de jongelieden werd gezegd, dat hij nu nimmer penghoeloe zou kunnen worden; ware hij geen christen geworden, dan wel. Dit bezorgde den vader van dit jonge mensch niet weinig bekommernis. Deze en dergelijke praatjes werden er uitgestrooid.

Gelukkig hebben onze luidjes er zich niets van aangetrokken. Tot dusver hielden zij zich heel goed. Wel worden zij niet vervolgd, maar toch moeten ze zoo nu en dan eene hatelijkheid hooren. „Zoo koeli, ben je daar?" heet het nu eens, dan weêr is het: „kom laat ons op zij gaan, daar komt een mijnheer aan." Ook wordt hun wel verteld, dat zij soldaat moeten worden, om tegen den Atjeher te vechten. Wij willen hopen en bidden, dat deze jeugdige christenen standvastig mogen blijven. Over eenigen tijd zal men wel eene andere meening over ons werk krijgen, als het zal gebleken zijn, wat er van die praatjes aan was.

Den 25sten December, of liever in den avond van den 24sten vierden wij het Kerstfeest met onze Bataks. Voor die gelegenheid waren de onderwijzers met hunne vrouwen overgekomen. Wij hadden een' kerstboom gemaakt, door kaarsjes verlicht en versierd met allerlei kleinigheden en snuisterijen. Onder den boom stond een tafel met geschenkjes. De onderwijzers hadden eenige scholieren uit hunne kampongs medegebracht, en wij noodigden de lieden van Boeloeh-Hawar, zoodat wij druk bezoek hadden. 's Avonds om 8 uur begon ons feest. Wij zongen eenige liederen, het: „Eere zij God", en eenige Sangkey-liederen. Het klonk nog wel niet schoon; het gezang der Bataks

is nog wat ruw en hard; de Minahassers zingen goed. Nu God zal ons gezang wel aangenomen hebben, den lof Hem uit heidenmonden toegebracht, is hem welgevallig. Daarna vertelde ik de Kerstgeschiedenis. En verder werd er nog menig goed woord gesproken door de onderwijzers. Om half elf keerden de menschen huiswaarts.

Onze Bataks zagen vreemd op bij dien lichtenden boom. Wat dat wel mocht wezen! Zij waren vol bewondering. Ik vertelde hun, dat het de gewoonte was in Holland ieder jaar zulk een' boom te maken. Dit werd gedaan telkens omstreeks den tijd, dat de padi bij de Bataks begint rijp te worden, wanneer de hevige regens hebben opgehouden, als de zon weêr meer onverpoosd begint te schijnen, niet meer verscholen achter donkere wolken. Ziet die vele lichtjes, die hebben eene beteekenis. Het is de herinnering aan de geboorte van den Heer Jezus, den Zoon van God. Hij is als een Licht, eene Zon. Als wij in Hem gelooven, wordt alles zoo licht in ons hart, dan begrijpen wij vele dingen zoo goed, wij leeren Deïbata (God) kennen, van ons zelven kennen, dat er zooveel zondigs in ons is, zooveel verkeerds, waardoor wij zullen trachten beter te worden. En de Heer Jezus wil ons daarbij helpen. Hierop volgde de Kerstgeschiedenis. Zoo werd ook den Bataks het „Eere zij God, in den hooge, vrede op aarde, in menschen een welbehagen" verkondigd; ook de Bataks hoorden het „Poedji man Deïbata idas, maria idoenja einda, mekoea hatei Deïbata manoesija."

Een Kerstboom, welk een vreemde zaak voor den Batak. Voordat wij het Kerstfeest vierden, heb ik mij afgevraagd of het goed was het op onze Westersche manier te doen. Een Kerstboom niet waar? is iets Germaansch, een gebruik door het Christendom overgenomen. Dat was zeker goed gezien van die oude zendelingen, zich aan te sluiten bij

heidensche gewoonten, er wijding aan te geven door het Christendom. Dat moeten wij zendelingen ook meer doen. Het Christendom behoeft niet overal in denzelfden vorm te komen, het kan, het moet zelfs verschillende vormen aannemen. Het eene volk is het andere niet. Gebruiken en eigenaardigheden, die wij bij heidensche volken vinden. zouden die niet door het Christendom geheiligd kunnen worden? Zouden onze christenfeesten niet samen kunnen vallen met feesten van het volk, waaronder wij werken? Zou de tijd daarvoor zoo zeer in acht behoeven genomen te worden? Zou ons nieuwjaar gevierd moeten worden? Dit is toch iets heel vreemds voor de Oostersche volken. Wat ik hier uitspreek, is iets, waarover ik wel eens gedacht heb.

Toch hebben wij een' Kerstboom gehad. Kwaad kon het niet. Voor ons was het een hulpmiddel om menschen onder ons gehoor te krijgen, om het Evangelie te kunnen verkondigen.

Het oude jaar vierden wij met de huisgenooten en enkele Bataks.

Tot dusver gaf ik een overzicht van onze verrichtingen. Hoe wij werkzaam waren deelde ik nog niet mede. Daarover thans iets. Wij werkten: *a.* door prediking, *b.* door de school, *c.* door ziekenbehandeling, en *d.* door omgang met de menschen. Over ieder punt afzonderlijk een enkel woord.

a. Het geheele jaar door konden wij iederen Zondag godsdienstoefening houden te Boeloeh-Hawar. Gedurende de eerste maanden liet ik het de onderwijzers doen, naderhand deed ik het zelf. Nu eens hadden wij een grooter, dan weêr een kleiner gehoor. Gemiddeld hadden wij een 20tal menschen in de kerk. De Bataks zijn niet gewoon lang stil te zitten, en te luisteren. Het gebeurt dan ook dikwijls, dat onze kerkgangers na een poosje gezeten

te hebben wegloopen. Het is vaak een komen en gaan.

Het is niet goed eene preek te houden voor onze menschen. Daarbij zouden zij in slaap vallen of zich vervelen. Men moet hen bezig houden, en zulks kan men het beste doen door steeds maar te vragen en te laten antwoorden. De stof, die wij behandelden was zoo gemakkelijk mogelijk gekozen. Wij namen geregeld geschiedenissen en verhalen, zoowel uit het Oude- als uit het Nieuwe Testament, 't meest echter uit het laatste.

b. Toen wij te Boeloeh-Hawar kwamen, was aldaar eene school. Een' tijd lang was zij gesloten geweest. Door oogst- en doodenfeest was zij zoo goed als verloopen. Vóór onze komst waren de goeroes weêr begonnen onderwijs te geven. In het afgeloopen jaar hadden wij een 12tal leerlingen. De onderwijzers openden scholen in hunne kampongs. Het best bezocht was de school te Tandjong-Beringin. Deze telde een 15tal leerlingen. In de andere kampongs was minder belangstelling. Heel veel kan van deze scholen nog niet gezegd worden. Zij zijn nog te veel in wording.

Gedurende de laatste maanden had het gebrek aan levensmiddelen op vele plaatsen nadeeligen invloed op de opkomst in de school. Vele kinderen werden uitgezonden om eten te zoeken.

Wat te zeggen van de school? Op Savoe was de school een uitstekend middel om de bestaande gemeenten te bevestigen. Zij werd uitsluitend bezocht door christenkinderen. Voor de uitbreiding der gemeenten beteekende zij niet veel. Misschien zou dit anders geworden zijn, ware ik op Savoe gebleven. Doch daarover valt niet te oordeelen.

Hoe zal het thans met de school in de Bataklanden gaan? Met de beantwoording dier vraag moeten wij voorzichtig zijn. Wij zijn nog te kort in dezen werk-

kring om nu reeds een oordeel te kunnen vellen. De zaak is nog te nieuw om thans reeds tot iets zekers te kunnen besluiten. De school is nog geen behoefte. Kinderen, die kunnen lezen en schrijven hebben niets vooruit bij kinderen, die dat niet kunnen, zijn niet meer gezien dan deze.

De school is tot dusver niet druk bezocht. Er is nog te veel wantrouwen bij de menschen. Er zijn kinderen, die wel op school zouden willen komen; maar de ouders gaan zulks tegen; dezen zijn bang, dat er het een of ander met de kinderen zal gebeuren. Ook zijn er die denken, dat zij naderhand voor het onderwijs zullen moeten betalen, al zeggen wij, dat zulks niet het geval is.

Er zijn kinderen, die wel willen leeren, die zulks met zeker doel doen. De Bataks zijn zeer practisch; uit alles willen zij munt slaan. Als de scholieren allen schrijvers konden worden, of iets dergelijks waarmede geld te verdienen valt, dan zou het wel gaan. Men gaat vragen, wat geeft de school? Nu is lezen en schrijven heel goed, maar directe voordeelen brengt het niet aan.

Wil de jeugd op school komen, dan kan men daardoor grooten invloed ten goede op haar uitoefenen. Maar hoe haar te krijgen? Willen de hoofden medewerken, dan gaat het gemakkelijk. Dit is niet altijd het geval. Op den duur vermag men ook veel door persoonlijken invloed. Deze heeft men echter niet in eens. Om die te krijgen moet men lang met de menschen verkeeren.

Wel zou ik iets willen hebben, waardoor de school aantrekkelijker werd voor onze Bataks. Ik heb al gedacht of huisvlijt daarvoor niet goed zou zijn. (1) De proef zou te nemen zijn.

---

(1) Wij begrijpen niet, waarom dit onderwijs niet altijd en overal op den voorgrond treedt. Laat de vormen verschillen. *Red.*

Het onderwijs, omvat: lezen, schrijven, rekenen, teekenen, Bijbelsche geschiedenis en zingen. Voor schoolboekjes worden gebruikt de Maleische Spel- en Leesboekjes. Als leesboek hebben wij te Boeloeh-Hawar ook de Bijbelsche geschiedenissen door N. Ph. Wilken. Mettertijd dient er een stel Bataksche Spel- en Leesboekjes gemaakt te worden.

De school wordt enkel door jongens bezocht. Dit zal de eerste jaren wel zoo blijven. Meisjes hebben niet noodig iets te leeren. Naar de algemeene meening zijn die daarvoor te dom. En waarvoor zou het ook noodig zijn? Als zij het veldwerk en den arbeid in huis maar kunnen verrichten. De schrijfkunst (de Bataksche) is het uitsluitend eigendom van het mannelijk geslacht. Het is aardig, de mannen schrijven wel minnebriefjes aan de meisjes; deze moeten ze echter door anderen laten ontcijferen.

Jongens en meisjes te samen op school, het zal moeilijk gaan in de Bataklanden. De hadat brengt zulks in 't geheel niet mede. De vrouwelijke jeugd zal bearbeid moeten worden door zendelingzusters. Onze ervaring in deze is dezelfde als die der Rijnsche broeders in de Tobalanden.

De verhouding der geslachten is eene gansch eigenaardige. Er zijn tal van bepalingen, die deze verhouding regelen. Laat ons dienaangaande iets mededeelen. Broeders en zusters of neven en nichten mogen niet met elkaâr op ééne plaats zijn. Dit is erg lastig. Meermalen hebben wij zulks ondervonden. Een man is bij ons. Zijne zuster of nicht komt voorbij; deze durft nu niet aankomen, omdat zij haar broeder ziet. Een' anderen keer zijn er meisjes bij mijne vrouw. De broeder van een harer komt, en nu gaat het meisje heen. Een broeder mag niet met zijne zuster spreken of de vader met zijne schoondochter. Een zoon mag niet alleen met zijne moeder op weg zijn, of

een broeder met zijne zuster. Zoo zijn er vele bepalingen, die den omgang tusschen de seksen bepalen. Wel te begrijpen is het, dat wij moeilijk meisjes op onze scholen krijgen. Zoo ook in onze koempoelans.

c. Over ziekenbehandeling is in den jongsten tijd nog al geschreven, door Br. Kreemer, Ds. Drijber, Br. Poensen. Het onderwerp is het overwaard. Het behandelen van zieken is een kostelijk middel om de harten der inlanders te winnen. Daarin zullen allen het wel eens zijn. Om echter met succès werkzaam te kunnen zijn, moet men de noodige kennis bezitten. Het is eene eerste voorwaarde. Dit is iets waarop bestuurders van zendingcorporaties wel mogen letten. Een jong zendeling mag niet uitgezonden worden met een weinigje kennis van de geneeskunde, waarmede hij naar men meent het wel zal kunnen doen. Men vergete niet, dat de zendelingen meestal naar afgelegen oorden worden gezonden, waar geen medische hulp te krijgen is. De meesten verkeeren zelfs niet in de gelukkige omstandigheid, dat zij de hulp en den raad van een' geneesheer kunnen inroepen. Op Savoe, Soemba, Nieuw Guinea, Poso, de Bataklanden moet men alles zelf weten, en gaat het niet aan een' medicus te raadplegen. Daarom kan de zendeling-kweekeling niet te veel aan geneeskunde doen. Hoe meer hij er van weet, hoe beter; hij zal er zooveel nut mede kunnen stichten, als hij tot zijn werk is ingegaan. De inlander wil wel zijne zieken brengen bij den zendeling, maar moet dan toonen, dat hij kan helpen. Heeft men eenmaal een weinig het vertrouwen van de bevolking, dan komt men met alles bij den zendeling, die maar raad moet schaffen en moet helpen. En hoe zal men zulks, als men niet op de hoogte is? Voor ons is meer noodig dan een verband te kunnen leggen. Gelukkig, dat er heel veel gevallen zijn, waarbij

geen groote kennis vereischt wordt. Met wondbehandeling kan men veel succès hebben. Koortslijders en schurftzijn niet moeilijk te genezen. Wormlijders evenmin. Maar er komen ook heel wat andere gevallen voor, die niet zoo gemakkelijk te onderkennen en te behandelen zijn. Hoe daarmede dan gedaan? De studie van den geneesheer is te veel omvattend; de geneesheer is man der wetenschap. Dat behoeft de zendeling niet te zijn. Hij moet met practische kennis en handigheid toegerust worden. Nu geloof ik, dat hij die genoeg kan opdoen, zonder juist de studie van den medicus te maken.

Zendeling-geneesheeren hebben wij minder noodig. Wil een geneesheer in de zending werkzaam zijn, dat hij dan ook het werk eens zendelings doe, en niet alleen zieken behandele. Ik geloof, dat een doctor heel slecht op zijne plaats is in eene primitieve maatschappij. Hij zou de menschen niet naar den eisch kunnen behandelen. Hoe toch gaat het met inlanders? Vandaag komen ze, morgen niet, over eenige dagen misschien weêr. De obat, die men geeft, wordt in 't geheel niet ingenomen, of in ééns. Men zegt den patiënt rust te houden; maar hij loopt den geheelen dag. Bittere drankjes neemt men liefst niet in. Pijn heeft men ook niet gaarne. Het mes ergens in zetten gaat daarom moeilijk. Voor een' doctor zijn al deze dingen om wanhopend te worden.

Ook voor het werk is het beter, dat de zendeling zijne zieken behandele. De inlander, die nog zoo weinig geestelijk is, zou alleen tot den geneesheer zich wenden, en den zendeling voorbij gaan. Bij de behandeling van zieken komt men er van zelf toe, over 's menschen hoogste belangen te spreken. Het is nog niet noodig daartoe eene bijbellezing te houden of met de menschen te bidden. Is de man aan zijne ziekte gekomen door een zondig leven,

geen gereeder aanleiding om over de zonde, en hare gevolgen, over Gods misnoegen over het kwaad te spreken, over de straffen aan de zonde verbonden. Bij zware kranken hoe gemakkelijk te spreken over vertrouwen op God, over Zijne liefde, ook in lijden ons betoond! Zoo biedt iedere ziekte gelegenheid om over onze heiligste belangen te spreken. Dat is zendingwerk. En waar men in gewone omstandigheden ongevoelig is voor geestelijke dingen, zulks is doorgaans anders in tijden van ziekte. Dan wil een goed woord wel eens een goede plaats vinden. Te veel moet men zich echter niet van de ontvankelijkheid van gemoed bij de lieden voorstellen. De begrippen van goed en kwaad, van zonde zijn bij de Bataks geheel anders dan bij ons christenen. Het gevoel van schaamte is bij hen anders dan bij ons. Hunne begrippen van zedelijkheid zijn anders dan de onze. Daarop dient men wel te letten. Wij vinden iets zondig, waar dit bij de Bataks volstrekt zulks niet is. In zoo'n geval zal het moeilijk zijn hen in hun hart te treffen.

In 1893 behandelden wij 1368 personen, en reikten 5034 keeren geneesmiddelen uit. Ook de onderwijzers gaven medicijnen. De meest voorkomende gevallen, waarmede men tot ons kwam, waren: wonden, venerische ziekten, syphilis, scabiës, koortsen, kropgezwellen. Ook kwamen er velen tot ons om genezen te worden van hunne verslaafdheid aan den opium. Maar hoe lastig is zulks! Ik geloof, dat het een vergeefsch werk is opiumschuivers te behandelen.

Ten tijde van Br. Kruijt moesten deze patiënten zweren nimmer weer opium te zullen gebruiken. Daarvan werd terug gekomen, omdat de Batak er niet erg tegen opziet zijn' eed te verbreken. Wij vragen den lieden dan ook niet te zweren. Men moet den menschen niet te

hard vallen. Wij willen nu niet spreken over de sujetten, die zich onder behandeling stellen, als zij geen geld meer hebben, maar dadelijk weêr in hunne oude kwaad vervallen, zoodra zij weêr eenige centen hebben. Er zijn er echter, die bij den zendeling komen met het vaste voornemen het schuiven te laten. Zij krijgen dan medicijn en gedurende een paar maanden houden zij zich goed. Maar dan, bij bijna allen is zulks het geval, keeren zij terug tot hunne oude gewoonte. De verzoeking is ook zoo groot. Men stelle zich voor, in de djamboer liggen de opiumschuivers. De man, die van zijn euvel genezen wil worden, zit te midden van deze lieden. Den geheelen avond moet hij de opiumlucht inademen; telkens wordt hem gevraagd, of hij ook niet eens een' trekje wil doen. Is het wonder, dat zoo iemand eindigt met weêr naar de pijp te grijpen. Komt men bij anderen, dan wordt er dikwijls opium gepresenteerd, wat als een eerbewijs geldt. Moeilijk is het in zoo'n geval te weigeren; onze vriend was immers altijd een liefhebber van tjandoe. En de man, die geen opium meer wilde schuiven, bezwijkt. Kan het verwonderen? Wil men iemand van den opium afhelpen, dan dient men hem voortdurend onder toezicht te hebben; hij mag niet in zijne oude omgeving blijven; dan is er mogelijkheid op, dat men succès heeft. Menschen, die in de kampong blijven, kunnen niet genezen worden.

Ook werden er lepra-lijders tot ons gebracht. Onder de Karau-Bataks komen deze niet veel voor; onder de Timor-Bataks moeten zij veelvuldiger zijn.

Enkele patiënten verpleegden wij bij ons aan huis, in eene kamer van de bijgebouwen. Op den duur kan zulks moeilijk, vooral als er wat velen komen. Dan zullen wij eene afzonderlijke gelegenheid daarvoor moeten zoeken.

In het begin van het jaar lieten wij onder het huis

een paar kamers bouwen, om eene daarvan te gebruiken voor *kamar obat.* Ik vond het te lastig de medicijnen in huis te hebben. Hoe onvrij, als men niet een afzonderlijk plaatsje heeft om de zieken te ontvangen.

d. Geregelde omgang met de menschen is een belangrijk middel om nader tot hen te komen, hen goed te stemmen en hun vertrouwen te winnen. Wij bezoeken de menschen in hunne huizen. Dikwijls gaan wij 's avonds naar de kampong, om een uur of half zes. Zij komen dan thuis van het veld, halen dan water en voederen de beesten. Daarna kookt de vrouw het avondeten. Het geheele gezin is dan meestal in huis. Dat uurtje is het meest geschikt om een praatje te maken. Hoe menigmaal deden wij zulks in het afgeloopen jaar! Over alles werd er dan gesproken. Nooit vergaten wij op het eene noodige te wijzen.

Overdag gingen wij dikwijls mede naar het veld. In den tijd van het padiplanten hielpen wij druk mede poten (*ĕrlĕbang*). Dan waren wij een' geheelen dag met de menschen. Was het etenstijd, dan aten wij samen. Ook hierbij werd het doel van ons werk niet uit het oog verloren. Steeds wezen wij de menschen op den Heer, leerden wij hen, Hem om zegen te vragen, bij alles wat wij doen. Bij den oogst hielpen wij mede padisnijden. Was er hout te trekken, wij bleven niet thuis; wij gingen mede. Op die manier gingen wij het geheele jaar met onze Bataks om. Steeds waren wij vroolijk, maar toch steeds werd het goede zaad uitgestrooid.

Ook bij feesten, bij offeranden wilden wij gaarne aanwezig zijn, niet om afgodsbeelden te verbrijzelen, of om met ophef te getuigen tegen deze ijdelheden, maar om den Bataks op iets hoogers te wijzen.

Het geheele jaar door gaven wij onze Zondagavonden

aan de Bataks. Dan waren wij gezellig samen, om te zingen en allerlei spelletjes te doen. Ieder die komen wilde was welkom. Soms hadden wij een 30tal menschen, die na het avondeten een poosje kwamen praten. Hoe verbazend moeielijk is het domme, onontwikkelde menschen een paar uur bezig te houden! Dikwijls lieten wij platen zien. Aardig was het hoe men mettertijd leerde onderscheiden. In den beginne wist men niet hoe een plaat te moeten houden. Langzamerhand begon men de dingen te zien. Ook deden wij allerlei spelletjes, als „Alle vogels vliegen", „Wat zeg je van mijn vriend?, enz.," Met vragen achter de waarheid komen, enz. Bataksche spelletjes, als van de muis en de poes, werden ook niet vergeten. Ook schaakten, damden, dominoden wij wel. Wat schaken aangaat, daarvan zijn de Bataks groote liefhebbers. Er zijn bepaald flinke schakers onder hen. Voor schaken zijn zij altijd te vinden.

Zoo waren wij onder de Bataks als hunner een. Wij wilden den Bataks Batak zijn. Het was ons streven door alles het Evangelie te verkondigen, het den menschen aangenaam te maken. Bij alles wat wij deden stond het doel van ons zijn onder de Bataks ons steeds levendig voor oogen, zoowel mijne vrouw als mij, als den Minahassers. School en ziekenbehandeling en omgang met de menschen, alles was Evangelie-prediking.

Ook de onderwijzers waren doordrongen van het belang, van het gewicht onzer zaak. Ieder hunner was naar vermogen werkzaam, liet zijn licht schijnen voor zijne omgeving. Ik ben ten volle tevreden over hen.

Toen ik mijn werk aanvaardde, vond ik de Minahassasche onderwijzers in de Bataklanden. Al dadelijk had ik veel hulp van hen. Het is een gelukkig denkbeeld van Br. Kruijt geweest, die menschen hier te brengen. Zij zijn

den zendeling tot grooten steun. Ik heb hen nu een jaar zien werken, en ik kan niet anders zeggen, dan dat zij hier goed op hunne plaats zijn. Niet dat zij geene gebreken hebben, maar wie heeft er geene? Ik zou wel willen, dat zij wat meer liefde tot elkander hadden, wat meer in elkanders lief en leed deelden. Dit heeft ons wel gehinderd, toen zij nog allen te Boeloeh-Hawar waren. Wat hunne toewijding aan het werk aangaat, daarvan kan ik niet anders zeggen, dan dat die goed, uitstekend is. Zij zijn zich wel bewust, dat zij hier zijn als Evangelieboden. Hiervan getuigen hunne liefde en lijdzaamheid en hun geduld.

Gelijk reeds werd vermeld, vonden wij te Boeloeh-Hawar komende, al de Minahassers daar. Ware Br. Kruijt gebleven, dan had hij ze waarschijnlijk toen reeds geplaatst. In zijne aanteekeningen vond ik de volgende plannen, die ik hier kortelijk wil mededeelen.

Plan A. Wenas en Pĕsik opene eene school te Sibraja. Tampanawas en Pontoh, beginnen liefst gelijktijdig te Kaban-djahei (niet ver van Sibraja). Pinontoan blijft te Boeloeh-Hawar en houdt school te Salaboelan en te Boeloeh-Hawar. Zijn de scholen te Sibraja en Kaban-djahei eenigszins op streek, dan opene Tampenawas eene school te Lingga (niet ver van Kaban-djahei), Pesik verhuist dan naar Kaban-djahei en Wenas blijft te Sibraja.

Dit plan was zeker uitstekend. Ware het rustig gebleven op de hoogvlakte, dan zou het ook wel ten uitvoer zijn gebracht. Ook ik wilde gaarne naar het plateau, maar het is bekend, waarom zulks niet gebeurde.

Plan B. Men werke in de doesoen. Wenas en Pĕsik blijven te Boeloeh-Hawar. Tampanewas met Pontoh gaan naar Sibolangit. Pinontoan gaat naar Bĕkoekoel, en zoeke het grootste dorp in de buurt uit. Bĕkoekoel (Pétani) is 4 uur van Boeloeh-Hawar.

Dit 2de plan volgden wij gedeeltelijk. Ik achtte het beter ons wat meer uit te breiden, vandaar dat wij er Tandjong-Beringin en Pernangĕnen bij namen. Bĕkoekoel lieten we los, omdat dit geen groote kampong is.

En nu onze ervaringen. Geheel anders dan de werkkring op Savoe is die onder de Bataks. Op Savoe bestaan gemeenten, waardoor men dadelijk vol op te doen heeft. Hier moet men de wegen en middelen zoeken om den menschen nader te komen. In gevestigde gemeenten bestaat het vertrouwen in den zendeling. Hier moet het gewekt worden.

Het is den zendeling eene reden tot droefheid, wanneer zijne beste handelingen worden miskend, de helpende hand wordt afgewezen, raad en daad worden versmaad. Met wantrouwen bejegend te worden, het is zoo onaangenaam. Maar wat er aan te doen? Wij moeten de zaak nemen, zoo als zij is. Wij mogen ons niet laten ontmoedigen. Overal ter wereld waar men voor het eerst komt, wordt men met wantrouwen gadegeslagen. Slechts heel weinig gevallen, waarin men als reddende engel begroet wordt. Een Friesch landman zou vreemd opzien, als zich een Franschman of een Duitscher in zijn dorp kwam vestigen; de vreemdeling zou niet eens een Chinees of een Maleier behoeven te zijn. Geen wonder, dat de Batak het doet. Vooral komt hem vreemd voor de belangeloosheid van den zendeling.

De Bataks verkeeren te dien aanzien in bijzondere omstandigheden. Zij hebben kennis gemaakt met de Europeesche beschaving. Maar hoe? Zij hebben die slechts van éénen kant leeren kennen. De Europeanen in Deli kwamen om tabak te planten. Geld maken en weêr naar patria terug gaan is de gewone gang van zaken. Nu komt de zendeling. Zeer natuurlijk, dat men ook hem

dezelfde bedoelingen toeschrijft. Het behoeft niet zoo zeer, dat hij tabak gaat planten; het kan ook wel iets anders zijn. Maar het staat vast, dat hij voor zich zelven komt. Dat het in het belang der bevolking is, dat de zendeling zich in de Bataklanden gevestigd heeft, zulks wil er maar niet in. Belangeloosheid, men kan ze zich zoo moeilijk voorstellen.

Hooren wij wat de menschen zoo al gewoon zijn te zeggen, wat hunne gedachten zijn omtrent het doel van des zendelings zijn te Boeloeh-Hawar. Er zijn er, die beweren, dat wij mettertijd wel zullen gaan planten. Anderen meenen, dat wij spionnen zijn, die een oogje in 't zeil houden, die berichten moeten inwinnen aangaande de Atjehers. De zendeling is goeroe; hij zal misschien wel over geheime machten te beschikken hebben, om den gevreesden vijand tegen te houden. Weder anderen zijn van meening, dat het bestudeeren van taal, land en volk ons geene windeieren zal leggen. Men heeft mij wel gezegd: „ja ziet u, wij vertellen u al onze gewoonten, maar daarvoor geeft u ons niets; u daarentegen ontvangt veel geld uit Holland (*ileipar nari*), omdat u schrijft hoe het in de Bataklanden is. Van Br. Kruijt zegt men, dat hij wegging, toen hij zich genoeg van alles op de hoogte had gesteld. Daarmede maakte hij zijn fortuin.

Waarom helpen wij de menschen? Dat is ook al in ons eigen belang. Ziet ge wel, zij schrijven al de namen van de zieken op. Dat is om te weten, hoevelen zij behandeld hebben, om verhooging van tractement te krijgen, zoowel de zendeling als de onderwijzers. Wij mogen dus wel dankbaar zijn, dat de Bataks ons hunne zieken brengen!

Dat wij over eenigen tijd weggaan, niets zekerder dan dat. Zoowat over 2 à 3 jaar. Waarom zouden wij in

het bosch blijven wonen, als wij daartoe niet genoodzaakt zijn, als wij genoeg geld hebben? Toen het bekend werd, dat wij voor een paar maanden naar Medan zouden gaan, meenden velen dadelijk, dat wij niet weêr terug zouden komen.

Het is alles om ons zelfs wil, dat wij in de Bataklanden zijn. Hebben wij ons doel bereikt, dan gaan wij heen. Met groote wijsheid wordt dikwijls verkondigd: „hoe kan het, dat menschen, die hier zoo ver vandaan komen, zoo belangeloos zouden zijn? Neen, daar steekt iets achter."

Men gelooft ons niet. De Batak is steeds bang, dat hij het kind van de rekening zal worden. Wat wij ook doen, immer denkt hij: laat mij oppassen, ik wil mij niet laten verschalken. Wij spraken reeds over ziekenbehandeling, uit welk oogpunt die door onze lieden wordt beschouwd. Zoo gaat het met al onze handelingen. Wij zijn vriendelijk voor de menschen, bezoeken hen in hunne huizen en op hunne velden; waar zulks pas geeft, doen wij mede aan hunne feesten. Wij noodigen hen ten onzent. Algemeen zeggen de Bataks, dat wij goed voor hen zijn, dat wij geheel anders met hen omgaan dan de meeste Europeanen. Maar juist dat goed zijn! „Laat ons oppassen", denkt men, „het is een lokaas om ons te vangen".

Het wantrouwen is vooral sterk bij oude lieden. Deze moeten niets van die nieuwigheden hebben. Volgens de oudere lieden dan heb ik niets goeds in den zin. Daarom geven zij ook hunne kinderen niet op de school. Wie weet wat er het gevolg van zou kunnen zijn?

De opinie van velen is, dat men, door zich bij ons aan te sluiten, koeli moet worden. En de schrik slaat ieder rechtgeaard Batak om het hart, als hij het woord koeli hoort. Een koeli is het laagste wezen, dat er bestaat voor den Batak. Veel te moeten werken, en ook wel

eens geslagen en geschopt te worden, het wil er bij den Batak niet in. Met grenzelooze minachting ziet men op de koeli's neer, zij zijn lastdieren. Neen een vrije Batak wil geen koeli worden; daarom volgt hij ook den zendeling maar niet. Ook zijn er die beweren, soldaat te moeten worden, als zij zich bij ons aansluiten Men vindt het minder prettig tegen den Atjeher te moeten vechten. Daarom houdt men zich liever op een' afstand.

In één opzicht hebben de Bataks geen wantrouwen in den zendeling, waar het zijn geld en goed betreft. Zij hebben steeds een' leegen geldzak, misschien, dat er wel een gat in is. Een Batak heeft altijd geldgebrek. Als de zendeling nu maar een beetje wil helpen, is hij een beste. Het is geld en nog eens geld, waarom het te doen is. Alle Bataks steken in schulden. A. leent van B., B. van C. en C. weer van A. Men kan er niet uit wijs worden, hoe die zaken in elkaâr zitten. Van zelf ook komt men bij den zendeling om te leenen. Geeft deze er aan toe, dan komen er dagelijks die geld vragen. En het is zoo moeilijk, zich er geheel van vrij te houden. Waar het noodig is, help ik wel eens een' enkelen keer. Spelers en schuivers hebben altijd gebrek. Deze kunnen niets van mij krijgen. Zij vinden dat wel niet prettig, maar vinden het toch nog al natuurlijk. Laatst kwam er zoo'n speler en schuiver. „Mijnheer je moet me wat geld leenen, ik geef dit mes als onderpand" – „Neen vriend! dat gaat niet, je weet wel waarom", was mijn antwoord. „Dan ben ik boos op u; anderen helpt u, mij niet", was zijn bescheid. Nu ook al goed. Zijn slecht humeur duurde zoo lang niet, wij zijn nu al weder goede vrienden.

Gaarne komen onze Bataks het een of ander vragen. Nu eens hebben zij een stukje zeep, een naald en draad, dan weêr wat blauwsel, wat spijkers noodig; nu eens dit

dan weêr dat. In het vragen zijn ze niet wantrouwend.

Gelukkig kunnen wij zeggen, dat wij vooruit gaan. In onze omgeving begint men meer vertrouwen in ons te stellen. Langsamerhand winnen wij terrein. Moedig gaan wij voort, en het kan niet anders, of de Bataks moeten ons toe vallen. De liefde zal hen wel vermurwen. Uit allerlei blijkt, dat de menschen ons meer genegen worden. In den beginne was het moeilijk lieden te krijgen, die onze goederen wilden dragen; „wij zijn geen koeli", was het steeds. Langsamerhand is dit beter geworden. Nu kunnen wij altijd genoeg menschen krijgen. Het verhuisboeltje van den onderwijzer te Pernangënen werd door Bataks overgebracht. Onze dagelijksche benoodigdheden worden door Bataks van Petani gehaald. Toen wij dezer dagen naar Medan gingen, hadden wij volop lieden, die mijne vrouw droegen en onze goederen pikoelden. Dit is vooruitgang. Natuurlijk betalen wij de menschen. Maar dat moeten wij de koeli's van de ondernemingen ook doen. Dat is de kwestie niet. Als de menschen u niet genegen zijn, kunt ge voor geld noch goede woorden iets gedaan krijgen. Aardig ook, dat toen onze Bataks van ons gaan naar Medan hoorden, zij reeds dagen te voren eens kwamen praten. Steeds was het dan, dat wij niet te lang weg moesten blijven. Aardig ook, dat sommigen het een of ander kwamen brengen voor op reis: een paar klapa's, wat rijst, enz. En toen wij vertrokken, hadden wij het huis vol menschen, om ons uitgeleide te doen. Och, laat ons de menschen niet hard vallen, dat zij ons niet zoo dadelijk vertrouwen. Hoe dikwijls ook, dat zij bedrogen uitkomen! Het is den zendeling niet op zijn aangezicht te lezen, dat hij het goede komt boodschappen. Dit moet uit langdurigen omgang blijken. Neen, het is zelfs beter, dat de inlander eerst eens zie, wien hij voor heeft. Hij zal ons

mettertijd te meer vertrouwen. Hij zal ons als zijn' besten vriend leeren beschouwen.

Het wantrouwen kan slechts geleidelijk overwonnen worden, door liefde, wijsheid, zachtmoedigheid en geduld. Veel moet de zendeling kunnen dragen en verdragen. Hij behoort een onverstoorbaar goed humeur te hebben. Ruwheid en onbeschoftheid mogen hem niet boos doen worden; spot moet hij weten te verdragen; verkeerde beoordeeling mag hem niet ontmoedigen. Ten allen tijde dient hij gelijkmatig te zijn. Zulks is niet gemakkelijk. Aard en karakter doen er ook aan af en toe. Wijsheid is noodig om zulke onontwikkelde menschen te leiden. Het moet des zendelings dagelijksche bede zijn, dat God hem wijsheid en liefde schenke, om de heidenen te dragen en te verdragen.

Het was ons steeds een onderwerp tot voortdurende bepeinzing, hoe den menschen het Evangelie te verkondigen, hoe het hun aangenaam te maken. Hoe treffen wij de harten der Bataks? Gevoelen zij eenigszins, wat wij met hen bespreken? Hebben zij er in de verste verte ook maar eenig besef van? Gemakkelijk is het een *„eowè"* (ja) en een *„toehoe"* (zeker) van ons gehoor te krijgen; maar daarmede is nog niet gezegd, dat men iets gevoelt van het woord der waarheid. De Batak is zoo weinig godsdienstig! Hij ontkent het bestaan van eene geestelijke wereld niet, o neen; geesten van afgestorvenen, bosch- en berggeesten genoeg; maar hij heeft met die wereld liefst zoo weinig mogelijk te doen. Deïbata (de goden) kent men; maar die kennis is een doode vorm geworden. Mannen bemoeien zich in 't geheel niet met godsdienst. Dat is goed voor vrouwen. Deze roepen de geesten op; deze offeren; zij doen alles wat tot de geestenvereering behoort. Gevoel van zonde, en dien ten gevolge behoefte

aan verlossing, deze vindt men niet bij de Bataks. Zij zijn „uit de aarde aardsch." Hunne zinnen zijn enkel gericht op het stoffelijke. Men begrijpt, hoe moeilijk het is den Batak nader te komen. De ernstige zaken neemt hij met een lachend gelaat op. Alles hoort hij met een' glimlach aan. Wat wij zeggen dringt niet in zijn hart door, hij verwerkt het niet. Welke is de gevoelige plek in zijn hart, om hem daar te kunnen treffen, waardoor hij gaat denken, en zich zelf leert vinden? Waar is het aanknoopingspunt?

Het is ons streven, den weg ook tot die menschenharten te vinden. Dat wij dien reeds gevonden hebben, ik durf zulks niet beweren. Ook de onderwijzers gevoelen, dat het moeilijk is, de Bataks tot het geloof in Christus te brengen.

Dit onderwerp kwam dikwijls ter sprake in het afgeloopen jaar. Wij waren gewoon iedere maand te Boeloeh-Hawar te vergaderen, om over de belangen van ons werk te spreken. Op bijna iedere samenkomst werd de moeilijkheid besproken van den Bataks de waarheden des Evangelie's te doen vatten Hoe moet het Evangelie verkondigd worden, opdat de menschen het mogen aannemen? Een van de goeroes meende, dat het goed zou zijn meer Batak te worden, in kleeding, leefwijze en vormen, in alles. Hij meende daarvan iets goeds te mogen verwachten. Hij bracht zijne gedachten op papier. Laat ons hooren wat Tampenawas, deze was het, zegt: „Het is erg moeilijk voeling te krijgen met lieden, die nog in de duisternis zijn gezeten. Nu ik alleen moet werken, op mij zelven sta, ondervind ik zulks te meer. Hoe de menschen te trekken? Dat vraag ik steeds mij zelven af. Zij, de Bataks, moeten meer onzen persoon leeren kennen. Het is voor den Batak zoo moeilijk, gelijk voor iedereen, te

veranderen, of na te laten, wat men gewoon is van zijn vroegste jeugd af aan. Daarom moeten wij meer Batak worden. Wij dienen in alles hunner een te worden. Al wat zondig is, wil ik nalaten, als: overspel, veelwijverij, diefstal, doodslag, enz., maar overigens zou ik Batak willen worden, opdat ik den menschen kon worden vriend, broeder, zoon, vader. Ik zou daartoe ook gewoonten en godsdienstige gebruiken willen overnemen, die voor ons christenen geheel geen waarde hebben. Waarom zou ik niet als een Bataksche goeroe kunnen worden? Ik zou al de geheimen willen leeren van hunne goeroes, opdat zij zouden kunnen zeggen: „die goeroe is *onze* goeroe". En dit is ook waar, een Evangelieverkondiger dient het volk waaronder hij werkt door en door te kennen. Moeilijk is het als een Batak te gaan leven. Maar wat doet men al niet om zielen voor den Heer te winnen?

De andere onderwijzers zijn van een ander gevoelen. Zij meenen, „dat het niet aangaat Batak te worden, omdat zij getrouwd zijn, gezinnen hebben. In de tweede plaats zal het ons niet gelukken volkomen door te dringen in het doen en denken van de Bataks, de tooverspreuken en kunsten van de goeroes te leeren, zoodat zij ons nimmer als tot de hunnen behoorende zullen beschouwen; wij zullen niet in de plaats kunnen treden van hunne goeroes. Dan verder, in den beginne zeer vele gebruiken navolgen, om die naderhand, als wij genoeg het vertrouwen van de bevolking gewonnen hebben, te bestrijden en af te schaffen, het zal niets dan moeilijkheden opleveren, de Bataks zullen in de war gebracht worden. Gemakkelijker zouden wij in contact kunnen komen met de Bataks, wanneer wij met de vrouwen des lands waren getrouwd". Deze allen raden aan, op den ingeslagen weg voort te gaan. „Zooveel mogelijk het goede overnemen, maar geen Bataks worden.

Wij behooren studie te maken van de taal, den godsdienst, de gewoonten, de zeden; wij hebben ons eigen te maken de verhalen, de fabels, raadsels, enz., die bij het volk bekend zijn. Daardoor zullen wij mettertijd wel invloed kunnen oefenen. En verder moeten wij vertrouwen op de werking des Heiligen Geestes. Hoe dikwijls reeds dat er vruchten rijpten, waar die niet werden verwacht."

Veel verwacht ook ik niet van een „meer de Bataksche leefwijze te volgen". Aan genoemden onderwijzer heb ik evenwel toegestaan, zijn eigen weg te gaan, mits steeds ons doel voor oogen houdende. Een iegelijk heeft zijne eigen gaven, waarmede hij moet woekeren. Dit is zeker waar: hoemeer wij ingaan tot het leven, het denken der Bataks, hoe meer invloed wij zullen krijgen.

Groote bezwaren ook om tot het Christendom over te gaan zijn gelegen in de maatschappelijke toestanden. Ik heb hier voornamelijk op het oog de polygamie, en het daarmede verbonden leviraaths-huwelijk. Laat ons over dit onderwerp met een enkel woord spreken. Veelwijverij is niet algemeen. Zij bestaat voornamelijk bij de hoofden, bij hen die geld hebben. De meesten hebben maar ééne vrouw. Het kost dikwijls reeds moeite genoeg om er eene te krijgen. En geen wonder! Men moet de vrouw koopen. Men betaalt voor haar 60, 80 tot 100 dollar. Zulk eene som is voor vele menschen niet gemakkelijk bij elkaâr te krijgen. Men is reeds blijde ééns getrouwd te zijn. Kon men zich de weelde veroorlooven, nu zeker dan nam men twee en meer vrouwen. Het is een bewijs van welgesteldheid. Hoofden kunnen moeilijk anders doen, dan meerdere vrouwen te nemen. De penghoeloe van Boelah-Hawar heeft drie echtgenooten, die van Salaboelan acht, van Sibolangit drie, van Tandjong-Beringin vier, van Pernangĕnen drie. Op de hoogvlakte zijn

er hoofden, die hunne vrouwen bij dozijnen tellen. Velen trouwen om daardoor goede werkkrachten voor hunne ladangs te hebben. Het is niet om aan hunne zinnelijke behoefte te kunnen voldoen. Het is voor den Batak gemakkelijk genoeg die begeerte te bevredigen.

De vrouw zelve vindt het niet erg, dat haar man er meerdere vrouwtjes bij neemt. Haar taak wordt er te lichter door. Men kan niet zeggen, dat de Batak-vrouw jaloersch is. Doorgaans huldigt zij het spreekwoord „hoe meer zielen, hoe meer vreugd". Toch is het niet raadzaam, de vrouwen bij elkaâr te laten wonen. Het zou eene bron van eindeloos getwist zijn, van geharrewar en haarplukkerij. Dikwijls hebben de hoofden hunne vrouwen in verschillende kampongs, die zij van tijd tot tijd bezoeken. Soms ook verwaarloozen ze die vrouwen, komen bijv. eens in het jaar bij haar. Dat zulke toestanden de onzedelijkheid in de hand werken, laat zich begrijpen.

Noodzakelijk is de polygamie niet. Zij zal slijten, als de Batak meer tot ontwikkeling komt, andere begrippen krijgt omtrent zedelijkheid.

Wat het leviraaths-huwelijk aangaat, het is niet geboden. Laat de man bij zijnen dood eene weduwe achter, dan vervalt deze aan zijn' broeder of ook wel aan zijn' zoon, mits de vrouw niet diens moeder zij. Welke gedachte zit hierbij voor? De vrouw is door haar huwelijk het eigendom van de familie des mans geworden, en zij blijft zulks ook na den dood van haren echtgenoot. Wij hebben hier volstrekt niet te doen met de Bijbelsche idee van leviraaths-huwelijk. En ook, de Israëliet behoefde de vrouw van zijn' overleden broeder niet te aanvaarden.

Dat de Bataks meestal de weduwe van hun' gestorven broeder nemen heeft eene goede reden. Door haar niet te aanvaarden zou de vrouw tot haar eigen familie terug-

keeren. Dit zou schade zijn voor haar mans familie; deze zou eene goede werkkracht missen, en zij zou de vroegere 80 of 100 voor den bruidschat betaalde dollars kwijt wezen. Vooral om financieele redenen neemt men zulk eene vrouw.

Men kan volstrekt niet gedwongen worden, zulk eene weduwe te trouwen, als men zich het verlies van den voor de vrouw betaalden bruidschat wil getroosten. Buitengewone moeilijkheden kan deze zaak niet opleveren bij den overgang tot het Christendom.

Veel zwaarder wegen bij mij opium en spel. Deze werken zeer verderfelijk. Deze richten de Bataks te gronde. In de doesoen zijn de meesten verslaafd aan den opium. Die wordt door het Gouvernement verstrekt. Iedere kampong krijgt 's maands zooveel. De Bataks ontvangen den opium bij bollen (*boekoe*), 18 dollar per stuk. De penghoeloe's verkoopen die weer voor 25 dollar. De Bataks bereiden den opium zelf toe.

In den laatsten tijd wordt er beweerd, dat het gebruik van opium zoo schadelijk niet is. Dat kan zijn, wanneer men een minimum dosis gebruikt. Het is waar, dat ik lieden ken, die in het geheel geen' nadeeligen invloed ondervinden van de opiumpijp; maar deze zijn dan ook zeer matig, alleen 's avonds doen ze enkele trekjes. Den meesten van de schuivers evenwel is het op hun gezicht te lezen, dat zij opium gebruiken. De menschen zien er loom en landerig uit; 's morgens staan ze laat op; etenstrek hebben zij doorgaans heel weinig, als de spijzen niet bijzonder smakelijk zijn toebereid; doorgaans vermageren zij; kracht om goederen te dragen, of om lang te loopen hebben zij niet meer. Men kan dus niet zeggen, dat opium voor allen geene onschadelijke gevolgen heeft. En het gebruik ontaardt zoo licht in misbruik. Gelijk reeds

gezegd, is het uiterst moeilijk de menschen van den opium af te helpen. Wel eigenaardig, dat sommige vaders niet willen hebben, dat hunne zonen gaan schuiven. De penghoeloe van Boeloeh-Hawar bijv. is een onthouder, omdat zijn vader, die sterk schoof, het steeds bij hem heeft tegengegaan. De opium is eene ellende voor de Bataks, eene ramp.

In de tweede plaats noemde ik het spel als verderfelijk. De Bataks zijn hartstochtelijke liefhebbers daarvan. Het *main djoedi* is hun een en hun al. Niet zelden, dat ze van den vroegen morgen tot den laten avond zitten te spelen. Als zij geld hebben spelen ze, hebben zij het niet, dan doen zij ook mede, als de medespelers het toestaan. Het meest wordt er gedaan aan het *main djoedi*, ook wel *main dadoe* genaamd, dat ik reeds vroeger beschreef. (1) Van kaarten houdt men ook wel; men moet zien hoe vlug het schudden, ik bedoel het wasschen en geven der kaarten hun van de hand gaat. Ook aan schaken wordt veel gedaan. Daarenboven heeft men nog allerlei spelletjes, waarbij maar gewed kan worden. Zoo gebruikt men de mangistan om te wedden hoeveel pitjes er in zullen zitten, nadat men eerst het bovenste gedeelte van de vrucht heeft afgesneden (daaraan toch kan men zien hoeveel pitten zich in de vrucht bevinden). Het wedden zit den Batak in het bloed.

Dat het spel niet dan nadeeligen invloed kan hebben, is begrijpelijk. Men speelt niet om het spel, voor tijdkorting of uitspanning, maar wel om geld te winnen. Niet weinigen, zijn er, die van plaats tot plaats gaan om hun geluk te beproeven. Vandaag zijn zij hier, morgen daar. Maanden zijn zij soms uit, om dan weêr naar huis

(1) Zie Med. XXXVIII p. 65 e. v.

terug te komen. Zulke menschen denken er in 't geheel niet meer aan te werken. Niet zelden is het spel eene bron van ellende en ongerechtigheden. Hoevele malen is niet diefstal het gevolg er van, of erger nog doodslag. Een zoon ruïneert zijne ouders. Zoolang dezen nog wat geld hebben, betalen zij de speelschulden hunner kinderen. Het zou immers eene schande zijn, wanneer deze werden gebonden. Het gevoel van gemeenschap is sterk ontwikkeld bij de Bataks. De geheele familie stelt zich verantwoordelijk voor de handelingen van een harer leden. De man maakt vrouw en kinderen ongelukkig; hij verspeelt alles wat hij heeft. Hij verdobbelt geld en goed, zijne kleeren, zijn groot mes, zijn sirihzak, de van een soedara geleende goederen. De zuur verdiende penningen van de vrouw zijn in weinig tijds weg. De te veld staande padi verkwanselt hij, zich niet bekommerende hoe de zijnen te eten moeten krijgen. Vrouw en kinderen kunnen pandeling worden. Maar genoeg. Over opium en spel zou een boekdeel te vullen zijn. Naar mijne meening leveren deze grootere bezwaren op voor de Evangelisatie, dan de maatschappelijke toestanden. Zeden en gewoonten veranderen eerder, dan dat men hartstocht en verslaafdheid aflegt.

Ik ben aan het eind gekomen van mijn verslag. Ik deelde u mijne verrichtingen en bevindingen mede, en deed u daarbij een' blik slaan in de toestanden in de Bataklanden. Er is heel veel, dat belemmerend werkt op den zendingarbeid. En toch geloof ik, dat Deli een akker is, die wel wat belooft. Wij moeten kalm onzen weg gaan. Langsamerhand winnen wij het vertrouwen. Wat men in Holland niet moet vergeten, is, het personeel dezer zending te versterken. Men vaardige naar Deli nog een paar zendelingen af. Dit zal meer soliditeit aan ons werk

geven. Ik deelde reeds mede, hoe weinig de Bataks nog gelooven, dat ons werk hier duurzaam zal zijn. Als de zendeling over een paar jaar weg gaat, wat moet er dan van de christenen worden? Aldus wordt er gedacht. Dat verhindert velen zich bij ons aan te sluiten. Daarom is het zoo noodig, dat de zending onder de Karau-Bataks versterkt wordt.

Ten slotte nog iets over eene uitspraak van den heer Westenberg, voorkomende in zijn reeds aangehaald geschrift „Wetenschap of Humbug?" Daarin wordt gezegd; „of de zendingarbeid hier vruchten, en vooral duurzame vruchten zal dragen, meen ik zeer te moeten betwijfelen". En verder: „Ter Westkust van Sumatra bleek het christenworden dikwijls niet meer dan een ezelsbruggetje, waarlangs de Bataks van het Heidendom tot den Islam geraakten". En nog: „En voor het Gouvernement, dat geen grooter vijand heeft dan de dweepzucht der moslem, is het zeker oneindig wenschelijker te doen te hebben met louter heidenen dan met eene bevolking van vele mohammedanen en enkele ehristenen".

Het aangehaalde luidt niet gunstig voor de zending. Het best zou zijn onze matten op te rollen, en heen te gaan. Ik voor mij geloof echter, dat wij niet zoo pessimistisch behoeven te zijn. In de Tobalanden bijv. is het succès nog al om er tevreden mede te zijn. En zouden de Bataks zoo veel vasthoudender wezen dan andere heidensche volksstammen? Er bestaat geen reden, dit aan te nemen.

De Bataks zijn tot het Christendom te brengen, daaraan twijfel ik niet. Gemakkelijker zullen zij zich daartoe laten bewegen, als zij weten, dat de zending de sympathie der Regeering heeft. Daarvan zijn zij nog niet overtuigd. Hoe dikwijls reeds is mij zulks gebleken. Men is bang, dat de „Compagnie" het liever niet heeft, dat de lieden

christen worden. En waarop grond men zulks? Omdat de ambtenaren zich niet uitspreken. „Vraagt men hoe de Toewan Controleur er over denkt, dan zegt hij, dat het goed is; maar verder laat hij zich niet uit". Het is er mede als op de neutrale school, waar een kind iets over God vroeg aan den onderwijzer en deze antwoordde; „ja dat weet ik niet, daarover mag ik niet spreken; dat moet je aan den dominé vragen". De inlander begrijpt onze neutraliteit niet. Het is hem onmogelijk zich maatschappij en godsdienst gescheiden te denken. Dat dan ons Gouvernement zijne neutraliteit late varen en der zending zijne sympathie toone. De ambtenaren moeten niet meer zeggen: „Wilt ge christen worden goed, maar je moet zelf de gevolgen dragen." Alsof de inlander dan niet gaat denken: „laat mij oppassen; er is zeker iets aan de zaak, dat niet deugt; ik zal mij er maar niet in begeven. De Regeering mag niet gaan bekeeren, maar zij moge hare goede gezindheid toonen. Hoeveel meer succès zouden wij hebben!

En het is zoo noodig, dat het Christendom hier in Indië gebracht worde. Algemeen erkent men het gevaar in den Islam gelegen. Hoe meer deze zich uitbreidt, hoe grooter zijne macht wordt, hoe meer wij van hem te duchten hebben. Het is daarom zeer noodig een' dam op te werpen tegen de uitbreiding van het Mohammedanisme. De eenige macht hier tegen is het Christendom. Dit moet overal verkondigd worden. In de eerste plaats moeten de heidensche bevolkingen toegebracht worden; omdat deze gemakkelijker te winnen zijn dan dezulke, onder welke de Islam reeds wortel geschoten heeft. Hoe zeer nu kan de Regeering medewerken, door van hare goede gezindheid te doen blijken!

En de Staat heeft belang bij het welslagen der zending. Een christen-inlander is een vriend van het Gouvernement,

wat nu juist niet van den inlander-mohammedaan kan gezegd worden.

Maar genoeg. Voor ons is de zending eene weldadige macht, die reeds veel goeds heeft gewerkt en voort zal gaan zulks te doen. Wij willen onzen christenplicht jegens den heiden vervullen. De Heer zal ons helpen en steunen. Dit is ons vertrouwen.

Medan, Januari 1894.

STATEN.

I. Personeel:

Zendeling:	J. Wijngaarden.
Onderwijzers:	Benjamin Wénas.
"	Johan Pinontoan.
"	Richard Tampĕnawas.
"	Hendrik Pésik.
"	Nicolaas Pontoh.

II. Inlandsche Christenen.

Si Sampei,	man.
Si Ngoeroepi,	vrouw.
Si Pengharapan,	kind, jongen.
Si Noean,	jongeling.
Si Tala,	"
Si Tabar,	"

III. Scholen.

Boeloeh-Hawar	12	leerlingen.
Salaboelan	4	"
Sibolangit	5	"
Pernangĕnen	3	"
Tandjong Bĕringin	15	"
Totaal . . .	39	"

IV. Zieken.

	Aantal.	Hoeveel keeren medicijnen uitgereikt
Boeloeh-Hawar	461	1156
Salaboelan	261	1917
Sibolangit	186	423
Pernangĕnen	203	799
Tandjong Bĕringin	257	739
Totaal . .	1368	5034

V. Vaccine.	Aantal Gevaccineerden.	Aantal Gerevaccineerden.	Aantal vaccinaties geslaagd.
Boeloeh-Hawar Silawang Tangkoehan Koeta Boengkei	224	110	115
Salaboelan Roemah Kinangkong Ladja Pagar Radji Permandien Sarang Poenai Roemah Moengkoer Bengkoeroeng	61	19	30
Pernangĕnen Pintoe bĕsi	12	4	7
Totaal . . .	297	133	152

Gevaccineerd met animale stof van Batavia:

Aantal Gevaccineerden.	Verrichte picures.	Verkregen pokken.
124	542	200

Medan, Jan. '94.

DE ZENDINGWETENSCHAP.

Missions-Studiën und Kritiken in Verbindung mit einer Reise nach Indiën,

von Dr. R. GRUNDEMANN.

(*Voordracht gehouden in onze Jaarvergadering van 1894, door* J. C. NEURDENBURG).

Reeds in 1867 verwierf Dr. Grundemann zich als zendingman, door de uitgave van zijn' Missions-Atlas een' uitstekenden naam, dien hij sedert gestand gedaan heeft, onder anderen door zijne bewerking van Burkhardt's „Kleine Missions-bibliothek" (1876–1887), „Missions Studiën" (1888), „Entwickelung der Evang. Mission" (1889), en talrijke verspreide artikelen.

In 1890 hield hij te Postdam eene *lezing*, die tot opschrift heeft: „Der Menschen Pläne und Gottes Wege in der Heidenmission", welke getuigt van zijne heldere inzichten in de zending, maar tevens van zijn' moed om de aan haar klevende gebreken bloot te leggen.

Hij komt daarin op tegen bekrompen opvattingen, die, al getuigen zij van veel ijver, toch naar zijne zienswijze, lijnrecht inloopen tegen de bedoeling van den Heer, als hij zijnen dicipelen opdroeg: „Gaat heen maakt alle *volken* tot mijne leerlingen, . . . hen leerende onderhouden al wat ik u geboden heb", waarbij de Schrijver nadruk legt op het begrip *volken*. Hij betoogt, dat het niet te doen is om hier en daar bekeerlingen, proselyten te maken, veel minder om *kerken* of bijzondere *belijdenissen* over te brengen.

„Mag men van de Roomsche zendelingen niet anders verwachten", zegt hij, „dan dat zij hunne bekeerlingen evenzeer tot aanhangers van den Paus en van Maria als van Christus maken, men kan niet anders dan met droefheid aanzien, dat in verscheidene Evangelische zendingen de nadruk gelegd wordt op het verschil van leer- en kerkvorm en aan de heidenen als iets wezenlijks wordt voorgehouden, zoodat deze meer tot Anglikanen of Presbyterianen, of Lutheranen of Methodisten, Baptisten of Congregationalisten worden opgeleid, dan tot wat zij zouden moeten worden „„discipelen van Christus"" . . . christenen. Voor uitgebreide kringen der Engelsch-Amerikaansche zendingvrienden is deze methode zoo zeer tot wet geworden, dat men hun aanstoot geeft door het uiten van den geringsten twijfel aan hare juistheid.

„Het geduldig wachten op eene langzame ontwikkeling, zooals die wordt voorgesteld in de gelijkenissen van het mosterdzaad en van het zuurdeeg, is gansch niet naar den smaak van vele zendingvrienden van onzen tijd. Er heerscht onder hen een ongeduld, dat zelfs ijverige, getrouwe mannen de meest avontuurlijke plannen doet voorslaan, die bij het publiek spot en hoon verwekken, verstandigen het hoofd doen schudden en bij eenvoudige (schlichte) christenen ernstige droefheid te weeg brengen."

In eene vergadering te *Detroit* (Michigan, Vereenigde Staten) ontwikkelde, in 1879, Dr. A. F. Pierson" (ik mag hier wel herinneren, een der meest gevierde sprekers in de Centenary conference, 1888) het volgende plan: „Aangenomen, dat er thans tien millioen ware volgelingen van den Heer zijn, laat dan in den loop van 1880 ieder slechts ééne ziel winnen, dan tellen wij aan het einde van dat jaar er reeds 20 millioen. Als nu van dezen in het volgende jaar ieder ééne ziel wint, dan verkrijgen

wij in 1882, 40 millioen en, gaat het zoo voort tot 1887, 1280 millioen, zoodat binnen zeven jaren het geheele menschdom bekeerd zou zijn. Doch ook wanneer het getal van 10 millioen wedergeboornen niet te vinden ware, dan zou toch volgens Dr. Pierson, als er slechts één bekeerde christen bestond, de bekeering der gansche wereld in dertig jaren zijn tot stand gebracht."

„Men had mogen verwachten," zoo gaat Grundemann voort, „dat in de vergadering eenige nuchtere mannen, tegen dit mechanische rekenspel zouden zijn opgekomen, doch integendeel schijnt het de goedkeuring van de gehcele vergadering te hebben weggedragen, zoodat het zelfs in de „„Missionary Review"" van 1880 werd opgenomen met het oogmerk het in practijk te doen brengen."

„Twee jaren later verscheen een ander plan in vele Amerikaansche en Engelsche tijdschriften, dat algemeen bijval vond en waar tegen zich slechts enkele nuchtere mannen verklaarden. De geheele wereld zou binnen 20 jaren geëvangeliseerd zijn, als slechts het getal zendelingen op 10000 gebracht en jaarlijks 20 millioen dollars (*f* 50 millioen) voor de zeuding wierd opgebracht."

Ook in overigens bezadigde Engelsche kringen komen van tijd tot tijd zulke geforceerde pogingen, om de zending plotseling te verheffen voor, zoo als b. v. in 1887 toen het Engelsch kerkelijk genootschap het bedrag zijner inkomsten van 4 op 6 millioen wilde brengen.

„Of denken wij aan den kruistocht van eenige opwekkingspredikers in de hoogere scholen der Vereenigde Staten, waardoor meer dan 1500 kweekelingen (onder welken 300 jonge dames) zoo bezield werden voor de zendingsroeping dat zij zich schriftelijk daartoe verbonden.

„Ook het plan van Taylor, om Afrika door twee zendingskoloniën als bij storm voor den Heer Jezus te

veroveren (een plan, dat zoo akelig aan een eind gekomen is), dat alles getuigt van ongeduld en koortsachtigen ijver in de zending en is in strijd met eene stille geleidelijke ontwikkeling van het Godsrijk."

Grundemann kwam in bedoelde voorlezing verder op tegen het invoeren en toepassen van Europeesche oeconomische begrippen, tegen het reeds vroeg zelfstandig verklaren van gemeenten uit de heidenen; tegen het opdringen van Europeesche vormen, waarbij kaffers of negers tot akelige caricaturen van den Europeaan gemaakt worden. „Is het te betreuren", zegt hij, „dat bepaaldelijk de kweekelingen van zekere zending-instituten van hunne eigene nationaliteit vervreemd en buitensporig geëuropianiseerd, zelfs geängliceerd worden, dit werkt te droeviger, als daardoor de meest fundamenteele sociale toestanden verkracht worden. Zeker Engelsch zendeling antwoordde op de vraag, of de kweekelingen van zijn meisjes-instituut ook akkerwerk verrichtten, dat het walgelijk (disgusting) zou zijn, het zwakkere geslacht tot groven arbeid te dwingen. De zwarte jonge dames werden tot *ladies* opgevoed, en dat heette dan wezenlijke zendingsarbeid.

Grundemann keurde af, dat de zending zich niet inlaat met maatschappelijke aangelegenheden, dat men dan zegt: „Wij zijn gekomen om zielen voor den Heer te winnen, niet om ons te mengen in uwe geschillen over akkers, enz." Het sociale vraagstuk vordert in vele zendingen eene meer belangrijke plaats, dan daaraan wordt toegekend.

De Schrijver trad in eene beschouwende vergelijking van de verschillende zendingmethoden van vroegere eeuwen met die van den jongsten tijd. Moest hij alle grootendeels afkeuren, hij erkent, dat zich een verbazend onderscheid openbaart tusschen de jongere, uit de heidenen ontstane gemeenten en de nog onder de kracht van het Heidendom

levende bevolkingen. Hij kwam dan ook tot het besluit, dat het stichten van Inlandsche gemeenten, van volkskerken, zooals hij ze noemt, het meest beantwoordt aan het bevel van den Heer: „maakt alle *volken* tot mijne leerlingen", daarbij in acht nemende, dat zulks alleen op den weg van geleidelijke ontwikkeling kan slagen.

Den zendingvrienden beval hij nadrukkelijk aan, wel te letten op de werkelijke toestanden in de zendinggemeenten. „Bedriegt u niet met het beeld, dat gij naar uwe wenschen gefantaseerd hebt", zegt hij. „Het is verbazend, hoe weinig men eene juiste voorstelling aantreft van de toestanden in de zending." Hij beval aan, het getrouw lezen van de zendingberichten.

Wat *mij* ten dezen betreft, ik meen, dat dit eerst vrucht zal dragen, als men in voldoende mate de gave der onderscheiding heeft en dus waarheid van schijn en verkeerde voorstellingen weet te onderscheiden.

Hoe noodig dit laatste is, ligt opgesloten in hetgeen de spreker aan het slot van dit gedeelte zijner rede zeide. Het luidt als volgt: „Ik mag niet verheelen, dat een groot deel van de berichten mank gaat aan gebrek aan juiste voorstellingen. Dat in roomsche berichten in *majorem gloriam ecclesiae* feiten geblanket, versierd en vergroot worden tot de meest blijkbare onwaarheid en daarbij al wat ongunstig is verzwegen of bemanteld wordt, verrast ons niet. Maar dat vele Evangelische bladen, vooral Engelsche en Amerikaansche zich daaraan schuldig maken, moet ons diep bedroeven. Dikwijls bespeurt men dit in partijdige voorstelling, waarbij men zich er op toelegt, den lezer een zooveel mogelijk gunstig beeld voor oogen te stellen, en akelig is het wanneeer van tijd tot tijd gezegd wordt: „Het christelijk publiek verlangt het zóó, en wij moeten aan zijne wenschen voldoen, om het der zending niet aan de noodige middelen te laten ontbreken."

Eene gunstige getuigenis legt Grundemann af van de Duitsche zendingbladen. Ik laat dit in het midden. Doch let ik op onze Maandberichten van de eerste en volgende jaren, dan zie ik ook daarin een' toeleg om bijzonder van bekeeringen te gewagen. En hebben wij dit al sedert jaren nagelaten, wij hebben ons daardoor niet zelden miskenning berokkend bij zendingvrienden, die het werk schatten naar het aantal bekeerden, gedoopten, avondmaalgangers, waarvan de statistiek getuigen moet, die wel hoeveelheden, maar geen hoegrootheden vermeldt, wel *telt* doch niet *weegt* of *waardeert*.

„Ons voegt," zeî Grundemann, „eene zeer groote mate van geduld, dat ons beware voor zulke dweepzieke, van ongoddelijken haast getuigende plannen als ik vermeldde."

De rede van Dr Grundemann gaf aanleiding tot een debat, waarin men gedeeltelijk krachtig opkwam tegen zijne voorstelling. Verscheidene sprekers stelden, dat de zending slechts tot taak kon hebben den vreemden volken in te planten een Christendom vol geloofskracht. Een hunner zeî zelfs: „Als de zending in heidensche landen niets anders aanbracht, dan onze jammerlijke volkskerkelijke toestanden, dan zou ik hartelijk voor de heele zaak bedanken." Twee zendelingen, in de vergadering tegenwoordig, waren het wel in den grond met Grundemann's beschouwingen eens; doch één van hen zeide: „Al hebt gij ook dertig jaren lang de zending bestudeerd, hoe het er werkelijk in de zending uitziet, weet gij toch niet."

Nu begreep Grundemann, dat het van zijn plicht was, zich door aanschouwing nader met de toestanden bekend te maken. Hij vroeg en kreeg verlof; ging naar Indië, en bracht in Voor-Indië een half jaar door.

Zijne volgende voorlezingen getuigen van zijne ervaringen.

Zij voeren tot opschriften: 1°. *Wat ik in Indië gezien en gehoord heb;* 2°. *De zelfverloochening in de zending;* 3°. *De zending en de kunst;* 4°. *De zending en de gewoonten;* 5°. *Over de hoedanigheid, de kwaliteit der tegenwoordige christelijke gemeenten uit de heidenen;* 6°. *De zending in de centrale provinciën van het vaste land van Indië.*

Wij kunnen laten rusten wat Grundemann in Indië gezien en gehoord heeft, dat wel in menig opzicht overeenkomt met wat in onze Nederlandsche zendingen is waar te nemen; doch voor ons geen aanschouwelijk beeld aanbiedt. Wij doen thans beter ons te bepalen tot eenige resultaten, die Grundemann, na gezien en gehoord te hebben, ons levert. Daartoe moge ik uwe aandacht richten op de voorlezing handelende: *„Over de kwaliteit der christelijke gemeenten uit de heidenen in onzen tijd."*

Om door vergelijking tot eene billijke schatting te komen, beschrijft Grundemann in eenige hoofdtrekken het doorgaande karakter van onze westersche gemeenten. „Er zijn," zegt hij, „Evangeliedienaars, die verklaren, dat het meerendeel hunner leden levende christenen zijn, wier Christendom berust op persoonlijke ervaring; die door oprechte boete en waar geloof des harten tot bewuste beslissing gekomen zijn en zich diensvolgens door den H.Geest laten besturen. Het mag dan zijn, dat het inwendige niet volkomen beantwoordt aan het uitwendige. Het is zelfs aan te nemen, dat onder dezen huichelaars zijn. Toch zijn die leeraars overtuigd, dat hunne gemeenteleden geloovige christenen zijn.

Bij dezen voegen zich verscheidene vrienden in Engeland en Amerika, die betuigen: „Volgens de bij ons bestaande verordeningen, wordt in onze gemeenten niemand opgenomen, die niet wedergeboren is, en daarvan gedurende eenen proeftijd in woord en wandel blijken gegeven heeft."

Tegenover deze vertegenwoordigers van de Puriteinsche kerken staan Evangeliedienaars, die over hunne gemeente bitter klagen, klagen, dat daarin alles *dood* is.

Anderen verklaren, dat zij wel niet eene zoo doodkranke gemeente hebben. Zij moeten van de hunne getuigen, dat zij hunne kerk liefhebben, vlijtig gebruik maken van de prediking en de bediening der Sacramenten en in menig opzicht zich aan tucht en regel houden, doch dat de meesten van hen alleen christenen zijn door dien zij in een christelijk land geboren en opgevoed werden.

„Konden wij een grooter getal getuigen doen spreken," zegt Grundemann, „altijd zouden wij komen tot een specifiek onderscheid van een Christendom, voortgesproten uit persoonlijke beslissing en een ontstaan uit overerving en gewoonte."

Zóó is het dan in het Westen, en hoe staat het hiermede in de heidenwereld?

Grundemann doet de zending voortkomen uit de kringen der piëtisten, dat ik hier in het midden laat; bij ons was dit althans niet zóó. Onder dezen wordt als van zelf sprekend aangenomen, dat het doel der zending is, gemeenten te stichten van oprecht geloovigen, terwijl zij de gedachte van gemeenten uit de heidenen, wier leden ten laatste door overerving en gewoonte christenen geworden zijn, verre van zich afzette. Hij toont van zijn standpunt aan, dat dit onbestaanbaar is met de ontwikkeling van het Christendom door de eeuwen heen.

„In de oudere zendinggeschriften", zegt hij, „wordt vrij algemeen aangenomen, dat de bekeerde heidenen, toonbeelden van christenen zijn. Men begon later in te zien, dat dit eene dwaling was. Deze verwachting begreep men weldra, was ook te dwaas, dan dat zij in het brein van een verstandig mensch kon opkomen. Hoe meer men

dan ook de christengemeenten uit de heidenen leert kennen, hoe meer men ontdekt, dat een belangrijk verschil bestaat tusschen de werkelijkheid en de voorstellingen en verwachtingen, die onder ons daarvan vaak gevormd worden. In onzen tijd getuigen de berichten der zendelingen van toestanden, die doen zeggen: „geheel als bij ons." Zelfs vindt men van zeer bevoegde zijde de verklaring: „Onze christenen zijn in vele opzichten als ondeugende kinderen, en moeten als dezulken behandeld worden."

En hoe komt het nu, dat onze zendingvrienden zulke verkeerde voorstellingen hebben van christenen uit de heidenen?

Grundemann noemt in de eerste plaats de zwakheid, die de gebreken doet verzwijgen, de goede zijden doet uitkomen. Onverantwoordelijk acht hij zulk eene *Schönfärberei,* die bijzonder in Engelsche en Amerikaansche zendingbladen voorkomt; vooral te veroordeelen, wanneer als motief wordt in het midden gebracht de vrees, dat de zendingvrienden geen geld zouden geven als men hun de onverbloemde waarheid voor oogen stelde. „In Duitschland is men wel is waar oprechter" zegt de schrijver. „Men verzekert namelijk dikwijls, dat de Inlandsche christenen nog zeer zwakke kinderen zijn, enz. Maar toch de meening, dat de bekeerde heidenen, ook in onzen zin bekeerde, geloovige christenen zijn, staat vrij vast en wordt gevoed door het vermelden van bijzonder gunstige trekken uit het leven van jonge christenen."

Ik voor mij zal niet zeggen, dat onze berichten in geenen deele mank gaan aan het bedoelde euvel. Doch wie ons Tijdschrift „Mededeelingen" leest, zal niet zeggen, dat de waarheid door ons verbloemd wordt. Veel schade doet bij ons het putten uit Amerikaansche, Engelsche en zelfs Duitsche zendinggeschriften, met het oogmerk onder

ons liefde voor de zending te wekken of te onderhouden.

Wil men waarheid, Grundemann beveelt terecht aan: het grondig leeren kennen van den *bodem*, waarop het Christendom wordt overgeplant, neemt hier tot voorbeeld het gezonde leven en de ontwikkeling der plant.

Het zendingwerk is opvoedingswerk, en in plaats daarvan, zegt Grundemann, beoogt men eenvoudig zielenredding (*Seelenrettung*), waarbij hij opmerkt, dat in de H. Schrift zeker vaak sprake is van het redden der ziel, doch dat zulks in de meeste plaatsen in psychischen zin is op te vatten en zelfs direct betrekking heeft op het lichaam. Nergens wordt in den Bijbel een mensch als subject der redding van andere menschenlevens voorgesteld. Meestal is bedoeld, dat de mensch zijne eigene ziel heeft te redden, „God de Redder der zielen genoemd wordt." Ik laat dit ter beoordeeling over aan onze theologen, en houd mij aan de stelling, meermalen door mij uitgesproken: de zending moet opvoedingswerk beoogen.

„Niet uit bekeerde zielen moeten gemeenten gevormd worden" zegt Grundemann. Waar men dit beoogt wordt de Doop uitgesteld jaren lang nadat het cathechumenaat begonnen is. „Jezus", zegt hij, „heeft zijne Apostelen tot de *scharen* uitgezonden; Hij wilde, dat zij tot de *volken* zouden gaan, en hierop legt de Schrijver bijzonderen nadruk. „Mij dunkt" zegt hij „dat alle zendingwerk, dat, geheel terzijde stellende de volksgemeenschap en slechts bedoelt het toebrengen van individu's, niet beantwoordt aan het bevel van Jezus: „Predikt het Evangelie allen volken (*ethny*). Om volken te winnen is het niet genoeg *individu's* te *verzamelen*. Wordt dit het eenige doel, dan vervalt men in proselietenmakere (*Proselytenmacherei*)."

Ziedaar in hoofdtrekken het standpunt, dat Grundemann inneemt.

En wat heeft hij nu van het gemeenteleven in Engelsch Indië waargenomen? Daaronder is veel, dat in substantie evenzeer in onze zendingen voorkomt en uit de berichten van onze zendelingen te kennen is.

De goede zijden.

Het *kerkelijk leven* geeft stof tot tevredenheid. Men komt ter kerk, soms van groote afstanden; beschaamt daarin onze Europeesche gemeenten. Ik moge hier wijzen op de Ambonsche en Minahassasche gemeenten.

Men is in vele opzichten *offervaardig*. Ik wijs hier weder bij ons op de Minahassa. Vaak wordt dit onder ons en ook door de Duitschers voorbij gezien uit onbekendheid met de toestanden in onze koloniën.

Er is *gevoel van gemeenschap*, waarbij ik slechts heb te wijzen op de kompoelans (godsdienstige samenkomsten) door de week en op de vereeniging „Onderlinge hulp" in de Minahassa.

Zoo neemt men veel *aandacht* onder de godsdienstoefeningen en *heiligen eerbied* bij de bediening van het Avondmaal waar.

Het *gebed*, ook vóór en na den maaltijd, maar ook bij bijzondere gelegenheden neemt eene belangrijke plaats in. In de Minahassa is het in overeenstemming met de oude volksgebruiken. Men raadplege wat o.a. wijlen de oude Br. Wilken ons daarvan mededeelde.

De *gelatenheid* onder nood en lijden is vaak verwonderlijk groot.

Verrassend is hoe die christenen voor vrienden en vijanden hun geloof belijden. Hiervan staan mij bij ons geen voorbeelden voor den geest. Maar ook: de Minahassa kan als een christelijk land beschouwd worden en daar komen zulke belijdenissen zeldzaam voor; doch zeker kan daartoe gerekend worden, hoe de christenen tegenover de mohammedanen, b. v. op Java, hun' christennaam gestand doen.

Bereidheid tot sterven wordt ook door Grundemann vermeld. Doch ten deze zal men wél hebben te letten op de bronnen, waar uit dit voort vloeit en het eigenaardige van het christelijk leven. Het *zalig sterven* wordt wel eens als het *summum bonum* beschouwd. En dit is niet te vergelijken met de doodsverachting bij vele Indische volken.

En nu de schaduwzijde.

Zeer verdient in aanmerking genomen te worden wat steeds over blijft van het heidensch denken bij de Inlandsche christenen en welken invloed dit behoudt op hunne zedelijke voorstellingen. Grundemann noemt dit het *pantheïstisch* denken. Doch waar hij daarbij den zendeling Weitbrecht aanhaalt, zij het mij vergund op te merken, dat deze in zijne gesprekken met Hindoes niet genoeg dacht aan het verschil in *logisch* denken, dat overal, ook onder de verschillende standen in Europa, veelal nog al uit een loopt.

Voorts worden als schaduwzijden genoemd: *gebrek aan waarheidszin*, *de nawerking van heidensche volkszeden*, *het gebruik van alcoholia en verdoovingsmiddelen*, *bijgeloof en wat daarmede in verband staat*, *tooverij* en ten slotte de *plaats die de vrouw inneemt*, zeker in Engelsch Indië van de grootste beteekenis. Onder *onze* Inlandsche christenen laat dit laatste weinig te wenschen over, zoodat zelfs het geven van harta of den bruidschat, het zoogenaamde koopen van de vrouw, in de Minahassa niet anders dan ter sluik en zeker niet als koop is overgebleven.

Grundemann besluit deze lezing met de volgende stellingen:

1°. De zendeling behoort alle geduld te hebben met zijne zwakke kinderen, en mag niet met kunstmiddelen, welke dan ook, reeds dadelijk trachten te bekeeren.

2°. Vooral behoort men in zijne zendingmethode zich te wachten voor het invoeren der vormen van een hoog

ontwikkeld christelijk leven, die zeer weinig strooken met den aard en de behoeften van den Inlander, en hem licht tot huichelen kunnen brengen.

3°. Aanvankelijk behoort bij prediking en onderwijs aan de wet zoo veel beteekenis gegeven te worden, als het Evangelie slechts eenigszins toelaat.

4°. Van de grootste beteekenis is het opnemen in de gemeente door den doop. Men behoort dien niet uit te stellen tot men bewijzen heeft van hartelijke bekeering, maar zich tevrede te stellen met de bereidheid van den doopkandidaat, om zich te voegen naar de christelijke verordeningen en te leven onder den invloed van Gods Woord.

5°. Men moet zich zelf niet bedriegen ten aanzien van de beweegredenen voor de toetreding, maar die schatten naar de bestaande toestanden. Het komt hierbij niet aan op de *beweegredenen*, maar op de *bereidheid*.

6°. Zoo zeer men lokmiddelen, als door de roomschen gebruikt, moet verwerpen, zoo zeer is noodig de menschen te trekken door werken van barmhartigheid en hulpvaardigheid. Bijzonder komen in aanmerking *geneeskundige behandeling*, *opleiding tot de beoefening van handwerken*, *akkerbouw* en zelfs verstandige toepassing van het verleenen van voorschotten.

7°. Voorts behooort in de practijk vooral gelet te worden op het object der zending, de *volken*. Alle gemeentevorming, die de christenen uit het verband van hun volksleven rukt en daarmede in strijd brengt, moet beschouwd worden als hinderlijk voor de volvoering van de hoofdtaak: de *volkenchristianiseering*.

8°. Gewenscht is eene practijk, waarbij men zooveel mogelijk de huisgezinnen en de naaste betrekkingen tracht te winnen.

9°. Bij de opleiding van zendelingen moet er vooral op

gelet worden, dat zij eene gezonde voorstelling verkrijgen van de kwaliteit der christenen uit de heidenen.

10°. De jeugdige zendelingen gevoelen zich doorgaans teleurgesteld bij hun eerste optreden in de zending en kunnen zich eerst na jaren in de werkelijke toestanden vinden. Het ware te wenschen, dat steeds zendelingen wierden uitgezonden, die reeds bij hunne opleiding geleerd hadden de werkelijke toestanden onbevangen aan te zien.

Mij was opgedragen, het werk van Grundemann bij u in te leiden. Ik heb die taak aanvaard, omdat ik bij Grundemann op Duitsche wijze heb teruggevonden, wat in ons Genootschap, naar zijnen aard, zijn' Nederlandschen aard, reeds sedert vele jaren, op grond van ervaring, als beginsel is in toepassing gebracht.

Ik durf u aanbevelen, voor zoover gij dit nog niet gedaan hebt, nader kennis te maken met het belangrijk werk. Dit kan, in verband gebracht met Prof. Kruyf's „Geschiedenis van het Nederlandsche Zendelinggenootschap", goede vruchten dragen.

God geve, dat het moge strekken om de vele dwalingen en verkeerde practijken, ook hier te lande nog ten aanzien van de zending bestaande, te doen plaats maken voor eene gezonde, waardige opvatting en toepassing vau het heerlijke, vaak miskende zendingwerk!

Veel blijft ons te doen, en waarlijk het is hoog tijd dat wij, doende wat ieders hand te doen vindt, de handen broederlijk in een slaan.

6 Juli 1894.

LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH INDIË.

De Foeja-bereiding in Poso, door ALB. C. KRUIJT.

De foeja of geklopte boomschors is afkomstig van verschillende boomen, die verschillende namen dragen, als: *umajo*, *karaba*, *inodo*, *ambo*. Ook de foeja draagt denzelfden naam als de boom, waarvan zij afkomstig is. *Ambo* is het meest gezocht, daar men den bast van dezen boom het meest kan uitslaan, zoodat hij zoo dun wordt als chineesch vloeipapier. Deze soort wordt dan ook voornamelijk voor vrouwenbaadjes en hoofddoeken gebruikt. — De grovere soorten bezigt men meer voor sarongs, enz.

De foejaboomen vindt men in de wildernis. Op plaatsen, waar zij niet voorkomen, plant men ze aan; de dikste foejaboomen, die ik zag, hadden een' omvang van 3 tot 4 d.M.

Wil men gaan kloppen, dan wordt de foejaboom gekapt (met een scherp hakmes, in éénen slag) en dan trekt men den bast in zijn geheel er af, zoodat men stukken krijgt van pl. m. 2 d.M. breed en 1½ M. lang. (De nerf van den bast loopt als bij dien van alle boomen van boven naar beneden.)

Nu schilt men met behulp van een klein hakmes de opperhuid van den bast af, zoodat hij aan beide zijden wit is. Vervolgens vouwt men het stuk in vieren op en legt het in water, totdat het onder den hamer komt.

Deze hamertjes, *ike* genaamd, zijn van eene harde, zwarte steensoort, bevestigd aan een' rotansteel, waardoor

de slag zeer veerkrachtig wordt. Iedere foeja-klopster (want alleen vrouwen doen dit werk) hebben eenige van die hamertjes bij zich, grove en fijne, allen voorzien van evenwijdig loopende inkèrvingen, fijner of grover, naar gelang van het werk, waartoe zij moeten dienen. Men begint te kloppen met de grove om langzamerhand tot de fijnere over te gaan. Datgene op de foeja, wat men lichtelijk zou aanzien voor de nerf van den bast, is dus niet anders dan de indruksels, veroorzaakt door de inkèrvingen in den hamer (de foeja heeft dus het voorkomen van geschept „Hollandsch papier"). Hadde men deze groeven niet aangebracht, dan zou de foeja bij het kloppen splijten. Intusschen moet de klopster zorg dragen, dat de foeja steeds nat blijft.

Heeft het stuk boomschors de vereischte dikte verkregen, dan is het 2 à 3 maal zoo breed als het oorspronkelijk was (de lengte verandert niet).

Thans legt men een ander (bereids uitgeklopt) stuk foeja naast het stuk, dat juist gereed kwam, zoodanig, dat de randen elkaâr bedekken. Deze randen klopt men dan zoo lang, tot zij geheel in elkaâr zijn geklopt, en geen naad meer zichtbaar is. – Moet het een niet al te groot kleedingstuk worden, dan legt men ook wel 2 à 3 stukken op elkaâr, zoodat zij elkaâr geheel bedekken, en slaat deze dubbele of driedubbele laag tot eene enkele uit. Wat het stuk bij het kloppen aan dikte verliest, wint het aan breedte. – Is de geklopte foeja droog geworden, dan is zij voor verder uitkloppen onvatbaar.

Zooals de Heer van Hoëvell reeds opmerkte, geschiedt dit foeja-kloppen (*mondòdò*) niet in de kampong, maar daarbuiten, in een voor dat doel opgeslagen hutje. Eene $1\frac{1}{2}$ M. lange, circa 8 c.M. dikke en $2\frac{1}{2}$ d.M. breede plank van *wôlasi* (eene geele houtsoort), rust met de einden op

twee naar boven eenigszins scherp toeloopende balkjes, waardoor de plank bij het kloppen een' welluidenden klank voortbrengt; zij is het voorwerp, waarop de boomschors geslagen wordt. De klopster zit plat op den vloer, met de beenen onder de plank geschoven.

Nu nog een enkel woord over de nabewerking. Heeft men genoeg foeja geklopt, dan gaat de Alifoer het bosch in, om *ula* te zoeken, eene vrucht met een' scherp samentrekkenden smaak. Deze vruchten worden fijn gestampt en uitgeperst en het sap in eene houten kom opgevangen. Met een bosje kippenveeren smeert men nu de foeja stevig in met dit vocht; het schijnt, dat dit *ula*-sap de stof duurzaam maakt. Een baadje houdt het 3 à 4 maanden uit, een sarong langer. (1)

De kunst van verven of kleuren verstaat de Tolage-Alifoer niet, tenzij alleen met *kasumba*, eene roode verfstof. De Tonapo-Alifoeren hebben het in deze kunst zeer ver gebracht, getuige de inderdaad zeer fraai beschilderde hoofddoeken, die ik zond, en welke van hen afkomstig zijn. De kleuren verkrijgen zij uit planten. De voorwerpen, die men gaarne op de foeja afbeeldt, zijn vogels en krokodillen. Overigens maakt men gebruik van allerlei grillige figuren.

Ten slotte zij nog opgemerkt, dat op sommige tijden het foeja-kloppen verboden is, vooral in den oogsttijd.

Poso, 4 Mei '94.

---

(1) Onder de ons gezonden stukken is een, dat in lengte 2.56 M. in breedte 0.96 M. meet, en waarop, regelmatig verdeeld, figuren waarschijnlijk van hagedissen voorkomen, ieder variëerend gekleurd in blauw, paars (bruin) en geel, met zwarte randen. *Red.*

Lijst van voorwerpen uit Gorontalo en Poso. Ingezonden door ALB. C. KRUIJT.

GORONTALO.

1. Een stel van 5 vierkante manden (*kabila*), die in elkander passen, vervaardigd van den geverfden buitensten bast van den pisangboom. Van binnen heeft men silarbladeren aangebracht tot meerdere stevigheid.
2. Een stel van 3 ronde manden (*kabila*) als boven.
3. Eene vierkante mand (*depoehe*), vervaardigd als boven.
4. Twee ronde mandjes (*depoehe*), " " "
5. Twee gewone koeliehoeden (*wontôeö*) als boven.
6. Een hoed (*sapéo*) van de gespleten baleinen, die men in het gemoetoe vindt, welke baleinen ook als *kalam* of schrijfstift worden gebruikt.
7. Twee topie's (*oepía*) als boven.
8. Een hoed (*wontôeo*) van rood geverfden pisangbast.
9. Sigarenkoker (*abôbo*), vervaardigd als 6 en 7.
10. Een Gorontaleesch zadel met toebehoorend tuig (*wapídoe*).
11. Monster tabak, zooals die te Gorontalo wordt verbouwd en bewerkt. Zij wordt in den vorm van groote brooden geperst, geel van kleur, hard, onrookbaar.
12. Monster tabak van Atinggola. Deze tabak wordt in bamboes vervoerd, is zwart van kleur en laat zich zeer goed als sigaretten rooken.
13. Monster tabak van Pinogoe. Deze tabak wordt voor den handel niet gekerfd, maar de bladeren worden

in den vorm van groote sigaren gedraaid. Zij is rookbaar en niet zoo zwaar als de voorgaande.

POSO.

a. Kleeding en huisraad.

1. *Oemajo*, de grofste foeja-soort.
2. *Inodo*, de soort foeja, die het meest voor kleeding wordt gebruikt.
3. *Ambo*, de fijnste soort.
4. Een beschilderde hoofddoek (*siga*) van foeja.
5. Een hoofddoek (*siga*), die eerst door het bestrijken met zeker vocht doorschijnend is gemaakt.
6. Drie sarongs (*koemoe*) van foeja, beschilderd.

7*a*. Twee baadjes voor vrouwen (*lemba*) van foeja, beschilderd.

7*b*. Twee banden (*boedoe*) van gevlochten rood garen.

8. Hoofddeksel van eene kalabas-vrucht.
9. Een kalabas, beschilderd, waarin kalk wordt gedaan ten gebruike bij het betelkauwen.
10. Een armband (*kalimbatoe*) van karbouwen-hoorn.
11. Een armband (*jokoe*) uit eene schelp vervaardigd.
12. Een veger (*posaoe*) van rijsthalmen.
13. Een mondfluit.

b. Vlecht en mandewerk.

14. Twee mandjes (*kěrandji*) van rotan.
15. Eene mand (*baso*), die op den rug wordt gedragen.
16. Eene mand (*padja*) waarin het eten wordt gelegd bij den maaltijd.
17. Eene mand (*okota*) om een aarden pot in te zetten.
18. Zes mandjes van bomba-riet (*bingka bomba*).
19. Tien mandjes van bomba-riet met gekleurden rand van rotan (*bingka lavero*).
20. Eene mand van silarbladeren (*bingka wando*).

21. Drie mandjes van tole-riet (*bingka tole*).
22. Vier mandjes van tole-riet met gewerkten rand.
23. Drie mandjes van tole-riet tot berging van rijst, sirih, pinang enz. (*doeli-doeli*).
24. Vier mandjes als boven van kleiner vorm.
25. Een mandje als boven met bijbehoorende kleine doeli-doeli.
26. Drie manden van bomba-riet, (*kapipi*).
27. Zeven taschjes van daoen tikar (*dompipi*), gebruikt tot berging van sirih en pinang.
28. Een mat van tole-riet (*tole-tole*).
29. Een gevlochten mat van silarbladeren (*alitapi*).
30. Twee matten als boven met gewerkten rand.
31. Drie rijstzakken (*rombe*) van silarbladeren.

c. Wapenen en werktuigen.

32. Hoed van een' voorvechter (*songko tadoelako*).
33. Koppensnellerszwaard (*penâï*).
34. Koppensnellerszwaard (*penâï*).
35. Een klein zwaard.
36. Een hakmes (*laboe*).
37. Een hakmes, kleiner soort, veel door de vrouwen gebruikt.
38. Een mes, dat tot allerlei doeleinden dient (*sobo*).
39. Een monster tabak uit de bovenlanden.
40. Snavel van een' jaarvogel.

Tweede lijst van voorwerpen ingezonden door ALB. C. KRUIJT.

1. Twee beschilderde sarongs van foeja.
2. Onbeschilderd foeja (4 stuks).
3. Twee beschilderde hoofddoeken van foeja.
4. Twee geweven hoofddoeken van Parigi.
5. Een armband uit schelp gehouwen (*jokoe*).
6. Vier armbanden uit karbouwenhoorn gesneden (*toga*).
7. Een halsketting van roode vruchten.
8. Een stel belletjes, die men op zijde of van achter aan den gordel hangt, en die onder het loopen voortdurend klingelen (*bangkula*).
9. Een klokje met hetzelfde doel als n°. 8 (*dio-dio*).
10. Een matje, dat de Alifoer om het middel hangt, en waarop hij komt te zitten als hij zich neêrzet (*ampe*).
11. Een buikband voor vrouwen (*ale*). Deze band wordt om het middel gevlochten.
12. Een kokertje van bamboe, ter bewaring van kalk (*teoela*).
13. Een lepeltje uit been gesneden.
14. Een mand, die op den rug wordt gedragen (*woewoe*).
15. Drie toortsen van hars (damar), die in de huizen ontstoken worden en als lamp dienst doen (*silo*).
16. Een bijl van inlandsch maaksel (*oewasa*).
17. Twee gewone speren van inlandsch maaksel (*tawala*).
18. Een fraaie speer door hoofden en aanzienlijken gebruikt, versierd met geitenhaar (*sorongi*).
19. Een schild (*kanta*).

Savoeneesche straffen, door J. K. WIJNGAARDEN.

Een jaar of drie geleden liet de toenmalige Resident van Timor en onderhoorigheden, de Heer Hoogkamer, een onderzoek instellen naar de straffen, gebruikelijk op Savoe. Of dit onderzoek zich ook uitstrekte tot andere eilanden, weet ik niet.

Ik stel mij voor, in de volgende bladzijden een en ander mede te deelen over de straffen, die bij overtredingen op Savoe worden toegepast. Volgen wij daarbij de uitkomsten, die het zooeven genoemde onderzoek opleverde. De radja van ieder landschap (Seba, Timoe, Mesara, Liaae, ook die van Raidjoewa) had zijne wetten op schrift te brengen en daarna den posthouder te overhandigen. Deze gaf mij deze schrifturen ter inzage. Ik zal de misdrijven met de daaraan verbonden straffen vermelden, om daarbij mijne opmerkingen te maken.

1. *Doodslag.* Wie een ander doodt, moet gedood worden. Wanneer de familie van den gedoode zich tevreden stelt met eene boete, dan mag zulks ook. In andere gevallen wordt de moordenaar van al zijne goederen beroofd, of maakt men hem slaaf. Soms ook wordt hij verbannen.

Doodslag komt op Savoe, men mag wel zeggen niet voor. Gedurende drie jaren, die ik er was, heeft er geen enkel geval plaats gehad.

Het recht van terdoodbrenging berust niet meer bij de hoofden, maar bij het Europeesch Bestuur.

2. *Verwonding.* Bij verwonding wordt men gestraft

met eene boete van 1 tot 10 paarden of wijfjeskarbouwen. Ook kan men tot eene geldboete worden veroordeeld. Verder kan de misdadiger met 1 tot 100 rotanslagen worden gestraft, of met dwangarbeid van 1 tot 6 maanden. Ook moet hij een kip, een hond, of een varken geven om gezamenlijk te eten, opdat de vrede weder geteekend worde.

Dit is eigenaardig op Savoe, wanneer men een' twist wil bijleggen, dan kan zulks niet zonder eten gebeuren. Wat den dwangarbeid betreft dit is zeker een artikel van nieuwen datum. Te Seba laat men de overtreders wel aan den weg werken, of bij den radja aan huis. Veel komt het toch niet voor.

Rotanslagen worden veelvuldig toegepast, waar het arme lieden zijn, die gestraft worden. Die geld hebben, koopen de straf af. Dit juist is zoo ongelukkig. Een rijke durft zich alles veroorlooven, omdat hij eene boete licht kan betalen; hij toch heeft geld, paarden en karbouwen. Betaalt men met paarden dan zijn het altijd hengsten, met karbouwen, wijfjes, daar deze de meeste waarde hebben.

3. *Slaan zonder verwonding* wordt gestraft met 1 tot 5 varkens, paarden of karbouwen of met 1 tot 25 rotanslagen. Eene enkele kip is ook soms voldoende, als het geval heel nietig is.

De straffen zijn niet voor alle landschappen dezelfde. Het eene hoofd straft zwaarder dan het andere. Er heerscht hieromtrent veel willekeur.

4. *De man, die zijne vrouw slaat* wordt beboet met 1 tot 10 karbouwen, paarden of varkens. Wenscht de vrouw te scheiden, dan heeft hij geene boete te betalen.

Heel helder is mij de zaak niet. Hoe gaat het met den bruidschat (*wèli*) in zulk een geval als de vrouw naar hare familie terugkeert? Moet deze terugbetaald worden of niet? Ik durf het niet zeggen.

5. *Kinderen, die hunne ouders slaan tot verwonding toe* mogen niet van hen erven. Zij kunnen verbannen worden.

Men kan hen veroordeelen tot dwangarbeid, tot 6 maanden. Ook kunnen zij gestraft worden met 25 tot 100 rotanslagen.

6. *Overspel.* Als een man overspel bedrijft met eene getrouwde vrouw, dan kunnen zij beiden op de plaats zelve gedood worden, als men hen op de daad betrapt. Wordt de zaak voor den rechter gebracht, dan kan al het zijne van hem worden afgenomen of hij wordt verbannen. Op zijn minst wordt hij beboet met 5 tot 10 paarden of karbouwen en een tahil goud, of hij krijgt tot een jaar dwangarbeid of tot 100 rotanslagen.

De overspelige vrouw krijgt geen straf, als haar man haar weêr in genade aanneemt. Is dit niet het geval dan wordt zij verbannen, of beboet met 1 tot 5 paarden of karbouwen en kan zij naar hare familie terugkeeren, zonder iets anders dan de kleeding, die zij aan heeft.

Overspel komt nog al eens voor. Het is pĕmali er over te spreken, zoodat een overspeler stil zijn' gang kan gaan, zonder dat er hem iets van gezegd zal worden. Niet gaarne behandelt men zulke zaken.

In vroegere dagen gebeurde het wel, dat overspelers werden gedood. Zoo ken ik iemand wiens vader om die reden werd omgebracht. Ook vertelt men van zekeren Lado Hĕboe, een radja-moeda van Mania, dat deze om reden van overspel werd ter dood gebracht. Zijn graf weet men nog aan te wijzen. Men zegt, dat overspelers gewoon zijn aan een van hunne paarden den naam van Lado Hĕboe te geven, daar zij bevreesd zijn anders te zullen omkomen, aangezien genoemde Lado Hĕboe vóór zijn' dood het verzoek deed hem in zulke gevallen een paard te wijden.

Voor Timoe vind ik iets anders opgegeven. Daar heet het: „Als iemand overspel met eene getrouwde vrouw bedrijft, dan kunnen noch de radja, noch de fettor en de temoekoengs, noch het volk deze zaak uitmaken. Men durft over zoo iets niet spreken, omdat men bang is voor den toorn van Roeé. Worden de overspelers, op de daad betrapt zijnde, niet dadelijk gedood, dan

hebben zij op de volgende wijze te handelen. Zij moeten nemen een karbouw, met een buikband, een selimoet, 3 sarongs, een varken, een hond, eene kip en een streng koralen, welke ze hebben te brengen naar het huis van Roeé, voor wien het genoemde is. Daarop hebben zij zich te baden in het riviertje Ei Hai. Van het bad gaan zij naar den toean Tanah (Déo rai), welke hunne overtreding moet goed maken.

Een ander geval is nog, wanneer een ongetrouwde overspel bedrijft met eene getrouwde vrouw. Worden ze niet gedood en houdt de man van laatstgenoemde nog van haar, stuurt hij haar niet terug, dan heeft de vrouw het volgende te doen: Zij gaat naar een' kleinen bidaraboom, waar zij van sarong moet verwisselen. De oude, bevlekte sarong dient onder den boom te blijven liggen. Daarop heeft zij zich te baden in de Ei Hai en naar den Déo rai te begeven.

Bij het artikel „overspel" vindt men te Timoe nog een en ander opgegeven, wat van de andere landschappen niet vermeld staat n.l. als iemand op den openbaren weg met eene vrouw geslachtsverkeer heeft, wordt hij gestraft met eene boete van *f* 50 en 5 karbouwen. Als een overspeler in eene kampong komt, moet hij een varken, een hond en een kip offeren, om de kampong te ontsmetten (*bekin dingin kampong*).

7. *Een getrouwd man, die eene bijzit neemt.* Wanneer een getrouwd man eene (*goendik*) bijzit neemt, dan mag zijne vrouw bij ontdekking alles wegnemen, wat het zijne is; alleen laat zij hem de kleeding, die hij aan heeft. Wil hij niet van zijne echte vrouw scheiden, dan dient hij de bijzit weg te doen. De straf op dit misdrijf is van 1 tot 5 paarden, karbouwen of varkens, of tot 3 maanden ten-arbeid-stelling of tot 50 rotanslagen.

8. *Verleiding tot overspel.* Wanneer iemand eene getrouwde vrouw tot overspel wil overhalen, zoo wordt hij beboet met 1 tot 5 paarden of karbouwen; of met eene maand dwangarbeid, of met 15 tot 25 rotanslagen.

9. *Verkrachting.* Iemand, die een meisje beneden de

12 jaar verkracht, kan gedood worden. Ook is de straf wel, dat al het zijne van hem wordt weggenomen of dat hij tot 100 rotanslagen krijgt.

Boven werd Roeé genoemd, welke een van de Savoeneesche goden is. Zijne roemah pemali is te Rai Lioe.

Gelijk gezegd, komt overspel nog al eens voor. Dit kwaad schuilt vooral bij de grooten des lands. Niet genoemd werd de omgang, dien jongelieden met elkaâr hebben. Zoowel jongens als meisjes zijn niet erg kuisch en zedig. Maar hierin schuilt geen kwaad. Zoolang men nog niet getrouwd is, hebben de beide geslachten alle mogelijke vrijheid. Is men eenmaal in den echt getreden, dan is het anders. Vooral de vrouw moet erg ingetogen leven. Ook de getrouwde man dient zulks te doen; maar hij houdt er zich niet aan, hij veroorlooft zich wel eens vrijheden. De Savoeneesche vrouw laat zich echter deze schande niet aandoen, zij durft den overspeligen echtgenoot heel goed aan te klagen. Menigmaal gebeurt het, dat zij wegloopt en niets meer met den echtgenoot te maken wil hebben. Zij leven dan gescheiden, zonder gescheiden te zijn. Dit is iets, wat betrekkelijk veel op Savoe voorkomt.

Opmerkelijk is, dat de Savoeneesche vrouw veel hooger staat, dan hare zuster bij andere stammen, bijv. bij de Bataks. Bij deze laatsten is de vrouw een wezen van lager orde; op Savoe is zij meer de gelijke van den man. Bij de Bataks bestaat voor den man geen overspel. Hij mag zooveel op avonturen uitgaan, als hij maar wil. Wee der vrouw, die wat al te vrij met andere mannen omgaat. Dat nochtans de Batakvrouwen vrij onzedelijk zijn, is een feit. De toestanden brengen zulks mede.

Wanneer een Savoenees zijn land verlaat, hij ga naar Soemba, of Timor-Koepang, of waar ook heen, en hij laat niets meer van zich hooren, dan is de vrouw niet meer gebonden, en mag zij met een ander gaan trouwen. Dit is ook het geval in de Bataklanden. Na zekeren termijn kan zij scheiding aanvragen, welke tot stand komt als de man na eene oproeping niet verschijnt, evenwel met teruggave van den bruidschat.

Ook bij de Bataks kunnen overspelers op de daad betrapt gedood worden, zonder dat dit strafbaar is. Onlangs gebeurde dit nog te Boeloe-Hawar. De man betaalde eene boete van een 50 dollar, omdat hij alleen zijne vrouw en niet ook den overspeler er bij doodschoot.

Verkrachting komt op Savoe weinig voor. Wil een man eene volwassene tot den bijslaap dwingen, zoo kan hij beboet worden met 1 tot 5 varkens, paarden of karbouwen, met dwangarbeid van 3 maanden of met rotanslagen tot 25.

10. *Als de vrouw wil scheiden, zonder dat er eene geldige reden is*, zoo moet zij den bruidschat terug betalen. Bij de Bataks moet in zulk een geval er nog eene boete bij gegeven worden.

11. *Veediefstal in de weide.* Steelt men beesten uit het veld, dan moet men ze drievoudig terug betalen. Heeft men niet om te betalen, zoo wordt men gestraft met dwangarbeid van 1 tot 6 maanden of met rotanslagen tot 50 toe.

Voor Timoe vind ik opgegeven, dat het dubbele betaald wordt. Op Rai-djoewa moet men bij onvermogen slaaf worden, tot tijd en wijle men zijne boete betaald heeft.

Het richtige zal wel geweest zijn, dat men bij diefstal slaaf werd. Dit moet vroeger gewoonte geweest zijn. Meermalen heb ik zulks hooren vertellen door ouden van dagen. Tegenwoordig is dat alles anders. De grooten des lands moeten er indertijd erg op uit geweest zijn een groot aantal slaven te krijgen. Zij haalden ze van Rai djoewa, van Soemba, maar ook onderdanen werden gemakkelijk slaaf, de verdenking van kippendiefstal was daartoe genoeg.

De slavernij is thans afgeschaft. In 1891 maakte de toenmalige posthouder er nog al werk van. Van Mesara kwam men over slechte behandeling klagen. Het gevolg was, dat er verklaard werd, dat er op Savoe geene slaven meer bestonden, dat een ieder vrij was. Eigenaardig dat heel velen hunne heeren niet wenschten te verlaten, omdat zij het goed bij hen

hadden. De slavernij was niet hard op Savoe, n.l. bij goede meesters. In de meeste gevallen wordt er goed voor de slaven gezorgd. Zij hebben het beter, dan wanneer zij zelven hun' kost moeten zoeken, niets bezittende.

12. *Veediefstal uit den stal.* Steelt men paarden, karbouwen of wat voor beesten ook uit den stal, dan moet men ze driedubbel terug betalen en kan men bovendien nog gestraft worden met rotanslagen van 10 tot 25 of tewerkstelling van 1 tot 3 maanden.

Op Timoe moet het dubbele van het gestolene betaald worden.

13. *Diefstal in een bewoond huis.* Steelt men iets uit een bewoond huis, zoo kan men van al het zijne beroofd worden. (Dit komt mij niet waarschijnlijk voor.)

Bij onvermogen wordt men gestraft met dwangarbeid van 1 tot 3 maanden of met rotanslagen van 25 tot 50.

Op Timoe laat men het gestolene dubbel terug betalen.

14. *Inbraak bij nacht.* Dit wordt gestraft als no. 13. Dwangarbeid en rotanslagen resp. tot 6 maanden en 100.

15. *Kippendiefstal.* De gestolen kippen moeten drievoudig vergoed worden; dwangarbeid van 8 dagen tot 1 maand of rotanslagen, van 5 tot 25.

Op het stelen van vechthanen bestaat te Timoe zware straf. Zulk een dief wordt beboet met 1 karbouw, 3 varkens, 2 honden, 1 grooten haan en 60 katti rijst. Hier worden bedoeld de hanen, die men laat vechten op de heilige plaats (*nada*) 3 keer in het jaar, te bepalen door de toewan-tanah's. Hanen, die bij andere gelegenheden gebruikt worden, tellen niet mede.

16. *Klapa-diefstal.* Deze wordt gestraft met drie voudige vergoeding of met 5 tot 50 rotanslagen.

17. *Pinang-diefstal.* Steelt men pinang zoo moet men het gestolene drievoudig vergoeden, of men krijgt van 5 tot 50 rotanslagen.

Te Timoe schijnt men milder te zijn. Daar dient men meestal het dubbele toe. Gelijk reeds is opgemerkt ontbreekt er alle eenheid in de straffen.

18. *Sirih-diefstal.* Deze wordt gestraft met 5 tot 25 rotanslagen of tweevoudige vergoeding.

19. *Toewak-diefstal.* Wie zich schuldig maakt aan het stelen van het sap van den lontarpalm ontvangt van 5 tot 10 rotanslagen.

Het doet zich nog al eens voor, dat men 's morgens vroeg in een andermans boomen klimt om de toewak weg te halen. Dit doet men niet als men overvloed heeft; vandaar de betrekkelijk lichte straf.

Komt de eigenaar, en vindt hij niets dan een leeg emmertje, zoo geeft hij zijn hart lucht door allerlei verwenschingen en vloeken, lang niet malsch, terwijl hij nog in den top van den boom zit.

Op grooten afstand zijn deze liefelijkheden te hooren.

20. *Het uitmelken van karbouwen.* Als no. 19.

21. *Het stelen van vruchten uit den tuin.* Dit wordt gestraft met een dwangarbeid tot 1 maand en rotanslagen, tot 10.

22. *Bibit-diefstal.* Iemand, die plant-padi steelt wordt beboet met 1 tot 3 varkens, paarden of karbouwen; of hij ontvangt tot 50 rotanslagen of dwangarbeid tot 3 maanden.

23. *Visch-diefstal.* Een vischdief wordt veroordeeld tot 1 maand dwangarbeid of 25 rotanslagen.

De Savoeneezen hebben een soort vischvijvers. Aan strand hebben zij kleine dijkjes gemaakt, zoodat rondom een stukje van de zee is afgezet. Bij hoog water loopen deze dijkjes onder, bij eb steken ze boven het watervlak uit. Bij vloed komt de visch mede, en blijft als het water weder teruggaat, in den vijver, waarop de eigenaar van de omdijking komt om den buit te vangen. Een' enkelen keer gebeurt het, dat een ander dan de rechthebbende daar komt visschen.

Soms bestaat de straf in het betalen van een schaap.

24. *Zout-diefstal.* Steelt men zout, zoo betaalt men 1 of 2 varkens, of karbouwen of paarden; of men krijgt dwangarbeid tot 2 maanden of tot 50 slagen. Soms volstaat een sarong.

Op Savoe is men gewoon zout te winnen door middel van groote schelpen. Deze schept men vol zeewater en zet ze dan in de zon. Dit zijn de Savoeneesche zoutpannen. Het komt voor, dat het zout er uit gestolen wordt.

25. *Doodt men een andermans beesten, om vleesch te krijgen en werpt men de beenderen in eene kampong, om anderen onder verdenking te brengen,* zoo heeft men het geslachte paard of de karbouw drievoudig te vergoeden; verder heeft men nog 1 of 2 paarden of karbouwen te betalen, of kan men te werk gesteld worden tot eene maand, of ontvangt men tot 25 rotanslagen.

Het dooden van paarden en karbouwen in de weide komt nog al eens voor. Meestal heeft dit plaats in tijden van gebrek. Men kan het hebben, dat men alleen de hoeven van zijn paard vindt, als bewijs dat het gestolen werd. Heel veel kans van niet gevonden te worden heeft de dief niet. Het is moeilijk het vleesch van een paard of een karbouw in eens op te eten. Gaat de eigenaar van een vermist beest zoeken, meestal krijgt hij de schuldigen. Hij gaat huis in huis uit. Vindt hij vleesch, waarvan de herkomst niet op te geven is, zoo heeft men de dieven. Vooral neme men hierbij in aanmerking, dat de arme Savoeneezen bijna nimmer vleesch eten.

26. *Overtreding van de geboden der hoofden.* Bij overtreding van de perentah's der hoofden, wordt men gestraft met eene boete van 1 tot 5 paarden of karbouwen, met dwangarbeid van hoogstens eene maand, of met rotanslagen van 10 tot 50.

27. *Het zich verzetten tegen de hoofden.* Dit misdrijf wordt gestraft met eene boete van 5 tot 10 paarden of

karbouwen en een tahil goud, of met verbanning of met den dood of met 25 tot 50 rotanslagen.

28. *In naam van een ander iets vragen, om daardoor het gevraagde machtig te worden.* Wanneer men een anders naam gebruikt om iets te krijgen, zoo heeft men een varken te betalen. Gebruikt men den naam der hoofden, dan kan men verbannen worden of beboet met 1 tot 10 beesten, of dwangarbeid tot 3 maanden.

29. *Het trekken van wapenen voor de hoofden of het schelden op den tegenstander voor de hoofden.* Brengt men zijn' tegenstander voor de hoofden, en trekt men zijn mes of wat ook, terwijl de zaak wordt behandeld, of scheldt men hem uit, zoo wordt men gestraft met 1 tot 5 beesten, met dwangarbeid van eene maand tot een jaar, of met 5 tot 50 rotanslagen. Is men erg woest, dan kan men in het blok gezet worden, omdat men gevaarlijk zou kunnen worden.

In eene Savoeneesche vergadering gaat het soms erg druk toe. Het is geene gewoonte, dat één persoon het woord voert, neen allen spreken door elkaâr. Men kan zich soms erg warm maken, zoodat het wel noodig is eenige strafbepaling te maken, om de orde te bewaren. Er is in dit nommer sprake van inhetblok zetten. Hiervan wordt niet veel gebruik gemaakt; alleen een' enkelen keer, wanneer de persoon gevaarlijk is. Meestal ligt het blok bij het huis van den radja.

30. *Wanneer men geen gehoor geeft aan de oproeping van het hoofd.* In het hiergenoemde geval wordt men gestraft met eene boete van 1 of 2 paarden of karbouwen of men ontvangt van 10 tot 25 rotanslagen.

Sommigen, n.l. de grooten des lands of rijken, geven wel eens geen gehoor, wanneer het hoofd hen roept.

31. *Het afbreken van een andermans huis.* Wanneer men iemands huis afbreekt, zonder bekomen verlof, dan

moet men het weder opbouwen, en men betaalt eene boete van 1 of 2 beesten of men krijgt 10–25 rotanslagen.

32. *Het openen van graven om de siradiën er uit te halen.* Opent men de graven, om de gouden voorwerpen, die de dooden meêkregen, te stelen, zoo moet men in de eerste plaats die sieraden teruggeven, aan de bloedverwanten van den overledene; verder kan men verbannen worden of beboet met 5 tot 10 paarden of karbouwen, of gestraft met dwangarbeid tot 6 maanden, of met rotanslagen tot 50.

Toen de Savoeneezen nog heidenen waren, gaven zij hunne dooden goud en gouden voorwerpen mede in het graf, om deze in het zielenland op Soemba te gebruiken. Niet vreemd is het, dat sommigen wel eens begeerig werden naar dat goud en zij de verzoeking niet konden weerstaan die graven te openen. Tegenwoordig is het minder gewoonte den dooden geld mede te geven, omdat de meeste aanzienlijken christen werden, Toch gebeurt het wel een' enkelen keer nog. Ik herinner mij, dat er bij den dood van den vorigen radja van Mesara eenige rijksdaalders in de kist werden gedaan, behalve de noodige kains en badjoes, verder werd er eene gouden ketting gebruikt, om er de initialen van den overledene op de kist van te maken.

33. *Grasbrand.* Iemand, die gras in brand steekt, wordt gestraft met wegneming van al zijn goed, met dwangarbeid tot 3 maanden of met rotanslagen van 25 tot 50.

Een' enkelen keer brandt men het gras weg, 't zij door onvoorzichtigheid of met opzet, wat tot groote schade voor de beesten is, daar het gras toch al niet overvloedig op Savoe groeit. In den drogen tijd kunnen paarden en karbouwen moeilijk genoeg te eten krijgen.

34. *Grasbrand met het in brand raken van huizen of verbranden van beesten.* Degene, die zich hieraan schuldig

maakt wordt verbannen, of moet de schade vergoeden, of wordt gestraft met dwangarbeid tot 1 jaar.

35. *Het inbrandsteken van een huis.* Dit wordt gestraft met verbanning, als men niet de schade wil vergoeden.

36. *Het vernielen van een anders goed.* In dit geval moet men de aangerichte schade vergoeden, of men krijgt dwangarbeid van 1 tot 6 maanden, of van 10 tot 50 rotanslagen.

37. *Het vernielen van te veld staande gewassen.* Hierbij is men verplicht tot schadevergoeding, of men wordt te werk gesteld van 8 dagen tot eene maand, of men ontvangt van 10 tot 50 rotanslagen.

38. *Het vergiftigen van het drinkwater voor de beesten.* Sterven de beesten tengevolge van vergiftiging van het drinkwater, dan heeft men de veroorzaakte schade te vergoeden, of men wordt verbannen.

Drinkwater is er op Savoe in drogen tijd niet veel. Als dan wat er is nog wordt vergiftigd zoo kan er groote schade worden aangericht. In de oostmoesson drogen de riviertjes uit, alleen zijn dan enkele vijvers, plassen, waaruit het vee kan drinken.

39. *Soewangi.* Iemand, die soewangi heet te zijn wordt verbannen, of hij wordt gestraft met rotanslagen tot 100.

Voor Timoe heet het, dat soewangi's gedood kunnen worden, wat juister is, of liever was. Vroeger werden soewangi's wel doodgeslagen. De meeste Savoeneezen gelooven nog aan soewangi's. Dat is er moeilijk uit te praten.

Zoowel mannen als vrouwen kunnen soewangi zijn. Men schrijft hun het vermogen toe, anderen ziek te kunnen maken. Is iemand ongesteld, en weet men de oorzaak zijner kwaal niet, zoo heet het al spoedig, dat hij betooverd is. De soewangi's passen hunne kunst toe op degenen, tegen wie ze iets hebben. Men heeft hun iets geweigerd, nu wreken zij zich door ziekte of ongeval aan te brengen. Wist men nu maar wie soewangi

is, wie niet, dan zou het zoo erg niet zijn, maar dat is het juist, men weet niet vooruit of men met een soewangi te doen heeft of niet. Er zijn enkele personen, die er voor bekend staan, maar er zijn veel meer soewangi's dan deze. Soewangi is in het Savoeneesch *dou menidoe.*

40. *Iemand uitschelden voor soewangi.* Scheldt men iemand zonder grond uit voor soewangi, zoo wordt men beboet met 1 tot 10 paarden, karbouwen of varkens, of men kan tot 50 rotanslagen ontvangen.

41. *Schelden.* Scheldt men iemand uit met vuile woorden, zoo kan men gestraft worden met eene boete van 1 tot 5 varkens, paarden of karbouwen, of met rotanslagen tot 25.

Schelden kunnen de Savoeneezen als alle inlanders. Allerlei vuile woorden hebben zij daarvoor tot hunne beschikking. *Gĕrau méa, gĕrau mĕdi,* (roode geest, zwarte geest,) zijn daarbij zeer gewone uitdrukkingen en nog niet eens zoo heel erg, eveneens *ngoà ri gerau, dĕlé ri gĕrau,* (de geest vrete je op, slikke je door.) Men heeft een menigte veel viezere woorden, die wij hier maar zullen laten rusten.

42. *Het zingen van onkiesche liedjes op straat.* Dit kan worden gestraft met 1 of 2 beesten, of rotanslagen, tot 15.

43. *Vuilpraat van een man tot eene getrouwde vrouw of ook tot iemands zuster of dochter* (*n.l. in huis.*) Maakt men zich hieraan schuldig, dan kan men gestraft worden met 1 tot 5 varkens, karbouwen of paarden of met 5 tot 25 rotanslagen.

Ik geloof, dat dit artikel niet dikwijls wordt toegepast, evenals het vorige.

44. *In dronken toestand het huis van eẹn hoofd voorbijgaan, en koerang adjar zijnde.* Dronken zijnde en zich onbehoorlijk uitlatende, kan men gestraft worden met

1 tot 3 varkens, karbouwen of paarden, of met 5 tot 15 rotanslagen.

Dronkenschap komt niet veel voor. De Savoeneezen hebben hun gegiste toewak, maar daaraan gaan zij zich niet te buiten; slechts een' enkelen keer, drinkt iemand te veel. Arak wordt gelukkig op Savoe niet veel ingevoerd, een paar jaar geleden bedroeg de invoer van dit artikel voor een geheel jaar slechts een 40 kisten, wat niet van belang is. Geheel anders is het op andere eilanden, zooals Timor en Soemba, waar scheepsladingen worden ingevoerd van dit product der beschaving.

45. *Rouw.* Als er rouw in de vorstelijke familie is, mogen er gedurende 15 dagen geen vermaken plaats hebben. Bij overtreding hiervan wordt men gestraft met 1 tot 5 paarden, of karbouwen of met dwangarbeid tot eene halve maand of met rotanslagen, tot 15.

Of dit artikel oorspronkelijk tot het Savoeneesch wetboek behoort, weet ik niet; het komt mij wel wat vreemd voor. Nationale rouw bij den dood van een' vorst of lid van diens familie bestaat heel weinig. Men vindt het veeleer aangenaam, dat er eens iemand van de vorstelijke familie sterft; de armen eten dan weer eens vleesch, wat zij zelden krijgen.

46. *Een hoofd, dat geld aanneemt.* Neemt een hoofd geld aan, laat hij zich omkoopen, zoo wordt hij gestraft met ontzetting uit zijn ambt, of met eene boete van 1 tot 10 paarden of karbouwen.

Dit artikel blijft meestal een doode letter. De hoofden, in dit geval de temoekoengs, zijn zeer gevoelig voor een mooi paard of een karbouw. Daarvoor willen zij wel wat door de vingers zien. Geld en goed zijn ook machtige factoren in de Savoeneesche maatschappij, men mag wel zeggen de alles beheerschende.

47. *Zich bedriegelijk eens anders goed toeeigenen.* In dit geval behoort men het zich toegeëigende terug te geven, verder wordt men geslagen met rotanslagen, van 5 tot 50, of ook men kan verbannen worden.

Niet zelden is het, dat men zich verrijken wil ten koste van anderen. Hoe dikwijls heeft men kwestie over tuinen en padivelden, waarvan de een den ander het bezit betwist. Meestal zijn het de voornamen, die steeds meer willen hebben. Jammer slechts, dat de in ons artikel genoemde straf zoo weinig wordt toegepast. Hoe dikwijls wordt recht krom en krom recht.

48. *Buitenslands gaan zonder verlof van het hoofd (radja).* Men mag zoo maar niet Savoe verlaten. Doet men zulks, dan wordt men gestraft met eene boete van 1 of 2 varkens, paarden of karbouwen of met rotanslagen tot 25.

Dikwijls wil het hoofd niet hebben, dat zijne onderdanen het land verlaten, vooral als zij daardoor niet langer onder zijn gezag staan. Zoo zijn de hoofden niet bijster ingenomen met verhuizing naar Soemba, waar zij Gouvernements onderdanen worden.

Het gebeurt, dat lieden, die weg willen loopen, gebonden worden, en met de rotan kennis maken. Er zijn er, die bij nacht en ontijde afvaren, om toch maar weg te komen.

De meesten, die weggaan, doen het niet uit overvloed, wel omdat zij op Savoe niet genoeg te eten hebben. Billijk is het daarom niet, den menschen te weigeren te gaan. In dit opzicht begint er echter meer vrijheid te ontstaan. Moeilijk kan iemand belet worden te gaan. Men kan de hulp van den posthouder inroepen. Timor-Koepang en Soemba zijn de plaatsen, waarheen men zich begeeft.

49. *Het opeten van teveldstaande gewassen door eens anders beesten.* Eten paarden of karbouwen of geiten of varkens iemands padi of wat ook op, dan waarschuwt men eerst een paar keer, maar daarna heeft men het recht de beesten te dooden. Ook vangt men ze wel, om ze terug te geven, wanneer de eigenaar genegen is schadevergoeding te betalen.

Ieder oogenblik heeft men in den tijd, dat de padi te veld staat, oneenigheden over paarden of karbouwen, die padi aten

of plattrapten. Nu is het ook recht onaangenaam het gewas te zien vernielen.

Er zijn groote stukken grond, die men ompaggerd heeft, om er de beesten in op te sluiten, als men geplant heeft. Wel gaat daartoe ieder jaar het bevel uit, maar er zijn er, die zich daaraan niet storen. De padivelden liggen open, zoodat paarden en karbouwen er vrijen toegang hebben. Men is gewoon dag en nacht de wacht te houden bij de rijstvelden, en toch komen de beesten er nog wel in. Ruzie met den eigenaar is er dikwijls het gevolg van.

Timoe trok een paar jaar geleden een' Chineeschen muur op langs geheel de westelijke grens, om geen last meer te hebben van het vee van Seba.

50. *Een andermans beesten voor de zijne houden.* Vangt men een anders beesten, ze uitgevende voor zijn eigendom, zoo heeft men ze terug te geven. Gebeurt zulks voor een tweeden keer, dan moet men het zich toegeëigende dubbel vergoeden, of men kan veroordeeld worden tot dwangarbeid, tot 3 maanden.

Vergissing is mogelijk, omdat de beesten vrij rondloopen; en toch gebeurt het ook weêr zelden, omdat men zijne paarden teekent. Ieder eigenaar heeft zijn eigen tjap. Men snijdt de ooren van het paard in, de een doet het zus, de ander zoo. En karbouwen worden altijd gehoed.

51. *Wanneer men beesten van anderen heeft om op te passen, en men zegt, dat zij gestolen zijn, terwijl men ze slachtte of wel verkocht.* In dit geval moet men de vermiste beesten dubbel terugbetalen, of men ontvangt tot 25 rotanslagen.

Het is gewoonte op Savoe, dat degenen, die veel vee hebben, van hunne paarden of karbouwen of varkens aan anderen ter oppassing geven. Als loon krijgen dezen dan de helft van de jongen (het eene jaar is het veulen of kalf voor den eigenaar, het andere jaar voor den hoeder). Het is mogelijk, dat de

oppasser de hem toevertrouwde beesten verkoopt of slacht, maar veel komt dit toch niet voor.

52. *Een anders paard gebruiken.* Dit wordt gestraft met dwangarbeid tot 15 dagen, of rotanslagen tot 25.

Sommige brutale lui zijn er, die paarden opvangen, en wat gaan rijden. Veel komt het niet voor.

53. *Honden, die beesten bijten.* De eigenaar is gehouden schadevergoeding te geven, of zijn hond moet gedood worden.

54. *Het slachten van een paard, zonder voorkennis aan het hoofd.* Slacht iemand een paard, zonder er het hoofd kennis van te geven, zoo wordt hij beboet met 1 of 2 paarden of karbouwen.

55. *Het verkoopen van valsch goed.* Iemand, die valsch goed verkoopt, wordt gestraft met een boete van 1 of 2 varkens, paarden of karbouwen, of met rotanslagen tot 25, en hij ontvangt zijne valsche waar terug.

56. *Het verkoopen van een anders rijstvelden of tuinen.* In de eerste plaats is de verkoop niet geldig. Verder wordt de kooper gestraft met een boete van 1 tot 10 beesten of met dwangarbeid tot 3 maanden.

57. *Het veranderen der grens van sawahs of tuinen.* Zoo men zulks doet, moet men zich weêr binnen de oude grens terug trekken en men krijgt eene boete van 1 paard, 1 karbouw of varken.

Sommigen trachten de grenzen van hun gebied wel eens wat uit te zetten, wat niet zelden tot moeielijkheden aanleiding geeft, bij de onzekerheid, die er dikwijls bestaat, omtrent de rechten op den grond.

58. *Bij nacht op iemands erf komen met een kwaad oogmerk.* Komt men 's nachts op iemands erf om te stelen, of om andere redenen, dan is men strafbaar met 1 of 2 varkens òf paarden òf karbouwen, of met rotanslagen tot 25.

59. *Het wegnemen van een anders goed* (*rampas*). Men is verplicht het weggenomene terug te geven. Verder krijgt men tot 3 maanden dwangarbeid of tot 25 rotanslagen.

Het gebeurt, dat alles van den kleinen man wordt weg genomen, als hij niet voldoet aan het verlangen van den een of anderen groote.

60. *Schulden.* Betaalt men zijne schulden niet op den afgesproken tijd, dan heeft de eischer het recht, na bekomen verlof van het hoofd, zooveel weg te nemen van den schuldenaar, als noodig is om de schuld te delgen. Heeft men niet om te betalen, zoo moet men voor den schuldeischer werken, den duur te bepalen door het hoofd.

In vroeger tijd zou men eenvoudig tot slaaf gemaakt zijn, als men niet had om te betalen. Schulden maken is den Savoeneezen niet vreemd. Doorgaans heeft men geldnood. Degenen, die geld hebben, weten dit uit te zetten tegen hooge rente, dikwijls tegen 100 %. Is men 10 gulden schuldig, dan zal dat bedrag het volgende jaar gestegen zijn tot 20 gulden. In vele gevallen ziet men wel gaarne, dat oude schulden niet worden afgedaan. Geeft men pand, dan verliest men dat na den bepaalden tijd.

61. *Valsche getuigenis.* Legt men eene valsche getuigenis af, dan kan men verbannen worden, of men krijgt dwangarbeid tot 3 maanden, of rotanslagen tot 50.

Velen zien er niets in, een valsch getuigenis af te leggen. De gevolgen van een' valschen eed vreezen zij niet. Zij kunnen zulk een' eed krachteloos maken. Dit is in het algemeen gesproken. Op Savoe zal het ook wel zoo zijn, hoewel mij heel weinig gevallen bekend zijn. (*sic.*)

Ziedaar onze Savoeneesche straffen. Zij zijn vijfledig: doodstraf, verbanning, boete, dwangarbeid en rotanslagen. Wegnemen (*rampassen*) van alles, wat men heeft, kan tot boete gerekend worden. De doodstraf mag niet meer

worden toegepast; deze is in handen van het Gouvernement. Verbanning komt weinig voor, en dan moet het verzoek daartoe gericht worden aan het Bestuur. In mijn' tijd zijn drie personen verbannen geworden: één omdat hij overspel gepleegd had, en twee omdat zij met geweld het erf van den posthouder waren binnen gedrongen, om een' weggeloopen slaaf terug te halen. Timor-Koepang is meestal de verbanningsplaats. Dwangarbeid begint meer in zwang te komen. De hoofdstraffen zijn: boete en rotanslagen. De eerste is voor de rijken, de laatsten zijn voor de armen, omdat zij niet hebben om te betalen.

Bij het straffen heerscht veel willekeur. Alles hangt van den radja af. Is deze een man van recht en billijkheid, dan wordt er recht gedaan. Meestal is echter zulks niet het geval. Eigenbelang speelt zulk een groote rol. Neemt de radja het zoo nauw niet, dan wordt hij daarin gevolgd door de mindere hoofden. De radja-moeda's meenen dikwijls boven de wet te staan. Zij denken, dat zij kunnen doen wat zij willen. En worden zij een' enkelen keer gestraft met boete, het valt hun niet zwaar die te betalen, beesten hebben zij genoeg. De boeten kunnen in de meeste gevallen tot een minimum beperkt worden. De straf voor een misdrijf is niet vast, de boete varieert. Steeds heet het van 1 tot 5 paarden, 1 of 2, van 1 tot 3, enz. Heeft men dus iemand te veroordeelen, die ontzien moet worden, wel vrij zeker is het, dat de man eene kleine boete krijgt. Een ander daarentegen, dien men niet te vreezen heeft, zal voor dezelfde overtreding eene veel zwaardere straf krijgen.

Een edele des lands mag niet gebonden of geslagen worden. Boete is zijne straf. Deze weerhoudt hem niet van overtreding, zoodat men kan zeggen, dat dit stelsel zeer onzedelijk werkt.

De arme wordt geslagen, omdat hij niets heeft. De rotan is een gevaarlijk middel in de hand van iemand, die een beetje hard is. Er wordt wel eens een' arm of een been stuk geslagen. Soms trekt men den delinquent aan de handen op, om hem zoo af te ranselen. Menschonteerend is deze straf, en toch schijnt het moeielijk haar af te schaffen. Ons strafstelsel deugt niet voor den inlander. Naar de gevangenis gebracht te worden is niets voor hem, in de toetoepan heeft hij het allicht beter dan thuis.

Wat verbanning betreft, daarin ziet men ook niet veel. De Savoenees wordt meestal naar Timor-Koepang verbannen. Het verblijf aldaar is wel aangenaam. En na niet al te langen tijd kan hij terugkeeren, als dat door de familie gevraagd en door den radja goedgekeurd wordt. In verbanning naar ver verwijderde plaatsen zou de Savoenees niet veel zin hebben. Dit zou ook weêr een schaduwzijde hebben. Zoo iemand zou terug gekeerd een heele baas onder de zijnen zijn; hij is iemand, die wat van de wereld gezien heeft en dat maakt altijd indruk.

Moeielijk is het een goed strafstelsel toe te passen waar het gros der bevolking nog zoo laag staat.

Ten slotte nog ééne opmerking. Gelijk gezegd, stelden de radja's de hier medegedeelde straffen zelven op schrift. Toch geloof ik, dat niet alles even juist zal zijn; men zal er wel eens een' slag naar geslagen hebben. Boete, dwangarbeid staan niet altijd in evenredige verhouding tot elkaâr. Timoe geeft zijne boete dikwijls in geld op, waar toch niet betaald werd. Aan de waarde van dit opstel doet zulks niet af, aangezien men een blik kan slaan in de denkwijze van de inlanders, omtrent de overtredingen en de straffen daarop gesteld. De hoofden zelven leverden de stof.

MEDAN, April 1894.

Een en ander uit de aanteekeningen van R. Tampenawas, te Pernangenen.

(Ingezonden door J. K. WIJNGAARDEN).

In den beginne was er niemand, die het doel van mijne vestiging te Pernangenen begreep. Bij het uitreiken van medicijnen had ik de volgende ervaringen:

a. Men was bang koeli te zullen worden, wanneer men obat innam, omdat men er niet voor behoefde te betalen;

b. In sommige medicijnen stelde men geen vertrouwen; men vreesde er door dood te zullen gaan;

c. Niet weinigen hielden zich op een' afstand van mij, als ik hun geneesmiddelen had toegediend; zij waren bang, dat ik betaling of hulp in werk zou vragen;

d. Er waren er, die heel spoedig eene verkeerde opvatting van mijn werk kregen. Te helpen uit liefde, daarvan hebben de Bataks geen begrip. Van daar dat men niet begreep, hoe ik er toe kwam allerlei vuile wonden schoon te maken, de menschen te wrijven, enz. Men dacht, dat ik gezonden was geworden, om zulks te doen. Weldra riep men mij gelijk men dat een koeli doet. In Senembah zijn de lieden erg ruw en onbeschaafd;

e. Wat aangaat het opschrijven der namen van de zieken, daarvoor koesterde men groote vrees. Men dacht algemeen, dat daar wel iets achter moest steken. Men geloofde niet, dat het enkel was om het aantal zieken te weten, maar dacht, dat het was om de Bataks naderhand te verkoopen;

f. In het laatst van Juli begon ik den Bataks te leeren de een den ander te helpen; wanneer er iemand moest worden ingewreven, liet ik dit door een ander doen.

Wat aangaat onzen omgang met de Bataks, heb ik het volgende mede te deelen.

Aanhoudend vroeg men ons, wat wij kwamen doen? Ik antwoordde steeds, dat ik een goeroe was, een zoodanige, die zijne medemenschen lief had, en zulks betoonde door woord en daad, en die daartoe in staat was, omdat hij God lief had boven alles; en bleek zulks niet bij de ziekenbehandeling? Hielp ik niet iedereen? Er waren er, die niet begrepen, wat ik zeide, het gaf immers niets; sommigen vatten, wat ik bedoelde.

Gedurende de maand Juli werd mijn tijd veelal in beslag genomen door den huisbouw. Ons huisje moest ik zelf opzetten, omdat de Bataks er te veel voor vroegen. De materialen kocht ik. Met medelijden zag men mij aan, als ik werkte. Men dacht, dat ik een verbannene was. Men zeide: „och goeroe, als je 50 dollar gaf, dan konden wij je huis bouwen; in 3 à 4 maanden zou het klaar zijn. Nu moet je misschien veel langer in de djamboer blijven, waar je opgegeten wordt van de wandluizen." Gelukkig behoefde ik maar 12 dagen in de djamboer te blijven; daarna verhuisde ik naar onze keuken, die ik in dien tijd gemaakt had. Nu bewonderde men mij, dat ik zoo vlug werkte; men zeide, dat Batakkers niet zooveel konden doen als ik.

Men kwam mij vragen om liefdedrank (doerma). Ik zeide, dat ik zoo iets niet had, maar ik kon wel een goeden raad geven, n.l., dat wij alle menschen moeten beschouwen als onze naasten, als onze vaders, moeders, broeders en zusters, dan zou men stellig van ons houden. Ja maar men wilde een middel hebben, opdat een meisje

van ons zou houden en zij met ons zou willen trouwen. Mijn antwoord was, dat men zoo iets wel af kon zien van de kippen, varkens, honden, eenden, daarvoor had ik niets te geven. Dan had men der beesten aard maar te volgen. Daarmede was men niet tevreden, zeggende: „ja goeroe, je wilt ons het middel niet geven, je wilt het voor je zelf houden."

Ook vroeg men om obat om moedig en onkwetsbaar in den strijd te worden. Ik zeide, dat ik daarvoor geen middel wist, wat men niet geloofde. Anderen weêr wilden een middel tegen vergiftiging. Ook hiervoor wist ik niets; maar ik meende, dat niemand ons vergift zou geven, wanneer wij onze medemenschen geen kwaad deden, hen niet bedrogen, hen niet boos maakten, enz. En daarbij, Toehan Deïbata was machtig ons steeds te helpen, zoodat ons buiten zijn' wil niets zou geschieden.

In Augustus bezocht ik de kampong Pama. Men vroeg mij aldaar wat ik te Pernangenen kwam doen? Mijn antwoord was, dat ik den Bataks alles wat goed en nuttig was wilde leeren, even als de goeroes te Boeloeh Hawar, Salaboelan, Sibolongit en Tandjong Beringin.

Te Pernangenen zijn verscheidene Bataksche goeroes. Deze vinden het niet prettig, dat ik daar ben. Zij vroegen voor hunne ziekenbehandeling steeds veel geld; zeer dikwijls ook maken zij de zieken niet beter. Verrassend vindt men het, dat ik zoo dikwijls vuile wonden genees, zonder betaling te vragen. (Men wete, dat onder de Bataks zeer vele syphilitische wonden voorkomen, zoodat men met Jod. kalicum wonderen doet).

Er zijn er, die meenen, dat ik in gemeenschap sta met geesten en duivelen, omdat ik niet bang ben. Naar aanleiding daarvan vroeg ik den lieden eens, hoedanig de geesten er wel uit moesten zien. Men antwoordde, dat

ze niet gezien konden worden, alleen de goeroes konden ze zien en met hen spreken. Op plaatsen, waar zich geesten ophouden, durft men niets te doen, bijv. houtkappen. En daar de geesten machtig zijn, de menschen kunnen dooden, daarom is men zoo voorzichtig mogelijk. Zij hebben het vooral voorzien op jonge vrouwen. Van vroeger tijd af moeten er altijd vele jonge vrouwen in deze kampong gestorven zijn. Tegenwoordig is dit minder het geval, omdat de groote boomen ten zuiden van de kampong gekapt werden, en tengevolge waarvan de geesten verdwenen naar elders.

Dicht bij ons huis is een groote boom. Men zegt, dat als daarin apen komen, er stellig iemand zal sterven.

Eens kwamen verscheidene penghoeloe's bij mij. Zij vroegen, wat de Orang-belanda's met de Bataks voorhadden? Mijn antwoord was, dat de Compagnie alles goeds met hen voorhad. Zij was niet gekomen, om hun leed te doen. Zij wilde den lieden het goede leeren. Ik zeide hierbij, dat ik niet was van de Compagnie; ik had niets te bevelen, ik kwam enkel om de menschen aangaande Toehan Deïbata te leeren. Ik voegde hieraan toe, dat wat ik van de Hollanders in mijn land gezien had, goed was. In de Minahassa was alles thans veel beter dan vroeger; de menschen leefden er in vrede, en waren gelukkig, maar de Compagnie is daar nu ook al honderden jaren. De Bataks hebben dus niets van de Orang-belanda's te vreezen.

Eens op een' avond, omstreeks 8 uur, werd er eene jonge dochter door haren vader en hare moeder gezocht. De moeder riep aldoor aan haar. Weldra kwam de vader bij mij. Ik vroeg hem, wat er was? Ik zag wel aan zijn gezicht, dat er iets aan haperde, en daarbij had hij een groot zwaard in de hand. Hij antwoordde niets. Ik

ontstelde, omdat de man anders heel wel met mij was. Naderhand vernam ik, dat een jonge man zijne dochter buiten de kampong had gebracht en vervolgens in den donker overspel met haar had bedreven. Het meisje schaamde zich nu thuis te komen, omdat het nacht was. Zij bleef buiten de kampong zitten. De overspeler zeide aan zijne vrienden het meisje te halen. Deze vertelden het aan den vader, welke in zijne drift den misdadiger wilde dooden, terwijl hij aan een ieder, die hem wilde dooden 40 dollar beloofde. Niemand wilde zulks doen. Het jonge mensch verborg zich nu in onze keuken, wat ik niet wist. Het meisje werd daarop gehaald; men wilde haar naar het huis harer ouders brengen. Daartoe was zij niet te bewegen, zeggende: „breng mij naar het huis van hem, die mij naar het bosch gebracht heeft om daar overspel met mij te bedrijven." De moeder vroeg nu wie dat was, waarop zij diens naam noemde, Si Masang. Dit had nu plaats onder groot lawaai; maar de ouders van Si Masang wilden haar niet ontvangen, omdat zij niet kon bewijzen, dat die jongen zich met haar had afgegeven. Gewoonte is het, dat in zoo'n geval het meisje het mes of den hoofddoek wegneemt, welke dan als bewijs moet dienen. Dit had zij niet gedaan. Het slot van de geschiedenis was, dat het meisje erg beschaamd weg ging.

Gedurende de maand September ging ik geregeld meê naar het veld. Alle kampongbewoners moesten meêhelpen om de tuinen van den penghoeloe schoon te maken. Men vroeg mij, waarom ik ook kwam werken; het was toch prettiger thuis te blijven. Ik antwoordde, dat ik ook meê wilde helpen, als bewoner van Pernangenen. Toen de penghoeloe kwam zeide deze, dat ik niet mede moest doen. Ik zeide, dat ik gaarne medehielp. Onder het eten vroeg men mij, of er in de Minahassa ook ladangs (tuinen) waren.

's Middags scheen het te zullen gaan regenen, waarover de penghoeloe erg in de war zat, omdat dan allen naar huis zouden gaan. Men liet nu een' goeroe, een' Timor Batak, roepen, die het vermogen bezat van den regen tegen te houden. Deze verzamelde eenige stukjes hout, om er een vuurtje van te maken. Met een stuk wit doek maakte hij afwerende bewegingen, terwijl hij floot of spreuken prevelde. Maar ach, de arme man vermocht niet het hemelwater tegen te houden; in stroomen begon het weldra neêr te vallen. Alle namen de vlucht naar huis. De penghoeloe voegde vrij ontstemd den regentegenhouder toe: „wat voor een goeroe ben jij!"

Op zekeren dag kwam er een reeds bejaard man bij ons aan huis, iemand van Pernangenen, die evenwel langen tijd op de hoogvlakte was geweest. Hij vertelde mij, dat hij gewoon was steeds met den Controleur uit te gaan. Wanneer de Heer Controleur zich ergens heen wilde begeven, dan riep hij dezen vriend steeds, om hem te vergezellen. Mijnheer hield van hem meer dan van alle hoofden. Verder zeide hij, dat hij geen hoofd was, maar dat hij toch veel invloed had, dat zijne zienswijze steeds werd gevolgd; niemand, die hem ooit durfde bevelen. Ook meende hij, dat ik niet bang moest zijn; alles wat ik had kon ik gerust aan hem zeggen, hij zou wel zorgen, dat mij niets gebeurde. Hij dacht, dat ik door den Controleur was gezonden; overkwam mij iets, de Bataks zouden er maar last van hebben.

Niet lang daarna liet de anak-bĕroe rondroepen: „Niemand, 't zij oud of jong, mag bij den goeroe aan huis komen, als het niet noodzakelijk is; wij zouden maar in moeite gewikkeld worden, als er iets van den goeroe zoek raakte." Zoodra ik zulks hoorde, ging ik naar den anak-bĕroe toe zeggende, dat hij zulks niet

moest doen; ik zou niet gaarne willen, dat men niet meer bij mij aan huis kwam; mijn plan was met de Bataks bevriend te raken, en hoe zou zulks kunnen, als men niet bij ons kwam? En dat men van onze goederen zou stelen, daarvoor was ik niet bevreesd; ik beschouwde allen als mijne vaders en moeders, broeders en zusters. Bovengenoemde oude man beaamde wat ik zeide. Hij meende, dat ik niet was als de kĕdéhhouders, maar dat ik kwam om de Bataks te helpen. Hij drukte mij op het hart, goed te zorgen voor mijne barang-barang, opdat men niets weg kon nemen.

Eens op een' dag kwam er een Batak van de bergen te Pernangenen. Hij zeide het volgende: „De Compagnie is erg slim; zij laat allerlei moois aan de Bataks zien. Maar ik denk, dat dit wel anders zal worden, wanneer de Bataks van de hoogvlakte ook onderworpen zijn; dan zal de Compagnie ons hard behandelen. Thans krijgen de lieden medicijnen voor niets, wie leeren wil, heeft daarvoor niets te betalen. Denkt ge, dat men daarmede geene bedoeling heeft? Het zou niets dan schade zijn. Naderhand zal alles van ons worden terug geeischt. Hebt gij niet gezien, dat de namen van alle zieken worden op geschreven? Dit geschiedt, opdat men naderhand wete wie er wat genoten heeft." Zoo sprak de man. Men kon zien, dat dit indruk maakte. Ik meende hier tegen iets te moeten zeggen. Ik sprak dan: „Gij allen weet, dat mijn hoofd een Hollander is, de mijnheer te Boeloeh-Hawar. Denkt evenwel niet, dat de duizenden heeren, die er in Deli zijn, allen hetzelfde werk doen, of hetzelfde bedoelen, verre van daar. De een doet dit, de ander dat. Er zijn er, die hun voordeel zoeken, anderen, die werkzaam zijn in het belang van de menschen van het land. De pandita van Boeloeh-Hawar en wij Minahassers nu komen

hier niet voor ons zelven; onze bedoeling is geene andere, dan om de menschen te helpen; wij houden van hen; wij willen hen het goede leeren. Wat wij doen is het werk van Deïbata. Wat bestuurszaken aangaat, daarvan weten wij niets af. Wij willen de Bataks leeren van Deïbata, opdat zij het goede mogen weten en doen. Wij zijn nu reeds eenige jaren in de Bataklanden, maar deden wij ooit iets anders dan helpen?" Heel velen, die niet geloofden, wat ik zeide.

Eens ging ik mede naar de ladang. Men vroeg mij, of ik voor mij zelven ook geen rijst wilde planten? Ik antwoordde toestemmend. Men meende nu, dat ik dan nogmaals zou moeten trouwen. De njora kon dan thuis blijven om te naaien en om ons eten te koken. Mijn tweede vrouwtje zou de ladang kunnen bewerken, zou brandhout naar huis kunnen brengen, zou water moeten halen, padi stampen, enz. Op die manier zou ik dan erg gelukkig moeten zijn. Ik diende dan te zorgen, dat mijne Bataksche wederhelft, geen kinderen kreeg, ik zou daarvoor wel een middel weten. Mijn antwoord was, dat ik in het minst niet zulke plannen had, en dat ik mij op die manier niet erg gelukkig zou gevoelen. – 's Middags vertelde men mij, dat men met de bewerking der padivelden te Pernangenen erg achteraan kwam. Ik vroeg naar de reden daarvan. Het antwoord was, dat men niet met het werk mocht beginnen, als de penghoeloe daarmede nog geen aanvang had gemaakt. Dit was zoo de hadat. Al wie deze overtrad werd beboet. Deze gewoonte ontstond een 30 jaar geleden. De ladangs van den penghoeloe toen der tijd waren steeds het laatst klaar. Toen ging er een bevel uit, dat de tuinen van het hoofd het eerst bewerkt moesten worden, en dat daarna pas de onderdanen aan de hunnen mochten denken.

Eens kwam er iemand bij mij aan huis, om mij te vragen, of zijn kind op een' gelukkigen of op een slechten dag was geboren. Ik antwoordde hierop, dat naar mijne meening alle dagen even goed waren voor een kind. De Heere God maakt geen onderscheid tusschen de verschillende dagen. De man was hiermede nog al ingenomen.

(Gelijk men weet hechten de Bataks sterk aan goede en slechte dagen.)

Toen ons huisje bijna klaar was, vroeg men mij, of het ook feestelijk zou worden ingewijd? Ik antwoordde bevestigend. En of het dan op zijn Bataksch zou gebeuren? Ook hierop kon ik met ja antwoorden. Of ik lang bij de Bataks zou blijven? Ik gaf als mijne meening te kennen, dat ik hier wel tientallen van jaren zou blijven. Hierop antwoordde men, dat dit zeker wel af zou hangen daarvan of ik spoedig rijk zou zijn of niet. Ik zeide, dat mijne bedoeling niet was rijkdommen te verwerven, maar dat ik door Toehan Deïbata was gezonden. „Heeft God dan met je gesproken" heette het nu weer, „en op welke manier doet men dat?" Ik vertelde nu, dat alle menschen tot God kunnen spreken. „Ben ik bedroefd, heb ik verdriet, dan vertel ik dat aan God, Hij hoort en verhoort; ben ik verheugd, ook dan zeg ik het God." Dat begreep men niet, zeggende: „Onze Deïbata is geheel anders." Ik antwoordde hierop, dat de God van de Bataks en mijn God dezelfde waren. Ik ging niet verder hierop door, daar de menschen mij blijkbaar niet begrepen.

Met den penghoeloe besprak ik de inwijding van ons huisje. Ik zeide, dat dit volgens de Bataksche hadat moest plaats hebben. De penghoeloe regelde nu alles. Al de kampongbewoners moesten nu helpen om alles voor het feest voor te bereiden; het erf diende schoon gemaakt te worden, het noodige brandhout moest gezocht worden,

en zoo was er meer. Wie niet meê hielp werd beboet met 4 dollar. In één dag was alles afgeloopen. Met de hoofden van een paar andere kampongs werd deze aangelegenheid besproken. Zij kwamen overeen den goeroe een varken ten geschenke te zullen geven; anderen konden dan voor de noodige kippen zorgen.

Den volgenden dag ging ik eenige versieringen rondom ons huis aanbrengen. De menschen kwamen, en zeiden, dat ik zulks niet moest doen, omdat ik daardoor den regen riep; op den dag van het feest zou het dan regenen. Ik antwoordde, dat zulks wel zou kunnen gebeuren, daar het in den regen-moesson was. 's Avonds kwam de penghoeloe nog over de inwijding spreken. Hij vroeg, waar de menschen zouden moeten eten? Wij spraken af, dat dit in de kampong zou gebeuren, om geen moeite te hebben, als het soms mocht regenen. De penghoeloe verzocht mij nog den avond voor het feest, een *pĕmoehoen hoedan* aan het werk te stellen, om den regen tegen te houden. Deed ik zulks niet, dan zou ik de verdenking op mij laden, dat ik liever niet veel menschen ontving, zoo het n.l. bij de inwijding regende. Een pĕmoehoen hoedan is een kunstenaar, die den regen weet te maken, of tegen te houden, al naar de omstandigheden eischen (boven sprak ik reeds over zoo'n goeroe). Ik vroeg het hoofd, of hij maar zulk een' regenophouder wilde sturen. Werkelijk kwam er in den loop van den avond iemand. Als de voor zijn werk benoodigde ingrediënten vroeg hij peper, sirih, uien, stukjes nipahblad, tabak en *baḥing*, waarna hij aan den arbeid ging.

Op den dag van het feest werden er rondom het huis 12 schoten gelost. Toen men mij kwam vragen, of er gedjoedid mocht worden, antwoordde ik, dat het beter was zulks niet te doen. Ook riep men weder een pĕmoe-

hoen hoedan, omdat die van gisteren niet knap genoeg was. Deze nieuwe zweerder had niets anders noodig dan een stuk wit linnen, wat hij beloofde terug te zullen geven, waarvan echter niets kwam. Al onze pogingen om droog weêr te houden mislukten; het begon jammerlijk te regenen. Hoe beschaamd kwam onze pemoehoen weg!

Bij de inwijding van het huis mochten wij veel hulp van de menschen ontvangen.

Eens kwam er een Bataksche goeroe bij ons. Wij praatten over den Batakschen godsdienst. Hij zeide, dat er drie Deïbata's waren, welke men aanriep bij alle godsdienstige handelingen, of liever bij het *nabas* der goeroes. Ik vroeg nu, wie van deze drie goden de machtigste was? Zijn antwoord was: „Deïbata boven is de machtigste; de Deïbata's van het midden en van beneden hebben niet veel macht; ook heeft Deïbata diatas het meeste medelijden met de menschen. Hierop zeide ik: „Als Deïbata diatas de machtigste is, waarom wenden de menschen zich nog tot de anderen?" „Ja wat zal ik daarop zeggen", luidde het antwoord, „dit is zoo onze gewoonte van ouds." „Dit is zoo" hernam ik, „en het is goed ook, dat men de oude gewoonten volgt, wat onze vaderen gezegd hebben; maar toch geloof ik, dat wat de ouden leerden aangaande drie goden niet goed is; ik voor mij geloof aan één God, die almachtig is, die alles geschapen heeft en onderhoudt, ons menschen lief heeft. Als wij rondom ons zien, dan bemerken wij, dat de zon, de maan, de sterren, menschen en beesten, in één woord alles even goed geschapen en geregeld is; waaruit ik besluit, dat één God zulks gedaan heeft; want als bij het bouwen van een huis 2, 3 bouwmeesters zijn, dan gaat het niet goed; de een wil zus, de andere zóó. Vindt ge zelf ook niet, dat alles in deze wereld nog al goed geregeld is?"

Op zekeren dag vroeg men mij, waarom ik toch te Pernangenen was komen wonen? De kampong was wel goed, maar er stierven doorgaans zoovele vrouwen, omdat er zoovele booze geesten huisden. Ik zeide, dat ik daaraan niet geloofde. Toch was het zoo, meende men. Hoevele kraamvrouwen waren er niet alreeds gestorven, wat het werk van geesten moest zijn!

Eenige dagen na de huisinwijding begon ik met de school. Op een' avond kwam de wakil van den penghoeloe, terwijl ik drie jongens onderwees. Hij zeide, dat hij dacht, dat de school het begin zou zijn van het „serani" worden der Bataks. De jongens zeiden, dat hun zulks goed was, wanneer zij maar leerden lezen en schrijven. Als dit laatste niet het geval was, dan bleven zij liever Bataks, als hunne voorvaderen. Ik vroeg den zaakwaarnemer van den penghoeloe: „wel vader, wat beteekent sĕrani?" Dit wist hij niet, maar hij had het alleen van hooren zeggen; een Klingalees had hem verteld, dat hij een sarani was (zeker een Roomsch christen onder de Klingaleezen; op de Oostkust komt dit nog al eens voor). Ik zeide, dat hij zeker iets gehoord had, wat hij niet begreep; trouwens ik zelf, wist ook niet wat sĕrani was. „Hoe! zou je dat niet weten?" heette het nu. Ik vervolgde nu: „Ik weet alleen, dat de school in het belang van de Bataks is, ik wil hun leeren wat goed en nuttig is." De man antwoordde, dat hij niet wist wat er van de zaak aan was, dat hij anderen maar had nagepraat.

(Aant. Het woord sĕrani gebruiken wij liever niet. De Maleiers gebruiken het met minachting; de Batakkers moeten het dikwijls hooren. Wij spreken daarom van orang-christen. In de Oostelijke streken van den Archipel heeft het woord geen minne beteekenis; daar wordt het algemeen gebruikt).

Eene vrouw kwam mij vragen, of ik kon zeggen, wie zou overwinnen in den strijd op de hoogvlakte? Zij vroeg zulks, omdat haar zoon er in betrokken was. Als zij nu wist, dat de nederlaag aan zijn' kant zou zijn, dan was het maar beter, dat hij terug kwam. Daar ik het niet kon zeggen, hoe de afloop zou zijn, ging zij teleurgesteld heen, weêr meênemende de kip en de rijst, die zij eerst voor mij bestemd had.

Dikwijls ging ik mede naar het veld. Velen wisten niet wat daarvan te denken. Men vond het vreemd, dat ik zoo in de modder wilde werken. Sommigen meenden, dat ik het best zou doen Bataksch te worden en mijne eigen ladangs en sawahs aan te leggen. Ik vond dit heel goed. Het gevolg was, dat de penghoeloe mij een stuk sawah gaf, waarop ik den daaropvolgenden dag begon te werken.

Eene jonge vrouw had reeds geruimen tijd omgang met een' jongeling. Nu eens brachten zij hier den nacht door, dan weêr daar. Eens op een' dag ging zij naar de ouders van den jongen, om den hoofddoek van hun' zoon te brengen. Dit beteekende, dat zij trouwbelofte van den man had. Het is n.l. gewoonte, dat als een jongen een meisje wil trouwen, hij haar een pand geeft, hetzij zijn' hoofddoek, zijn mes, hetzij iets anders. De zoo even genoemde vrouw wilde nu dadelijk bij hare aanstaande schoonouders blijven. Deze hadden daar niet op tegen, als de dag een goede dag bleek te zijn. Men vroeg daarom onderscheidene goeroes. Deze waren het niet eens, zoodat besloten werd te wachten tot een' beteren dag. Eenige dagen daarna nam de vrouw haar intrek bij de ouders van haren aanstaande. Over den bruidschat werd nog niet gesproken, daar de ouders van de bruid naar de hoogvlakte waren. Toen deze terugkeerden, werden de onderhandelingen daarover geopend. Men kon het er niet over eens worden. Er werd 80 dollar gevraagd, men wilde maar 65 geven, zoodat er van trouwen niet kon komen. Het meisje evenwel zeide, dat ze den jongen man wilde hebben, anders was het beter, dat zij dood ging. De vader antwoordde, dat zulks goed was, daar hij aan eene weerspannige dochter niets had.

Toen laatst Si Kidoe bij ons was, had het volgende plaats. Pas gekomen liet de penghoeloe haar zijn sirih-doos brengen met de boodschap, dat hij haar wilde ontmoeten. Ik wist hiervan niet af, later vernam ik het. 's Avonds na 10 uur, toen wij reeds sliepen, werd er op de deur geklopt. Toen ik open deed waren er twee jongelui, die zeiden, dat zij nog wat kwamen leeren. Mijn antwoord was, dat zij morgen moesten komen. Ik deed de deur daarna weêr dicht. De jongens bleven

op den trap zitten en begonnen te zingen. Toen ik den slaap niet kon vatten, stond ik weêr op om den zangers te zeggen, dat hun nachtelijk gezang mij verveelde; in de djamboer was hunne plaats, niet in mijn huis. Nu gingen zij heen, zingende: „al is het middernacht, worden wij gelast jonge klapa's te halen, zoo moeten wij het doen, de penghoeloe gelast ons. (Voor jonge klapa's moet men in den boom klimmen). Ik zeide niets, omdat ik het geval nog niet begreep. Den volgenden morgen vroeg men mij, waarom ik het niet had willen hebben, dat de penghoeloe Si Kidoe ontmoette. Als de man nu eens boos was, wat dan? Ik zeide, dat hij niet boos zou kunnen zijn; hij wist ook wel, dat er in mijn huis niets onbehoorlijks mocht gebeuren. Het hier medegedeelde geeft weêr geen hoogen dunk van de Bataks.

In de maand October kwamen de penghoeloe's van Pernangenen minder druk bij ons aan huis. Ik denk, dat zij naar de praatjes van de menschen luisteren. Een Batak laat zich zoo gauw bang maken.

Eene vrouw kwam medicijnen vragen. Zij wilde eerst weten of er al menschen gestorven waren, nadat zij mijne middelen gebruikt hadden. Zij dacht, dat ik een giftmenger was.

Iemand kwam mij een pakje rupsen brengen, die de padi vernielen. Zij wilde er een middel tegen hebben. Het speet mij, dat ik haar niet kon helpen.

Iemand kwam obat vragen. Ik gaf haar een poeder. Terwijl zij de medicijn slikte, begon haar kind, dat zij bij zich had, erg te huilen, zeggende dat zij aanstonds dood zou gaan. De moeder vroeg nu in alle stilte obat, om die te kunnen innemen, als zoontje zou slapen.

Bij het begin van het padi planten, vroeg men mij, of ik meê ging. Een aanvang moest gemaakt worden door een' goeroe. Hij offerde een sirihpruimpje, door het op een' halvenmeterhoogen stok te steken. Om den stok heen werd nu het eerst geplant. Toen men begon te planten, moest men goed hooren of er geen *koeliki* (arend) schreeuwde; dit zou een slecht voorteeken zijn, het zou geen goeden oogst geven. Men heeft voor den padiplant goede en slechte dagen.

Eens woonde ik een offerande bij (*pĕrsèlihi*). Er was een zieke, voor wien geofferd moest worden. De goeroe vroeg mij ook mede te doen aan het bidden (*menabas*) en alle verdere handelingen. Ik zeide, dat zulks goed was, maar dat ik niet wist hoe te doen. Dat was niets, hij zou het mij wel leeren.

Bij gelegenheid bezochten wij eene kraamvrouw. De njora gaf wat rijst en een ei present, naar de gewoonte der Bataks. Men vroeg ons, hoe er in de Minahassa gedaan werd bij de geboorte van een kind? Of de moeder gedurende eenige dagen ook dicht bij het vuur moest zitten? Of zij ook zacht gekookte rijst (*boebaer*) at? Of zij ook spoedig weer naar het bad ging? Wat ze gebruikte om weêr sterk te worden? Ik antwoordde, dat het te Menado niet zooveel anders was.

In October kwam de Bataksche vaccinateur te Pernangenen, een pĕnghoeloe van Rimboen. Ik zeide den menschen, zich te laten inenten. Ik kon het ook wel doen; reeds verscheidene lui vaccineerde ik, maar het was eigenlijk het werk van den vaccinateur; hij werd er voor aangesteld. Al spoedig kwam ik in kennis met den man. Hij toonde mij een klein boekje, de Handelingen der Apostelen. Op de vraag, van waar hij dit had, antwoordde hij, dat een Javaan het hem had gegeven, zeggende, dat dit een boek der christenen was. De vaccinateur, zeide, dat hij er reeds in gelezen had, maar dat hij er nog weinig van begreep. Ik antwoordde, dat zuks wel zoo zou zijn, als er niemand was om hem het gelezene uit te leggen. Verder spraken wij over de verschillende godsdiensten. Naar mijne meening was de christelijke de beste, omdat hij den besten weg aanwees. De christelijke godsdienst geeft vrede, omdat zij liefde werkt tot God en menschen. Jezus Christus de Zoon van God, is de stichter van het Christendom. Hij is het hoofd, de koning van allen, die God als hunnen Vader in den hemel belijden. De vaccinateur meende, dat de school van veel belang was voor de Bataks.

Hoe jammer, dat de Bataks geheel in hun spelen opgaan. Het Gouvernement moest het verbieden. Het zou in het belang van de school en ons werk zijn. Het spelen is het dagelijksch werk der mannen; de vrouwen hebben het veldwerk te doen.

Iemand kocht een' klapperboom. Een paar dagen daarna sloeg de bliksem er in. Wat had de man een spijt van zijn' koop! Een oude van dagen zeide: „altijd hebben er ongelukken plaats, hier in de kampong. Dit komt, omdat de penghoeloe niet de noodige offeranden brengt."

In November werd eene keuken ingewijd. Het ingebruiknemen van de stookplaats heet *hampeiken ranting*, (*hampeiken* komt van *sampei*, en *ranting* is brandhout. Het hampeiken ranting geschiedt, wanneer het huis klaar, af is. Op de volgende manier heeft dit plaats. Men gaat in het nieuwe huis. Het eerste wat er gedaan wordt is het roepen van: *„halep alopa! halep alapé!*" Daarna wordt het brandhout naar binnen gebracht, onder hetzelfde geroep. Vóór dat men het huis binnen ging, had men zich *bepagard*, d. w. z. maakte men stippen sirihspeeksel op wangen en voorhoofd. Dit was om te voorkomen, dat booze geesten meê naar binnen gingen. Is het hout op de daarvoor aangewezen plaats gestapeld, dan moet er aarde in de stookplaats gebracht worden. Maar de aarde moet goed zijn. Eene vrouwelijke goeroe gaat met eenige andere vrouwen daarnaar zoeken. Zij prevelt eenige woorden, lacht als een bezetene, eet sirih, om dan, als zij goeden grond gevonden heeft, de aarde los te maken en in een soempit te doen, Deze wordt nu op de stookplaats uitgestrooid. Ook dit gebeurd onder het gejuich van: *„halep alopa! halep alapé!*" Is er voldoende aarde naar binnen gebracht, dan komen nog de steenen, waarop de etenspot moet staan. Ook deze brengt de goeroe naar binnen, en plaatst ze. Ten slotte wordt er vuur gemaakt, door wrijving van twee stukken hout op elkaâr. Op eene andere manier mag er geen vuur gemaakt worden. Is dit alles afgeloopen, dan gaat men eten. 's Nachts wordt er op de gĕndang geslagen, en danst men, tot den volgenden morgen. Dit geschiedt om de geesten weg te jagen (*moeat bégoe-bégoe ibas roemah*).

Eens kwam er een goeroe, die doorging voor een Atjineesche goeroe. Men zeide, dat hij van Atjineesche afkomst was, maar reeds 30 jaar was hij thans in de Bataklanden. Volgens zijn eigen zeggen, was hij met Atjehers in het land gekomen. Deze

werden gedood; hij vluchtte naar den Goenoeng Si-bajak, en hield zich daar drie jaar schuil. In dien tijd leerde hij allerlei geneeskrachtige kruiden kennen. In zijne schuilplaats waren meerdere menschen, die daar afgezonderd leefden. Deze lieden konden zich onzichtbaar maken; het waren *omangs*. Deze leerden hem allerlei belangrijke zaken. Toen hij van hen wegging, gaven zij hem allerlei geneesmiddelen mede. Na drie jaar vertoonde hij zich weêr. De Bataks herkenden hem niet meer, zoodat hij zich vrij kon bewegen. Hij gaf zich uit voor goeroe, wat hem werkelijk gelukte. Door de kennis, die hij in de eenzaamheid had opgedaan, verwierf hij naam.

Onze Atjeher oefende zijn beroep ook te Pernangenen uit. Hij ging huis in, huis uit. Waren de menschen niet thuis zoo volgde hij hen naar hunne tuinen. Allen voorspelde hij uit den handpalm. Hij wist hun te zeggen, of ze weldra zouden sterven of nog lang te leven hadden, of men weldra ging trouwen, of men kinderen zou krijgen, of men met verlies zou spelen. In de ongelukkige gevallen raadde hij aan een *oepah tendi* te maken, (*oepah tendi*, zie Westenberg.) Niet weinig lieden, die zich niet wilden laten waarzeggen, omdat zij hem van vroeger kenden; zij zeiden, dat hij een leugenaar en het hem slechts om het loon te doen was. Hij vroeg anders maar eene kleine belooning, van ieder een stukje gambir. Lang bleef hij niet te Pernangenen. Eens kwam hij bij ons aan huis, hij vroeg obat voor zijn kropgezwel. Ik verzocht hem, mij uit mijne hand te voorspellen. Hij las in mijne hand, waarom ik naar de Bataklanden was gekomen; ik had ruzie gehad met mijne ouders; mijne eerste vrouw was gestorven (wat hij natuurlijk reeds van de menschen wist); ik was driftig van aard, wij zouden een' jongen krijgen (wat werkelijk gebeurd is, de njora was toen nog niet bevallen). In heel veel gevallen sloeg hij de plank mis.

De vrouwen van den penghoeloe kunnen het moeilijk met elkaâr vinden. Daarom heeft de man zijne wederhelften ieder een huis moeten aanwijzen.

Eens op een' dag kwam de penghoeloe bij ons aan huis; hij verzocht mij een badjoe voor hem te naaien. Hij bleef

den geheel dag bij ons, wachtende tot dat zijn baadje af zou zijn. Wij spraken over alles en allerlei. Hij vroeg ook, wat er van de Bataks zou worden, als zij christen werden, zooals Si Noean, en Si Sampei. Ik, antwoordde, dat er niets met hen gebeurde, zij bleven Bataks. Christen te worden beteekent te gelooven in den eenigen God, zijne zonden te belijden, en vergiffenis daarvan te vragen, en het oprechte voornemen te hebben niet meer te zondigen, maar het goede te doen, zooals Deïbata van ons eischt. De penghoeloe vroeg weer: „Krijgen zij ook traktement?" Ik zeide: „Van wie zouden zij dat krijgen? Iemand, die uit de gevangenis ontslagen wordt, ontvangt die ook geld van den radja, omdat hij zich misschien gebeterd heeft? Ik denk van niet. Als iemand uit de gevangenis ontslagen wordt, ik meen, dat hij zich erg gelukkig zal gevoelen dat hij vrij is, zich vrij kan bewegen. Zoo is het ook met de christenen; zij gevoelen zich gelukkig, dat zij Deïbata mogen kennen. Hoe zouden zij dan geld krijgen? Iets anders is het, wanneer zij naderhand goeroe worden, om de Bataks te leeren, dan krijgen zij, wat zij noodig hebben." „Maar moeten de christenen geen koeli's worden?" vroeg mijn bezoeker weêr. „Hoe kan zulks iets met ons werk hebben uitstaan?" heette het van mijn' kant, „wij willen den menschen leeren wat goed, en wat zondig is; ik begrijp niet, hoe dat in verband kan staan, met koeli worden." Het was aan zijn gezicht te zien, dat de penghoeloe mij niet geheel en al geloofde.

Op zekeren dag kwam er eene vrouw bij ons. Ik vroeg, wat zij wilde. Zij verlangde de njora te spreken. Ik zeide, dat zulks wel kon. Zij vroeg mijne vrouw, of deze niets wist om abortus te verwekken; zij was zwanger; zij wilde mij zoo iets niet vragen, ik wist zoo iets toch niet. Toen ik hoorde, wat er aan de hand was, vroeg ik, waarom zij zulke voornemens had. Zij deed nu het volgende verhaal. Zij was pandeling van den penghoeloe van Pernangenen; zij woonde bij de moeder van het hoofd te Pangka Silau. Deze moeder wilde niet, dat hare schuld groot 40 dollar betaald werd, dan zou zij vrij zijn. Om die reden gelastte eerstgenoemde een

jongmensch om ongeoorloofden omgang met haar te hebben; werd zij nu zwanger, dan zou niemand anders haar willen hebben, en zou zij pandeling blijven; was er iemand die met haar wilde trouwen, dan zou deze ze loskoopen (onechte kinderen zijn een schande bij de Bataks, hoe onzedelijk de lieden ook zijn, komen onechte kinderen zoo goed als niet voor, men heeft overvloedige middelen om de vrucht bijtijds af te drijven). Ik kon natuurlijk de vrouw niet ter wille zijn.

Een' Batakschen goeroe gaf ik medicijn; hij zelf was ten einde raad. Hij zeide, dat als hij beter werd, ik zijn Deïbata zou zijn. Ik meende dat hij op Deïbata in den hemel moest vertrouwen, Die was het, Die zegen aan de obat gaf. Sommigen vroegen mij, waarom ik geneesmiddelen aan dien man gaf? het was veel beter, dat hij maar dood ging, hij was een groot giftmenger. Ik zeide, dat de zieke zich zou kunnen bekeeren, als hij beter werd.

In December hadden wij bezoek van Ṣalaboelan, eene *kemberahan* (vorstin) met eenige andere lui. Zij gingen naar Sarampoewa, waar de Controleur toen was. Ik ging ook derwaarts om mijnheer te ontmoeten. Honderden menschen trof ik daar aan. Den tolk, de broêr van den penghoeloe van Salaboelan, sprak ik ook. Deze verzocht mij de getallen van 1–150 voor hem op te schrijven, opdat hij ze zou kunnen leeren. Dit had plaats in tegenwoordigheid van vele penghoeloe's. De tolk zeide hun, dat ik iemand van Menado was; het doel waarmede ik hier gekomen, was den Bataks te leeren. „Of dat goed was?" „Welzeker", luidde zijn antwoord. Verscheidene Timor Bataks ontmoette ik hier. Zij waren belangstellend te weten, wie ik eigenlijk was, waarin mijn werk bestond. „Wat is de Compagnie toch slim", werd er gezegd, „op allerlei manieren wil zij de Bataks vangen." Mijn antwoord was, dat mijnheer te Boeloeh-Hawar en wij goeroes, niet met de Compagnie in betrekking stonden; wij werden niet door den Controleur gezonden; wij kwamen den Bataks de wetten van Toehan Deïbata brengen, en niet die van de Compagnie. „Welke die wetten waren? Men wilde er wel eens met mij

over spreken, maar nu niet, men had het thans te druk met spelen."

De vrouwen van den penghoeloe hebben altijd ruzie, hoewel zij niet samen wonen. Laatst begonnen zij te vechten, de eene bezigde een stuk hout, de andere een lang groot mes. De eene liep nu weg, maar werd weldra teruggebracht.

Een man vroeg mij eens, hoe het nu naderhand wel zou gaan met de Bataks, nu de Compagnie hier was gekomen. Ik antwoordde, dat de gevolgen niet anders dan goed zouden kunnen zijn. In de Minahassa was het thans ook sooveel beter dan vroeger. Dezelfde man vroeg mij wat hij diende te doen, om geene kinderen meer te krijgen, zijne vrouw had hem al zooveel kinderen geschonken, hij wilde maar dat daaraan thans een einde kwam. Mijn antwoord was: „Ik dacht, dat je erg blij zou zijn met veel kinderen; zij zijn een zegen des Heeren. Hoeveel menschen, die geen kinderen bezitten, zouden er gaarne hebben." Ja, hij vond het wel prettig kinderen te hebben, maar niet zooveel. Ook vroeg hij nog medicijn voor eene zuster, die, hoewel reeds 11 jaar getrouwd, nog maar geene kinderen kreeg. Ik zeide, dat ik voor deze kwaal geen raad wist; naar mijne meening was onvruchtbaarheid meestal het gevolg van uitspattingen, dus waren de vrouwen zelf de schuldigen, dat zij kinderloos bleven.

Op een' avond kwam een goeroe bij mij. Hij vroeg mij om *tangkel*, een voorbehoedmiddel voor allerlei onheilen. Hij wilde er booze geesten meê afweren. Ik vroeg hem, waar die geesten waren, hoe zij er uitzagen, enz. Hij antwoordde, dat zij lang en groot en zwart waren, dat meisjes en zwangere vrouwen ze vooral zagen. Ik zeide hem, dat het beste middel was te gelooven in Deïbata, dan zoude de geesten geen vat meer op ons hebben. Daarmede ging de goeroe heen.

(Tot zoover voor dezen keer weer uit de ontteekeningen van Tampĕnawas te Pernangenen).

Boeloeh-Hawar, 16 Mei '94.

DAGBOEKEN, VERSLAGEN EN BRIEVEN UIT DE ZENDING.

Bericht nopens den voortgang der Evangelisatie in de Minahassa, gedurende 1892, door H. ROOKER, hulpprediker, te Tondano. (1)

Het vaste fondament Gods staat, hebbende dit zegel: "De Heer kent degenen, die de Zijnen zijn; en: Een iegelijk die den Naam van Christus noemt, sta af van ongerechtigheid. 2 Tim. 2 : 19.

Het Koningrijk der hemelen een Godsgebouw. Van de vroegste tijden af werkte de barmhartige God aan de verlossing van het zondig menschengeslacht door Zijn Woord en Zijnen Geest. De heilsinrichting, bestemd voor het geheele menschdom, bewaard en bevestigd onder Israël door Mozes en de Profeten, volmaakt door den Christus Gods, moet gebracht worden tot alle geslachten, tot aan de einden der aarde.

De deur van het Godsgebouw, door God zelf wijd open gezet, verleent toegang aan allen zonder onderscheid, aan oud en jong, aan groot en gering. Boven den ingang

(1) De uitvoerigheid van dit Bericht, zou de Redactie genoopt hebben het hier en daar te bekorten. Zij zag er van af, omdat het in vele opzichten eene voorstelling geeft van de schaduw- zoowel als van de lichtzijden eener ernstige en nauwgezette Evangelieverkondiging. Het kan dienen tot toelichting van wat Dr. Grundemann aanvoert in zijne "Missions-studiën und Kritiken" (zie Med. D. 38 p. 186, e.v.). *Red.*

staat als in vlammend schrift: „de Heer kent degenen, die de Zijnen zijn," en „Een iegelijk, die den Naam van Christus noemt, sta af van ongerechtigheid." Allen die ingaan met een waarachtig hart, worden door den Heer als de Zijnen erkend, en dat ingaan eischt geheele zinsverandering, – rein en heilig leven, – afscheiding van alles wat niet uit en niet naar God is.

Het Koningrijk der hemelen is in de zichtbare en telbare gemeente des Heeren verborgen. Een deel slechts van die gemeente vormt het waarachtige Godsgebouw. Goede en kwade visschen worden in het net besloten. Te midden van het goede zaad, door den Zoon des menschen gezaaid, strooit „de vijand" zonder ophouden het zaad des onkruids. Een en ander wast te samen op. Vele werken der duisternis en der ongerechtigheid ontsieren den Christennaam. Eene gemeente zonder vlek of rimpel wordt op aarde niet gevonden. Die te Jeruzalem telde onder hare leden Ananias en Safira. Onder de toegebrachten te Samaria was Simon de toovenaar. De Apostolische brieven gewagen van onderscheidene onwaardigen in de verschillende gemeenten.

Desniettegenstaande staat het fondament Gods vast. De poorten der hel zullen de gemeenten niet overweldigen.

In den Apostolischen tijd was de gemeente in hare eerste wording. Het HUIS Gods wordt daarom fondament genoemd.

Daarop zou het gebouw allengs hooger worden opgetrokken. Het staat vast, onwrikbaar. Eensdeels, van de zijde des Heeren, die de Zijnen kent en met liefde en trouw omringt; anderdeels van de zijde der geloovigen, die afstand doen van alle ongerechtigheid, en hunne heilige gezindheid in daden openbaren. Die innerlijke kracht, aan de eene zijde door bemoediging, aan den anderen kant door waarschuwing versterkt, houdt de gemeente staande,

en bevestigt haar allengs meer, zoodat zij de stormen van hoon en smaad, van vervolging en verzoeking zegevierend wederstaat.

De Evangelische zending bedoelt de uitbreiding der christelijke gemeente. Zij is een voortbouwen op het fondament Gods dat vast staat. Zij plant de banier van het kruis der verzoening te midden van heidensche en mohammedaansche volken, maar schrijft in die banier „de Heer kent degenen die de Zijnen zijn," en „Een iegelijk die den Naam van Christus noemt, sta af van ongerechtigheid." Zij noodigt allen uit in den Naam van den Verlosser van zondaren, om in te gaan door de geopende deur van het Godsgebouw, maar wijst ter bemoediging en ter waarschuwing op de volstrekt onafwijsbare opschriften boven den ingang.

Hoe nu, als de uitnoodiging weêrklank vindt in het hart van den heiden en mohammedaan? Als er begeerte ontstaat om in te gaan tot het Godsgebouw? Ongetwijfeld moet de Zendeling alsdan gedachtig zijn aan het tweeledig zegel op het fondament Gods. Wijze voorzichtigheid heeft hij daarbij noodig en helder inzicht. Immers loopt hij gevaar, aan den éénen kant te toegevend, en aan de andere zijde te streng te zijn; te spoedig en te algemeen toe te laten of te angstvallig tegen te houden. Hij moet luide verkondigen, dat wie den Naam van Christus noemt, afstand moet doen van alle ongerechtigheid. Maar hij moet tevens bedenken, dat de Heer de Zijnen kent.

Intusschen, ook de nieuw gevormde gemeenten uit heidenen en mohammedanen zijn niet volmaakt. Een dwaas begrip is het en een ondoordacht verlangen van het vroom gemoed, dat de toegebrachte heiden een volmaakt geloovig Christen zal zijn. Een domme eisch is het en eene zelfbeschuldigende verwachting van het

kind der wereld, dat eene wordende christengemeente in haar geheel en in al hare leden vrij zal zijn van alle ongerechtigheid. Een en ander te meer, als straks het christelijke element in zielental, beschaving en ontwikkeling de meerdere geworden is, en het overige deel der bevolking zich met drang tot de christelijke gemeente wil voegen. Of ook, waar eene derde en vierde generatie de gemeente vormt.

Onwrikbaar vast staat het fondament Gods. Het dubbele zegel prijkt onuitwischbaar in den voorgevel van het Godsgebouw. Prediking en onderwijs stellen dat steeds weder in hoogen ernst voor oog en hart van degenen, die zijn ingegaan. En toch, voorheen en thans, in de gemeenten, die den duur van haar bestaan met meer dan duizend jaren tellen, en in gemeenten, die slechts eenige tientallen van jaren bestaan, zoo mede in de nog wordende gemeenten, overal en ten allen tijde eenigen, velen wellicht, die de Heer niet als de Zijnen kent, die geen afstand doen van alle ongerechtigheid.

Al het bovenstaande acht de Zending-vereeniging in de Minahassa te moeten bedenken, waar zij haar jaarlijksch Bericht nopens den voortgang der Evangelisatie in dit land moet samenstellen. Meer dan zestig jaren lang schreed de Evangelisatie voort onder het Minahassa–volk. Eerst zette zij haar voet op slechts enkele plekken. Allengs werden de kringen van hare werkzaamheid grooter in omvang, maar ook dieper van beteekenis. De Minahassabevolking werd geleidelijk eene christelijke, totdat ook het laatste bolwerk van het alifoersche Heidendom in dit land, de Bantiksche stam, het Christendom omhelsde. De Evangelisatie heeft echter hare taak in de Minahassa nog niet voleindigd. Wel werden de gemeenten rijp geacht, om van de zorg der Zending ontheven, en in het Kerkelijk

verband opgenomen te worden. Wel is er nagenoeg geene sprake meer van uitbreiding der gemeenten door toetreding van niet-christenen. Maar toch, de Evangelisatie moet voortgang behouden. Het is thans niet meer een voortgang in de breedte, maar in de diepte. Er moet gewerkt worden aan de bevestiging en den innerlijken opbouw der gemeenten.

Het fondament Gods staat vast, ook in de Minahassa. De Heer kent degenen die de Zijnen zijn onder dit volk, en de christenen weten het, dat een iegelijk, die den Naam van Christus noemt, afstand moet doen van alle ongerechtigheid. Gode zij ootmoedig dank gezegd, ook onder onze Minahassa-christenen zijn er, die niet alleen weten maar ook doen.

Wat kan nu in de spanne tijds van een enkel jaar de voortgang der Evangelisatie zijn, die in de diepte werkt? Het is der Vereeniging niet gegeven, met den zegepalm in de hand uit te roepen: ziet hier, of ziet daar! Zij heeft niet te wijzen op buitengewone godsdienstige beweging, op blijken van buitengewonen geloofsmoed of op geruchtmakende werken der liefde en der zelfverloochening. Het Koningrijk Gods komt niet met uiterlijk gelaat. De christelijke geest werkt onzichtbaar, maar met kracht, gelijk zijnde aan den zuurdeesem, verborgen in drie maten meels.

Waar het Christendom wortel schiet in het hart van eenig volk, daar wordt het eene plant, die bij bloem en vrucht weldadige schaduw geeft. Beschaving in den edelsten zin des woords kan slechts ontkiemen aan den stam des Christendoms. Ook ten onzent blijkt het zonneklaar, dat ontwikkeling en beschaving zonder christelijk-godsdienstige beginselen het doel missen. Opgeblazenheid en betweterij, een schijn van wellevendheid en diergelijke zijn de vrucht

van opvoeding en onderwijs onder ons onmondig volk, als die niet gepaard gaan met ontwikkeling in christelijken zin. Verlichting van het verstand, zonder reiniging van het hart, brengt geen zegen. Daarin ligt geen kracht tot beteugeling van hartstocht en drift, geen spoorslag tot reinheid van wandel, geen prikkel tot deugd en eerbaarheid.

De christelijke beschaving, het onderwijs, beademd met den godsdienstigen geest, opvoeding in de kennis en de vreeze des Heeren, brengt der bevolking zegen aan: zegen voor hart en leven, voor huis en maatschappij, voor tijd en eeuwigheid. Die beschaving, dat onderwijs, zoodanige opvoeding beoogt de Evangelisatie. De dienaren der Evangelisatie mogen onderling verschillen in meening en opvatting, in de keuze van middelen en wegen, in de toepassing van beginselen en leeringen, allen behooren zich te beijveren bedoelden zegen te verspreiden, te bevestigen en te bestendigen. Daarnaar wordt gestreefd door prediking en onderwijs, door voorbeeld en opwekking.

Eene christelijke bevolking is geroepen de deugden te verkondigen Desgenen, die haar uit de duisternis geroepen heeft tot Zijn wonderbaar licht. Die in Christus is, is een nieuw schepsel: het oude is voorbijgegaan, ziet, het is alles nieuw geworden. Een godzalige wandel moet de belijdenis versieren. Want, een iegelijk, die den Naam van Christus noemt, sta af van ongerechtigheid.

De christelijke bevolking behoort der machten over haar gesteld onderworpen te zijn, want die zich tegen de macht stelt, wederstaat de verordening Gods. Het: „vreest God" moet onafscheidelijk verbonden blijven met het: „eert den koning." Hoe is het ten dezen opzichte met de Minahassabevolking? Het verslagjaar was voor die bevolking op staatkundig gebied een veelbewogen jaar. Zij bleef niet geheel onkundig van wat er geschreven werd in Indische

en Nederlandsche bladen. Want een deel der verstandelijk meer ontwikkelden verstaat de Nederlandsche taal meer of min goed, en is tuk op couranten in die taal gedrukt. Bovendien, gedienstige redacteurs van Maleische bladen, op Java uitgegeven, beijverden zich, stukken en artikelen over de maatschappelijke toestanden in ons land den volke vertaald aan te bieden. Moge ook al hier en daar ontevredenheid gewekt zijn, zooveel is zeker, dat de christelijke bevolking als zoodanig, en in het bijzonder de oprechte christenen, zich niet tegen het Bestuur hebben verzet. Moge ook al, wellicht, de druk voor de bevolking hier en daar zwaar zijn geweest, zij heeft zich aan de gestelde machten onderworpen betoond. Naar onze meening, op ervaring gegrond, is de Minahassa-bevolking, die eene christelijke bevolking is, uiterst gemakkelijk te regeeren, innig verkleefd aan Nederland en Nederlands Koningin, bereid om voor het Gouvernement alles te doen wat met billijkheid van haar kan gevorderd worden. 't Is de Evangelisatie, die deze vrucht gekweekt heeft op maatschappelijk gebied; 't is de christelijke geest die zich daarin openbaart.

Het ligt niet op den weg der Vereeniging, om in dit Bericht de maatschappelijke beroeringen van het verslagjaar te bespreken en te beoordeelen. Zij wil alleen constateeren, dat de christelijke bevolking het weet en begrijpt en betracht, dat ook in dit opzicht een iegelijk, die den Naam van Christus noemt, afstand doet van alle ongerechtigheid.

De Koning van het Godsrijk, onze Heer Jezus Christus, sprak aangaande zichzelven: „Ik moet werken zoolang het dag is, eer de nacht komt, waarin niemand werken kan." Ook in arbeidzaamheid gaf de groote Meester een hoogheerlijk voorbeeld. Zijn navolger, de Apostel Paulus,

schreef: „die niet werkt, zal ook niet eten." De christen moet de luiheid vlieden, zijn brood eten in het zweet zijns aanschijns. Hoe is het ten dezen gesteld met de christelijke Minahassabevolking? Mag zij om hare arbeidzaamheid geprezen, of moet zij om hare luiheid veracht worden?

Het is overbekend, hoe in Indië algemeen lichtvaardig wordt verzekerd en onnadenkend naverteld, dat de inlandsche christen te lui is om te werken, Overal gangbaar is het gezegde, dien christen in den mond gelegd: „ik ook christen, ik niet werk." Eene lichtgeloovige schare, in Indië en in Nederland, neemt, als met ingenomenheid, die beschuldiging aan. Niemand, die er afdoende bewijzen voor bijbrengt; niemand ook, behalve de zendingvrienden, die naar bewijzen vraagt. Erger nog is het, dat, naar ons verzekerd wordt, bij het onderricht in land- en volkenkunde aan eene inrichting voor hooger onderwijs in Indië, den jongelieden geleerd wordt, hoe bijzonder Tondano in welvaart en bloei is achteruitgegaan, nadat de bevolking eene christelijke geworden is. We kunnen ons daarover alleen verbazen.

Waar vindt men in de Residentie Soerabaja eene bloeiende plek als het christelijke Môdjô-warnô? Men overtuige zich dáár, hoe de arbeidzaamheid door het Christendom is aangewakkerd, en wat door die arbeidzaamheid is tot stand gekomen. Maar wij hebben te spreken over de Minahassachristenen, bijzonderlijk die van Tondano. Vanwaar zijn de prachtige wegen tot stand gekomen? Hoeveel is daaraan niet gearbeid in de laatste 15 jaren, door eene christelijke bevolking! Dat geschiedde in heerendienst. Toegestemd, maar niettemin gewillig, soms met opgewonden blijdschap, niet met wêerzin. Men werkte met alle kracht, niet maar om den dag klein te krijgen. Daarbij de cultuurdiensten. Dan nog de negerydiensten niet te vergeten, want ook die

waren vaak van niet geringen omvang. En desniettegenstaande werden de vrije dagen alles behalve in ledigheid doorgebracht. Dat er slenteraars zijn, wie zal 't ontkennen? 't Ware eene wondermaatschappij, zoo die er niet waren. Mannen, vrouwen, jongelingen en jonge dochters, zelfs kinderen, zijn druk in de weer in den zaai- en in den oogsttijd, dag aan dag, van den vroegen morgen tot den laten avond. Men wint tijd uit voor bijzondere aanplantingen van koffi, notenmuskaat, klappers, cacao en dergelijke. Hier en daar moge soms en telkens weder gebrek aan de eerste levensbehoeften bestaan, dat is zelden gevolg van mindere arbeidzaamheid, maar meestal van misgewas door droogte, veelvuldigen regen of ook storm, en vaak ook van minder goede gronden. De beschaving schept behoeften, die den heidenschen Alifoer vreemd waren. Kleeding en huisraad eischen uitgaven, die voorheen niet bestonden. Een en ander wordt prikkel tot arbeidzaamheid. Wat in 't bijzonder Tondano betreft, dat door het Christendom droevig achteruitgegaan heet te zijn, het neemt veeleer toe in bloei. Telt eens de huizen, die steeds in aanbouw zijn, nu hier, dan daar! Ziet eens, wat ruime, hechte woningen overal verrijzen! Slaat eens gade de woelige drukte in de negery, des morgens vroeg en des avonds laat, als de bevolking de ladang's en de sawah's bewerkt, of als de oogst wordt ingezameld! Maar genoeg, de Minahassa-christen is niet lui; hij is arbeidzaam, zoekt op velerlei wegen wat te verdienen, ten einde zijn huiselijk comfort en zijne maatschappelijke positie allengs te verbeteren.

Of dan de Minahassa over het algemeen gezegd kan worden in welvaart toe te nemen? We zouden het niet durven beweren. In enkele bijzonder door de natuur bevoorrechte streken is dit ongetwijfeld zoo. Elders kost ook den Minahasser de strijd om het bestaan, groote moeite.

Maar wij willen erkend hebben, dat de christen-inlander ook afstand doet van de ongerechtigheid der luiheid, en in arbeidzaamheid toont te weten van hoedanigen geest hij zijn moet.

„Zalig zijn de reinen van hart, want zij zullen God zien," sprak de Heer der gemeente. En Zijn geliefde discipel verzekert, dat al wie op hem hoopt, zichzelven reinigt gelijk Hij rein is. Reinheid van hart en wandel is de onafwijsbare eisch des Christendoms. Kuischheid en eerbaarheid zijn sieraden van den christen. Hij is tot heiligmaking geroepen. De Heer kent degenen, die de Zijnen zijn, en een iegelijk, die den Naam van Christus noemt, sta af van ongerechtigheid. Hoe staat het in de christelijke Minahassa met de zedelijkheid, en de huwelijkstrouw?

Dat de christelijke bevolking ten dezen niet altijd een goed voorbeeld heeft in het overheerschende ras, is algemeen bekend. Wij behoeven dit niet met vele woorden te bewijzen. Maar treurig is het. Als het slechte voorbeeld navolging vindt, als de verleide straks verleider of verleidster wordt, en het kwaad in steeds ruimer kring om zich grijpt, is het dan wel billijk, dat van den kant vanwaar de eerste stoot kwam, de zoogenaamde zedelijkheid der bevolking beschimpt wordt? Dat vreemde Oosterlingen en bijwoners uit andere landen in Indië der zedelijkheid in het algemeen groote schade doen, is wel zeer te betreuren. Maar dat zijn mohammedanen en heidenen, die zelf niet weten, althans niet begrijpen kunnen, dat hunne leefwijze onzedelijk is, van wie de christen inlander niet anders verwachten kan. Doch dat zij, die christenen heeten, en vaak door stand en vermogen verre boven den inlandschen christen verheven zijn, zich aan vergrijpen tegen de zedelijkheid schuldig maken, dat is

meer te betreuren. Mogen ook al enkelen daaraan een voorbeeld nemen, om aan booze lusten bot te vieren, de christen-bevolking als zoodanig veracht dat. De Minahassa-christen heeft ten dezen fijne voelhorens, vooral in zijn gemoed.

In prediking en onderwijs wordt steeds de eisch van een zedelijk leven op den voorgrond gesteld. In dit opzicht begint het geweten der gemeente, als geheel, steeds meer wakker te worden. Men vergete bij de beoordeeling van den zedelijken toestand niet, dat de christelijke maatschappij wortelt in de vroeger bestaan hebbende, en voor een deel nog bestaande heidensche; dat gebruiken en gewoonten bij echtverbindtenissen als anderszins niet aanstonds geheel verdwijnen, dat eene hervorming van maatschappelijke toestanden niet met horten en stooten, maar geleidelijk tot stand komt. Om al deze redenen vindt men dan ook in de Minahassa zeer onderscheidene toestanden op het gebied des zedelijken levens. Daarbij moet nog in aanmerking genomen worden, dat de bevolking uit zeer onderscheidene stammen bestaat, met uiteenloopende karaktertrekken, gewoonten, gebruiken, zelfs met verschillende gevoelens omtrent de eischen der zedelijkheid in den geest des Christendoms.

Voor zoover steller dezes bekend is, vindt men onder de bevolking van Tondano en die van Toumboeloe de meeste echtscheidingen. In vorige berichten is over de zaak zelve uitvoerig gesproken. Onderscheidene oorzaken werken die in de hand. De heiligheid van den huwelijksband wordt dáár door menigeen nog niet gevoeld. Men gaat in de christelijke gemeenschap voort met wat in de heidensche maatschappij gewoonte was, en waarin niemand eenig kwaad zag. De gescheiden echtgenooten ontmoeten elkander niet zelden in het huis der rouwe en in dat des feestes, zonder eenig gevoel van wrok en spijt. De heiden-

sche zuurdeesem van het betalen van een' bruidschat, anders gezegd, het koopen van de vrouw; het samenkoppelen van jonge lieden door wederzijdsche ouders en familie, zonder acht te geven op wensch of neiging van deze; het begrip van huwelijk, dat dan niet verder gaat dan het samenwonen, samenleven, samenwerken, zonder te letten op eenheid des geestes en van levensrichting; de geringe graad van verstandelijke ontwikkeling bij de echtelingen, en gebrek aan zelfbeheersching en toegefelijkheid; 't zijn altemaal oorzaken van echtscheidingen, zegge: vrijwillige verlating van man en vrouw. Ofschoon onder andere stammen geen vreemde zaak, komt die dáár toch veel zeldzamer voor; elders behoort een uit elkandergaan van gehuwden tot de hooge uitzonderingen.

Behalve onderscheiden volksaard heeft ten dezen ook zeer grooten invloed de meer gevorderde mate van ontwikkeling van het christelijk beginsel. Terwijl hier eene echtscheiding als iets zeer gewoons beschouwd wordt, is die elders voorwerp van droefheid, ergernis en veroordeeling. In geheele gedeelten van ons land hoort men zelden of nooit van echtscheidingen als bedoeld. Het zedelijk beginsel des Christendoms drong daar dieper door in hoofd en hart en leven, hervormde krachtiger het maatschappelijk leven in al zijne uitingen, werd allengs richtsnoer voor den wandel, overtuigde steeds meer van den geest des kwaads. Een iegelijk, die den Naam van Christus noemt, sta af van ongerechtigheid. En het vrijwillig verbreken van den huwelijksband om allerlei soms zeer nietige oorzaken, is ongerechtigheid.

Men weet uit voorgaande berichten, hoe die echtscheidingen oorzaak zijn van andere ongerechtigheden. De gescheiden echtelingen gaan andere verbindtenissen aan, ongewettigd, maar soms van langen duur. Het eerste

huwelijk, wettig voltrokken en ingezegend, is eigendunkelijk verbroken, doch niet wettig ontbonden. Voor de Wet blijft dat dus van kracht. Tot welke groote verwikkelingen dit in latere dagen aanleiding zal geven, bij voortgaande toespassing van de rechtsbepalingen voor Europeanen op inlanders, zal de tijd leeren. De inlandsche maatschappij en het rechtsgevoel van den Inlander weten ten dezen te geven en te nemen. De kinderen door den gescheiden man bij eene andere vrouw verwekt, worden volkomen als de zijne beschouwd, en die van de gescheiden vrouw van eenen anderen man als dezen toebehoorende. Maar zal dat steeds zoo kunnen voortgaan? Zal niet de tijd komen, dat Wet en Recht anders beslissen? Ons dunkt het zou wel der moeite loonen, indien deze zaak eens ernstig rechtskundig onderzocht werd, om tot zuivere toestanden en verhoudingen te komen. Het erfrecht is natuurlijk met deze ingewikkelde omstandigheden ten nauwste verbonden.

Hier en daar begint men allengs meer het eigendunkelijk verbroken huwelijk door eene wettige scheiding te ontbinden, waardoor dan de gelegenheid geboren wordt, om onwettige verbindtenissen te doen eindigen in een huwelijk.

Nog dient vermeld te worden, dat men overal, hier minder daar meer, echtelingen vindt, die niet wettig gehuwd zijn, zonder voorafgaande wettelijke verbindtenissen met anderen. Steeds zijn er van dezulken die dat samenleven eindigen door een wettig huwelijk. Maar steeds ook betreden anderen weder denzelfden verboden weg.

Intusschen zijn er gemeenten, waarin zulke gevallen of in 't geheel niet of zeer zeldzaam voorkomen. Over het algemeen zijn die gevallen tegenover het geheel der bevolking niet vele. Maar zij zijn volstrekt in strijd met de zedewet van het Christendom, veroordeeld door de gemeente als ongerechtigheid, onbestaanbaar met het belijden van den Naam van Christus.

De Vereeniging wijst er op, dat gedurende het verslagjaar niet minder dan 1310 paren in den echt verbonden werden. Daar zijn huwelijken onder van personen, die op bovengenoemde wijzen vooraf samenleefden. Daar zijn andere huwelijken onder, die noodzakelijk geworden waren wegens gebrek aan zelfbeheersching. Maar daar zijn er ook zeer velen onder van jongelieden, die zichzelven rein hadden weten te bewaren van de besmettingen des vleesches. En menig huwelijk rust op wederkeerige genegenheid en liefde, die verder ziet dan het uitwendige, zoodat de echtgenooten één zijn van hart en gemoed, één in streven, in streven vooral naar wat Gode welgevallig is.

Over het algemeen komt eigenlijk gezegde echtbreuk niet voor, dan bij hooge uitzondering. De huwelijkstrouw van den Minahassa-christen mag geroemd worden. De christelijke geest werkt ook ten dezen weldadig door. In meer gevorderde gemeenten, waar de invloed van de heiligende kracht des Evangelies allengs meer het geheele leven doordringt, is echtbreuk geheel onbekend.

Ontucht bestaat, Gode zij dank slechts in geringe mate. Wij zouden geneigd zijn te veronderstellen, dat die onder de christenbevolking als zoodanig niet gevonden wordt. Het is te hopen, dat niet eene valsche beschaving die aanbrengt. Wij zijn gehouden, ook daartegen te ijveren met alle kracht en daarom het tweeledig zegel boven den ingang van het Godsgebouw steeds weder met al den ernst, die in ons is, den christenen te herinneren. Reinheid van hart en wandel toch is het sieraad zoowel van de maatschappij, als van de christelijke gemeente. Intusschen mogen wij, ter wille der waarheid en der volledigheid niet verzwijgen, dat op sommige hoofd- en standplaatsen met hare veelszins gemengde bevolking de ontucht bestaat: 't zij meer openlijk, 't zij meer verborgen. 't Is niet

moeielijk na te gaan, van waar dit verschijnsel zijn ontstaan erlangt. Breeder daarover uit te weiden, achten wij minder oorbaar. Desniettemin is het diep te betreuren. Zal de geest des Christendoms ook daar zijne reinigende kracht steeds dieper doen gevoelen? De Geest des Vaders overtuigt van zonde, en al wat openbaar maakt, is licht. De Geest werkt door het Woord. Aan ons is 't dus te getuigen met al den ernst der liefde, van den onafwijsbaren eisch des Christendoms, dat een iegelijk die den Naam van Christus noemt moet afstand doen van alle ongerechtigheid.

Het zondige menschdom is leugenachtig. De Koning van het Godsrijk sprak van den duivel als de vader der leugenen, en de mensch, die in de macht van den booze is, heet een kind des duivels en van de leugen. Maar Jezus sprak ook van vrijmaking door de waarheid. Het Evangelie stelt de nadrukkelijke voorwaarde aan den discipel van Jezus, dat hij waarachtig zij. Oprechtheid en waarheid in het binnenste, zich openbarende in geheel het leven en alle levensomstandigheden, moeten den waren christen kenmerken. Hoe is het te dezen opzichte gesteld met den inlandschen christen in de Minahassa? Menigeen, die korter of langer onder de bevolking vertoefde en met haar meer of minder in aanraking kwam, zal terstond gereed zijn tot de getuigenis: de Minahassa-christen is leugenachtig. Op deze algemeene kwalificatie hebben wij heel wat af te dingen. 't Is slechts zeer enkelen van de vreemdelingen en bijwoners gegeven, de bevolking als zoodanig te kennen. Meestal gaat men bij de beoordeeling van het volk af op ervaring bij enkelen, met wie men in aanraking kwam in huis en werk. Dat leugen en bedrog, valsche getuigenis en meineed onder het christenvolk der Minahassa bestaan, 't is verre van ons dit te willen ontkennen of te trachten dit te vergoelijken.

Wij weten het maar al te goed, en gaan dat zooveel ons mogelijk is te keer. Maar wat verkeerd is in de beoordeeling is, dat men generaliseert, we zeggen niet willens en wetens, maar afgaande op de op zich zelf staande feiten, waarvan men kennis draagt. 't Zou aan het wonderbare en ongeloofelijke grenzen, indien wij wilden beweren, dat met omhelzing van het Christendom, de leugengeest als met een tooverstaf op eenmaal uit geheel de bevolking zou verdreven zijn.

Maar dat er bij een goed, het beste deel onzer christenen een streven is naar waarheid en oprechtheid, wij mogen het met volle vrijmoedigheid berichten. Waarheid en oprechtheid voor God en menschen, in de openbare godsvereering en in den verborgen omgang met God, in het huiselijk en maatschappelijk leven, bij voor- en tegenspoed, bij recht en onrecht. Leugen en bedrog en wat dies meer zij de Minahassa-christengemeente als geheel is in haar geweten overtuigd, dat het ongerechtigheden zijn, die den christennaam bezoedelen en den christenbelijder niet betamen. Valsche getuigenis en meineed zijn bij die gemeente veroordeeld als werken der duisternis, die van een onbekeerlijk hart getuigen, waarover Gods heilige toorn ontbrandt. Bij menigeen bestaat een alleszins verklaarbare vrees daartegen, zoodat men er zich ten ernstigste van onthoudt, ook al zal men daardoor schade lijden in het tijdelijke.

De Heer kent de Zijnen, die bemoedigende waarheid wordt ook door den Minahassa-christen, die den Heer in oprechtheid dient, tot troost in velerlei verdriet, tot steun in velerlei beproeving, tot prikkel bij velerlei goed werk. Ook de Minahasser leert het, smaadheid te lijden om Christus wil. Ook hem kost het wel eens zware strijd, om in alle omstandigheden, tegenover allen, groot en klein,

zijn geloof te belijden door te doen wat anderen niet willen, en daarom beschimpen, of ook door niet te willen doen, wat anderen uitvoeren, waartoe anderen hem aansporen, wat weder oorzaak is van laster en hoon. 't Is hier niet anders dan in elke maatschappij, die christelijk heet: de wereldling, de zondedienaar, de slaaf van den lust der zinnen kan den discipel van Jezus niet dulden, die de wereldsche begeerlijkheden zelfverloochenend verzaakt, den christennaam door een' christelijk-godsdienstigen wandel tracht te verheerlijken, en daarom niet genegen is meê te doen aan alles wat anderen goeddunkt. Al wie eenigszins dieper inzicht verkreeg aangaande het samenstel der inlandsche huishouding en de verhoudingen tusschen groot en klein, tusschen regeerenden en geregeerd wordenden, zal erkennen, dat de strijd ten dezen wel eens zwaar is. Troostvol bemoedigend is dan de zekere overtuiging, dat de Heer de Zijnen kent. Bij beproeving en verlies, bij miskenning en verdachtmaking, bij moeite en strijd, bij ziekte en bezoeking, en niet het minst bij het naderen van den dood, geeft die overtuiging kracht tot dulden en dragen, tot lijden en sterven. Maar ook, die overtuiging spoort te meer aan tot strijden tegen alle ongerechtigheid, naar binnen en naar buiten, tot streven naar eenen echt christelijken wandel.

Het tweeledig zegel boven den ingang van het Godsgebouw moet ook ten zeerste in gedachtenis gehouden worden bij de godsdienstige verrichtingen, als daar zijn: de openbare godsdienstoefening in kerk en huis, de bediening van den Doop en de viering des Avondmaals. Het zingen en bidden, het loven en danken, het spreken en hooren, 't moet altemaal geschieden in de diepgevoelde overtuiging, dat de Heer kent degenen die de Zijnen zijn, en dat een iegelijk, die den Naam van Christus noemt,

afstand moet doen van alle ongerechtigheid. Gods openbaring in de Schriften, van het offer van Kain en Abel af tot aan de voleinding, leert ons, dat het vleesch niet nut, maar dat 't de geest is die levend maakt; dat God niet aanziet wat voor oogen is, maar het hart beproeft; dat de uiterlijke godsvereering alleen Gode welgevallig is, wanneer die plaats heeft met een oprecht, waarachtig geloovig gemoed. Hoe is het ten dezen gesteld met de Minahassa-christengemeente?

Overal werd gedurende het verslagjaar op Zon- en feestdagen godsdienstoefening gehouden. Daartoe is meestal de voormiddag bestemd, ofschoon ook wel eens des namiddags in eenige gemeenten, en in enkele des avonds godsdienstoefening plaats heeft. De Predikant van Menado en tien Hulppredikers, benevens 61 inlandsche leeraars en een groot aantal onderwijzers gaan bij de godsdienstoefeningen voor. De Predikant heeft zijn' eigen werkkring; ieder Hulpprediker heeft zijn afgerond ressort; elke inlandsche leeraar heeft een bepaald aantal gemeenten, terwijl ieder onderwijzer fungeert als voorganger en catecheet. De Predikant bezoekt krachtens zijn ambt de ressorten van de Hulppredikers. Deze bezoeken de gemeenten in hunne afdeeling bij tijd en wijle, al naar gelang der uitgebreidheid en de talrijkheid der gemeenten, maar ook naar de behoeften. De inlandsche leeraars zijn werkzaam, beurtelings in de gemeenten aan hunne zorg toevertrouwd.

Gedurende het verslagjaar was de Hulpprediker van Ajermadidi afwezig. Hij keerde in 't laatst van het jaar van verlof terug, zoodat hij nog vóór ultimo December zijn dienstwerk hervatten kon. In zestien gemeenten van bedoeld ressort werd de dienst waargenomen door den Hulpprediker van Tondano, in het overige deel van het ressort geschiedde dit door dien van Maumby. Wij willen hopen,

dat de gemeenten bij die waarneming niet te zeer geleden zullen hebben, doch verblijden ons, dat zij nu weder een' eigen Hulpprediker hebben, ook ter wille van de waarnemenden, die in eigen werkkring reeds veel te doen vinden. Moge het aantal Hulppredikers langen tijd voltallig blijven!

Over het algemeen mag de opkomst ter godsdienstoefening verblijdend genoemd worden, al blijft er ook ten deze nog steeds te wenschen over. De dag des Heeren wordt geheiligd, ofschoon er ook christenen zijn, die zich om den rustdag niet bekommeren. 't Is overbekend, dat ter hoofdplaats Menado door het markthouden, ook op Zondag, groote stremming geboren wordt in het heiligen van dien dag. Niet alleen de inwoners der hoofdplaats, maar ook velen uit den omtrek, vooral ook uit het Maumbische en Tonseasche, laten zich dien dag verleiden tot uitgaan, koopen en verkoopen, vreugdebedrijven, en wat dies meer zij. Het is allengs eene ingewortelde gewoonte geworden. Wij constateeren alleen het feit. In vorige Berichten is er breedvoerig over gesproken. Wij willen het billijke van 't markthouden op Zondag, speciaal te Menado, niet betwisten, als we denken aan het groot aantal niet-christenen, dat dáár en in den omtrek gevestigd zijn. Maar wel meenen wij te mogen zeggen, dat ons land een christenland is, dat ook de bewoners der hoofdplaats christenen zijn, en dat de niet-christenen, te meer nu ook Bantik het Christendom omhelsde, vreemdelingen zijn. En dan worde ons de vraag veroorloofd, of de billijkheid ter anderer zijde niet zou vorderen, dat ter wille van de christenbevolking de Zondag-pasar werd afgeschaft, en dat de niet-christen bijwoners en vreemdelingen zich behoorden te voegen naar de gebruiken des lands. Intusschen, al zouden we eene afschaffing als bedoeld dankbaar op prijs stellen, 't is nog

niet gezegd, dat daardoor de rustdag beter geëerd, en de godsdienstoefening beter bezocht zou worden. De hervorming moet van de gemeente uitgaan, in haren boezem gekweekt, en in hare gemeenschap geleid worden. Verre van ons, gedwongen Zondagsrust en verplicht kerkgaan te begeeren. Het geweten der gemeente moet worden wakker geschud; de christenen moeten overtuigd worden zoowel van het redelijke als het nuttige der zondagviering en van de godsdienstoefening. Men moet leeren zich te onderwerpen aan de Goddelijke wet, en uit drang des harten op te gaan naar het bedehuis. In die richting te werken door prediking en onderwijs moet het streven zijn. En dat zal niet vruchteloos zijn.

Aangaande de opkomst ter godsdienstoefening meldt één Hulpprediker: „De opkomst ter godsdienstoefening was beter en belangstelling in den godsdienst nam toe." Een ander klaagt, dat door velerlei invloeden, opzettelijk remmend ingewerkt wordt op Zondagrust en kerkgaan. Een derde verzekert, dat de opkomst ten zijnent over het geheel hoogst verblijdend is. Een vierde klaagt over bepaalden onwil bij een deel der christenen, om de godsdienstoefening bij te wonen, terwijl van elders bericht wordt, dat de opkomst bevredigend is. Er is ook ten dezen groote verscheidenheid op den uitgestrekten akker. Maar zeker is het, dat in een goed deel van ons land, de godsdienstoefening gewaardeerd en gezocht wordt, en zegen verspreidt in hart en leven. Naarmate geest en zin van het Christendom allengs meer algemeen beter begrepen zullen worden, zal ook het kerkelijk leven winnen in kracht en gehalte. Het kerkgaan geen godsdienstplicht, maar uiting van de behoefte des harten, op zichzelve geen godsdienst, maar openbaring en tevens oefening van den godsdienst des harten, die waarheid allengs in het godsdienstig bewustzijn opgenomen

zal ook het kerkgaan veredelen in drijfveer en doel. Wij meenen reden te hebben tot dankbare vermelding van Gods goedertierenheden, als we ons eene objectieve voorstelling vormen van de Zondagviering en het bijwonen van de godsdienstoefeningen. Evenwel dure plicht blijft het, op te wekken tot steeds algemeener deelneming; ons te beijveren, de godsdienstoefening door ernst en waardigheid, aantrekkelijkheid bij te zetten; door heldere, eenvoudige verkondiging van de beloften en den eisch des Evangelies de harten te trekken, opdat de godsdienstoefeningen allengs meer zegen verpreiden in steeds ruimeren kring.

In iedere gemeente had de bediening van den Doop plaats. Het aantal volwassenen dat door den Doop in de gemeente werd opgenomen, bedraagt slechts 525. Daaronder zijn 75 Bantikkers, door de Hulppredikers van Maumby en Tanawangko gedoopt. Wij veronderstellen, dat onder de 54 volwassenen, aan wie Ds. Verhoeff den Doop bediende, ook een aantal personen uit den Bantikschen stam zijn. Voor het overige werden in de districten, die nog niet geheel gechristend zijn grooter en kleiner getallen van volwassenen door den Doop aan de gemeenten toegevoegd. Laat ons hopen, dat niet alleen het zielental der gemeenten toenam, maar ook dat der eenvoudig geloovigen, zoodat het opnemen in de christelijke gemeenschap den doopelingen ten zegen zij voor tijd en eeuwigheid.

Met hooge belangstelling haalt steller dezes uit de mededeelingen van den Hulpprediker van Maumby het volgende aan. „Mocht het dikwijls zijn, dat de kracht van 't Christendom ons luttel toeschijnt, geheel het tegenovergestelde ontwaarde ik onder de Bantikkers. Vroeger schuw, ruw, ontoeschietelijk jegens iederen vreemden, en vooral jegens den geestelijke, zijn zij in den korten tijd van hun' overgang geheel veranderd. Er is vertrouwen

gekomen, het beginsel des geloofs; er is hoop geboren, het beginsel van christelijken vooruitgang".

Het aantal kinderen, dat gedurende 1892 gedoopt werd, bedraagt 5450. Daaronder zijn eenigen, die tegelijk met de ouders in de gemeente opgenomen werden. Eenige anderen zijn kinderen van ongehuwd samenwonenden, die den Doop der kinderen hadden uitgesteld tot na hun huwelijk, waarbij die kinderen erkend werden. Voorts een zeker aantal kinderen van echtelingen, die nog niet tot het aangaan van een wettig huwelijk kwamen. Enkele kinderen, die gedoopt werden, zijn van moeders, die geen vader voor hen konden of wilden aanwijzen, of ook, van wien de vader wel genoemd werd, die dan al of niet het kind voor het zijne erkende, zonder de moeder tot vrouw te begeeren. De billijkheid eischt de verzekering, dat het aantal van zoodanige kinderen betrekkelijk gering is. Voor verreweg het grootste deel zijn de gedoopte kinderen uit wettig gehuwde ouders geboren.

Of men over het algemeen het rechte begrip heeft aangaande den kinderdoop mag met recht betwijfeld worden. Zeker is er een deel der christenen, dat den Doop voor hunne kinderen vraagt, zonder daarbij veel te denken, of zich rekenschap te geven van het waarom en waartoe. Opmerkelijk is wat één der Hulppredikers mededeelt: „Vele christenen hebben een verkeerd denkbeeld aangaande den Doop. Er zijn er, die denken, dat met den Doop, eenvoudig bedoeld wordt, het kind een' naam te geven. Anderen meenen, dat degene die gedoopt is, reeds zalig is; de Doop is het toegangsbewijs tot den hemel. Enkele christenen worden begraven met een' doopbrief in de kist. Kinderen, die sterven vóórdat zij gedoopt zijn, kunnen niet zalig worden." Wij mogen de waarheid van deze mededeeling niet betwijfelen, doch zijn geneigd te veronder-

stellen, dat die verkeerde denkbeelden plaatselijk zullen zijn. En als we dan denken, dat die Hulpprediker eene aloude strandplaats in zijn ressort heeft, waar eene gemengde bevolking woont, voor een deel reeds gechristend in den tijd der Oost-Indische Compagnie, dan verwondert het ons niet, zulke bijgeloovigheden dáár aan te treffen. 't Is genoegzaam bekend, dat de bevolking aan zoodanige strandplaatsen velerlei bijgeloof voedt en dat de christelijk godsdienstige zin onder hen zeer moeielijk post vat. Wij voor ons hebben gedurende onze veeljarige werkzaamheid nooit iets van dien aard bespeurd, en zijn overtuigd, dat bij het groote deel der christenen in de godsdienstig meer gevorderde gemeenten, zoo iets ook niet bestaat. Over het algemeen, bedoelden Hulpprediker niet uitgezonderd, waken wij tegen sleur en gewoonte, trachten wij gezonde denkbeelden aangaande de doopbediening ingang te doen vinden, beijveren wij ons den ouders te overtuigen van de verplichting, om het gedoopte kind naar den eisch des Doops op te voeden. Naar onze meening zijn de gemeenten door gedurige herhaling tamelijk wel onderwezen op dit punt. Overigens blijft het ook ten dezen dure plicht, licht te verspreiden door prediking en onderwijs, en het zegel recht hoog te houden. Een iegelijk, die den Naam van Christus noemt, sta af van ongerechtigheid.

De Avondmaalsviering had nagenoeg in al de gemeenten plaats; in eenige ressorten tweemaal, in andere slechts eens. De bediening blijft altijd nog uitsluitend opgedragen aan de Europeesche voorgangers. In eenige werkkringen is de tijd, waarop die plaats heeft, voor de hoofdgemeente ongeveer op vaste dagen gesteld, en voor de filiaalgemeenten nagenoeg telkens omstreeks denzelfden tijd des jaars. In de laatsten geschiedt die op bezoekreizen, als wanneer aldaar tevens de Doop bediend wordt, terwijl

die in de hoofdgemeenten vaker soms geregeld éénmaal in de maand plaats heeft.

In vorige Berichten is tamelijk breed gesproken over de bediening des Avondmaals in de Minahassa-gemeenten, in haren breeden omtrek. Steller dezes had dan meer bepaaldelijk voor den geest, hoe die heilige handeling ten zijnent plaats heeft, wetende, dat ook in andere ressorten de Avondmaalsviering het middelpunt is van velerlei werkzaamheden in de gemeenten, het glanspunt in de godsdienstige verrichtingen, voor velen van groote beteekenis en rijken zegen. Wij kunnen desaangaande nu beknopt zijn. Alleen zij nog medegedeeld, dat de werkzaamheden in de gemeenten ter voorbereiding dezelfde bleven, eer toenemen in omvang, ernst en beteekenis, dan minder worden in kracht. De inzetting des Avondmaals in oorsprong en doel wordt allengs beter begrepen. De eisch des Avondmaals wordt duidelijk voor oogen gesteld. Eene gedachtenis is het aan onzen Heer en Heiland, ja, maar ook eene vernieuwing van en oefening in de gemeenschap met Hem; eene daad des geloofs is het, ja, maar van een levend geloof, dat eigen zonde en zwakheid betreurt en belijdt, bij vernieuwing Jezus voor zichzelven aanneemt tot Verlosser en Heer, zichzelven wederom aan den Heer overgevende, om met nieuwe kracht een godzalig leven te leiden. De vernieuwde belijdenis en de vernieuwde gemeenschap moeten blijken in eenen vernieuwden wandel, in een leven der dankbaarheid aan God en Christus. De Avondmaalsviering moet op nieuw met Christus verbinden, en die vernieuwde gemeenschap moet openbaar worden in alles, in het geheele leven en doen. Eene handeling dus uit behoefte geboren, geloovig volbracht, rijk gezegend. Een en ander, bij herhaling, zoo duidelijk en krachtig ons doenlijk is, der gemeente voorgesteld, met gedurige ondertasting naar het

wèl begrijpen, met opwekking tot ernstig zelfonderzoek, met drang tot betrachten, wij meenen, dat het niet zonder zegenrijke uitwerking kan zijn op de gemeente, als zij eindelijk zich schaart om den disch des Heeren. Het geloof toch is uit het gehoor, en het gehoor uit het Woord Gods. Dat Woord, ook in die dagen en aan die plaats gesproken met den ernst der liefde, en de bede om zegen, zal niet ledig tot Hem wederkeeren.

Het zou met recht groote verwondering wekken, als wij wilden beweren, dat onze christenen in 't algemeen eene heldere voorstelling hebben van den eisch, de beteekenis en het doel, zoomede de vrucht der avondmaalsviering. 't Is verre van ons dat te wanen. Evenmin stellen wij ons voor, dat al de avondmaalgangers in de rechte stemming den dood des Heeren verkondigen, of ook inderdaad voorbereid zijn tot de plechtige handeling, en daarvan later het bewijs geven in het dagelijksch leven. We zouden met dat te doen ons zelven in het aangezicht slaan, omdat wij der gemeente geheel andere dingen voorhouden, op ervaring gegrond, en geheel andere dingen aanschouwen. Maar wij weten, dat menigeen den gewijden disch nadert met de behoefte des harten, om zich door de vernieuwing der gemeenschap met den Heiland te sterken tot den strijd tegen zonde en wereld; te troosten in het leed dat hem wedervoer; te bevestigen in het geloofsvertrouwen, dat hij door Christus verlost is van de zonde en hare heerschappij; te wapenen tot eene volharding tot den einde. Menig geloovig gemoed wordt aan de avondmaalstafel verzekerd van zijn deelgenootschap aan den Zaligmaker en het heil door Hem aangebracht; vindt dáár vrede in de wel eens moeielijke lotsbeschikking; smaakt dáár hemelvreugde. Menigeen staat op van den gewijden disch met nieuwen levenslust, maar ook met waren stervensmoed. Dáár wordt

aan de geloovige ziel bezegeld: de Heer kent degenen die de Zijnen zijn. Daar verkrijgt de stellige eisch van den Koning des Godsrijks kracht: Een iegelijk, die den Naam van Christus noemt, sta af van ongerechtigheid.

Niet aller deel is die zegen des Avondmaals. Ook dáár geschiedt een iegelijk naar de mate zijns geloofs. Er zijn er, die een groot en krachtig geloof bezitten. Bij anderen is het geloof klein en zwak. En wie zal zeggen, hoevelen zonder waarachtig geloof aanzitten? Het oordeel is des Heeren.

Over het geheel is de opkomst ter avondmaalsviering verblijdend. Het gehalte der gemeenten is niet overal hetzelfde, en bepaalt ook meer of minder algemeene deelneming. Terwijl in verscheidene gemeenten niemand achterwege blijft, dan degenen die werkelijke verhindering hebben, komt in andere gemeenten slechts de helft der lidmaten op. Onverschilligheid is dan meest oorzaak van nalatigheid in dezen. En die onverschilligheid hangt nauw samen met gebrekkige kennis, weinig of geen godsdienstzin, afwezigheid van godsdienstige behoefte, en wat dies meer zij. Het mag ook wel waar zijn, dat enkelen door verkeerd begrip van den eisch der plechtigheid zich onthouden. Doch dit zullen, naar onze meening, slechts zeer enkelen zijn. Of ook bijgeloovige vrees sommigen terughoudt, betwijfelen wij. Of men uit bijgeloovigheid het Avondmaal bijwoont? Een der Hulppredikers, die ook aangaande den Doop zonderlinge meeningen ontdekte, zegt het volgende: „Jammer, dat velen zich geen rekenschap geven van hunne zondige daden vóór zij aan het Avondmaal komen. Voor velen is het Avondmaal geene heiliging. Er is nog veel in woorden, daden, gedachten, wat niet overeenstemt met den heiligen disch. Er zijn er velen, die aan het Avondmaal komen, om aan de gemeente te toonen,

dat zij ware christenen zijn, lidmaten der gemeente, waardig om aan te zitten; er zijn er, die aan uiterlijke vormen hechten; er zijn er bij wie het als regel geldt: Alwie brood en wijn bevende aanneemt, is schuldig; wie zich verslikt, is schuldig; wie aan de tafel hoest, is schuldig, en dergelijke. Voorts is bij menigeen de gedachte, alwie aan het Avondmaal komt, zijne zonden zijn hem vergeven, ook zonder belijdenis van zonden en zonder bekeering."

Steller dezes neemt deze mededeeling opzettelijk in dit Bericht op. Hij voegt er echter bij, dat hij die met verbazing ontving. In zijne langdurige bediening des Avondmaals, in een groot aantal gemeenten, zoo in eigen als in anderer ressort, is hem van dien aard nooit iets ter oore gekomen. Toch mag aan de waarheidsliefde van den Hulpprediker niet getwijfeld worden. In geen geval mag het bovenstaande beschouwd worden als algemeen in de Minahassa-gemeenten bestaande. Wij kunnen er geene andere verklaring voor vinden, dan die boven gegeven is voor de bijgeloovigheden aangaande den Doop in hetzelfde ressort. 't Moet de vrucht zijn van den ouden zuurdeesem in de gemeenten, die reeds van een paar eeuwen geleden bestaan. En wederom achten wij, dat al zoodanige bijgeloovige, ongegronde meeningen, die getuigen van een ledig hart, ten ernstigste moeten bestreden worden door het volle licht des Evangelies te laten schijnen door prediking en onderwijs.

Wij bepalen ons tot deze mededeelingen aangaande de uiterlijke godsvereering. Ongetwijfel hangen sommigen aan dat uiterlijke; de deelneming daaraan beschouwende als de vervulling van godsdienstplichten, of ook wel geheel onnadenkend. Maar evenzeer mag uit al het bovenstaande het gevolg getrokken worden, dat de Minahassa-gemeenten als zoodanig, in haar geheel, wel terdege schijn van wezen

weten te onderscheiden. Zonder eenige aarzeling, met volle vrijmoedigheid, mogen wij verklaren, dat de kern der Minahassa-christenen Gode aanbidt in geest en in waarheid, wier geheele leven het zegel drukt op hare godsdienstige handelingen, en de betrachting is van den inhoud van dit zegel: Een iegelijk, die den Naam van Christus noemt, sta af van ongerechtigheid.

Liefdeloosheid is ongerechtigheid. De onbekeerde mensch heeft niet lief, noch God, noch den naaste. Liefdebetoon is het kenmerk van den christen. De liefde is uit God. God is liefde. En die liefheeft is uit God geboren. Waar de liefde zetelt, kunnen haat en nijd, zelfzucht en eigenliefde, twist en tweedracht, vijandschap en gramschap niet bestaan. Hoe is het ten dezen met de Minahassa-christenen?

Wat boven gezegd is aangaande leugen en bedrog, bewijst tenvolle, dat de liefde niet aller deel is. Om grootere en kleinere geschillen brengt de een den ander voor den rechter. De wijze waarop dit geschiedt en de rechtsgedingen soms gevoerd worden, getuigt allerdroevigst van liefdeloosheid, haat en nijd. 't Is er verre van daan, dat niemand een ander om des voordeelswille zou trachten te benadeelen. Wij willen den Minahassa-christen niet verheerlijken. Maar ook hier oordeele men met onderscheid, en men zal liefde en liefdebetoon met zelfverloochening vinden, vrucht van waarachtig geloof, blijk van geloofsgemeenschap met Christus, bewijs van wedergeboorte door den Geest, die uit God is.

Onze christenen, wij bedoelen hen, die den christennaam met eere dragen, weten liefde te betoonen uit een rein hart. In veelvuldige verhoudingen van het dagelijksch leven treedt dat aan den dag: bij ziekte, ongeluk, gebrek, bij het aanrechten van den feestdisch en in het huis der rouwe, en bij zooveel meer wordt de onderlinge liefde

betracht. Daar is voorts het deelen in elkanders lief en leed, het helpen van den een den ander in den nood, het troosten van elkander bij verlies. Daar is de werkzaamheid der liefde, om den medemensch tot den Heiland te brengen, oud en jong op te zoeken en den weg ter zaligheid te wijzen. Daar is de offervaardigheid en het gebed, het deelnemen aan de Zending in wijderen kring, opdat anderen dezelfde zegeningen deelachtig worden, die men zich uit liefde en genade geschonken weet. Daar is de steeds vernieuwde bereidwilligheid, om voor eenig liefdadig doel of goed werk iets af te zonderen van het karig deel, dat men het zijne noemen mag. Daar is de genegenheid voor leeraar en voorganger, de liefde tot de broederen, van welken stam dan ook, de verbroedering van de Minahassa-stammen, alléén door het Evangelie in den waren zijn des woords één, voor zoover zij het Evangelie gehoorzaam zijn.

Onze christenen zijn uit den aard der zaak niet vele machtigen en niet vele grooten of ook welgestelden. Zij zijn integendeel over het geheel arm en gering. Toch mag men met dankbare blijdschap wijzen op een betrekkelijk groot cijfer bijdragen voor de Zending in het buitenland en hulpbetoon aan de broederen in het eigen vaderland. En 't zijn niet juist altijd en overal de welgestelden in den lande, van wie bijdragen komen. Indien allen bijdroegen naar de mate van hun vermogen, zóóals we dat zien doen door vele kleinen in den lande, of ook door kleine gemeenten, die maatschappelijk niet bijzonder gunstig door de fortuin beweldadigd zijn, of ook door een' enkele, die met benijdenswaardige, beschamende, navolgingwekkende blijmoedigheid mildelijk geeft, voorwaar, het cijfer der liefdegaven zou eenige malen verdubbeld worden.

Ook voor den bouw van kerken heeft men geld, tijd

en krachten over. Voor het aanschaffen van kerkelijke benoodigdheden, als klokken, lampen en diergelijke wordt soms in de gemeente gecollecteerd, veelal met verblijdende uitkomst. Elders beijveren zich de vrouwen door periodieke kleine bijdragen, fondsen bijéén te brengen van grooter en kleiner bedrag voor het onderhoud der kerk, speciaal de dakbedekking, voor kerk-ameublement tot opluistering van den openbaren eeredienst, en dergelijke. Nooit klopt men bij een deel der christenen te vergeefs aan om deelneming aan eenig werk met weldadige strekking. Een bewijs voor de echtheid van het christenzijn; want de liefde wortelt in het geloof, en het geloof is de band der gemeenschap met Christus, den Koning van het Godsrijk, wiens eenige wet de liefde is.

Gedurende het verslagjaar werd in eenige gemeenten de bouw eener doelmatige kerk voltooid, en met dankbare blijdschap, kinderlijke, opgetogenheid werd het bedehuis tot zijne bestemming ingewijd. Elders werd de kerkbouw voortgezet, terwijl wederom in andere plaatsen met den bouw een begin gemaakt werd. Een kerkbouw in de Minahassa heeft soms heel wat bezwaren en belemmeringen van velerlei aard te overwinnen. Al neemt soms ook eene gemeente het vaste voornemen, zich een doelmatig bedehuis te stichten, en wel met algemeen goedvinden en blijden moed, zij stuit vaak reeds bij de eerste voorbereidende werkzaamheden op belemmeringen, die voortkomen uit de maatschappelijke verhoudingen, zoodat de geestdrift allengs verflauwt. Of ook, men berekent de kosten, dat is den omvang van het werk niet, en verliest alras den moed. Volharding is nu juist geen karaktertrek van den Minahasser.

Laat ons vernemen wat de Hulpprediker van Langowan ten dezen zegt. Hij is in zake kerkbouw de uitnemendste

onder de Hulppredikers, ziet zijn pogen en trachten steeds weder verblijdend bekroond, en gaat zijnen weg in dit opzicht trots alle moeielijkheden. Hij schrijft: „Soms word ik voor dagen achtereen geroepen om mede te werken aan den bouw van deze of gene kerk. Soms trek ik mede naar de bosschen om hout te kappen; een' anderen keer gaan wij gezamenlijk met de gemeente het hout slepen. Of ook besteden wij den geheelen dag om de nieuwe kerk te dekken, of wel om aanwijzigen te geven, hoe de deuren en vensters, hoe een boog in de kerk en hoe pilaren geplaatst moeten worden. Het is nu eenmaal niet anders, zonder mijne hulp kan bij ons geene kerk gebouwd worden. Des avonds hebben wij dan vergaderingen om het werk te regelen. In deze vergaderingen gaat het soms warm toe, want, gelijk overal elders, zijn er ook in mijne gemeenten onverschilligen, wien het aan het verstand dient gebracht te worden, dat ook zij moeten helpen bij dit ons gemeenschappelijk werk. Gelijk overal elders heeft men ook eigenwijzen, die soms heel handig zijn, om een pas begonnen of ook een reeds goed op weg zijnd werk in de war te sturen. Hun invloed moet geneutraliseerd worden, hunne verkeerde aanwijzingen in het goede spoor geleid. 't Is weder mijne persoonlijke tegenwoordigheid, die dat alleen vermag." Om de verscheidenheid, die tevens de verschillende toestanden in dit land op kerkelijk gebied te aanschouwen geeft, volge hier de mededeeling van een' anderen Hulpprediker over hetzelfde onderwerp: „In één woord, het is moeielijk eene kerk te bouwen. Men wil eene kerk wel voor veel geld opbouwen, maar waar is geld? De kerkekas der gemeente is daartoe niet toereikend. Daarbij begrijpen velen in mijn ressort nog niet, dat het kerkgebouw eigendom is der gemeente. Algemeen is men van meening, dat de kerk het eigendom is van den Hulpprediker.

Tegenwerking van de hoofden heb ik menigmaal ondervonden. De meesten in dit district doen niets uit hun eigen, of het Hoofd moet het hun zeggen. Uit angst voor de Hoofden doen zij niets buiten weten van het Hoofd. En als het Hoofd niet meê wil werken, dan durft het volk uit vrees ook niets te doen. Al willen zij graag medewerken, de angst voor het Hoofd belet hun de handen aan het werk te slaan. Spreek ik over den opbouw eener kerk, dan is het antwoord: „wij wachten de regeling van het Hoofd." En hoe ik ook verklaar, dat de kerkbouw een particulier werk is, 't helpt niet, zoolang het Hoofd er niet bij is." Tamelijk kenschetsend is deze mededeeling. Het kan wel zijn, dat in menige andere streek de zaak van kerkbouw zich even zoo verhoudt tegenover de christelijke gemeente. Nog een ander Hulpprediker merkt daarentegen op: „de gemeenteleden brengen bovendien nog eene zekere gave bijeen, waar zij behoefte gevoelen om een nieuw bedehuis op te richten. Voorwaar, wij mogen niet klagen, waar het den ijver voor kerkbouw geldt. In het afgeloopen jaar werden twee nette en doelmatige gebouwen ingewijd, welke bedehuizen eene versiering zijn van de negery." Zoo is de ervaring onderscheiden. Veel wijzigt zich ten dezen opzichte in de verschillende kerkelijke afdeelingen in de Minahassa naar de persoonlijkheid van den Hulpprediker en diens hulppersoneel, naar den aard en het karakter der bevolking, naar de mate van zelfstandigheid en innerlijke kracht, die de gemeente zich verworven heeft, en naar de meêgaande of tegenhoudende gezindheid van machthebbenden.

Het Minahassa-volk is een christenvolk, dat wil zeggen, het is gechristend. Het Christendom brengt licht door kennis. Waar de christenen in onkunde verzinken of verzonken blijven, daar loopt het christenzijn gevaar niet

meer dan schijngodsdienst te zijn. Een versteend Christendom, zonder innerlijke kracht, bestaande in eenige uiterlijke vormen, is in zichzelf dood. Daar moet onderwijs zijn, doorgaand onderwijs aan jeugd en jongelingschap, aan meergevorderden in leeftijd en ouden van dagen. De prediking en het onderwijs in de gemeenten zijn meer bijzonder voor de twee laatstgenoemde deelen der gemeente bestemd; terwijl schoolonderricht en catechisatie voor de beide eerstvermelde dienen. Hoe is het ten dezen gesteld in de christelijke Minahassa?

Te roemen is ons waarlijk niet oorbaar, al is 't evenzeer plicht het goede niet voorbij te zien, maar dankbaar te erkennen. Nagenoeg in iedere plaats is eene school. Op onderscheidene hoofdplaatsen zijn er meer dan ééne. In die hoofdplaatsen vindt men overal gouvernementsscholen, al bestaat hier en daar ook nog eene genootschapsschool. Voorts is in negeryën van eenige beteekenis, meestal eene school van het Gouvernement, zoodat het aantal van deze scholen niet gering is. Het Nederlandsche zendelinggenootschap onderhield in het verslagjaar nog 130 scholen, die voor het meerderdeel gevestigd zijn in kleinere plaatsen. Overal dus gelegenheid voor de jeugd, om van jongs af onderwijs te ontvangen. Over het geheel wordt daarvan ook gebruik gemaakt. Toch blijkt, dat de gelegenheid op groote plaatsen niet voldoende is. Te Ajermadidi bijv., in het ressort van dien naam, is veel meer aanvraag om plaatsing van kinderen, dan het schoollokaal bevatten kan. En Tondano, steller dezes meer bijzonder bekend, biedt met zijne drie gouvernementsscholen en ééne genootschapsschool, gelegenheid tot schoolgaan aan ongeveer de helft van de kinderen, die in de schooljaren vallen. Terwijl in plaatsen met een klein zielental nagenoeg alle kinderen school gaan, kan dit van die op groote plaatsen slechts

voor de helft gezegd worden. Daardoor ontstaat zeer ongelijkmatige ontwikkeling van de bevolking, en loopt de school gevaar, haar doel van volksschool te zijn, te missen.

Over het algemeen worden de scholen tamelijk goed bezocht. Terwijl van één' hulpprediker desaangaande gunstig gerapporteerd wordt, klaagt een ander over het betrekkelijk gering aantal schoolgaande kinderen, en meer nog over bedroevend schoolbezoek. Het is, wat gezet opkomen aangaat, vaak als ebbe en vloed. Vele ouders, zelf niet of gebrekkig onderwezen, beseffen het nut van het schoolonderwijs niet. Ofschoon telkens weder bij de bediening van den Doop aan kinderen, meer nog vóór de verrichting der plechtigheid, den ouders wordt voorgehouden hunne kinderen te doen onderwijzen, laat menigeen dat bij het aanhooren, of ook bij het beloven. Verscheidene ouders zijn te zwak om ten dezen eenig ouderlijk gezag te kunnen doen gelden, dewijl zij veeleer door hunne kinderen geregeerd worden, dan deze door hen. Belemmerend voor de algemeene ontwikkeling is voorts, dat menig kind, vooral de meisjes, veel te vroeg van de school genomen worden. Menigeen acht, dat het al voldoende is, wanneer het kind wat lezen, schrijven en cijferen geleerd heeft, geen begrip hebbende van ontwikkeling van het verstand, van opvoeding en vorming van het kind tot mensch.

De niet zeer verblijdende toestand van het schoolonderwijs – wij spreken nu uitsluitend van de genootschapsscholen, – moet evenwel ook voor een deel, soms, helaas, voor een goed deel, geweten worden aan het onderwijzend personeel, dat niet altijd en overal geschikt en bekwaam is, soms ook wel gedrukt wordt door de zorgen des dagelijkschen levens en den strijd om het

bestaan. Lotsverbetering van de onderwijzers is eene eerste behoefte om het schoolonderwijs tot eenigen meerderen bloei te brengen. Daartoe ontbreken de middelen. 't Moet vaak met het oog op het geheel zijn, beter gebrekkig onderwijs dan in 't geheel geen; beter een niet bijzonder geschikt man op de school, dan de school te sluiten. Wij hebben daarbij met zooveel rekening te houden. De onderwijzer is tevens voorganger in de gemeente, en belast met het godsdienstonderwijs aan jeugd en jongelingschap. De een is beter voor dit, een ander voor dat geschikt.

De billijkheid eischt te verzekeren, dat we ook goede, en zeer goede scholen tellen onder de genootschapsscholen. Wij mogen niet alleen zuchten over wat ons bezwaart, wij mogen ook dankbaar vermelden wat ons verblijdt. Nog altijd gaat er zegen van onze scholen uit, óók omdat de onderwijzers in zoo nauwe betrekking staan tot geheel de bevolking. Voorts kennen we ook gemeenten, waar het schoolonderwijs door de ouders op prijs gesteld wordt, waar allen schoolgaan en blijven schoolgaan totdat de leertijd volbracht is, waar allen samenwerken, om den onderwijzer zijne taak te vergemakkelijken, waar de vrucht van het schoolonderwijs openbaar wordt in veel. Daar is de onderwijzer het middenpunt, waaromheen jong en oud zich beweegt, de vraagbaak en leidsman in alle omstandigheden des levens.

Mocht het ons gebeuren, dat de Regeering kon goedvinden subsidie te verleenen aan onze scholen, met de vrijheid aan onzen kant, een bepaald deel daarvan te besteden tot verbetering der bezoldiging van de onderwijzers, wij achten, dat alsdan veel gewonnen ware. Dan zouden niet steeds weder onze beste werkkrachten in de school overgaan in den dienst van het Gouvernement, eene

omstandigheid, die te weeg brengt, dat wij voortdurend met het minst ontwikkeld deel van ons personeel moeten voorttobben. Dan zouden wij hoogere eischen kunnen stellen aan de bekwaamheid en de toewijding. Dan zouden wij niet altijd ons moeten blijven behelpen met gebrekkig en onvoldoend schoolmeubilair en veel te weinig leermiddelen. Dan zouden onze scholen weder tot bloei komen.

Aangaande het catechetisch onderricht mogen wij ook niet zonder voorbehoud gunstig bericht geven. Een onwaardeerbaar hulpmiddel daartoe is de vrijheid ons verleend, om tweemalen per week, in de schooluren, op de Gouvernementsscholen godsdienstonderwijs te geven. Wij bepalen dat onderwijs tot het vertellen van de bijbelsche geschiedenis. Daardoor komt onder een grooter deel der jeugd eenige kennis van die geschiedenis. Daardoor valt het ook minder moeielijk de jeugd wat meer algemeen en wat gezetter aan de catechisatie te doen deelnemen. Daardoor wordt in menig jeugdig gemoed de eerste indruk gelegd voor een godsdienstig leven. Maar daardoor verkrijgt ook de Gouvernementsschool een aantrekkelijker karakter voor de christenbevolking. Ons christenvolk kan niet vatten, dat eene school geheel en opzettelijk vrij moet zijn van godsdienst.

Het catechetisch onderricht eischt groote zorg en ernstige toewijding, maar is tevens een voortdurende bron van verdriet. Slechts enkelen der Hulppredikers is het gegeven ten dezen te roemen. Eén hunner echter deelt mede: „Zoo ook heb ik geen klagen over de catechisatiën. Ter hoofdplaats van mijn ressort nam het getal catechisanten zeer toe. Het gewone lokaal kon die niet bevatten. Er stonden gewoonlijk evenveel buiten als er binnen waren. Wij hebben thans een grooter lokaal en tevens zijn de catechisanten in tweeën gesplitst, zoodat wij nu weder behoorlijk kunnen catechiseeren. Op andere plaatsen gaat dit wel

niet zóó opgewekt, maar toch is er geen reden tot klagen." Daarentegen schrijft een ander: „Eene tweede oorzaak van droefheid en zorg is de geringe belangstelling, die wij over het algemeen vinden bij het jongere geslacht, omtrent den godsdienst. Dit valt vooral in het oog bij het mannelijk geslacht. Menigeen, die als school-leerling getrouw het godsdienstonderwijs en de kinderkerk bezocht, onttrekt zich aan alles, zoodra hij de school verlaten heeft. 't Is alsof het nu eenmaal zoo behoort, dat er na de schooljaren eenige tijd moet verloopen, dat men zonder God en godsdienst leeft." Zoo is er groote verscheidenheid ook in dit opzicht. Die zelfde verscheidenheid vindt men in meerdere of mindere mate terug in de verschillende gemeenten van hetzelfde ressort, hoe men ook naar éénheid streeft. Overigens zijn van grooten invloed het standpunt, van waar uit de zaak beoordeeld wordt, de eisch, die men stelt, het doel dat men beoogt. Wij willen streven naar allengs beter. De één acht het noodig, dat allen in de gemeenten deelnemen aan het godsdienstonderricht; en zeker, daarnaar moeten wij onzen wensch uitstrekken, dat jeugd en jongelingschap en ouderen, allen zonder onderscheid, onderwijs ontvangen, dat er catechisatiën zijn voor kinderen, voor halfwassenen en voor volwassenen, dat het deelnemen tot eene vaste gewoonte worde, die in al de gemeenten door allen gevolgd wordt. Een ander verblijdt zich reeds, als het onderwijs voor aanstaande lidmaten door velen eenigszins trouw bezocht wordt, zich voorloopig tevreden stellende met wat is, in goede hope op wat allengs nog worden zal. Wij meenen, dat ten opzichte van het catechetisch onderwijs minder over achteruitgang geklaagd mag worden, dan dankbaar van langzame verbetering moet getuigd worden. 't Is ongetwijfeld mede het meest noodzakelijke, waaraan wij onze krachten te wijden hebben, opdat de christelijke gemeente toeneme in bloei.

De Heer kent degenen die de Zijnen zijn. Van menigeen wordt het ook ongezocht in leven en wandel, in werken en streven openbaar, dat hij des Heeren is. Overal vindt men leden der gemeente, oude en jonge, mannen en vrouwen, die in christelijk-godsdienstige kennis tamelijk gevorderd zijn, die zich wijden aan eenig werk in de gemeente. Hier en daar gaat er iemand voor bij de godsdienstoefening als de voorganger verhindering heeft. Anderen leiden de samenkomsten van velerlei vereenigingen tot vermeerdering van bijbelkennis, tot onderlinge opwekking en dergelijke. Wederom anderen bieden niet te verwerpen hulp bij het catechetisch onderricht. Moge ook al deze en gene eene vrijmoedigheid hebben, grenzende aan vrijpostigheid, om de godsdienstoefening te leiden, anderen nemen die leiding op zich met schroom en in eenvoud. Zeker is hunne toespraak geene goed gestelde rede, maar het woord uit een geloovig gemoed, dat geoefend is in de godzaligheid, vindt steeds eene goede plaats.

Wij gedenken verscheidene broeders en zusters, die onze medestanders waren, hetzij in eene bepaalde betrekking, hetzij als vrijwillig medewerkende, die ons door den dood ontvielen. Wat hadden wij hen gaarne nog lang met ons zien werken. Maar de Heer achtte hen rijp voor het Vaderhuis, en haalde hen tot zich. Jongeren, van wie wij voor de toekomst groote verwachting hadden, ouderen, die wij zoo noode konden missen, – sieraden der gemeente, – levende getuigen van de heiligende, vernieuwende kracht des Evangelies in het geloovig gemoed, medearbeidende aan den bloei van de gemeente, en de uitbreiding van het Godsrijk, – discipelen van Jezus en kinderen Gods, die in beoefening brachten wat zij anderen leerden, – en steeds meer, afstand deden van alle ongerechtigheid.

Voor menig geloovig christen was de weg in 't afgeloopen jaar soms donker. Menigeen werd de lijdenskelk aan de lippen gebracht, 't zij door langdurige ziekte, 't zij door eenig ongeval, of ook dewijl dierbare panden werden weggenomen, en schoone verwachtingen verijdeld. Maar ook onder hen waren geloovigen, die het kruis droegen met blijmoedigheid, die de slaande hand des Heeren kusten, al ontviel daarbij een traan aan het oog, die door lijden werden geheiligd en toebereid voor de eeuwige zaligheid met den Heiland in des Vaders huis.

Een iegelijk, die den Naam van Christus noemt, sta af van ongerechtigheid. Die onafwijsbare eisch, aan de gemeente des Heeren gesteld, – moet ook gelden bij dood en begrafenis van bloedverwanten. Wij meenen, dat in vele gemeenten het sterfhuis gewijd wordt door gebed en toepasselijk gezang, – door het lezen der Schrift en gepaste toespraak. Daar heerschen ernst, stilte, eerbied, – daar geeft het huis der rouwe een zegen voor het leven. De teraardebestelling geschiedt in stillen eenvoud en de herdenking aan den doode zonder uiterlijk vertoon. Ware, diepgevoelde, maar stille droefheid verving het weeklagen en misbaar, – dat vaak slechts uit gewoonte geschiedde, te midden van velerlei rumoer. Ziet, – Ik maak alle dingen nieuw, spreekt de Heer. De mensch, teruggebracht tot de gemeenschap met God door den Heer Jezus Christus, bevestigt dat in zijne levensuitingen. Die in Christus is, is een nieuw schepsel.

Is dan ten dezen het oude reeds voorbijgegaan en alles nieuw geworden in de christelijke Minahassa-maatschappij? Het zij verre van ons dat te willen beweren. Maar allengs wordt de bevolking meer overtuigd van wat in het sterfhuis en bij de herdenking aan de overledenen, den christen past. De oude zuurdeesem bleef echter in sommige gedeelten

van ons land bestaan, – 't zij, omdat de bevolking meer gehecht was aan voorvaderlijke gebruiken, – 't zij omdat men moeielijker afstand kon doen van wat aangenaam is voor vleesch en bloed, – en zeker niet het minst, omdat men nog niet genoeg gevorderd is in het leven naar den geest, overeenkomstig den eisch des Evangelies. Hier en daar zijn de doodenfeesten nog in volle glorie, – al verheffen zich ook stemmen daartegen van degenen, die den eisch des Christendoms dieper gevoelen.

Een Hulpprediker schrijft aangaande deze zaak: „Men beschouwt de doodenfeesten als eene eerbewijzing aan de overledenen, doch mede als betaling aan de ingezetenen der plaats voor de verrichte werkzaamheden, als: kistmaken, grafdelven, lijkdragen, enz., en tevens als vergoeding voor 't ontvangen van vreemdelingen. Hoe grooter familie en hoe voornamer de overledene, des te luisterrijker feest. Vaak ontaardt dat in feestavond en drinkgelag. De droefheid wijkt voor luidruchtigheid en heidensch geweld. De aard en hoedanigheid van dergelijke feesten werden door ons reeds lang en krachtig bestreden. Zij vinden, helaas, in hoofden en voorname ingezetenen groote voorstanders. Deze trekken er hun voordeel van." En verder: „Hier werd eindelijk besloten met de oude gewoonte te breken. Een deel der gemeente is meer dan overtuigd van het wenschelijke daarvan. Het verslagjaar bewees, dat het kwaad wel door bepalingen te onderdrukken is, – maar niet uit te roeien. De gemeente schijnt nog niet rijp te zijn voor de afschaffing."

In het ressort van Ajermadidi begint de overtuiging veld te winnen, dat de doodenfeesten met al den aankleve van dien in strijd zijn met de christelijke belijdenis. Een paar gemeenten kwamen gezamenlijk tot het besluit, die af te schaffen. Tevens werd aldaar overeengekomen het

betalen van bruidschat te niet te doen. De gemeenteleden besloten dit eenparig. De tijd zal leeren, in hoeverre het te handhaven zal zijn. Zal het bevestigd worden? Zullen andere gemeenten het voorbeeld volgen? In ieder geval is 't reeds vooruitgang, dat de zaak besproken en door eenigen veroordeeld wordt. De geest des Christendoms zal ook ten dezen alle ongerechtigheid verdrijven.

De inrichting voor opleiding van inlandsche leeraars te Tomohon had ook in het afgeloopen jaar zoowel te kampen met tegenspoed, als zich te verblijden in zegen. Een der inlandsche leeraars, mede werkzaam aan die inrichting, werd geruimen tijd daarin verhinderd door ziekte van hemzelven als van zijne vrouw. Van hem wordt getuigd, dat het hem smartte, niet naar hartelust te kunnen werken. Het onderwijs moest daardoor natuurlijk lijden. Voor vele kweekelingen werd dat ook korter of langer afgebroken door beri-beri-lijden, waardoor enkelen zelfs voor maanden de inrichting moesten verlaten. Een zestal kweekelingen deed met gunstig gevolg examen, en wacht op besluit van aanstelling, om tot het practisch werk in te gaan. Over het algemeen gaf het gedrag der kweekelingen reden tot tevredenheid. Zij worden steeds aangespoord tot eenvoud, heiligen ernst, kinderlijk geloof en geheele toewijding aan den Heer.

De kweekschool van het Nederlandsche Zendelinggenootschap, voor inlandsche onderwijzers, te Tomohon had eigenaardige moeilijkheden te overwinnen. De beide inlandsche onderwijzers aan die inrichting poogden een' toestand te scheppen, volstrekt onbestaanbaar met den aard en de strekking van de kweekschool. Wegens ernstig verzet moesten zij ontslagen worden. De Directeur zette het onderwijs gedurende eenigen tijd alleen voort. Een Gouvernements-onderwijzer bewees toen geheel belangeloos groote

diensten aan de inrichting, door aldaar eenige lessen te geven. Later werd een tamelijk geschikt genootschaps-onderwijzer voor vast aan de kweekschool verbonden. Nog zal moeten blijken, of een tweede hulponderwijzer noodig is.

De twee ontslagen onderwijzers brachten eigenaardige beroering in de gemeente te Tomohon. Zij hadden zich daar gedurende eenige jaren veel invloed weten te verschaffen. Dien invloed hebben zij verkeerd gebruikt. Door fijngesponnen scheeve voorstellingen wisten zij velen op te ruien, en aan hunne zijde te krijgen. Zij waanden eene eigene gemeente te zullen kunnen stichten met vertakkingen door geheel de Minahassa, gescheiden van de bestaande. Al leed hunne verwachting schipbreuk, toch brachten zij schade toe aan de gemeente te Tomohon, ware 't alleen maar, door eene betreurenswaardige onverschilligheid in de hand te werken. De opkomst ter godsdienstoefening en in het gemeente-onderwijs leed daaronder merkbaar.

Aangaande den voortgang der Roomsch katholieke propagande is ons zeer weinig bericht. Hier en daar hadden enkele overgangen van het Protestantsch Kerkgenootschap tot het Roomsche plaats; maar het omgekeerde was evenzeer het geval. Te bejammeren blijft het, dat Rome onze gechristende Minahassa koos tot arbeidsveld. Het feit is echter volkomen in overeenstemming met haar streven.

De kost- en dagschool voor meisjes te Tomohon ging stil haren weg. In het onderwijzend personeel kwam geene verandering. Zij worde steeds meer ten zegen!

Hiermede wil de Vereeniging haar bericht besluiten. Het maakt geen aanspraak op volledigheid. Uit den aard der zaak moest het in menig opzicht als een weêrklank zijn van vorige berichten. De toestanden veranderen niet veel in een enkel jaar. De wedergeboorte van een volk door het Christendom gaat langzaam, maar juist daarin

ligt het bewijs van het ware. Ofschoon wij gaarne erkennen, nog niet in alles den juisten weg gevonden te hebben, en de rechte middelen te gebruiken, mogen we de overtuiging koesteren van goed op weg te zijn. Er is met zoo heel veel rekening te houden, niet het minste ook met de velerlei maatschappelijke verhoudingen, waarin de bevolking zich bevindt, en de inrichting van het Bestuur waaronder zij leeft. Er is vaak wijze bedachtzaamheid noodig, om getrouw te zijn in de bediening, zonder aanstoot te geven aan machthebbenden uit de bevolking zelve.

Wij hebben getracht, in algemeene trekken eene objectieve voorstelling te geven van de Minahassa op christelijk-godsdienstig- en kerkelijk gebied. Er is wat ons ten hoogste verblijdt, maar ook wat ons ten zeerste bedroeft. Er is wat ons de handen slap zou doen hangen, maar ook, wat ons bemoedigt, om in 's Heeren Naam en Zijne kracht voort te gaan met te doen wat onze hand te doen vindt. Het verledene en tegenwoordige roept ons luide toe, dat onze arbeid niet ijdel is in den Heer; wij mogen dus voor de toekomst zegen verwachten op ons pogen.

Lief en leed heeft ons ook in 't afgeloopen jaar wedervaren. Blijdschap en droefheid wisselden elkander af. Menige zaadkorrel schoot welig op, gaf bloesem en vrucht. En waar eenig zaad op den weg vertreden werd, door de zorgvuldigheden des levens verdorde, of door de ijdelheid en grootschheid der wereld verstikte, daar willen wij ootmoedig het hoofd buigen voor den Heer der gemeente. Want de schuld daarvan ligt zeker niet alleen buiten, maar ook in ons. De Heer vermeerdere ons het geloof, versterke in ons de liefde, leere ons steeds meer biddend werken naar de mate van de kracht ons verleend, opdat allengs minder onvolkomenheid ons werk aankleve. Hem zij hartgrondige dank toegebracht voor den zegen op

gebrekkig menschenwerk zoo ruimschoots uitgestort! Hij vergeve genadelijk wat wij te kort kwamen en verkeerd gedaan hebben. Zijn Geest zij het deel van de gemeente en van degenen, die onder haar arbeiden, ook weder in den nieuwen tijdkring!

Voor alle ondervonden welwillendheid van hooger en lager geplaatsten in den lande onzen welgemeenden dank.

Land en volk, gemeente en school, en allen die tot haar in betrekking staan, bevelen wij der genade onzes Heeren.

Namens de Zendeling-Vereeniging in de Minahassa.

H. Rooker, *Secretaris.*

Verslag benevens rekening en verantwoording van het Hoofd-Comité tot Hulpverschaffing aan de noodlijdenden op Groot-Sangir, geconstitueerd 19 Juni 1892, ontbonden 26 Februari 1894.

M. M.

Wij hebben hiermede de eer een verslag aan te bieden over hetgeen op Groot-Sangir na de uitbarsting van den Goenoeng Awoe ten behoeve der noodlijdenden door ons is verricht, vergezeld van eene rekening en verantwoording over de wijze, waarop de ingekomen gelden zijn besteed.

Samenstelling van het Hoofd-Comité.

Toen te Menado bekend was geworden welke ontzettende nood door de uitbarsting van den Goenoeng Awoe op den 7den Juni 1892 op het eiland Groot-Sangir was ontstaan, werd door den Resident aldaar op den 10den Juni eene vergadering van ingezetenen belegd, ten einde een Comité tot hulpverschaffing in het leven te roepen.

Nadat het Eere-Voorzitterschap den Resident was aangeboden en door ZHEdG. was aanvaard, werden door de vergadering zeven leden gekozen, om in dat Comité zitting te nemen, zoodat het als volgt werd geconstitueerd:

M. C. E. Stakman, Resident, *Eere-Voorzitter.*
Mr. W. L. Borel, President van den Landraad, *Voorzitter.*
Ds. J. F. Verhoeff, Predikant, *Penningmeester.*

J. Bijker, E. A. Officier van Gezondheid.
J. C. F. Buddeberg, Procuratiehouder van de firma Dircks & Co.
A. C. van Essen, Oud-zendeling op de Sangir- en Talauteilanden. } *Leden.*
E. L. van Rouveroy van Nieuwaal, Gewestelijk Secretaris.
D. H. de Vries, Directeur van de Moluksche Handels-Vennootschap, *Secretaris.*

Het Comité bleef in werking totdat op Sangir geen voortgezette hulp meer werd vereischt en werd daarna op den 26sten Februari 1894 ontbonden.

De Eere-voorzitter, de Heer M. C. E. Stakman, legde den 12den November 1892 zijne functie neder wegens vertrek; de vele hulp en medewerking, die het Comité van ZHEdG. mocht ondervinden, gaven het bij de vervulling van zijne taak een grooten steun.

Door den optredenden Resident, den Heer E. J. Jellesma, werd het Eere-voorzitterschap weder welwillend aanvaard en tot de ontbinding van het Comité bekleed; het mocht ook van ZHEdG. de meeste medewerking ondervinden.

Sub-Comité's.

Het Hoofd-Comité deed onmiddelijk na zijn optreden een beroep op de liefdadigheid van het publiek, tevens eene aansporing om op vele plaatsen Sub-Comité's te vormen.

Deze oproeping werd niet te vergeefs gedaan, en had ten gevolge, dat op de volgende plaatsen Sub-Comité's werden opgericht:

in Nederlandsch-Indië:
te Batavia, Soerabaja, Samarang, Madioen, Soerakarta, Pekalongan, Makassar, Medan, Boeleleng en Gorontalo;
in Nederland: te Amsterdam.

Op de navolgende plaatsen had het Hoofd van Gewestelijk Bestuur de welwillendheid zich met de inzameling te belasten:

Ternate, Amboina, Banjoemaas, de Westerafdeeling van Borneo, Banda en Biliton.

In het buitenland mocht het Comité de medewerking ondervinden van H. H. Exc. Hr. Ms. Gezanten te Londen en St. Petersburg en van den Consul-Generaal te Singapore.

Aan allen, die hiervoor tijd en moeite hebben over gehad en hunnen hooggeschatten steun hebben verleend, zij hier hartelijk dank betuigd; ons bestek gedoogt niet hierbij in bizonderheden te treden; alleen zij nog speciaal de krachtige werkzaamheden van het Sub-Comité te Batavia, onder presidium van den HoogEd.Gestr. Heer W. O. Gallois, dankbaar herdacht.

Ingekomen Giften.

Behalve de hieronder vermelde belangrijke schenkingen van rijst, mocht het Comité aan giften in geld totaal ontvangen een bedrag van *f* 49949,81, terwijl door den verkoop der leege rijstzakken eene som van *f* 954,51 werd verkregen, vormende te zamen een bedrag van *f* 50904,32.

Met innige dankbaarheid en met groote waardeering vermelden wij den steun, dien wij van ons Vorstelijk Huis mochten ondervinden, n.l. de belangrijke giften

van *f* 1000 van Hare Majesteit Koningin Wilhelmina, *f* 600 van Hare Majesteit de Koningin-Regentes en *f* 500 van H. K. H. de Groot-Hertogin van Saksen-Weimar.

Verder gedenken wij dankbaar de belangrijke giften van Z. Exc. den Gouverneur-Generaal Mr. C. Pijnacker Hordijk, van het Rampfonds van de Loge „Arbeid Adelt" te Makassar, van den Kerkeraad der Nederl. Hervormde Gemeente te St. Petersburg en van de Dutch Church te Londen.

Grooten steun, dubbel gewaardeerd doordat die zoo bizonder spoedig na de uitbarsting werd aangebracht, werd ondervonden door de zending Rijst van den Chinees The Tjiong Tjioe, zoon van wijlen den Majoor der Chineezen te Boeleleng, die 60 kojangs met het expresselijk daarvoor door hem naar Sangir gedirigeerd stoomschip „Ban Poh Guan" zond; van de commissie tot beheer van het Watersnoodfonds van 1861 te Batavia, van wie wij circa 1000 picols ontvingen; van het Sub-Comité te Makassar, dat ons 280 picols zond.

Zeer werd door ons gewaardeerd de medewerking van de Kon. Parketvaartmaatschappij, die ons toestond, voor Sangir aangebrachte rijst op verschillende kustplaatsen, die anders niet aangedaan worden, te doen lossen.

De bevolking van de naburige Talaut-Eilanden zond eene belangrijke partij planken en hout, ter voorziening in de groote behoefte aan bouwmaterialen.

In de Minahassa vond de inzameling onder de inlandsche bevolking algemeene deelneming, niet alleen onder hoofden en aanzienlijken, maar ook de kleine man offerde zijn bescheiden penningske, terwijl wij bovendien nog giften van verschillende inlandsche christengemeenten ontvingen.

Organisatie op Sangir.

Als Hoofd-Gedelegeerde van het Comité op Sangir trad op de Controleur der afdeeling, de Heer R. L. A. Hellwig, die in November 1892 wegens vertrek zijne functie moest nederleggen, en toen vervangen werd door zijn' ambtsopvolger, den Heer L. F. Hoeke.

Als gedelegeerden stonden hem ter zijde de Heeren H. P. Braam, Agent der Kon. Paketvaartmaatschappij te Taroena, en de Heer C. W. F. Tauffmann, zendelingleeraar te Taboekan, terwijl gedurende hunne tijdelijke aanwezigheid op Sangir ook de aspirant-controleurs, de Heeren J. W Campagne en G. H. Th. Wiggers van Kerchem als zoodanig optraden.

Onder hunne leiding en toezicht, ter zijde gestaan door de verschillende rijksbesturen, waren in de meest geteisterde kampongs n.l. te Taroena, Kolongan, Kandahr, Tariang, Sawang, Taboekan, Petta, uitdeelingscommissies werkzaam, uit de voornaamsten der inlandsche bevolking samengesteld. Leden hiervan waren: het hoofd der kampong, de gouvernements- of genootschapsonderwijzer en eenige oudsten der christengemeente, (penatoea's of ouderlingen), zoodat de verschillende elementen der bevolking hierbij vertegenwoordigd waren.

Het behoeft wel geen betoog, dat het eene zware taak was, de uitdeelingen met rechtvaardigheid, zonder overdaad en toch in voldoende mate en met spoed, waar zulks vereischt werd, te doen geschieden. Dat wij mogen aannemen, hierin over het algemeen geslaagd te zijn, danken wij zeker in de eerste plaats aan de toewijding en het goede beheer van heeren Hoofdgedelegeerden en Gedelegeerden; aan ieder van hen, hetzij langer of korter tijd in functie geweest, zij hierbij onze hartelijke dank betuigd,

waarbij wij niet mogen nalaten te vermelden, dat de heer H. P. Braam van de oprichting tot de ontbinding van het Comité onafgebroken daarvoor is werkzaam geweest.

VERSTREKKINGEN.

Het eerste en voornaamste waarin wij hadden te voorzien, was de behoefte aan levensmiddelen; hongersnood, en wat daaruit voorkomt, moest voorkomen worden. Spoedige hulp was daarom een eerste vereischte. Wel was door het Gouvernement dadelijk na het bekend worden van de ramp van uit Menado de stoomer "Hecuba" en kort daarop de "Normanby" met rijst naar Sangir geëxpediëerd; wel had de Resident van Ternate den gouvernementsstoomer "Zeemeeuw" insgelijks met rijst naar het tooneel van de ramp gezonden, doch dit was slechts, om in de eerste behoefte te voorzien. Wat vereischt werd, was voortdurende en voldoende verstrekking van levensmiddelen, zóó lang, tot dat de bevolking de gelegenheid zou hebben gehad, hare velden opnieuw te bewerken, en in haar eigen onderhoud te voorzien. Wij begrepen echter zeer goed, dat wij niet konden wachten, totdat de noodige gelden waren ingekomen; er moesten dadelijk maatregelen genomen worden. Toen dan ook het Comité kort na de ramp door het Gewestelijk Bestuur geraadpleegd werd over nieuwe zendingen van rijst, adviseerde het eenstemmig tot een' spoedigen aanvoer van 3000 balen over te gaan. In de vergadering van den 7^{den} Juli 1892 werd daarop besloten tot den Resident van Menado het verzoek te richten, die rijst ter beschikking van het Comité te stellen, onder verplichting onzerzijds, de waarde daarvan uit de later in te komen giften, voor zoover die toereikend zouden zijn, den lande te restitueeren, echter eerst dan, wanneer in geene andere dringende behoeften meer te voorzien zou zijn.

Dit verzoek werd met de meeste bereidwilligheid ingewilligd. Tevens werd aan het Comité de nog op Sangir aanwezige rijst ter beschikking gesteld, ten einde verwarring te voorkomen, en de verstrekkingen onder één beheer te doen plaats vinden.

Op die wijze ontvingen wij van het Gouvernement 4570 zakken rijst, ter waarde van *f* 60132,25. Nadat bovendien door het Comité nog aangevoerd waren 1250 balen rijst, ter waarde van *f* 14439,83 en aan alle andere behoeften was voldaan, werd den lande een bedrag van *f* 21627,54½ gerestitueerd.

Bovengenoemde overeenkomst met het Gouvernement werkte practisch en afdoende; het verzwaarde echter in niet geringe mate onze taak, daar wij bij het besteden van de ingekomen gelden in de eerste plaats hulp moesten veschaffen, waar die noodig was, doch tevens eene gepaste zuinigheid in acht moesten nemen met het oog op de aangegane verplichting tegenover het Gouvernement.

In sommige streken eerder, in andere later konden de verstrekkingen successievelijk worden gestaakt; de laatste aanvoer van onzentwege had in Maart 1893 plaats, waarvan tot in October d. a. v. werd verstrekt.

Door de goede zorgen van het Sub-Comité te Gorontalo konden wij spoedig na de ramp op Sangir eene groote partij Zaaimiloe (djagong) aanvoeren, ten einde de bevolking in staat te stellen, dit gewas weder zoo spoedig mogelijk uit te zaaien.

Vervolgens was voor ons eene voorname zaak, te zorgen voor den aanvoer van Bouwmaterialen, daar door de uitbarsting het meerendeel der huizen ingestort was, terwijl bijna alle natuurlijke hulpbronnen voor het bekomen van bamboe, katoe (atap) enz. vernield waren. Wij slaagden er in, die uit de Minahassa daarheen te zenden;

speciaal van Likoepang konden wij, dank zij de medewerking van het districtshoofd van Maoembie, tweemaal eene lading bamboe, katoe, enz. eens per zeilschip en eens per stoomboot daarheen zenden. Aan materialen, over het algemeen meer volumineus dan kostbaar, gaven wij uit *f* 3096,82½, terwijl wij voor vrachten naar Sangir, transporten, laad- los- en koelieloonen, onkosten, etc. *f* 3391,05 betaalden.

Onder de velen, die na de ramp alles verloren hadden, bestond groote behoefte aan kleeding en aan het allernoodigste huisraad, zoodat daarvoor, benevens voor het verstrekken van nieuwe landbouwgereedschappen, enz. door ons werd besteed een bedrag van *f* 5722,32½.

Geldelijke ondersteuningen werden door ons slechts in bizondere gevallen verstrekt; door eene speciale gift van Zendingsvrienden uit Nederland daartoe echter in staat gesteld, konden wij bovendien, waar de gouvernementsonderwijzers voor eene schadevergoeding uit 's lands kas in aanmerking waren gebracht, aan de genootschapsonderwijzers, inlandsche voorgangers en dergelijke, die door de uitbarsting schade hadden geleden, door bemiddeling van de betreffende Zendeling-leeraars, eene dankbaar gewaardeerde handreiking doen.

Voor schadevergoeding wegens omgekapte klapperboomen betaalden wij *f* 600,—. Voor het aanleggen eener nieuwe negeri, Ennemawira, in de plaats eener verwoeste kampong, werd het omkappen van een belangrijk aantal vruchtdragende klapperboomen vereischt. Daar die stammen weder voor bouwmateriaal gebruikt konden worden, achtten wij het op onzen weg te liggen om den eigenaren, die hunne boomen zonder vergoeding alleen op verzoek van het rijksbestuur hadden omgekapt, eene schadeloosstelling toe te kennen. Toen ons echter later

bleek, dat het aantal omgekapte boomen ongeveer drie maal meer bedroeg dan ons eerst was opgegeven, vermeenden wij, dat de zaak te groote dimensiën voor onze krachten had aangenomen, en besloten wij het geval verder aan de betrokken autoriteiten over te laten.

Nu een geruime tijd na de uitbarsting verloopen is en wij de overtuiging verkregen hebben, dat in geene dringende behoeften meer te voorzien is, vermeenen wij, dat het tijdstip gekomen is, om onze taak te kunnen nederleggen. De toestand op Sangir toch heeft zich weêr grootendeels hersteld en met voldoening vermeenen wij te mogen constateeren, dat landbouw, handel en nijverheid weder beginnen te herleven. Dat in dien tusschentijd in het levensonderhoud der bevolking kon worden voorzien, waardoor zij al hare krachten kon wijden aan het weder in orde brengen harer tuinen, is zeker voor een belangrijk deel te danken aan de onbekrompen wijze, waarop de publieke liefdadigheid ons daartoe in staat heeft gesteld, waarvoor wij bij het nederleggen van onze taak ons genoopt gevoelen, onzen hartelijken dank te betuigen.

Menado, 26 Februari 1894.

Het Hoofd-Comité tot hulpverschaffing aan de noodlijdenden op Groot-Sangir:

E. J. JELLESMA, *Eere-Voorzitter.*
Mr. W. L. BOREL, *Voorzitter.*
Ds. J. F. VERHOEFF, *Penningmeester.*
J. BIJKER.
J. C. F. BUDDEBERG.
A. C. VAN ESSEN.
E. L. VAN ROUVEROIJ VAN NIEUWAAL, *Secretaris.*
D. H. DE VRIES, *Secretaris.*

Ontvangsten.

Door het Sub-Comité te *Batavia:*			
Van H. M. de Koningin	*f*	1000,—	
" H. M. de Koningin-Regentes	"	600,—	
" Z. Exc. den G.-G. Pijnacker Hordijk.	"	500,—	
Uit Londen door Hr. Ms. Gezant	"	509,70	
Overige inteekeningen	"	9705,30	
			f 12315,—
Door het Sub-Comité te *Amsterdam:*			
Van H. K. H. de Gr. H. v. Saksen Weimar.	*f*	500,—	
Overige inteekeningen	"	4074,59	
			" 4574,59
Door het Sub-Comité te *Soerabaia:*			
Opbrengst inzameling			" 4401,41
Door het Hoofd-Comité te *Menado:*			
Van de Ned. Herv. Gem. te *St. Petersburg.*	"	500,—	
" Zendingsvrienden in Nederland	"	985,—	
Overige inteekeningen	"	4316,79	
			" 5801,7[illegible]
Door het Sub-Comité te *Soerakarta*			" 3496,1[illegible]
" " " " *Medan*			" 3310,4[illegible]
" " " " *Samarang*			" 2702,9[illegible]
" " " " *Macassar*			" 2559,30
" den Resident van *Amboina*			" 1836,84
" " " der W. afd. van *Borneo.*			" 1466,98
" " " van *Banjoemaas*			" 1310,—
" " " " *Ternate*			" 1231,75
" " Assistent-Resident van *Banda*			" 1002,35
" het Sub-Comité te *Boeleleng*			" 1039,60
" " " " *Madioen*			" 988,38
" " " " *Pekalongan.*			" 821,28
" " " " *Gorontalo*			" 497,—
" den Assistent-Resident van *Billiton.*			" 226,53
" " Resident van *Japara*			" 218,—
" " Consul-Generaal van *Singapore*			" 149,53
Opbrengst leege Rijstzakken			" 954,51
			f 50904,32

Geverifieerd:
Namens het Comité,
(*w. g.*) W. L. BOREL, *Voorzitter.*
D. H. DE VRIES, *Secretaris.*

NTVANGSTEN EN UITGAVEN.

Uitgaven.

Voor	Levensmiddelen		
	Ingekochte rijst, enz.	*f* 14638,29	
	Ontvangen van het Gouvernement 4570 zakken Rijst ter waarde van *f* 60132,25 waarvoor betaald	" 21627,54½	
			f 36265,83½
"	Kleeding, huisraad enz.	. . . . .	" 5722,32½
"	Bouwmaterialen, enz.	. . . . .	" 3096,82½
"	Transporten, vrachten, onkosten, enz.	. . . . .	" 3391,05
"	Geldelijke ondersteuningen	. . . . .	" 1828,28½
"	Vergoeding omgekapte klapperboomen	. . . . .	" 600,—
			f 50904,32

S. E. & O.

Menado, 26 Februari 1894.

Aldus afgesloten:
De Penningmeester,
(*w. g.*) J. F. VERHOEFF.

Verslag omtrent den werkkring Kediri gedurende 1893 door J. KRUIJT.

Terwijl ik mij tot het schrijven van dit mijn verslag nederzet, mocht ik den nieuwen broeder (de Munnik), tot versterking van ons werk gezonden, reeds de hand drukken. Dit verblijdt mij, daar ik aldus de hoop koester, dat de werkkring Kediri zich weldra weder in een' eigen zendeling zal mogen verheugen.

Aan arbeid zal dáár geen gebrek zijn.

Dit hebben wij inzonderheid te danken aan 't bestaan der gemeente met hare inrichting, haar hulppersoneel en hare scholen. Waren die niet aanwezig, de weg zou nog gezocht moeten worden, hoe met de Javanen in aanraking te komen, hoe hun' zin te wekken voor datgene wat wij bedoelen, de kennis van God den Vader en Zijnen Zoon, waarin 't eeuwige leven is. Thans is de weg aangewezen: aan de gemeenten worden de krachten besteed, zij worden gedurig dieper gefondeerd, hare inrichting, haar hulppersoneel, hare scholen worden geleid, zóó dat zij gedurig meer aan 't doel beantwoorden; bij haar vindt de zendeling vertrouwen; zij zijn tot proeven van wat van de Javanen wordt, als zij zich met vertrouwen aan den zendeling overgeven; op deze wijs wordt zijn werk gerechtvaardigd, en worden aangetrokken die buiten staan.

Met opgewektheid begaf ik mij alzoo ook weder in het afgeloopen jaar naar de gemeenten. Vier malen vertoefde ik onder de christenen te Sĕmampir, 3 malen te Poerwôrĕdjô en te Djati Waringin, 2 malen te Wônô-hasri, Adi-tôjô,

Sindoe-rĕdjô, Sambi-rĕdjô en Gĕdangan en 1 maal te Maron, terwijl ik ook een bezoek aan de christenen te Ngampèl-Koeroeng, onder die van Djati-Waringin, bracht. – De voorgangers kon ik slechts éénmaal te Kediri en éénmaal te Môdjô-warnô, tegelijk met die uit dezen werkkring, verzamelen. – Voorts bestuurde ik van uit mijne woonplaats Môdjô-warnô zooveel mogelijk de aangelegenheden der gemeenten.

Aan bewijzen van opprijsstelling van mijne bezoeken ontbrak 't niet, ja ware 't slechts mogelijk geweest, men had gaarne gezien, dat ik ze had verdubbeld of verdriedubbeld, en menigmaal werd er over gesproken, wanneer de nieuwe zendeling komen zou. – Op mijn bericht van de aankomst van Br. de Munnik en zijne vrouw te dezer plaatse, ontving ik uit al de gemeenten brieven om hem geluk te wenschen, waarin tevens de hoop werd uitgedrukt, dat Kediri thans spoedig weder een' eigen zendeling ten deel zou vallen.

Wat het uitwendige aangaat, hadden de gemeenten in het afgeloopen jaar een' harden strijd te voeren. In sommige gewesten van Kediri viel de oogst slecht uit, en in enkele mislukte die geheel. De meeste gemeenten deelden hierin. Vooral was dit het geval met Sambi-rôtô, Poerwô-rĕdjô, Maron en Gĕdangan. Tengevolge daarvan en wat Maron aangaat, naar 't schijnt ook tengevolge van plaatselijke omstandigheden, hadden velen van ziekten, inzonderheid malaria, te lijden. De onderwijzers der zendingscholen, die geen inkomen van het Genootschap genieten, maar onderhouden worden door de opbrengst van hun' eigen grond of dien, die hun in vergoeding voor hun werk door de gemeente in gebruik wordt afgestaan, moesten dientengevolge geldelijk gesteund worden. Daarbij kwam nog, dat de voorganger van Sambi-rôtô in twist geraakte

over velden, die hij beweerde, dat hem vroeger geschonken waren en de lieden van Gĕdangan in voortdurenden strijd bleven met hunne naburen over ontgonnen en nog niet ontgonnen gronden, die hun al of niet zouden toekomen. Ik mocht niet anders dan den voorganger van Sambi-rôtô waarschuwen, zich niet tot vijandschap tegen het hoofd zijner desa, – een mohammedaan, – te laten verleiden en zoo 't moest, ter wille van 't werk, liever schade te lijden, dan de oorzaak te worden, dat het hoofd van de desa of anderen tegenstanders zouden worden van de gemeente. De zaak werd in zijn nadeel beslist. Dat hij werkelijk recht had, kon mij niet met zekerheid blijken. Door deze omstandigheden, die den zendeling licht veel hoofdbrekens kosten, te meer daar bij dezen inzonderheid de hartstochten der Javanen in hooge mate in beweging geraken, kon in 't afgeloopen jaar aan geen inzameling voor den nieuwen kerkbouw (verg. Meded. jaarg. 1893 bladz. 170) gedacht worden. In het thans ingetreden jaar mogen wij gelukkiger zijn. Moge eenmaal de zendeling kunnen berichten, dat een schoon, passend kerkgebouw door eigen krachtsinspanning in de gemeente te Sambi-rôtô is verrezen! – Ten opzichte van de christenen te Gĕdangan bleek mij al meer en meer, dat dezen van den beginne aan de bepalingen, door 't Gouvernement vastgesteld, om zooveel mogelijk latere verwikkelingen te voorkomen, niet in alle deelen hebben nageleefd en dat sommigen hunner ook niet altijd even recht gehandeld hebben. Behalve dit zijn de christenen zelven onder elkander niet eensgezind, en ik vrees, dat het daardoor zal komen tot eene aanmerkelijke inkrimping van hunne gronden, zoodat, zal 't eenigszins goed gaan, minstens een deel hunner zal moeten verhuizen, zoo niet de gansche nederzetting genoodzaakt zal worden, haar geluk elders te beproeven.

Ik bejammer dit te meer, daar de school te dier plaatse, door den ijver van den onderwijzer Hermes in' t afgeloopen jaar bloeide en van 20 tot 34 leerlingen toenam.

In al de gemeenten werden 16 volwassenen, nieuwelingen, en 41 kinderen, totaal 57, gedoopt. Toch namen de gemeenten slechts met 9 zielen toe. Dit is tengevolge van 36 sterfgevallen in de verschillende gemeenten en 35 verhuizingen naar, tegen 23 van elders. Al spoedig zijn dit de gevolgen van een' minder gunstigen oogst.

De voorgangers en onderwijzers in al de gemeenten, ook de oude Markus te Adi-tojô, werden gespaard en bleven op hunne posten werkzaam. Dit is een groot voorrecht, te meer daar 't vooralsnog aan personeel, ter vervanging, zou ontbreken. Behalve de onderwijzers van Sindoe-rĕdjô en Maron, die zich daartoe nog niet aanmeldden, verkregen allen het bewijs van voldoende bekwaamheid, genoemd in art. 1 No. 4 van Staatsblad 1874 No. 99. Hierdoor kwamen al de scholen in den werkkring der gemeente Kediri, vermeld in den Staat der gemeenten en scholen, als naar gewoonte aan dit verslag toegevoegd, uitgenomen die van Sindoe-rĕdjô en Maron voor Gouvernements-subsidie in eens „voor eerste inrichting" en jaarlijks „tot aanschaffing van leermiddelen" in aanmerking. Verbetering der schoolgebouwen en aanvulling der leermiddelen zijn hiervan het gevolg. Allereerst voor de scholen en daarna ook voor de gemeenten kan dit niet anders dan van goeden invloed zijn.

In al de gemeenten werd geregeld elken Zondagmorgen godsdienstoefening gehouden. In de meeste ook des Zondagmiddags voor kinderen. Het godsdienstonderwijs aan dezen nam toe. De opkomsten in de kerk bleven in de meeste gemeenten stationair. In enkele, vooral in die te Djati-Waringin, waar er eenigen zijn die nooit de kerk

bezoeken, lieten zij te wenschen over. Vermanen daartegen baat slechts zelden, daar de gronden diep zitten, in huiselijke of maatschappelijke wederwaardigheden en soms ook wel tengevolge daarvan gebrek aan opprijsstellen van den christelijken godsdienst. Door veel en tactvollen arbeid dienen deze lieden als opnieuw gewonnen te worden. Vaak komt er ook oneenigheid met den voorganger bij. Te Djati-Waringin is dit echter niet het geval. In al de gemeenten worden ook wekelijksche bijeenkomsten gehouden, buiten verhindering meestal des Donderdagavonds, ten huize van den voorganger of bij afwisseling bij leden der gemeente. De geregelde gang van deze en hare opkomsten staan in het nauwste verband met de omstandigheden en de stemming der gemeente. Zooveel in mij is, spoorde ik er toe aan, dat de christenen steeds na de kerk bij den voorganger te samen zouden komen, om het gehoorde te herhalen. Bij gelegenheid dat ik de gemeenten bezocht, waren er, uit eerbied voor mij, altijd die zich daartoe hereenigden; doch wanneer ik er niet was, was dit minder, in sommige gemeenten in 't geheel niet het geval.

Of de kennis bij de volwassenen toenam? Dit is niet gemakkelijk met zekerheid te zeggen. Besprekingen over al of niet behandelde onderwerpen, die bij bezoeken altijd zooveel mogelijk gehouden worden, vallen nu eens meer, dan eens minder gelukkig uit. Veel hangt daarbij vaak af van eigen stemming en of men meer of minder gelukkig is in de keus van personen, die men vraagt. De hoofdwaarheden worden hoe langer hoe meer gekend en met sommigen, inzonderheid als men de rechte snaar weet aan te roeren, kan men in bijzonderheden treden. Bij de kinderen wordt voortdurend op geregeld onderwijs in de Bijbelsche geschiedenis aangedrongen. Sommige helpers

blijven al te lang bij de eerste geschiedenissen, 't zij van 't Oude 't zij van 't Nieuwe Testament, stilstaan; anderen gaan met al te groote stappen vooruit en nog anderen weten niet altijd de geschiedenissen te kiezen, die voor de kinderen het meest geschikt te achten zijn. Over 't onderwijs van enkelen, vooral van den voorganger-onderwijzer van Sĕmampir, had ik in 't afgeloopen jaar ten dezen opzichte alle reden van tevredenheid.

Het schoolonderwijs trof ik nu eens in beteren dan weder in minder gunstigen staat aan. Den meesten onderwijzers valt het zwaar, het doel in 't oog te vatten en te houden: de aanvulling van de huiselijke opvoeding, de ontwikkeling van verstand en hart. Lezen, schrijven en rekenen (cijferen) stellen zij liefst op den voorgrond, terwijl spreekoefeningen, tellen en zingen van zooveel grooter belang te achten zijn. De bewaarschool te Poerwô-rĕdjô bleef in stand; doch kon nog niet worden, wat zij wezen moet, door gebrek aan een goed onderwijzer. Een deel der kinderen van de gewone school ging in de bewaarschool over, waarvan het aantal niet is opgenomen in den staat der school te Poerwô-rĕdjo. Schijnbaar ging deze alzoo in getalsterkte achteruit; doch in werkelijkheid was dit niet zoo. Aan dit deel des werks moet nog een groot deel der krachten van den zendeling gewijd worden.

Ervaringen van bijzonderen aard heb ik ditmaal niet te vermelden. 't Is als een stil jaar, dat voor de gemeenten van Kediri is voorbijgegaan. 't Geloof van velen zij slechts versterkt! Zielverkwikkend is het, dat vele gelegenheden tot arbeiden geopend zijn.

Ga daarop spoedig een eigen arbeider in!

Onze nieuwe broeder zij in den tijd zijner voorbereiding, die hij nog noodig heeft, daartoe rijkelijk gezegend!

MÔDJÔ-WARNÔ, April 1894.

STAAT der GEMEENTEN en Scholen in de Residentie KEDIRI op Ultimo 1893.

NAMEN DER GEMEENTEN.	Zielental der Gemeenten op ultimo 1893.						GEDOOPT.					Geloofsbelijdenis afgelegd.			Huwelijken.		Aantal leerlingen der scholen.				
							Volwassen.		Kinderen.								Chr. Kind.		Niet chr. kind.		
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Zielen.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongelingen.	Jongedocht.	Totaal.	Gesloten.	Ontbond.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Semampir.	16	25	13	10	64	64	—	1	—	—	1	—	1	1	—	—	6	6	12	1	25
Wônô-hasri.	48	52	44	38	182		1	—	4	3	8	—	—	—	—	—	20	18	4	1	43
Selang	10	10	10	5	35	217	—	—	2	1	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Adi-tojô	22	27	31	32	112	112	1	2	5	7	15	—	—	—	—	—	14	17	3	—	34
Poerwô-rĕdjô	46	48	48	46	188		2	5	1	1	9	3	3	6	2	—	26	13	3	—	42
Sindoe-rĕdjô	28	33	31	34	126	314	1	—	—	1	2	2	3	5	2	—	17	15	—	—	32
Sambi-rĕdjô	53	62	98	76	289	289	1	—	3	5	9	—	—	—	—	—	42	23	2	—	67
Gĕdangan	13	16	13	14	56	56	—	—	—	1	1	—	—	—	1	—	6	9	18	1	34
Djati-wringin	22	24	17	17	80		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	9	11	12	4	36
Ngampel-koeroeng	4	5	5	7	21		—	1	—	—	1	1	—	1	—	—					
Woengoe-rĕdjô	22	23	32	34	111	212	—	—	—	—	—	1	—	1	1	—					
Maron	28	34	43	27	132	132	1	—	4	3	8	10	6	16	2	—	14	9	11	1	35
Totaal	312	359	385	340	—	1396	7	9	19	22	57	17	13	30	8	—	154	121	65	8	348

In memoriam J. K. WIJNGAARDEN.

Reeds lagen deze bladen tot afdrukken gereed, toen den 22sten September j.l. een telegram uit Indië het dieptreffend bericht bracht van het overlijden van onzen WIJNGAARDEN.

In WIJNGAARDEN heeft de zending een' man verloren, die gedurende zijne korte loopbaan (hij stierf op 29 jarigen leeftijd) getoond heeft wat toewijding, gesteund door voortreffelijken aanleg en met vlijt en volharding verkregene bekwaamheden, bij vertrouwen op God vermogen.

Wij kunnen hier niet treden in de bijzonderheden van zijn leven, waartoe onze Maandberichten eerlang de gelegenheid zullen aanbieden. Wij willen alleen herinneren wat hij presteerde op het gebied van taal- land- en volkenkunde

Aanvankelijk voor Savoe bestemd, legde hij zich daar gedurende een driejarig verblijf met uitstekend gevolg toe op de kennis van de zeden, gewoonten en bijzonder van de taal der bevolking. Daarvan getuigden zijn opstel „over de Savoeneesche tijdrekening" en een tweede „de zedelijke toestanden op Savoe", opgenomen in Deel XXXVI (1892) van dit tijdschrift. Had hij zich reeds veel kennis verworven van het leven des Savoenees' te lande, hij wilde hem ook leeren kennen op zijne veelvuldige zeetochten naar het naburige Soemba en zich ook eene voorstelling vormen van de toestanden op dat eiland. Daartoe begaf hij zich in 1892 daarheen in eene prauw met enkel Savoeneesche bemanning en reizigers. En zijn opstel „Naar Soemba", opgenomen in Deel XXXVII van dit tijdschrift, geeft eene levendige voorstelling van de wijze, waarop hij zich onder zijne Inlanders bewoog en hoe hij partij wist te trekken van zijn kort verblijf op dat eiland.

Doordrongen van de overtuiging, dat de Evangeliepredikér onder het volk moet verkeeren, en dat dit verkeer weinig of niets beteekent, als men zich niet in zijne taal bewegen kan, legde hij zich van meet af aan toe op het Savoeneesch en sprak dit, volgens bevoegde getuigen, weldra met gemak. Om die taal ook op de scholen in te voeren, waar tot nog toe door de van Ambon afkomstige onderwijzers het

Maleisch gebruikt werd, schreef hij verhaaltjes in de volkstaal, bestemd om mettertijd tot leesboek te dienen. Nog van meer beteekenis is een uitvoerig Savoeneesch, Maleisch glossarium dat eerlang, naar wij hopen, in dit tijdschrift opgenomen, ook afzonderlijk voor de onderwijzers en kweekelingen ten gebruike bestemd is.

In 1893 onverwachts geroepen om in Deli onder de Karau-bataks op te treden, begon hij ook daar zich op de volkstaal toe te leggen. Hij had het voorrecht er een viertal Minahassische goeroes, door den zendeling H. C. Kruijt in 1891 overgebracht, te vinden, die reeds belangrijke vorderingen hadden gemaakt in het gebruik der volkstaal, en wij hebben reden om aan te nemen, dat hij zelf daarin reeds eene zekere mate van bedrevenheid had verworven. Blijkbaar was hij onder de Bataks zeer gezien, zoodat het hem gelukte zijne vier onderwijzers in verschillende kampongs in schooltjes te plaatsen.

In Deel XXXVIII van dit tijdschrift p. 133 e.v. vindt men een belangrijk verslag van zijn' arbeid onder de Bataks in 1893. En wat aan dit verslag bijzondere waarde geeft is, dat hij ons de aanteekeningen van zijne goeroes uit het Maleisch vertaald leverde, zoo als die te vinden zijn in onze Maandberichten en in dit ons tijdschrift (Deel XXXVIII). Onze WIJNGAARDEN zag te recht in, van hoeveel beteekenis deze eenvoudige aanteekeningen zijn vóór de kennis van het volk, en gaf daardoor bij vernieuwing een doorslaand blijk van zijn' practischen zin.

Ook voor Savoe bleef hij doorwerken. Hiervóór (p. 207 e.v.) gaven wij zijn opstel over „Savoeneesche straffen."

Thans ligt nog bij ons voorhanden: „Iets over naamgeving en eigennamen, voornamelijk bij de Karau-Bataks". Hoeveel hadden wij nog mogen verwachten van den arbeid van dezen voortreffelijken zendeling, die onder het volk werkzaam, onderwijzende en het Evangelie predikende, tijd wist te vinden, om zijn licht ook voor ons, in Europa te doen schijnen. Diep betreuren wij zijn verlies, en velen zullen dit met ons gevoelen. Donker zijn voor ons menschen Gods wegen; maar de overtuiging, dat die uitgaan van de hoogste vaderlijke wijsheid en liefde doet ons berusten in Zijnen heiligen wil. Opdat het werk onder de Bataks niet tot stilstand verachtere, hebben wij onzen jeugdigen Broeder JOUSTRA afgevaardigd, die thans reeds op reis is en, naar wij vertrouwen, zich ook den schriftelijken arbeid van WIJNGAARDEN ten nutte zal weten te maken. Mocht nog iets van diens nalatenschap voorhanden zijn, dan zal hij zorgen, dat dit ons geworde.

J. C. N.

Huis van Br. ALB. C. KRUYT te Poso.

Onder het huis de zendeling A. KRUYT met zijne vrouw en kind, moerids en koelie's. Rechts op de trap eenige Posoërs; links op de trap (onderaan) de Heer MEYER, commandant van de Zeeduif, en bovenaan de Heer VORSTMAN, aspirant controleur te Gorontalo. Midden op de voorgallerij de Heer WESLY, assistent resident en tusschen dezen en den Heer VORSTMAN, de Boegineesche tolk.

LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH INDIË.

Iets over naamgeving en eigennamen voornamelijk bij de Karau-Bataks.

(door J. WIJNGAARDEN.)

Het is zeker wel der moeite waard eens na te gaan hoe de Batak aan zijn' naam komt en welke beteekenis hij daaraan hecht. Hij heeft, gelijk in zooveel, ook wat naamgeving aangaat, geheel andere denkbeelden dan wij Westerlingen.

Bij ons worden de kinderen meestal naar familieleden genoemd; men bewaart gaarne „den ouden naam" in de familie; niet weinig grootvaders en grootmoeders, die erg naamziek zijn, zouden niet weinig zich ergeren, als zij niet werden „vernoemd". Een kind geboren uit een wettig huwelijk draagt den „van" zijns vaders. Van naamsverandering is bij ons geen sprake, behoudens eene enkele uitzondering, waarbij men bij de wet een' naam toevoegt, aan zijn' bij de geboorte gekregen naam of „van." Hoe geheel anders is dit alles bij de Bataks. Wij stellen ons voor in de volgende bladzijden een en ander over dit onderwerp in het midden te brengen. Hoofdzakelijk zullen wij over Bataksche naamgeving spreken. Evenwel, waar wij zulks kunnen, willen wij ook iets mededeelen over de Savoeneesche denkbeelden hieromtrent.

Een „van" bezit de Batak niet, of men zou daartoe moeten rekenen den naam der ondermarga, waartoe hij

behoort. Gelijk bekend behooren de Bataks tot 5 groote familie's, marga's: 1 Karau-karau, 2 Tĕrigen, 3 Sembiring, 4 Ginting en 5 Perangin-angin. Ieder dezer marga's is weêr verdeeld in verscheidene ondermarga's, welke zoovele onderdeelen van de groote Karau-familie zijn. Bij het ertoetoer, het onderzoek naar elkaârs familie, vraagt men steeds naar de ondermarga; waarom men den naam van deze als familienaam zou kunnen beschouwen. Ik zeg kunnen, want gewoonte is het niet; de Batak heeft alleen zijn' naam. Een enkel voorbeeld. Si Sampei is de naam van een' man. Boekit is de ondermarga, waartoe hij behoort. Spreekt men nu van Si Sampei Boekit, dan is het duidelijk, wie er wordt bedoeld en kan er geene vergissing meer plaats hebben. De Bataks toch zijn niet gewoon bloedverwanten te vernoemen, hetzij nog levende, hetzij gestorvene.

De indeeling in marga's en ondermarga's zullen wij hier niet verder bespreken; het onderwerp dient afzonderlijk behandeld te worden.

De Savoeneezen gebruiken wel een „van". Een kind, uit een wettig huwelijk gesproten, ontvangt als „van" den naam zijns vaders; een onecht kind volgt de moeder, en neemt ook haar naam als „van" aan. Uit de namen kan men alzoo opmaken, of een kind echt of onecht is. Deze wijze van doen is zeer gemakkelijk om geslachtstafels van buiten te leeren, in het geheugen te prenten. De geslachtslijst van den thans regeerenden radja van Seba (Savoe), luidt aldus:

Rihi Djawa – de radja.
Djawa Biré – zijn vader.
Biré Doko – „ grootvader.
Doko Lomi
Lomi Djara

Djara Wadoe

Wadoe Lai – de stamvader van de regeerende familie.

De Savoeneezen stellen zeer veel prijs op hun' geslachtsboom. Er zijn er, die dien bewaard hebben van den tijd, dat de eerste bewoners op Savoe kwamen. Wij, die gewoon zijn alles aan te teekenen, alles in boeken te schrijven, zouden zoo iets niet kunnen. Ons geheugen speelt ons dikwijls parten; het is ingeslapen in de zalige bewustheid, dat zijne diensten niet meer zoo noodig zijn; onze boeken vertellen ons, wat wij wenschen te weten. Hoe geheel anders de Savoenees, wel te verstaan de ontwikkelde van zijn geslacht. Hij kent alle geslachten, die kwamen en gingen. Hij begint met Lou, den uit de zee gekomene, Gah Lou, Hawoe Gah, enz., enz., om te eindigen met de thans levende generatie. Ons schemert het bij het aanhooren van die lange lijst. Het geheugen van den Savoenees is scherp. En geen wonder. De Savoenees schrijft of liever schreef niet. Dus alles, wat hij van belang acht, dient hij in zijn hoofd te bewaren. En daarbij, het veld van zijn kennen en weten is niet zoo groot.

De klaagzangen over de dooden bestaan enkel in de vermelding der namen van de voorvaderen des overledenen.

Wij dienen hier nog mede te deelen, dat het een' enkelen keer voorkomt op Savoe, dat een kind niet den naam van den vader als „van" krijgt, maar dien van een' oom, of anderen bloedverwant. Dit doet men als vroeger geboren kinderen stierven. Door het kind dan op naam van een' ander te schrijven, denkt men het te zullen behouden.

De Savoenees staat op de schouders van het voorgeslacht, hij hangt er mede samen. Hoe geheel anders is zulks met de Bataks. Deze hebben met de dooden niets uit te staan. Ieder levend geslacht heeft met het voor-

gaande niets meer te maken. Wie dood is, verdwijnt uit de herinnering. Met hem heeft men afgedaan. Ja alleen heeft men soms met zijn geest (*bégoe*) te doen; deze moet nu en dan gespijzigd worden, opdat zijne goede stemming blijve. Dit is evenwel iets, dat buiten onze beschouwing valt.

Wij hangen met het voorgeslacht samen door naamgeving. Een kind ontvangt den naam van grootvader of grootmoeder, van een' gestorven boeder of zuster, enz.

Wij willen oude namen gaarne in stand houden. Ook op Savoe is zulks het geval. Daar geeft men aan kinderen wel namen van gestorvenen. Nog levenden durft men niet vernoemen, deze zouden daardoor spoedig sterven.

Bij de Bataks komt zulks niet voor. Het is *pantang*, niet geoorloofd, kinderen te noemen naar bloedverwanten, hetzij dooden of levenden. De namen van de voorvaderen kent men dan ook niet. Hoogstens weet men hoe zijne ouders heeten. Het is wederom *pantang* de namen van zijne familie te vermelden. Een Batak zal nooit zeggen hoe zijne ouders of ooms of tantes heeten. Hij zegt, dat hij zulks niet durft. Men werkt er toe mede om het voorgeslacht aan de vergetelheid te doen prijsgeven.

Is een Bataksch kind geboren, dan ontvangt het niet terstond een' naam. Na een dag of 4, of 8, of meer soms gaat men over tot de naamgeving. Is de jong geborene een jongen, dan heet hij de eerste dagen *si tongat*, wat zoo veel wil zeggen als ons ventje (de Timor Bataks spreken in dit geval van *si kaki*); is de kleine een meisje dan noemt men het *si bĕroe* (*si bóroe* bij de Timor Bataks).

Het is lang niet onverschillig op welken dag een kind wordt geboren. Men heeft goede, zeer goede, en slechte dagen. En hiervan hangt veel af voor de toekomst van het kind.

Er volge hier iets over goede en slechte dagen. De

Bataks hebben onderstaande namen voor de dagen der maand:

1.	Haditija.	16.	Soema tjĕpik.
2.	Soema poeltak.	17.	Gara enggau toela.
3.	Gara teloe wari.	18.	Boedaha gok.
4.	Boedaha.	19.	Bras pati sipoeloeh siwa.
5.	Bras pati poeltak.	20.	Tjoekĕra doea poeloeh.
6.	Tjoekĕra ĕnĕm bĕrĕngi.	21.	Belah toeroen.
7.	Belah naik.	22.	Haditija toeroen.
8.	Haditija naik.	23.	Soema.
9.	Soema siwa.	24.	Gara si mbĕlin.
10.	Gara sipoeloeh.	25.	Boedaha mĕdĕm.
11.	Boedaha ngadĕp.	26.	Bras pati mĕdĕm.
12.	Bras pati tangkĕp.	27.	Tjoekĕra matei.
13.	Tjoekĕra lau.	28.	Matei boelan.
14.	Bĕlah poernama.	29.	Dalin boelan.
15.	Toela.	30.	Sam ri.

Goede dagen voor de geboorte zijn: de 3de, 6de, 7de, 8ste, 17de, 19de, 20ste, 21ste en 22ste dag van de maand. *Gara teloe wari.* Een kind geboren op dezen dag heeft een' goeden, mededeelzamen aard, maar is opvliegend. Ter wereld gekomen op *Tjoekera ĕnĕm bĕrĕngi* heeft men eene goede inborst, maar is men ruw in zijne woorden. *Bĕlah naik* en *Haditija naik* brengen haren kinderen geluk aan; hunne tuinen geven steeds overvloedig vrucht; evenwel deze kinderen worden spoedig weezen. Aanschouwt men het levenslicht op *Gara enggau toela*, of *Bras pati sipoeloeh siwa* of *Tjoekĕra doewa poeloeh*, dan is men diefachtig, neemt men gaarne kleinigheden weg. Verder is men een hartstochtelijk speler. Ook is men dapper in den strijd. Geboren op beide laatstgenoemde dagen, is men welbespraakt, goed van de tongriem gesneden. Zulke gelukskinderen worden dikwijls de zwagers van de penghoeloe's, de anak bĕroe's. Zij zijn de Mercuriussen.

Evenwel er is geen onverdeeld geluk. Deze zondagskinderen hebben veel last van afzichtelijke wonden, op voor anderen zichtbare plaatsen. Om zulks te voorkomen, moeten de ooren van deze kinderen doorboord worden, zooals bij de vrouwen gedaan wordt. Meisjes op genoemde dagen geboren, worden vorstin (*kĕmbĕrahan*) of de vrouw van anak bĕroe's. *Belah toeroen* en *Haditija toeroen* brengen den kinderen ook geluk, maar deze mogen zich niet lang in het bezit hunner ouders verheugen.

Gelukkige dagen zijn de 1ste, 2de, 5de, 9de, 10de, 11de, 12de, 13de, 14de, 18de, 24ste, 25ste, 26ste, 29ste en 30ste dag der maand. Kinderen geboren op *Haditija* en *Soema poeltak* zijn geen dieven, doodslagers, geweldenaars, twistzoekers, heethoofden of lasteraars. Zij zijn welbespraakt.

Op *Bras pati poeltak* en *Bras pati tangkĕp* in dit ondermaansche gekomen, zal men rijk worden, in alle opzichten, in geld en goed. Verder zal men geen twistzoeker zijn. *Bras pati tangkĕp* geldt voor bijzonder gelukkig. *Soema siwa* ziet steeds vorsten, vorstinnen en goeroes geboren worden, maar ook hartstochtelijke spelers. Zijn het meisjes dan worden zij ijverige vrouwen. Op *Gara sipoeloeh* en *Gara si 'mbĕlin* worden vorsten en spelers en luiaards geboren. *Boedaha ngadĕp* houdt van goedgeaarde kinderen, reden waarom deze steeds vele vrienden hebben. Geboren op *Tjoekĕra lau* en *Belah Poernama* kan men niet anders dan voorspoedig, gelukkig wezen, steeds zal men overvloed hebben. Vorstenkinderen zien op dezen dag het levenslicht. Een ongeluk daarbij is, dat vader of moeder spoedig sterft. Dit onheil kan worden afgewend. Men neemt daartoe op den dag dat het kind wordt gebaad een' grooten visch, waarvan kop en staart over den rand van het bord, waarop hij ligt, heen reiken. De vader blaast in den bek van den

visch, om daarna den mond van het kind en dien der moeder aan te raken. Hetzelfde doet de moeder. Vervolgens wordt de visch gegeten, waarna men het dreigende spooksel als bezworen kan beschouwen.

Op *Boedaha gok* geboren, gedijt alles wat men gaat ondernemen. De dag der ijverigen is *Boedaha mědĕm*. Deze stervelingen zijn altijd in hunne tuinen te vinden. Hun gewas heeft niet te lijden van vogels en apen, de plaag voor de rijpende padi. Redenaars worden geboren op *Dalin boelan* en *Samis ari*. Niet zelden, worden zij goeroe.

Ongeluksdagen zijn de 4de, 15de, 16de, 23ste, 24ste en 28ste dag. Op *Boedaha* het levenslicht aanschouwd hebbende, zal men zwaar van tong zijn; het geplante zal niet gedijen, het is te dik van blad. Ongelukkig er aan toe zijn de kinderen, die op *Toela* 's morgens om een uur of 6 dit aardsche tranendal betraden. Voor zich zelf zouden zij echte zondagskinderen zijn, evenwel hunne geboorte spelt den ouders den dood; de moeder toch sterft over 4 dagen, en de vader als de zon nogmaals 4 keer over hem is opgegaan. Hoe troosteloos en radeloos zijn de ouders als hun op dien dag een kind wordt geboren. Er zijn er, die zulk een kind dooden. Verschrikkelijk! Eene moeder, die haar kind dood drukt, of een vader die het vergif ingeeft, of ouders, die zulk een wicht wegwerpen!! Niet altijd echter is men zoo wreed. Soms kunnen de ouders, meent men, het onheil afwenden door tooverformules, offeranden, enz. Het gebeurt, dat de moeder naar de rivier gaat, met zich nemende een pisangsteel, de bloemsteel. Deze werpt zij in de rivier, uitroepende: „o mijn kind, mijn kind drijf weg, verdrink." Intusschen brengen anderen het kind tot de moeder, terwijl men zegt: „hier is uw kind." Bij de rivier wordt daarop sirih geofferd (*bĕlau tjawir*). – Anderen brengen kostbare offers en roepen

de hulp van beroemde goeroes in, die de zaak wel in orde weten te brengen.

De Bataks zijn op dit punt erg bijgeloovig. Menigmaal hoorde ik zeggen, wanneer een kindje was gestorven: „och, het is gelukkig, dat het dood is, anders zouden wij maar gestorven zijn".

Geboren op *Soema tjĕpik* is men diefachtig van aard. Men bereidt zijne ouders in het minst geen vreugde. Integendeel deze hebben allerlei rampen en ongelukken, om ten slotte te sterven. Natuurlijk, dat men ook hiervoor wederom middelen heeft uitgevonden, welke men aanwendt, als het kind voor het eerst naar het bad gebracht wordt. — *Soema* is de geboortedag van dieven en moordenaars. De nacht is hun tijd; over dag slapen of spelen ze. Geboren op Soema werken geneesmiddelen niet.

Over het algemeen is Soema geen goede dag. Een doode mag niet begraven worden, omdat het niet past de aarde te openen op dien dag. Men mag geen kip slachten, omdat hare lever op Soema zacht is. Geen werk van eenig belang kan verricht worden.

Tjoekĕra matei en *Matei boelan* geven het aanzijn aan stamelaars, met wie moeielijk te spreken is.

Het uur van geboorte bepaalt ook in meerdere of mindere mate de toekomst van een kind. Het is niet hetzelfde of men ter wereld komt 's morgens (*pagi-pagi*), om 9 uur 's morgens (*penghoeloei*), 's middags (*tjiger*) of om 1 uur 's middags (*lingei*). Eenige uren vroeger of later geboren, het heeft zooveel invloed op 's menschen levensgeluk.

De wijsheid van goede en slechte dagen is het eigendom der goeroes. De meeste lieden kennen al deze geheimen niet. Bij de geboorte van een kind komt daarom doorgaans een goeroe te pas, die heeft uit te maken of de kleine onder een goed of slecht gesternte geboren is.

Is een kind geboren dan wordt het na een dag of 4, ook wel na 8 of 10 dagen, naar het bad gebracht. Dit hangt af van den dag. Men kiest daarvoor uit een' goeden dag. Is de 4de dag niet goed, dan stelt men het baden van het kind uit. Men zou niet gaarne willen, dat de kleine door allerlei *hantoe's* gekweld werd. Maar stellen wij, dat de 4de dag gunstig is. Vader en moeder en eenige verwanten, meestal vrouwen, brengen den kleine naar het bad. Men doet dit altijd 's morgens; na 10 uur heeft het niet meer plaats. Een van die lieden heeft een groot mes in de hand, een ander brandt een stuk oude kain. Men doet dit om de *bégoe gan-djang* af te weren, die het op den kleine voorzien heeft. Bij het bad gekomen, maakt men eerst het hoofd van den kleine nat, om hem daarna geheel te baden. Is deze handeling afgeloopen, dan mag het kind overal heen gebracht worden, naar het veld, naar andere kampongs, enz.

Van het bad gaat men naar huis. Familie en vrienden worden ten eten genoodigd. Dit is voor velen het voornaamste. Vooral mannen hebben slechts eene matige belangstelling voor allerlei plechtigheden, behalve waar het een' maaltijd betreft.

De genoodigden brengen wat rijst en een ei mede (een gewoon Bataksch geschenk). Na den eten gaat men over tot de naamgeving. Een eerste kind, zoo het een jongen is, ontvangt zijn' naam van zijne *kalin boeboe* of moeder, zijns moeders broeder, of diens vrouw, de *mami* van den kleine. Is het een meisje dan geeft de *bibi*, tante van vaderskant, het een' naam. Een tweede, een derde kind geven vader en moeder een' naam.

De naamgeving heeft aldus plaats. Men neemt een' naam. Men dient te onderzoeken of deze passend is. Zulks moet uitgemaakt worden door het zoogenaamde *padi*

padiken (een enkelen keer hoorde ik *pagé pagéken*). Dit gebeurt aldus. De zoo evengenoemde mami neemt met hare vingertoppen eenige rijstkorrels en legt die op de linkerhand van de bibi. Nu worden deze rijstkorrels geteld. Vormen ze een oneven getal, zoo is de zaak in orde. Dan legt men eenige korrels in de rechterhand. Vormen deze een even getal, dan is daarmede uitgemaakt, dat de naam bij het kind past. In dit geval heet het, terwijl men het kind zachtjes in zijn oortje knijpt: *„gelar ndoe Si...., einda gèlar si mahoeli nina, aulah kam magin, da!"* (Je heet Si (zoo en zoo), het is een mooie naam, nu mag je niet onwel zijn, hoor!) Hierna wrijft men het hoofdje van den kleine met koening speeksel in of liever het wordt er mede beblazen (*sĕmboeri*).

Niet altijd is men zoo spoedig klaar met het naamgeven. Heel dikwijls gebeurt het, dat men met *padi padiken* niet opschiet. Het kan voorkomen, dat men in de linkerhand geen oneven getal rijstkorrels kan krijgen of in de rechter geen even getal. In dat geval moet men telkens nieuwe namen nemen. Soms stelt men dan de naamgeving wel tot een' anderen dag uit. Evenwel handige lui weten een overtollig korreltje soms te „verdonkeremanen," wat dan eene ware uitkomst is.

De rijstkorrels in de linkerhand noemt men *seimarana*, die in de rechter *koeroemahtèndi*.

Op Savoe geeft men het kind een' naam, ook een dag of 3, 4 na de geboorte. Een varken wordt geslacht, vrienden en geburen worden genoodigd en onthaald. Het hoofd van den jonggeborene wordt geschoren, waarna men hem met een' naam begiftigd. Deze handeling heet *hapo ana*. Men spreekt van a m a h a p o, daaronder verstaande degene, die den naam geeft. Deze is een soort peetvader, die zich het lot van het kind aantrekt, als de ouders

mochten sterven. Ook spreekt men van *ama kidjoe roeké-mata*, iemand die ook in betrekking tot een pasgeboren kind staat.

Op Savoe is een kind nog niet rein en mag het niet naar andere plaatsen gebracht worden, zoolang het *titoe daba* niet heeft plaats gehad. (Zie „Mededeelingen" 36, pag. 23).

En wat bepaalt nu de keus van den naam? Van alles en allerlei. In de eerste plaats moeten er in den naam van het kind evenveel medeklinkers voorkomen, als in den naam van den dag, waarop het werd geboren. Om een voorbeeld te nemen: *Haditija* heeft 4 medeklinkers. Nu moet het op dien dag geboren kind een' naam ontvangen, waarin 4 medeklinkers voorkomen, bijv. Tamangĕna.

Bepaalde namen heeft men niet. Ieder woord kan als naam dienst doen. Op Savoe is dit ook wel het geval, maar in mindere mate; daar heeft men zekere woorden, die enkel voor namen gebruikt worden, welker beteekenis verloren gegaan is, zooals daar zijn Doko, Koré, Médo. Verder heeft men hier namen voor het mannelijk en namen voor het vrouwelijk geslacht, terwijl slechts enkele namen voor beide geslachten worden gebruikt. Bij de Bataks echter kent men geene verschillende namen voor jongens en meisjes, Si Ngoetip kan zoowel man als vrouw zijn, evenzoo Si Tinggi, Si Semboeh, enz.

Waardoor wordt men geleid bij de naamgeving? In de eerste plaats door den stand, dien men in de maatschappij inneemt. Hoofden zullen andere namen aan hunne kinderen geven dan gewone kampongmenschen. Zij houden van sierlijke namen. Een penghoeloe zal zijn kind laten noemen Si Radja Himbang, bij verkorting Si Djeimbang, wat zoo veel wil zeggen als de tegenstander, degene, de vorst, die zijn' man staat. Een ander geeft zijn kind den naam

van Si Radja balas, d.w.z. de vorst, die vergeldt. Zoo heeft men ook Si Radja koeidah, wat beteekent: ik zie den vorst, n.l. dit kind zal de vorst zijn bij uitnemendheid.

Zulke namen duiden voorspelling, verwachting aan. Tevens drukken zij den aard van den vader uit. Wat deze is, verwacht hij, hoopt hij ook in zijn kind verwezenlijkt te zien.

Een penghoeloe heet Si Tahan; – tahan is uithouden, volharden. Si Tahan is de volharder; hij is moedig en sterk en overwint steeds in den strijd. Dit is overal bekend. Zijn eerste kind noemt hij Si Lawan; want dit kind moet als zijn vader worden, de moedige strijder en overwinnaar; (*lawan* = wederstaan). De penghoeloe staat bekend als een rijk man; zijn tweede kind noemt hij daarom Si Bajak; want hij hoopt, dat het ook rijk zal worden. Men weet, dat ons hoofd verstandig, knap is, om die reden noemt hij een zijner kinderen Si Nakal, (want *nakal* beteekent in het Bataksch verstandig, listig).

De zooeven vermelde Si Lawan krijgt een kind en geeft het den naam van Si Anggoer; – *anggoer* beteekent alom bekend. De vader wil, dat zijn naam overal bekend worde, wegens moed en dapperheid, gelijk zulks met zijn' vader het geval was. Een tweede kind noemt hij Si Tager, schrik, vrees, angst, gelijk de donder veroorzaakt. Hij wil, dat allen hem zullen vreezen, voor hem zullen sidderen als voor den donder, voor hem en voor zijn' zoon. Verder heeft de penghoeloe nog zoons Si Djoeragan, Si Tanda Radja, en Si Radja Pĕnalĕmĕn, welker beteekenis op vorstelijke verwachtingen heenwijst. Dit is ook het geval met namen als Pinter hoekoem, Radja mehoeli, Radja moelija, Radja lauĕn, enz., enz.

Het zijn echter niet enkel deftige namen, die men aan kinderen geeft. Dit mag gewoonte zijn bij de hoofden, bij den minderen man is zulks het geval niet; het zou zelfs niet passend zijn, zulke groote verwachtingen van zijne kinderen te koesteren. Laat ons zien hoe de groote meerderheid te werk gaat met de naamgeving.

Omstandigheden bij de geboorte bepalen dikwijls den naam. Een jongen heet Si Perang, omdat er in zijne kampong gevochten werd, toen hij ter wereld kwam. Si Sinik heet een kind, omdat het niet schreide, toen het werd geboren. Zulke namen duiden herinnering aan, aandenken.

Als men reeds kinderen gehad heeft, maar die stierven, zal dit ook invloed hebben op de naamgeving, zoo er weder een kind wordt geboren. Men zal dan zoo'n kleine een minder mooien naam geven. Zoo heeft men kinderen, die Si Dakĕp (de omhelzer), Si Bengkala (*bengkala* een aapsoort), Si Kokok, Si Koetjing, enz. heeten. Welk verband er bestaat tusschen den naam en den welstand van het kind, is mij niet duidelijk.

Niet zelden geeft men een' naam aan een kind, hopende, dat dit aan de beteekenis van dat woord zal beantwoorden. Ziet een kindje er bij de geboorte mager en ziekelijk uit, dan zal men het bijv. Si Bolat noemen, in de hoop, dat het dik, rond, vol zal worden.

Soms drukken de ouders in den naam hunne vreugde over de geboorte van hun kind uit, zoo als Si Sikel, Si Gnĕna hatei, enz.

Ook geeft men diernamen aan kinderen. Zoo komt het voor, dat broêrs zijn: Si Gadja (de olifant), Si Badak, Si Bĕroewang (de beer). Een 4de broêr heet dan zoo iets als Si Mĕgi, de hoorder, die luistert naar de eersten.

Aan zijne kinderen geeft men soms namen met synonieme beteekenis. Zoo is er eene familie, waarvan de oudste zoon Si Tangkel, de omklemmer, de tweede Si Tjikĕp, de vasthouder, de derde Si Pĕltjik, de knijper en de vierde Si Lĕkĕt, de vastgehechte, heet. Een ander voorbeeld is Si Matang (stam), Si Bèna (stam), Si Toepang (tak), Si Dadahan (tak), namen ontleend aan den boom en zijne onderdeelen.

Niet altijd gebeurt het, dat kinderen een' naam ontvangen. Dikwijls laat men zijne spruiten zonder naam rondloopen. Zij heeten dan eenvoudig weg si tongat en si bĕroe. De ouders handelen zoo, wanneer zij reeds kinderen door den dood verloren. Door nu een' jonggeborene geen' naam te geven, denkt men hem te zullen behouden.

Kinderen zonder naam loopen er vele rond. Grooter geworden, kunnen zij zelf een' naam aannemen. Evenwel dit heeft zeer weinig plaats, aangezien zij door vrienden en kennissen met bijnamen geroepen worden; en langzamerhand worden deze hunne ware namen.

Vele menschen dragen namen naar eigenschappen, die zij vertoonen. *Gopok* is dik, vet; een dik kind zal men Si Gopok noemen, en dit wordt dan zijn eigen naam. Si gopok is ons „dikkertje". Zoo heeft men ook Si Kidoe (kidoe is een dikke boomtor). Een lange jongen zal Si Gandjang, een deugniet Si Gombang genoemd worden; want *gandjang* is lang en *gombang* beteekent schelden, uitjouwen, lasteren. Zoo heeft men Si Djĕnĕng, Si Tjĕrdik, enz., enz.

Ook naar hunne huidskleur worden sommige kinderen genoemd. Zoo heeft men Si Itam, Si Oetam, Si Keling (donker als een Klingalees), Si Koening, enz.

Men ziet, van alles en allerlei kan aanleiding geven tot de keus van een' naam. Kenmerkend daarbij is, dat

men in het minst niet geleid wordt door eenige hoogere gedachte. Men denkt in het minst niet aan het Opperwezen. Neen, Bataks en Savoeneezen zijn echte stofmenschen. Zij bepalen zich enkel tot de dingen, die gezien worden. De eigenamen vertellen ons zulks. Hoe geheel anders was zulks bij het oude Israël. Hoevele namen, die betrekking hadden op God, zooals Joël, Jonathan, Nathanaël, Eliëzer, Samuël, Jesaja en zooveel andere meer.

Heeft men eenmaal een' naam, dan is men daaraan volstrekt niet gebonden. Wil men zich anders laten noemen, nu niets en niemand, die zulks beletten kan. Zoo dikwijls als men wil, kan men van naam verwisselen. Naamsverandering komt dikwijls bij kinderen voor. Een kind is ziek of sukkelend. Het schijnt, dat de Bataks zulks aan den naam toeschrijven; want heel spoedig gaan ze er toe over het kind een' anderen naam te geven. De nieuwe naam drukt dan meestal het tegenovergestelde van den ouden uit. Heeft bijv. de kleine eerst Si Rĕndĕngan geheeten, bij naamverwisseling zal hij Si Ngobari genoemd worden; – *rĕndĕngan* is eene verzameling en *ngobari* beteekent losmaken.

Niet veelvuldig komt het voor, dat volwassenen van naam veranderen. Toch zijn er wel enkelen, die het doen. Te Boeloeh-Hawar woont eene vrouw, die vroeger Si Ngarkar heette, thans draagt zij den naam van Si Tampil. Op aanraden van een' goeroe veranderde zij van naam, omdat zij aldoor ziekelijk was.

Ziekte is uitsluitend de reden, dat men van naam verandert. Een ondeugend en lastig kind geeft men ook wel eens een' anderen naam. Dat sommige lieden, die iets op hun geweten hebben, van naam verwisselen, komt voor; hun belang brengt het mede. Andere redenen, zooals standsverhooging, zijn mij niet bekend.

Wanneer men een anderen naam aanneemt, dan dient men daarvan kennis te geven aan de kampongbewoners. Aan ieder huisgezin stuurt men daartoe een stukje klappernoot benevens een stukje suiker, met de kennisgeving, dat die en die van naam veranderd is, en nu voortaan zoo en zoo heet. De oude naam mag nu niet meer gebezigd worden. In de plaats van klapa en suiker geeft men ook wel sirih.

Wij vergaten nog mede te deelen, dat lieden zonder naam ook wel naar hunne marga genoemd worden. Zoo heeft men Si Karau, Si Tigen (Tĕrigen), Si Moentei, Si Tambak, Si Boekit, Si Beroe Baroes, enz. Mettertijd weet men niet beter of de menschen heeten zoo.

Ook bij de Bataks is het gewoonte, dat vader en moeder zich naar hun eerste kind noemen; de vader van die, de moeder van die. Pa Boekit is de vader van Si Boekit; Nandei Boekit is de moeder van Boekit. Voor nandei gebruikt men ook amei, n.l. in de doesoen; op de hoogvlakte is dit woord niet bekend.

Op Savoe spreekt men van ama en ina: ama Biré, ina Koedji, enz. Het ongenoemd laten van kinderen is op Savoe geene gewoonte.

Sterft het eerste kind, dan noemen vader en moeder zich naar het volgende kind. Is het eerste kind een meisje en het tweede een jongen, dan zal de Batak-vader zich naar zijn' zoon noemen.

Hier dient vermeld te worden, dat een Savoeneesche vader zich niet naar zijn kind mag noemen, zoolang hij de *wĕli* (bruidschat) niet betaald heeft. De kinderen komen dan aan de familie van de moeder.

Wij moeten hier nog wijzen op eene eigenaardige gewoonte bij de Bataks. Het geldt eene soort naamsverwisseling, gebruikt bij jongelieden. Jongens en meisjes gaan samen uit werken, samen op het veld. Nu met

elkaâr pratende en schertsende, wil men niet elkaârs namen gebruiken. Men roept elkaâr aan bij de namen van Pa en Amei die en die, namen synoniem met de eigenlijke namen. Enkele voorbeelden ter opheldering. Si Namau wordt Pa Bagĕs; *namau* is diep stilstaand water, *bagĕs* is diep; dus namau en bagĕs zijn begrippen, die bij elkaâr behooren. Si Ngoeroep wordt Pa Nampati, daar *ngoeroep* en *nampati* helpen beteekenen; Si Tandoek wordt Pa Ngeigas, daar *tandoek* horen en *ngeigas* met horens stooten beteekent; Si Lembap wordt Pa Bentja, wijl *lembap* hetzelfde is als *bentja*. Si Goena wordt Amei Ngotjap, want *goena* is nut en *ngotjap* proeven met den mond. Si Tĕdĕh wordt Amei Sikĕl, want *sikĕl* en *tĕdĕh* beteekenen beide van iets houden. Si Sampei wordt Pa Sangkoet; *sampei* is tot aan toe en *sangkoet* ophangen; is iets tot aan toe dan hangt men het op. Si Noean wordt Pa Toerah, want *noean* is planten en *toerah* opkomen, uitspruiten. Zulke namen noemt men *gĕlar hoeroe hoeroewen*, (spreek uit *oeroe oeroeën*), namen spelender wijs gegeven.

Ten slotte iets over den vorm der namen. De Savoeneezen gebruiken steeds grondwoorden. Bij de Bataks is dit niet het geval. Nu eens zijn het grondwoorden dan weêr afgeleide vormen, zooals Tebeng Sikĕl, Tjoekoep, Koewat, Tandek, enz., of wel Dĕndĕngen, Penalĕmĕn, Soeroehen, Perhateiĕn, enz.

Voor namen bezigt men:

Zelfstandige naamwoorden, zooals: Toepang, Bĕna, Radja, Troeng, Mĕnteri, Dalin, Dapoer, Agam, Ingan, Pendjoedjoer, Pĕnoesoenĕn, Sampalĕn, Soengkoenen, enz.;

Bijvoegelijke naamwoorden, b.v.: Mĕhoeli, Meranděl, Koewat, Poegar, Gopok, Piher, Kamis, enz.;

Voornaamwoorden, als: Kami, Banta (*banta* is man *banta*, voor ons);

Telwoorden, bijv. Ratoes, Riboe, Laksa, Kitei, Mboewé;

Werkwoorden, de onbepaalde wijs, zooals: Sikel, Gantji, Tĕdĕh, Sisip, Tama, Liet, Toerah, Poeloeng, Timbang, enz.

Actieve werkwoordsvormen, bijv. Nandang, Ngoetip, Ngoelihi, Ngaroes, Noempang, Nampang, enz.;

Actief transitieve vormen: Nandangi, Ngoeroepi, Nampati, Ngandingi, enz.;

Actief causatieven: Ngatakan, Ngiaken, Ngaloken;

Accidenteel passief: Tĕrogé, Terhoekoem;

Voegwoorden: Sabab, Karna;

Bijwoorden: Gĕlgĕl, Kien.

Somtijds gebruikt men samenstellingen, als daar zijn: Boenga mien, Boenga mas, Radja mehoeli, Penghoeloe kien, enz. Een enkelen keer bezigt men een' geheelen zin, zooals: Si Radjah koe idah.

Gelijk men ziet zijn de vormen der Bataksche namen vele en velerlei.

Alle namen hebben een voorgevoegd *si*.

Nog iets. Over naamgeving vond ik gewag gemaakt in het pas uitgekomen werk „Besuch bei den Kannibalen Sumatra's von Joachim Freiherr von Brenner." Wat daar over ons onderwerp wordt gezegd, is niet altijd even nauwkeurig. Zulks is evenwel niet te verwonderen; een reiziger kan onmogelijk doordringen in het leven van den inlander, in zijne denkwijze, handelen en doen. Om dat te kunnen, moet men bestendig onder de menschen verkeeren; een tocht door het land is daartoe niet voldoende.

Boeloeh-Hawar '94.

Bataksche Namen.

		Beteekenis van het woord.
1.	Si Rama (**merama**)	elkaâr kennen, aan elkaâr gewoon zijn.
2.	Si Dĕndĕngen van dĕndĕng	steun, steunpilaar.
3.	Si Rĕtĕp	breken, doorbreken.
4.	Si Tebeng	tegenhouden.
5.	Si Singgĕp	las.
6.	Si Sikel	van iets houden, verlangen.
7.	Si Ngambati	tegenhouden.
8.	Si Dombat	uitspruiten.
9.	Si Oetam	zwart.
10.	Si Ngajak	achtervolgen.
11.	Si Nabi	padi snijden, eenige halmen bij elkaâr.
12.	Si Toepang	tak
13.	Si Matang	stam
14.	Si Radja lauwen	radja = vorst, lauwen (lauken), aannemen.
15.	Si Ngatoer	regelen.
16.	Si Tendeh.	
17.	Si Ngarak	volgen.
18.	Si Laksa	tienduizend.
19.	Si Ratoes	honderd.
20.	Si nBoeé	veel.
21.	Si Dĕngke	hooren.
22.	Si Ngobar	losmaken.
23.	Si Ngadjar	leeren.
24.	Si Bolat	rond, vol, dik.
25.	Si Ngambahi	bij doen, vermeerderen.
26.	Si Tjoekoep	voldoende.
27.	Si Koemat	sterk.
28.	Si Mĕntĕri	koningin (in het schaakspel).
29.	Si Tandek	zetten, neêrzetten.
30.	Si Tioeng	een vogel, de béo.
31.	Si Indigen malĕm	wanneer beter.
32.	Si Gantji	vervangen.
33.	Si Djadihati	beminnen, houden van.
34.	Si Tjĕrdik	verstandig, slim.
35.	Si Mersik	durven.
36.	Si Ndĕhĕri	dicht bij iets (ndègèr)
37.	Si Ngĕna kĕntja	alleen van houden, alleen beminnen.

	Beteekenis van het woord.
38. Si Dĕngĕn	langzaam.
39. Si Tĕdĕh	verlangen naar, wenschen.
40. Si Djĕnĕng	zwijgen, stil zijn.
41. Si Milihi	kiezen.
42. Si Alep	juichen.
43. Si Telet.	
44. Si Mien	toch (het Maleische kiranja).
45. Si Nisip	tusschen iets insteken (sisip).
46. Si Tomas (Toba'sch)	lekker (tĕmĕs–Karau'sch).
47. Si Ngisap	rooken (isap).
48. Si Tandoek	horen.
49. Si moewang	wegwerpen (boewang).
50. Si Lako	gewild.
51. Si Dĕmam	stil zijn, zwijgen.
52. Si Rampah	tweelingen.
53. Si Radja	vorst, hoofd.
54 Si Mantak	oprichten.
55. Si Kĕlin	uit den druk zijn.
56. Si Boegis	gezond, niet met ziekte te doen hebben.
57. Si Penalĕmĕn	verwachting hoop.
58. Si Sĕpit	nauw, bekneld.
59. Si Djoedjoeng	op het hoofd dragen.
60. Si Rawet	mesje.
61. Si Galoeh	pisang.
62. Si Sĕmpah	op eene rij loopen.
63. Si Majam.	
64. Si Koening	geel.
65. Si Radja mahoeli	een goed vorst; ook: een oorhanger.
66. Si Rempoeh	zilveren of gouden beslag om een krisscheede.
67. Si Dĕrpi	wand.
68. Si Nangka	vrucht.
69. Si Ngĕdang	ver.
70. Si Soeroehĕn	gezant.
71. Si Sapa	een plantje.
72. Si Boengan-roh	(Toba'sch).
73. Si Meilak	het lichaam terugtrekken, om iets te ontwijken.
74. Si Ngaroes	slecht, ondeugend (mĕkamis).
75. Si Ranggas	bamboetak.
76. Si Nangkoep.	
77. Si Kentja	slechts.
78. Si Leipak	verkeerd, slecht.
79. Si Rĕsam	een heester.
80. Si Ngaloh	aannemen, ontvangen.
81. Si Sanggar	een heester.
82. Si Lita	lamp: (polita)
83. Si Bantji	kunnen.
84. Si Natap	van een hoogpunt iets overzien.

	Beteekenis van het woord.
85. Si Tatapen	eene plaats, van waar men iets overziet.
86. Si Dĕngkĕt.	
87. Si Tama	zetten.
88. Si Ngalohken	ontvangen, aannemen.
89. Si Djĕmak	vasthouden.
90. Si Lang	niet.
91. Si Meirap	verstrooid.
92. Si Seima	geenszins (boekan)
93. Si Keroeng	een armband maken, met een' hamer kloppen om rond te maken.
94. Si Malap	flauw, van het branden van licht of vuur.
95. Si Poegar (pĕgar)	overvol, met een kop er op.
96. Si Maliet	niet zijn.
97. Si Langgĕn	zwart.
98. Si Djĕmpoet	met de vingertoppen iets opnemen.
99. Si Lĕbĕng	gat (lobang)
100. Si Toerah	uitspruiten, opkomen.
101. Si Ngaroh	een bewijs van genegenheid geven (van een' jongen aan een meisje of omgekeerd).
102. Si Roekoeh	een koordje om eene soort bij te vangen.
103. Si Pandji	vlag, wimpel.
104. Si Rogé (ogé)	lezen, doorzoeken, beproeven.
105. Si Lĕmoek	tam, mak.
106. Si Djeidahĕn (djéndahèn)	hier (idjénda).
107. Si Rĕngit	muskiet.
108. Si Gok	tokék, de gekko.
109. Si Sĕnggĕh	ruiken, kussen.
110. Si Doedang.	
111. Si Mĕngkah	inkepingen maken, om een' trap te maken.
112. Si Gajam.	
113. Si Ngĕnĕp	gelijk (verdeelen).
114. Si Sinĕp (tjinèp)	gaan zitten, neerstrijken, van vogels.
115. Si Tabar	een pisangsoort.
116. Si Mĕrga	stam.
117. Si Tigĕn	de marga Tèrigèn.
118. Si Limin (imen)	snot.
119. Si Lenggas	raden (?)
120. Si Nĕkĕh	zonder grond iemand van iets verdenken.
121. Si Dakĕp	omhelzen.
122. Si Nagang	vasthouden.
123. Si Loemoet	kroos, wier, mos.
124. Si Noera (soera)	iets van plan zijn, maar niet uitvoeren.
125. Si Perhateijen	van het grondwoord hatei.
126. Si Rantei	ketting.
127. Si Goukou (ngoukou)	ring om zon of maan.
128. Si Bintang	ster
129. Si Boelan	maan.

	Beteekenis van het woord.
130. Si Emboen	wolk.
131. Si Ngĕlĕm	wreken.
132. Si Ngarah	regelen.
133. Si Nĕkseĕk.	
134. Si Djoema	tuin.
135. Si Kali	keer.
136. Si Koehoe.	
137. Si Djeira	een plantje.
138. Si Kidah (idah)	zien.
139. Si Datas (di atas?)	boven (?)
140. Si Bagei	naam kampong (?)
141. Si Nampat	helpen.
142. Si Nampal	lappen, verstellen.
143. Si Mĕliqei	tellen, rekenen.
144. Si Nĕgoh (tĕgoh)	sterk.
145. Si Itam	zwart.
146. Si Pangani	opeten.
147. Si Tĕpoeh	soort heester.
148. Si Mĕgi	hooren.
149. Si Leidoek (meidoek eidoek)	talmen, dralen, door naar alles te kijken.
150. Si Ngatakĕn	zeggen.
151. Si Ngoeroepi	helpen.
152. Si Midjĕr (pidjer)	soldeeren.
153. Si Midjĕri	soldeeren.
154. Si Leidah	niet te zien (la idah).
155. Si Roeloet (oeloet)	verward (kluwen garen bijv.).
156. Si Poeloeng	verzamelen.
157. Si Tondi (Tob.) tendi (Kor.)	geleide geest? ziel? geest?
158. Si Banta	voor ons.
159. Si Tanda	teeken.
160. Si Makei	gebruiken.
161. Si Mapang (semapang)	geweer.
162. Si Djĕrboek	opstaande haren.
163. Si Bidjak	verstandig.
164. Si Radja rijah	radja, bondgenoot.
165. Si Djoule	op de armen heen en weer wiegen.
166. Si Meinet	taai, lenig.
167. Si Ngatoeri	regelen.
168. Si Bali	gelijk.
169. Si Toeloek	vol.
170. Si Goetji	eene tampat.
171. Si Gopok	vet, dik.
172. Si Dagé	mooi.
173. Si Nounou.	
174. Si Gading	ivoor.
175. Si Djambei	eene vrucht.
176. Si Tempi	op den rug dragen.

	Beteekenis van het woord.
177. Si Sabab	omdat.
178. Si Nanggo	borgen.
179. Si Tjiou	schuilen, voor den regen.
180. Si Djeimbang (Radja imbang)	de vorst, die weêrstaat.
181. Si Boenga sikel	boenga = kapas, sikel- van honden.
182. Si Moelija	verheven.
183. Si Meinta	
184. Si Kati	het Mal. katty.
185. Si Gelgel	steeds.
186. Si Radja ngĕmpani	de vorst, die lokt.
187. Si Goena	nut.
188 Si Nangsang (langsong)	niet meer van een verlof gebruikmaken (in den oorlog).
189. Si Noendang (ngoendang)	
190. Si Reihen	baren.
191. Si Simet	zuinig, gierig.
192. Si Tĕmbei	maken, worden.
193. Si Lasen	las, warm.
194. Si Soesoen	bij elkaâr leggen, bewaren.
195. Si Ngaloe	beantwoorden, vergelden.
196. Si Soepa	
197. Si Mĕnteri	koningin in het schaakspel.
198. Si Ngĕntĕm	van plan zijn, maar niet doen,, willen maar niet kunnen.
199. Si Ripei	algemeene bijdrage.
200. Si Neinĕm	
201. Si Mĕnggĕl (pĕnggĕl)	breken, brok, stuk.
202. Si Rangoep	
203. Si Boewat	nemen, doen.
204. Si Tading	blijven.
205. Si Masang (pasang)	schieten, aansteken.
206. Si Sikap	gereed.
207. Si Namau	diep water.
208. Si Nimbang	wegen.
209. Si Timbang	wegen.
210. Si Dalin	weg.
211. Si Radja moelija	verheven radja.
212. Si Sabma	
213. Si Dapoer	keuken.
214. Si Dĕmoe	ontmoeten.
215. Si Tjoekoep	voldoende, genoeg.
216. Si Mĕgi	hooren.
217. Si Moentei	van de marga Ginting.
218. Si Keling	Klingalees.
219. Si Nangkat	blaasroerpijl.
220. Si Temboen	gezond, dik, van kinderen gezegd.
221. Si Tandang	bezoeken.

	Beteekenis van het woord
222. Si Nandang	bezoeken.
223. Si Nandangi	"
224. Si Roeloeng(roeloeng,oeloeng)	levendig, druk, bijv. spelen.
225. Si Moer moer	alom bekend.
226. Si Nahani	tegenhouden (tahan).
227. Si Ngoeroep	helpen.
228. Si Toembak	lans.
229. Si Ngian	waken, oppassen.
230. Si Kĕlim	zoom.
231. Si Badaměn	melaatschheid.
232. Si Nanam	smaak.
233. Si Djoeloe	hooger gelegen (hoeloe).
234. Si Didih	zacht, bedorven, (didih goela).
235. Si Telgei	niet klein, niet groot, van visschen.
236. Si Mambou	bovendrijven.
237. Si Dalak.	
238. Si Boenga mien	boenha = bloem, mien = toch.
239. Si Kata Ngĕna	beminnelijk spreken.
240. Si Koeta	kota, kampong.
241. Si Kawat	toorts (van gespleten bamboe).
242. Si Tasik	zand, zandige plaats.
243. Si Sĕpat	soort visch.
244. Si Kidoe	een boomtor.
245. Si Roending	toedracht, verloop.
246. Si Anggoer	alom bekend.
247. Si Tjani	slijpen, met ronddraaien.
248. Si Magang.	
249. Si Lembap	nat.
250. Si Bilik	kamer.
251. Si Moeriang	verbieden.
252. Si Piher	hard.
253. Si Kami	wij.
254. Si Tĕrĕm	veel.
255. Si Djalapi	opschrijven van de anakbèroe senina.
256. Si Djalap	denken aan, onthouden.
257. Si Ngalihi	de vrouw van zijn' gestorven broeder nemen
258. Si Kajo	deel.
259. Si Djĕmat	netjes loopen, niet al te hard.
260. Si Salĕp	de kruisvorm, †
261. Si Beroe malam	de vrouw is beter.
262. Si Ngikoet	volgen.
263. Si Lehleh	afnemen.
264. Si Katji	in: Deibata katji katji.
265. Si Rehoelina (reh hoelina)	het goede komt.
266. Si Teroekoem	gevonnisd.
267. Si Djoeng aras	djoeng = oedjoeng; aras = ondiep water.
268. Si Nangkoe.	

	Beteekenis van het woord.
269. Si Darem	zoeken.
270. Si Tabas	tot de goden spreken.
271. Si Ngoeé	beamen, ja zeggen.
272. Si Andalĕn	schoonheid, pracht.
273. Si Sembah	eerbewijs.
274. Si Pĕndjoedjoer	regelaar.
275. Si Sibar	meten.
276. Si Lempit	opvouwen.
277. Si Semboh	wel zijn, hersteld.
278. Si Goembal	drukken, uitdrukken.
279. Si Dĕrong	boomsoort.
280. Si Lantak	laadstok.
281. Si Pĕti	kist.
282. Si Djingkat	ijverig.
283. Si Tandein	schuin tegen iets opzetten.
284. Si Mandel	mooi.
285. Si Ngajam.	
286. Si Ngangkati	optillen, opnemen.
287. Si Kapit	valsche getuige, helper.
288. Si Agam	mannetjes lisik, en agam bedel, waar het slaghoedje geplaatst wordt.
289. Si Malĕm	hersteld, beter.
290. Si Bĕdĕh	
291. Si Bandjar	gronden, die gebruikt worden, (ladang).
292. Si Dorek	kunnen.
293. Si Ngendik	misleiden.
294. Si Ngoetip	sparen, spaarzaam.
295. Si Djeila	elastisch.
296. Si Nengget	schrikken.
297. Si Kamis	ondeugend.
298. Si Gĕdĕ	drukken.
299. Si Ngaban	in den oorlog buit maken (toba'sch).
300. Si Mïndau	vragen, verzoeken.
301. Si Sijat	er in kunnen, van iets in een doos.
302. Si Malap	koud, afkoelen.
303. Si Perang	oorlog.
304. Si Tjirĕm	glimlachen.
305. Si Penoesoenen (van soesoen)	opstapelen.
306. Si Leidan	wat lang is.
307. Si Bĕloh	weten.
308. Si Ingan	plaats.
309. Si Sangap	voordeel, geluk.
310. Si Tagar	zwaar geluid, als van den donder.
311. Si Liet	zijn.
312. Si Lajan	koud.
313. Si Koepang	dubbeltje.
314. Si Sampalen	verblijf, woonplaats

	Beteekenis van het woord.
315. Si Néroes (van teroes)	geheel door.
316. Si Ngorat	onderzoeken.
317. Si Tjikĕp	vasthouden.
318. Si Tjirem	glimlachen.
319. Si Oemoer	leeftijd.
320. Si Djèdjèr	rij.
321. Si Sèri	gelijk.
322. Si Ngapin	apin zetten, om vogels te vangen (de léto).
323. Si Minoem	drinken.
324. Si Ngumban	een paal voor een ander in plaats zetten.
325. Si Ngadi	ophouden.
326. Si Batiren	verdeelen.
327. Si Tĕndi	's menschen ziel, die buiten het lichaam zich ophoudt.
328. Si Amboer	wegwerpen.
329. Si Atan	geldig, kunnen.
330. Si Djoempakien	ontmoeten.
331. Si Lagoe	mooi.
332. Si Kokok	
333. Si Moela	begin.
334. Si Tampil	zich ergens ophouden, verblijven.
335. Si Moewat	laden.
336. Si Tamat	knap.
337. Si Ngĕna	liefhebben, van iets houden.
338. Si Geidoek	scheef, verkeerd.
339. Si Ngamet	gierig.
340. Si Pĕhoeliken	in orde maken, herstellen.
341. Si Roeloe	geluk, voordeel.
342. Si Landoer	zacht, buigzaam.
343. Si Laroendé	niet overhellen.
344. Si Dĕka	lang geleden.
345. Si Ngadan	niets doen, niets denken.
346. Si Noempang	logeeren.
347. Si Jonaug	(Toba'sch).
348. Si Nĕnggang (senggang)	prikkelend in den neus, als van snuif.
349. Si Naktaki	rekenen.
350. Si Ngandingi	vergelijken.
351. Si Tinggi	hoog.
352. Si mBĕlin	groot.
353. Si Moeka	voorzijde, aangezicht.
354. Si Ngadap	verschijnen voor.
355. Si Batir	verdeelen.
356. Si Daulang.	
357. Si Tilik	een spel.
358. Si Noemba	met de toemba meten.
359. Si Dijam	zwijgen.
360. Si Pĕltjik	knijpen.

	Beteekenis van het woord.
361. Si Ngĕndáng	dreigen (te slaan).
362. Si Ngènges	brengen.
363. Si Boenga	bloem, kapas.
364. Si Mas	goud.
365. Si Ngajan	op een' tak zitten, van vogels.
366. Si Redas? (terdas)	padi uittrappen.
367. Si Nanit	breken.
368. Si Ngasoep	in staat zijn, krachtig.
369. Si Mimei	wachten.
370. Si Tindih	drukken.
371. Si Bĕna	boom.
372. Si Nĕntĕng	richten.
373. Si Djoerei	regelen.
374. Si Ngalehi	versleten, oud.
375. Si Netjap	proeven.
376. Si Djolan	op eene rij loopen.
377. Si Pinta	vragen, verzoeken.
378. Si Dajas	medelijden.
379. Si Ngatap (van atap)	dakbedekking.
380. Si Minoek.	gierig.
381. Si Nĕrangi	ophelderen.
382. Si Ngindang	goud te voorschijn brengen uit het zand door heen en weder schudden.
383. Si Ngatas	boven.
384. Si Terogé	verzocht worden.
385. Si Rantan	opvangen met een touw.
386. Si Ngalasi	onderlaag leggen.
387. Si Pĕlin	stel, wat bij elkaâr behoort.
388. Si Ngĕti	iemand wekken, doorschudden.
389. Si Seip	zwijg! stil!
390, Si Toema	luis.
391. Si Tĕgĕp	zich verschuilen.
392. Si Mindan	leunen.
393. Si Paula	paulaboom (aren)
394. Si Ngapit	beknellen.
395. Si Ngĕndĕs	zich beklagen.
396. Si Rakat	bamboegeledingen doorsteken.
397. Si Pilih	uitzoeken.
398. Si Tèras	het hart van een' boom.
399. Si Ladjang	zwerven.
400. Si Saroeng	scheede.
401. Si Terhoeli	goed.
402. Si Tegoeh	binden vasthouden.
403. Si Noengkoen	vragen.
404. Si Kĕlangi	tusschen in, borg.
405. Si Bilangan	getal.
406. Si Tĕtap	geregeld, vast.

	Beteekenis van het woord.
407. Si Medjin	mooi.
408. Si Nakal	schrander.
409. Si Kakoe	borg
410. Si Ngĕrti	begrijpen.
411. Si Lĕmpiten, lĕmpit	vouwen.
412. Si Anggoer	alom bekend.
413. Si Ngoelihï	vervolgen.
414. Si Dampel	kleven, tegen iets aan.
415. Si Tajan	wennen (aan de plaats, van kippen gezegd).
416. Si Damping	kleven.
417. Si Ngalĕmi	troosten (?)
418. Si Ngarkar (karkari ngarkari)	afwinden, van touw.
419. Si Milasi (pilasi)	eene plechtigheid, om een onheil af te wenden; in orde brengen, ook verbranden van dooden.
420. Si Dajas	
421. Si Ngegos	stooten, (met de horens).
422. Si Toendal	den rug toekeeren, fig. verzorger.
423. Si Mapan (Papan)	plank; papan satoer (de schaakstukken opzetten).
424. Si Madjĕk	oprichten.
425. Si Gadjah	olifant.
426. Si Badak	rhinocéros.
427. Si Beroewang	beer.

De Legenden der Poso-Alfoeren aangaande de eerste menschen.

(door ALB. C. KRUIJT.)

De wereld strekte zich voor den Poso-Alifoer van den ouden tijd niet verder uit dan het landschap, dat wij kennen als „Centraal Celebes". In het midden van dat land, daar waar thans het groote meer ligt, moet men volgens den Alifoer de bakermat zoeken van de eerste menschheid.

In het hier volgende nu wil ik mededeelen wat ik omtrent die eerste menschen en hunne lotgevallen uit den mond der Alfoeren zelven opteekende. Volledigheidshalve maak ik hierbij ook nog melding van de legende aangaande het ontstaan van het Meer, gelijk ik die reeds gaf in mijn reisverslag („Mededeelingen", deel 38).

In den ouden tijd was de hemel zeer dicht bij de aarde. Vooral in het midden van het eiland (1) kwam een berg nog nader aan den hemel. Op die plek was het, dat LAMOA op zekeren dag twee menschen uit steen hakte, een' man en eene vrouw. Dezen konden zich nog niet bewegen; maar om leven in hen te krijgen, droeg Lamoa hen boven op een' berg. Toen maakte Lamoa den wind, en nauwelijks was deze tegen dat eerste menschenpaar aangekomen, of zij ontvingen de *inosa*, den adem. (2)

---

(1) De Alifoeren spreken steeds van hun „eiland", en bedoelen daarmede, gelijk reeds gezegd is, Centraal Celebes.

(2) Vandaar dat de Alifoer, (die drie zielen in den mensch onderscheidt) de *inosa*, of de anima, de ziel, physiologisch beginsel van het dierlijk bestaan (naar Prof. Wilken), bij den dood, tot den wind doet wederkeeren.

Toen „leefden" de *tau paimo* (zoo heetten zij) en konden zij zich bewegen waarheen zij wilden. Kort daarop liet Lamoa eenen steen aan een touw gebonden uit den hemel neêrdalen; maar de eerste menschen namen hem niet. Zij riepen tot Lamoa: „Wat hebben wij nu aan dien steen; geef ons wat anders."

Toen werd de steen opgetrokken en van het touw losgemaakt. En Lamoa bond er een' kam pisang (bananen) aan. Nauwelijks op aarde neêrgelaten, liepen de *tau piamo* om strijd naar de pisang toe, en namen die. Toen sprak Lamoa: „Ha, menschenkinderen! „omdat gij de pisang hebt gekozen, zoo zal ook uw leven aan het hare gelijk zijn. Als de pisangboom kinderen heeft gekregen sterft de moederstam; (1) zoo ook zult gij sterven en uwe kinderen zullen treden in uwe plaats. Hadt gij den steen gekozen, zoo zou uw leven ook aan dat van eenen steen gelijk zijn: onveranderlijk (onsterfelijk)." (2)

Toen betreurden de *tau piamo* hunne keuze, maar het was te laat, om de fout te herstellen.

Inmiddels kregen de eerste menschen kinderen. Een van hen veranderde in een' lontarpalm (sagoweerboom, Saguerus saccharifer Rmph.); een ander werd eene tabaksplant.

Ook gaf Lamoa vuur aan de eerste menschen, maar de kunst om vuur te maken, deelde hij hun niet mede. De menschen pasten dus goed op, dat zij het vuur in den haard nooit lieten uitgaan.

Op zekeren dag evenwel gebeurde het door onachtzaamheid, dat al het vuur uitging, zoodat men ten einde raad

(1) Dit ziet op de bekende eigenaardigheid van den pisangboom, die na eens vrucht gedragen te hebben, sterft; evenwel niet, dan nadat hij eerst jonge stammen (uitspruitsels) nevens zich heeft doen verrijzen, die op hunne beurt hetzelfde lot ondergaan.

(2) Anderen zeggen: „indien gij den steen hadt gekozen, zoudt gij niet sterven, maar bij het einde uws levens in steen veranderen.

was, hoe de rijst te koken. Maar de hemel was vlak bij de aarde, en men besloot iemand naar de hemellingen te zenden, ten einde een weinig vuur te vragen. Deze Alifoersche Prometheus heette Tamboeja. (1) In den hemel aangekomen, vroeg hij om vuur.

De hemelbewoners antwoordden: „Wij willen u wel wat vuur geven, maar dan moet ge uwe oogen met de handen bedekken, want ge moogt niet zien, hoe wij vuur maken."

Tamboeja deed, gelijk hem bevolen was, maar de hemelbewoners waren onbewust van het feit, dat Tamboeja ook onder iederen arm een oog had. Toen hij nu zijne armen oplichtte, om daarmede de oogen in zijn hoofd te bedekken, zag hij met de oogen in zijne oksels, hoe de hemelingen een kapmes namen, en daarmede tegen den vuursteen aansloegen, waardoor er vonken uitsprongen. Toen men op deze wijze eenig droog hout had aangestoken, gaf men dit aan Tamboeja mede, die te samen met het vuur ook het geheim om dit te maken op de aarde bracht.

Het was inderdaad een gulden tijd, die tijd der eerste menschheid. „Zie, nu moeten wij hard werken om onze tuinen in orde te brengen; en nu moeten wij lang wachten, eer wij de rijst kunnen snijden. Vroeger was dat gansch anders. Toen Lamoa rijst had gegeven aan de menschen plantten zij die uit, en als de rijstplantjes eene span lengte hadden en men kookte de bladeren, dan werd dit boeboer (zacht gekookte rijst); en als men de rijstplantjes kookte, wanneer zij eene el lang waren, dan kreeg men gekookte rijst. Maar zie op zekeren dag was er een ondeugend

(1) Tamboeja is afgelegd van *woeja*, maan, en beteekent: vader van de maan. In verband met den later verschijnenden Lasaeo, de zon, zou het mij niet verwonderen, dat wij hier oorspronkelijk te doen hebben met eene mythe van zon en maan.

kind, dat spottend zeide: „gij kookt bladeren en eet rijst." Over dezen spot (!) werd Lamoa zeer vertoornd, en hij sprak tot de menschen: „van nu aan zult gij op de vruchten van de rijst wachten."

In dien zelfden gulden tijd, toen er nog gemeenschap was tusschen hemel en aarde, was het ook, dat Losaeo de hemelbewoner, de aarde bezocht. Hij daalde op aarde neêr langs eene ladder, bestaande uit een soort liaan (*wajambaloegai*), en bouwde zich een huis. Uit de stervelingen nam hij zich eene vrouw, ROEMONGI genaamd.

Op zekeren dag (en nu vangt de legende aangaande het ontstaan van het Meer aan), was hij in het veld en wilde zich baden. Geen water vindende, nam hij eene hand vol aarde en wierp die naar het Westen, en ziet het hoogland der Tonapo was aanwezig. Daarop wierp hij ook eene handvol naar het Noorden, naar het Oosten en het Zuiden, en achtereenvolgens ontstonden de hooglanden langs de Poso-rivier, Todjo en Koewoe. En op de plek, waar hij den grond had uitgeschept, was een groot meer, de Rano Poso.

Toen dit geschied was, verdeelde Lasaeo de destijds bestaande menschheid over die vier hoogvlakten, zoodat men de groote stammen der Tonapo, Topebato, Tolage en To-loewoe kreeg. Behalve eene afzonderlijke taal, gaf Lasaeo aan elk der stammen nog een geschenk. De Tonapo kreeg „moed," – vandaar dat zij alom gevreesd zijn –; den Topebato gaf hij eenen hond, – van daar dat zij zulke fameuse jagers zijn –; het geschenk der Tolage was een blaasroer, „om daarmede leguanen te schieten"; terwijl de Taloewoe een stuk katoen kregen, waardoor zij zich op den handel gingen toeleggen.

Verder voorzag hij de menschen ook van karbouwen. Hij nam daartoe een karbouw, en hakte met één' houw

zijn' kop van den romp. De kop vloog naar het land Napo (Bada), vandaar dat de Tonapo en Tobada zulk eenen overvloed van karbouwen hebben. Het lichaam van den karbouw bleef op het middelste hoogland, en dáár zijn de karbouwen niet zoo menigvuldig. (1)

Op zekeren dag nu zat Lasaeo in huis, terwijl zijne vrouw Roemongi, bezig was met rijststampen onder de woning. Toen gebeurde het, dat Lasaeo's kind den vloer van het huis bevuilde. Lasaeo riep zijne vrouw, ten einde het vuil weg te nemen, doch Roemongi antwoordde: „Ik heb hier mijn werk beneden het huis, maak gij het dus maar even schoon met wat gras." Lasaeo deed het, doch werd zóó onaangenaam getroffen door den stank, dat hij niets meer met deze onreine aarde wilde te maken hebben, en onmiddelijk naar den hemel terugkeerde. Hij deed dit langs den gebruikelijken weg, de liaan; zijne vrouw volgde hem op den voet. In den hemel aangekomen, haakte hij de ladder onmiddelijk los, zoodat zijne vrouw, die ook nog een' blik in den hemel had kunnen slaan, te samen met de liaan naar beneden stortte, en dood neêrkwam. De liaan en Lasaeo's vrouw veranderden aanstonds in steen, en de plek heet nog *tamoengkoembaloegai* (het hoogland van de baloegai).

En sedert was de gemeenschap tusschen hemel en aarde afgesloten.

Zoo eindigt de legende. Allereerst valt aanstonds in het oog, dat de Poso-Alifoer de menschen door Lamoa laat

(1) Volgens de verhalen der Alifoeren zijn kop en romp in steen veranderd en nog ter plaatse aanwezig. De versteende karbouwenromp moet zich aan den oever van het Meer bevinden. Toen ik mijne reis naar het Meer maakte, had ik geen Alifoer bij mij, der zake, kundig, zoodat hij mij niet op den steenen karbouw opmerkzaam heeft gemaakt.

scheppen, nagenoeg als in het Bijbelsch Scheppingsverhaal, terwijl andere volken van Celebes de eersten laten *worden* (groeien), hetzij uit hemelingen, hetzij uit voorwerpen. De Boegineezen beschouwen Loewoe als het aanvangspunt der bevolking, (1) terwijl wij hebben gezien, dat de Posoër, Loewoe en de Loewoeërs door Lasaeo laat ontstaan. Zonder het hieruit te kunnen of te willen bewijzen, geloof ik, dat men in Centraal-Celebes een middelpunt (uitgangspunt) heeft te zoeken voor de bevolking van Celebes.

In de Minahasa is Loemimoeoet de hemelinge, die op aarde neêrdaalt, nadat zij eene hand vol aarde in de Minahasa heeft herschapen. Door den Oostenwind bevrucht, baart zij Toar, met wien zij later, onbewust, dat hij haar zoon is, huwt, en kinderen krijgt, die de stamvaders der Minahasers zijn. (2). Wij treffen hier dus rechtstreeksche afstamming van de goden aan.

Bij de Boegineezen vindt men hetzelfde. Daar toch worden de aardbewoners geboren uit een huwelijk van Batara-goeroe (die langs den regenboog uit den hemel op aarde neêrdaalt), en de prinses der onderwereld We-njilitimo, die uit de zee opduikt. (3)

In verband met deze legenden is de gedachte bij mij opgekomen, of wellicht de legende der beide „aardmenschen" (*taoe piamo*) van lateren oorsprong is, door mohammedaanschen invloed ontstaan, en dat wij dus Lasaeo te beschouwen hebben, als den Boegineeschen Batara-goeroe, en de Minahasische Loemimoeoet. Ik ben evenwel van deze gedachte teruggekomen, daar ik de legende der „aardmen-

(1) Dr. B. F. Matthes. Boegineesche en Makassaarsche Legenden. Bijdragen tot de Taal-, Land-, en Volkenkunde van Nederl. Indië 4de Volgr. D. X, pag. 2 van den overdruk.

(2) N. Graafland. De Minahasa, D. I. 100, 101.

(3) Dr. Matthes, o.c. blz. 2 van den overdruk.

schen onder alle door mij bezochte stammen eensluidend aantrof, ook onder hen, die nog niets van mohammedanisme weten.

Het verdient nog opmerking, dat Lomimoeoet de Minahasa in vier deelen verdeelt (1), gelijk Lasaeo dit ook deed met Poso.

Eene zaak, waarin de genoemde legenden overeenstemmen is, dat er eertijds gemeenschap bestond tusschen hemel en aarde, en dat die gemeenschap later verbroken werd. Dr. Matthes schrijft (o.c. blz. 4); bij gelegenheid, dat Lětte-parěppa, vorst van Loewoe ten hemel steeg om voor zijn pas geboren kind eene wieg aan zijne moeder te vragen, „hij van zijne moeder vernam, dat over 7 dagen de regenboog (de weg tusschen hemel en aarde) opgetrokken zou worden, zoodat de menschen dan niet meer, gelijk tot dusverre, gedurig heen en weêr naar den hemel konden gaan." Eene reden voor dit optrekken wordt niet opgegeven.

Meer overeenkomst met de Pososche legende vertoont het verhaal in de Minahasa. Daar toch wil Warereeh, door nieuwsgierigheid gedreven het godenverblijf begluren en beklimt hij den berg Lokon, die den weg vormde tusschen hemel en aarde. Hieruit ontstaat een strijd tusschen Warereh en de goden, die daarmede eindigt, dat Warereh den Lokon in tweeën splijt, en daardoor den weg naar den hemel vernielt. (2)

Wat de Pososche legende van de rijst aangaat, zoo zien wij wederom veel overeenkomst met het desbetreffende verhaal in de Minahasa. Oorspronkelijk had de Minahasische Alifoer rijst (waarschijnlijk gekregen van Loemimoeoet of Moentoe-oentoe), die eertijds „half rijp geplukt, voorts in den *eelĕppan* geroosterd en gegeten" werd. Wat

(1) Graafland, c. o. I, 102.
(2) N. Graafland, o. c. I, 143.

te Poso geschiedde door eenen ondeugenden knaap, werd in de Minahasa bewerkt door Toeleng, die rijst, „die men lang bewaren kan" uit Kasĕndoekan stal. (1) Wat dus door den Posoër als eene straf werd beschouwd, gold voor den Minahaser als een zegen. (2)

Wat de Boegineezen betreft, dezen doen hunne rijst ontstaan uit de asch van We-Odanriwoe (Sangijangsĕrri), eerste kind van Batara-goeroe. (3) Deze legende is echter van Hindoeschen oorsprong.

---

(1) P N. Wilken. Bijdragen tot de kennis van de zeden en gewoonten der Alfoeren in de Minahasa. „Mededeelingen" VII, 317.

(2) De Heer Graafland deelt in „de Minahasa" (deel I, blz. 149) eene legende mede, waarin gezegd wordt, dat de rijst oorspronkelijk uit de onderwereld werd gestolen. Daar de Schrijver echter zelf zegt, dat er betreffende de rijst nog veel anders wordt verteld, maakte ik in mijn opstel slechts gebruik van die legende, welke duidelijke overeenkomst vertoont met de Pososche.

(3) Dr. Matthes o. c. pag. 2.

Poso, Juni '94.

DAGBOEKEN, VERSLAGEN EN BRIEVEN UIT DE ZENDING.

Onze Ontginner, door J. KREEMER.

„Als deze" (de ontginning) „een gevolg is van het uitzwermen der bevolking, dan heeft de ervaring geleerd, dat daaruit veel goeds is voortgevloeid; doch dan bekleedde de energie van de ontginners eene eerste plaats."

(Uit den Bestuursbrief d.d. 1 Augustus 1894.)

Een veteraan van de oude garde is weder gevallen. God schonk aan Malangs zendeling, reeds bij het begin zijner werkzaamheid, nu 20 jaren lang, enkele kloeke, vrome mannen, aan wie hij, voor 't welslagen van zijn' arbeid, niet weinig heeft te danken. Daoed werd bij het ontginnen, door een' boomtak, doodelijk getroffen, al jaren geleden. Bleven: Kjaï Adrian, (1) Kjaï Zankioes, Kjaï Rônô Troenô Sĕmitô. Ruim een jaar geleden werd de laatste van ons weggenomen. Was het dadelijk mijn plan, u zijn beeld te malen, drukten van allerlei aard, om niet te spreken van een nog steeds onvoldoenden gezondheidstoestand, belemmerden mij om aan dit voornemen uitvoering te geven. Nog zou het er niet toe gekomen zijn, ware ik niet opgeschrikt door eene alleszins billijke aanmaning van het Bestuur. „Aanmoediging is geraden, en die kan niet beter gegeven worden, dan door mededeelingen, gegrepen uit het leven van inlandsche christenen, waaraan het over het algemeen te veel ontbreekt in onze berichten. Hoe leeft, hoe denkt, hoe spreekt, hoe gedraagt zich de chris-

ten-inlander? Wat draagt hij zelf bij ter bevordering der belangen van het Godsrijk?" Gaarne wil ik aan het hier uitgedrukte verlangen voldoen. Stof genoeg. Laat ik mogen beginnen met u te verhalen van onzen ontginner bij uitnemendheid: Kjai Mitô. Dat hij niet meer onder ons is, – zij, die hem hebben gekend, zullen het zeker met deelneming vernemen. Maar ook anderen, een weinig op de hoogte van onze christen-ontginningen, mogen komen in de beteekenis van dit verlies.

De man was jaren lang een sieraad van onze gemeente en van den boerenstand onder de Javanen. Met veel naam-Christendom onder de Inlanders, kon de stroeve, (2) maar innig vrome Mitô ons wel niet verzoenen, maar dan toch geduld doen oefenen, waar hij met ons daaronder leed, met ons daartegen streed; helaas, niet altijd in den geest der zachtmoedigheid. Stug, gestreng, zeer matig, werkzaam als geen ander, hulpvaardig, betoonde hij zich wars van laks, lui, bedorven volk en toornde er tegen, niet altijd in gekuischte taal. Volmaakt was deze man Gideons zeker niet, toch had hij met u en mij gemeen, dat hij de werken der Nicolaïten haatte en zich niet thuis gevoelde onder de Laodicensen.

Nog zien wij hem, kalm en in zich zelf gekeerd, daar komen aanloopen. Eene ietwat slanke, magere gestalte; zeer donker gekleurd door 't indisch zonnetje, nooit door hem ontzien; schoon reeds aan den verkeerden kant der zestig nog ongebogen; zonder oudachtig voorkomen, een ware sempervirens; onveranderlijk met effen, donker blauw gekleurden hoofddoek, 't lang neêrhangend lijnwaad om het middel vastgemaakt, baadje, alles blauw, 's Zondags zindelijker en donkerder dan in de week. Getrouw kerkganger; getrouw de zieken steunende op hunne rustbank; getrouw in de voorste rijen waar 't gold stuwdammen en kanalen

aan te leggen, en altijd vooraan waar iets in het belang van school- of kerkbouw moest worden verricht. Een voorbeeld schier in alles. Alleen, recht vroolijk en blijmoedig zag men hem nooit. Kon Njaï Mitô (zijne vrouw) soms gul en hartelijk lachen – ongewoon opgewekt voor eene Javaansche – zij verleerde dit door sterfgeval op sterfgeval – de steeds gelijkmatige Kjaï verloochende nooit de eigenaardige javaansche volkstype (reeds dikwijls bij opgeschoten kinderen op te merken, daar zij geen jeugd kennen): die van gedruktheid, zonder een glimp zelfs van onbezorgd genieten; een wandelende gamĕlan: altijd iet of wat melancholisch gestemd. En de Kjaï was te meer triestig naarmate hij daartoe, in den laatsten tijd van zijn leven, ruimschoots reden meende te hebben. Wij vernamen dit pas aan den vooravond van zijn vrij plotseling verscheiden. De man stierf van hartzeer. Hij was niet de eenige Inlander, dien wij hieraan zagen heengaan. Schijnbaar koud-lauw-bloedig, verbergt de Javaan onder zijn phlegma toomeloozen hartstocht. Wij Westerlingen hebben daarvan geen denkbeeld.

De oudste zoon van Kjaï Mitô, Mangoen, begon steeds wufter en hooggevoelender te worden. Daarbij hertrouwde hij met eene Islamitische, die, hoewel overgegaan, even lichtzinnig en onbeduidend bleef als te voren. En, o gruwel! voor den soliden oude, „zelfs verfde zij hare wenkbrauwen! Precies een dansmeid." Dit was hem te veel. Het verbitterde zijn leven. Hij toornde en mokte. Er vielen zeer harde woorden. Scherpe verwijten werden gedaan. Gevolg: vervreemding; steeds meer verwijdering; vader en zoon spraken elkander, en dat in 't zelfde gehucht (Wônô-rĕdjô), niet meer toe.

Op Zaterdagavond ging ik hier voor, en weder Zondagmorgen. Ik mocht de gemeente bepalen, bij 't hier

namaals, bij de dooden die in den Heere „sterven", volgens Openb. 5 : 9, 10 en 11 : 13. (3) 's Middags kwamen de echte lieden even aan in het bamboe-huis van Kjaï Zakarias, bij wien ik logeerde, Hij, om over „die dooden" en over „Dien die waardig was het boek te openen", nog eens met den broeder Helper van gedachten te wisselen; zij, om mij het vreeselijk familie-geheim nu eindelijk al fluisterend te openbaren. Het onderwijs had hem zoo getroffen. *„Ah étjó těměn"* heerlijk was het geweest. Nooit had hij nog zoo iets gehoord. (*„Slaminé koelô taksih mirěng saniki kang"*). 't Was geweest als de ware medicijn voor blinden, om hun het gezicht terug te geven. *„Tamtoe geris manahé, anggèr nganggit těměnan"*, aangrijpend voor wie het ter harte wilden nemen. Overigens sprak Kjaï Mitô slechts over zijn' kommer en verdriet. Het hinderde hem zoo, niet in vrede te leven met zijn' oudsten zoon. *„Moelané sabèn mirěng piwoelangan atikoelô digoreng mawon"*, daarom was het hem bij het hooren van het woord. als of zijn hart geschroeid werd. Een voorbeeld moest hij zijn Zóó was hij het niet. *„Kěbangětěn"*. 't Is te erg.

Na de thee wandelt de panditô de gemeente eens rond. De veldoven, waar men steenen bakt voor de nieuw op te richten school, dient in oogenschouw genomen. Ook zijn er zieken te bezoeken. O.a. ga ik even aan bij Pak Mangoen Mitô, wegens ver gevorderde jaren, al weinig meer naar zijn eerstgeborene genoemd. Zorgvuldig bedisseld en geschaafd hout ligt ten zijnent op orde, tot het oprichten van een nieuw voorhuis. Een toekang (baas) van elders is daarmede bezig. Over de balken heen stappende kom ik tot voor het woonhuis terecht. 't Is van bamboe, maar van flink houtwerk voorzien, getuigende voor de soliditeit der bewoners. Kjaï en Njaï Mitô kwamen mij te gemoet. Wij zitten samen neêr: zij op hunne rustbank; ik op

een' stoel. Naast hen staan twee zorgvuldig afgewerkte doodkisten, zoo als ik dat vroeger, nu ongeveer 22 jaar geleden bij den ouden Heer Coolen te Ngôrô wel zag, en ook bij enkelen te Môdjô-warnô. Njaï Mitô is niet zoo blijmoedig als anders. De Kjaï is stil en ingetrokken, meer nog dan anders.

's Avonds zijn ouders en kinderen onder mijn gehoor.

's Maandag-morgens komt de Kjaï den Panditô nog eens groeten en uitgeleide doen. Maar deze is reeds vertrokken. Weder stort hij zijn hart aan Kjaï Zakarias uit. *„Ati koelô botĕn karoewan. Anak koelô njatroe datĕng koelô*, ik ben geheel ontstemd. Mijn kind haat mij." En verder: „ik zal maar ver van hem weggaan en nogmaals ontginnen – zoo de Heer het wil". Kjaï Zakarias beloofde hem zijne voorbede. Zoo scheidden de beide „pilaren" (4) dezer gemeente: vroom, als ziende den Onzienlijke, vast geloovende – met al hunne gebreken en hun nog gebrekkig Christendom – aan eene hoogere orde van zaken.

Ik was nog niet lang thuis, een weg van 28 palen, (te Swaroe had ik overnacht) toen twee zijner zonen, (5) die mij waren gevolgd, om, met volle instemming huns vaders, ter evangelie-prediking naar Tĕnggĕr te gaan, de tijding ontvingen, dat de zwaar tobbende strijder was opgeroepen tot hooger leven.

Aan den avond van Maandag bezocht hij nog zijn' jongsten zoon Kasijô, 's vaders evenbeeld en oogappel. In zijne woning teruggekeerd, voelde hij zich bij toeneming onwel. „Wees blijde, wees blijde met mij!" riep hij zijne vriendelijke gade al lachende toe. Maar deze begreep er niets van. Zij trachtte hem te sussen en te laven wat zij kon. De ouderling, nog aan 't verzorgen zijner koeien, werd geroepen. Gaarne hielp hij waken. De kinderen en de broeders, van wie er waakten bij een doodziek klein-

kind, kwamen eindelijk ook. Kjaï Mitô scheen hard ziek en veel te lijden. „O Heer! O Bok! (moeder) Mangoen!" waren zijn gedurige verzuchtingen. Om 6 uur 's morgens blies hij den laatsten adem uit – en prozaïsche, diep tragische werkelijkheid dezer inlandsche en indische wereld! – omstreeks half tien was het lijk reeds gekist.

Groot was de deelneming in al mijne gemeenten. Van Swaroe, van Pĕniwen en van Kĕndal-pajak ging men in grooten getale naar Wônô-rĕdjô, om de weduwe te troosten, den afgestorvene nog eens te zien en hem mede te begraven. En hoe kon het ook anders?

Allen, vooral de oudsten, kenden den onvermoeiden man zoo goed. Men had met hem de bosschen doorkruist, her- en derwaarts, om de geschikte plekjes ter ontginning te vinden. Dan sliep men in hooge boomen, of op groote rolsteenen in eene rivier, uit vrees voor de tijgers, die brullend, niet zelden het zoo primitieve bivoeak omgaven. De rijst bij 't nachtelijk vuur in een bamboe gaar gestoomd, diende den volgenden dag als teerkost. Hoeveel malen was het moeizaam zoeken te vergeefs. Maar Kjaï Mitô werd nooit moede of mat, altijd was hij van de partij. En waarom? Wijl hij inzag, ja er diep van overtuigd was, dat ontginnen hier het groote middel was ter evangelisatie. Daarom was hij er zoo voor; wijdde hij er zijn leven aan. Swaroe (6), Pĕniwen en Wônô-rĕdjô zijn van dien toeleg de sprekende bewijzen. Het pleit voor mijne gemeenten, hoe laag dan ook nog staande, dat zij dezen man weten te waardeeren. De grooten der aarde konden dit gewoonlijk niet. Kjaï Mitô gaf daartoe aanleiding. Bij de panditô's vertrouwelijk en op zijn gemak, was hij tegenover een wĕdônô of tegenover den Regent uiterst verlegen en onbeholpen. Een sembah b.v. kon hij niet maken. Wij hadden er wel eens innig mede te doen,

wanneer de Hoofden hem hierover hard vielen. Aan oogendienst en uiterlijk vertoon, hnn zoo dikwijls alles, kon Kjaï Mitô niet mede doen. En als hij niet van de prijaji's hield, was daar ook al reden voor. Had men hem en zijne mede-christenen onder de Javanen, het leven niet steeds zuur gemaakt; zijne ontginningen tegengewerkt; hem als tjakal-bakal (ontginner) in alles bemoeilijkt, niet zelden onder den schijn van welwillendheid?

Of deze uitstekende Javaan nu altijd open en rond met u omging? Ach, ook al niet. De inlander laat u, hoe innig aan u verbonden, van zijn bijzonder leven gewoonlijk weinig merken, en hij smeedt zijne plannetjes van den meest intiemen aard, zonder er zijn' leermeester of mentor in te kennen. De zendeling voelt hierdoor te meer zijne eenzaamheid; maar dit mag hem niet verdrieten.

De overledene had bij zijn leven begeerd, begraven te worden op het kerkhof te Swaroe. Velen zijner verwanten en mede-ontginners lagen daar. 't Was maar idée; maar hij zou er rusten onder oude en goede bekenden. Men eerbiedigde zijn verlangen. De lange weg schrikte niet af. Herhaaldelijk knalden de geweren der vrienden, die den overledene op deze wijze een' eervollen uitgang wilden bezorgen. Om strijd stelden de mannen, goed gekleed (7), zich onder de baar, om haar te torschen. Zoo ging het door de bosschen, over berg en dal, door bewoonde en onbewoonde streken, tot men kwam te Swaroe. Bij een' aanverwant binnen gebracht, werd de kist weder gedeeltelijk geopend en rijkelijk van bloemen voorzien. Het wachten was nog op de broeders van Pĕniwen. 's Middags ging het in optocht naar de begraafplaats – ordelijk en geregeld – de kinderen voorop, daarachter de vrouwen, dan het lijk, eindelijk de mannen. Nu en dan werd weêr geschoten. Toen allen om de groeve waren neergehurkt, nam Kjaï

Adrian, de oudste kennis van den afgestorvene, een echte Nathanaël, het woord. In zijne herinnering ging hij terug tot den tijd (8), toen zij samen kweekeling waren van wijlen den Panditô Jellesma. Nimmer hadden ze een woord gehad. Ieder kon met Mitô overweg. Altijd gewillig tot allerlei werk (9), was hij een ijverig leerling; maar niet een van de vlugste. Dat verdroot hem zeer. Ook lag hij dan meermalen laat in den nacht op zijn buik in den Bijbel te lezen, altijd hard op, als een bezoeker van een pësantren, om er maar in te komen. Hij kon echter nooit iets onthouden. 't Schrijven ging ook al niet vlot. Panditô Jellesma hield wel zijn hand vast, maar 't baatte niet veel. Hoe kwaad was Mitô op zich zelf, als hij zoo onbevattelijk en onleerzaam bleek. Er was nog een die zoo achterlijk bleef. Toen panditô zaliger al een poosje overleden was, kwam Panditô Toewan Ganswijk. (10) Na eenigen tijd, op een' morgen vroeg, ongeveer ten acht ure, werden de beide min begaafden, door den jongen met een briefje, binnen geroepen. Onthutst, ontsteld verlieten zij de schoolbanken. Wat mocht dit wel zijn? „Goede, beste mannen", zoo begon mijnheer, „er is niets op jullie aan te merken, alleen je bent niet geschikt om tot voorganger te worden opgeleid. Ik moet je dus als kweekeling ontslaan. Je kunt nu gaan waar je wilt. Verlang je te blijven op de kapanditan, ook goed. Ik jaag je niet weg." Zeer verslagen verlieten Mitô en zijn kameraad het „kantoor" van Panditô Ganswijk. Verlegen stond men wel niet in de maatschappij, maar 't doel, goeroe te worden, 't was niet bereikt. Edoch, zij vonden de waarheid, waar 't hart slechts uitging naar ngelmoe. Schuivers, spelers en dergelijk volk ontloopende, zocht Mitô, door een brand uit Pati (Japara) verdreven, weg-en-de-weer naar ware, scherpe, snijdende tooverformules. (11)

Als goeroe in die verheven wetenschap, werd hem Kjaï Coolen (12) gewezen, een man, in wijden kring om zijne kennis en milddadigheid bekend. Zoo verbleef hij een' tijd lang te Ngôrô. (13) De landheer-prediker leerde hem 't Evangelie min of meer helder kennen. De hollandsch-indische leeraar moest echter zeggen: „doe naar mijne woorden, en niet naar mijne werken." Dit nam Mitô niet voor hem in. De Toewan Jellesma te Dagangan – 't latere Môdjô-warnô – trok onzen broeder meer aan. Zooals wij reeds vernamen, werd hij diens kweekeling en hoewel reeds getrouwd en vader van twee kinderen, schaamde hij zich niet op de schoolbanken te gaan zitten. Onze panditô zaliger wees hem hartelijk en eenvoudig, op „den onnaspeurlijken rijkdom in Christus" – naar tooverspreuken heeft Kjaï Mitô niet meer gevraagd.

De bloei der gemeenten werd zijn leven. Daar offerde hij gemak en voordeel aan op. Met meerderen, onder ons nog in leven, zwierf Mitô door de bosschen, dagen en nachten achtereen, om de geschikte plekken ter ontginning te zoeken, klagende over moeheid noch ontbering. Voorzeker, hij is ons allen tot een voorbeeld geweest.

In gelijken geest als Kjaï Adrian, spraken na hem achtereenvolgens de Kjaï's Zakarias en Zankioes aan de groeve.

Kaslim, een nog jeugdig onderwijzer van Kĕndal-pajak, sprak namens mij een woord van deelneming.

Daarna klonk over de graven, door de helling van een ravijn weêrkaatst, een lied van de kinderen, in der haast door Elipas, hoofd van Swaroe's school, opgesteld.

Wijze: *Gezang 10 (Ev. Gez. 83).*

Onze Heer!
Wij samen
Dragen U op den oude,
Die heden

Door U gehaald,
Ruste aan Uw Vaderhand.

Aan zijne ziel
Geve U, Heer!
De zaligheid des hemels;
Opdat Hij daar
Verheerlijke
U, met al de heiligen.

En verder nog,
Moge de Heer
Schenken troost, bemoediging
Den kinderen,
Kleinkinderen,
Welke weenen en treuren.

Gelukkig zullen wij zijn
Wij al te zaâm,
Opgeroepen door den Heer,
Als maar gedurig,
Ons levensgedrag
Beantwoorde aan den doop.

Nadat Kjaï Adrian gebeden en men samen de zegenbede gezongen had, verliet men het kerkhof.

Bij 't eenvoudige doodenmaal brak Mangoen los: „ik ben de oorzaak van mijns vaders dood; door mijn wangedrag is hij gestorven. Nu gevoel ik, hoe slecht ik gehandeld heb."

Zoo sprak de oudste weerbarstige zoon; maar al spoedig toonde hij, dat zijne schuldbelijdenis niet diep gevoeld was. Hadde hij maar geluisterd naar de tijdige waarschuwing: „Hoe zou 't je zijn, als je vader je eens onverwachts ontviel, en je waart nog niet met hem verzoend? Hij is reeds als zwevende over zijn graf. (ꦲꦁꦤꦺꦴꦁꦤꦺꦴꦁ) Wat zou 't je ontzettend spijten! Maar dan ware 't te laat."

Er zijn naturen onder de Inlanders, die tegen alles in zich verharden, soms snoevend zelfs op hunne booze handelingen; maar ook wel doende, alsof de deugd nog bij hen voorzat: afschuwelijke sujetten. Hier werpt het gedrag van zoo iemand eene breede slagschaduw over het anders zoo liefelijke en aantrekkelijke beeld, dat wij u van onzen onvergetelijken Kjaï Mitô mochten schetsen.

„Zalig zijn de dooden, die in den Heere sterven, want hunne werken volgen hen."

Aanteekeningen.

(1) Kjaï Adrian, broeder van Bernardoes en Pak Poerwô; afkomstig van Môdjô-warnô; een rechtvaardig man en getrouw bevonden. Toen ik, vóór ons verlof, te Kĕndal-pajak van de Helpers afscheid nam, weende de oude man van aandoening.

Kjaï Zankioes is u van Pĕniwen bekend.

Kjaï Zakarias had ik hier ook nog behooren te noemen.

(2) „Vlierpitmannetjes" noemde zeker iemand onze Javanen. Er zijn sullige, niemendallige individuën onder. Zeer zeker. Maar zijn die niet onder ieder volk? Daar staat tegenover dat men ook flinke Inlanders aantreft: onze Kjaï's b.v.

(3) De Kjaï betuigde, dat hij mij nog nooit uit de Openbaring had hooren spreken. Daar ik gewoonlijk tafereelen of gelijkenissen behandel, – omdat men het afgetrokkene niet gemakkelijk nog vat, – was zijne opmerking niet onjuist. Trouwens wat het laatste boek van Johannes hier geeft, is ook aanschouwelijk.

(4) Onze christen-javaansche gemeenten beteekenen – wat haar geestelijk leven betreft – nog zoo weinig. Soms krijgt uw zendeling den indruk, dat men er maar op uit is, te halen wat van hem te halen is – als 't moet zelfs onrechtmatig. De hier bedoelde mannen overtuigen ons, dat de Inlanders werkelijk hoogere aspiraties kennen.

(5) Jakoep en Kasiô. De oude verlangde, dat al zijne zonen eene opleiding zouden erlangen bij den Panditô, hoe goed hij ze in zijn werk kon gebruiken. Den laatsten bracht hij zelfs naar Kĕdiri bij Br. Poensen, dien hij zeer hoog stelde. Jammer dat zijn mannelijk oir in bevattelijkheid den vader niet geleek. Er was niet veel van te maken.

(6) Men slaagde er nergens in een gevonden plekje ongestoord te ontginnen zonder de tusschenkomst der panditô's. Poensen

schreef, op verzoek van Mitô, den betrokken wědônô, en ik meen ook, den Regent er over. Zoo kwam Swaroe op gang. De Hoofden werkten steeds – meestal in het geheim en geniepig – tegen; niet uit fanatisme of godsdienstzin, maar wegens vrees voor meerdere contrôle. Zonder Europeesche en vooral ambtelijke tusschenkomst, ware hier niets van de evangelie-prediking onder de Inlanders terecht gekomen. Men durfde onze menschen verachtelijk behandelen, hen treiteren, hen benadeelen in hun bedrijf – men had niet het hart hen te verjagen.

(7) Eene inlandsche begrafenis vormt doorgaans een ordelooze hoop, alleen mannen in 't slordig en vuil werkpak, weleens in draf en soms pratende en lachende.

(8) Ook hier nog eens een *hoog*! voor Jellesma's kweekschool.

(9) De tijden veranderen. Mitô en zijne medekweekelingen sneden gras, bezorgden de paarden, haalden brandhout uit 't bosch, veegden het erf, stampten de padi, putten water, droegen op reis de bagage, en zoo meer. Als men den jongelieden nu al deze werkzaamheden zou opdragen, liepen ze stellig spoedig weg. Maar de bosschen zijn er niet meer. De bron is weleens heel ver – en, wat alles zegt – er valt veel meer te leeren. De javaansche maatschappij gaat met den looppas vooruit.

(10) Ganswijk en Harthoorn. Met deze mannen kondigt zich – maar o. i. te haastig, ontijdig – een nieuw tijdperk in de Java-missie aan. Onze Jellesma sloot zich aan bij 't aanwezige. Zijn zoogenaamde kweekschool was een christelijke pěsantren. Als lees- en leerboek verving de Bijbel den Koran. Andere boeken ontbraken nog. Er kwamen gehuwde en ongehuwde santri's en al de santri's trachtten door 't presteeren van eenig werk, den Kjaï-Kjaï (Panditô) schadeloos te stellen. 't Kon den goeroe weinig verschelen wat er voorshands van zijn moerids werd: misschien slechts landbouwers, mogelijk prijaji's, wellicht pěngoeloe's, modin's of ook goeroe's, wat kwam het er op aan? als de geest van de inrichting maar aller deel

werd. Kjaï Mitô o. a. bracht 't nooit tot onderwijzer. Toch droeg zijn kortstondige opleiding vrucht voor de gemeente. De nieuwe panditô's namen examen af. Mannen als Mitô werden meedoogenloos heen gezonden, de een na den ander. Met zulke domooren kon men toch niets aanvangen. De jonge zendelingen leefden in hunne voorstellingen nog in Europa en wat zij bedoelden was de kweekschool in het moederland. Sedert hebben wij elementaire schoolvakken onderwezen en om alles – naar de eischen des tijds – met orde en regel te laten geschieden, hebben wij onze jongelieden zelfs aan gouvernements-examens onderworpen. De schaduwzijde hiervan was, dat wij ons, aan onze eigenlijke roeping: evangelie-prediking, niet genoeg konden wijden. De zendeling begon hoe langer hoe meer in den schoolmeester op te gaan. Ik voor mij meen, dat wij goed zullen doen, zoodra wij slechts kunnen, het onderwijs op school en het geven van rekenlessen, enz. op te dragen aan onze daartoe ver genoeg gevorderde leerlingen. Wij hebben in dit opzicht voldoende gepresteerd met die te vormen. Mijne opvatting van ziekenhulp is geen andere. De zendeling mag hieraan zijn, meesten en besten tijd niet geven. Zijn lastbrief blijft in Matth. 28 : 18–20 vervat.

(11) Dat hij 't „Onze Vader" weleens als zoodanig aanwendde, wekke geen verwondering.

(12) De landheer Coolen, die met Embde, maar onafhankelijk van elkaâr op Oost-Java voor de zending den weg baanden.

(13) Kjaï Mitô bracht van Ngôrô Coolen's eigenaardige gemeente-gebruiken over naar Malang. Zoo houdt men hier, in onderscheiding van Môdjô-warnô, in de kerk den hoofddoek op en zit men er, met instemming, hurkend neêr. Coolen wilde dat de Inlanders als christenen in alles Javanen zouden blijven. Voorzeker een loffelijk streven.

STAAT DER GENOOTSCHAPSSCHOLEN

in de Minahassa, op ultimo December 1893.

Nommer.	NAMEN DER DISTRICTEN.	NAMEN. DER PLAATSEN.	NAMEN DER ONDERWIJZERS.	Getal kinderen. Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Gezet opkomenden.	Onder wiens leiding.
1	*Tondano*	Tondano	F. Tangkouw	96	133	229	165	Rooker. 15 Scholen met gezet opkomende 70 °/₀.
2	"	Koija	P. Toelis	46	49	95	71	
3	"	Paloloan	Ap. Pandeilaki	27	25	52	29	
4	"	Marawas	E. Metoesala	17	6	23	13	
5	"	Papakelan	Ad. Pandeilaki	36	25	61	36	
6	"	Tandengan	W. Rantoeng	22	22	44	25	
7	"	Maoemby	D. Popal	17	8	25	22	
8	"	Seretan	E. Limpeleh	22	20	42	29	
9	"	Watoeméa	M. Legoh	31	37	68	42	
10	"	Kajoeroja	Ph. Siwi	26	30	56	42	
11	"	Ranowangko	J. Regoh	27	23	50	41	
12	"	Sawangan	G. da Costa	19	16	35	29	
13	"	Kolongan	R. Apouw	34	29	63	50	
14	"	Kinaléosan	E. Watoelingas	12	11	23	20	
15	*Tomohon-Sarongs.*	Koemelemboeai	J. Roentoekahoe.	11	16	27	13	
				443	450	893	627	
16	*Tonsea*	Soekoer	E. Sigarlaki	33	16	49	30	Tendeloo. 10 Scholen met gezet opkomende 50,3 °/₀.
17	"	Tanggari	F. Walanda	33	26	59	38	
18	"	Sampiri	N. Sompi	27	18	45	16	
19	"	Roemèngkor	F. Koemaunang	21	22	43	17	
20	"	Teté	S. Tirajoh	30	30	60	26	
21	"	Mapangit	F. Mantiri	25	25	50	30	
22	"	Tontalette	W. Boloeng	22	13	35	21	
23	"	Waléö	J. Lotoeloeng	46	24	70	24	
24	"	Tandjong-mérah	A. Wuisan	20	15	35	16	
25	*Maoemby*	Kawëroean	J. Walanda	23	15	38	25	
				280	204	484	243	
26	*Sonder*	Sonder	E. Koho	72	67	139	84	Schwarz. 14 Scholen met gezet opkomende 64,6 °/₀.
27	"	Kiawa	S. Rahian	90	43	133	88	
28	"	Leilem	N. Malingkonor	66	54	120	63	
29	"	Timboekar	L. Geroeng	19	8	27	26	
30	"	Tangkoenei	Vacant.	15	15	30	16	
31	"	Moente	F. Roengkat	24	15	39	26	
32	"	Soeloeoen	A. Sarajar	32	18	50	43	
33	"	Pinapalangkow	S. Kamagi	27	22	49	40	
34	"	Kapoja	Th. Sangeroki	54	19	73	47	
35	*Kawangkoan*	Kajoe-oewi	M. Mangindaän	54	45	99	57	
36	*Tomohon-Sarongs.*	Ramboenan	W. Geroeng	48	12	60	38	
37	"	Pinaras	E. Keloeng	61	24	85	49	
38	"	Tondangow	Z. Pio	34	26	60	45	
39	"	Pangolombian	D. Wajong	34	22	56	37	
				630	390	1020	659	

Nommer.	NAMEN DER DISTRICTEN.	NAMEN DER PLAATSEN.	NAMEN DER ONDERWIJZERS.	Getal kinderen. Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Gezet opkomenden.	Onder wiens leiding.
40	*Tombassian*	Pondan	Vacant.	63	44	107	73	van de Liefde. 13 Scholen met gezet opkomende 71,7 %.
41	"	Pinalin	K. Egetan	10	10	20	15	
42	"	Ritei	P. Ondang	51	48	99	61	
43	"	Kaneian	S. Lepar	56	43	99	81	
44	"	Koreèng	P. Lintjewas	47	26	73	55	
45	*Sonder*	Toempaän	A. Tangkilisan	55	36	91	74	
46	"	Popontolen	O. Pratasis	15	13	28	25	
47	"	Paslaten	H. Tamoenoe	37	13	50	35	
48	"	Leléma	F. Pangkei	13	16	29	22	
49	*Kawangkoan*	Roemoön-atas	P. Bompas	110	74	184	128	
50	"	Talaitad	O. Ratag	35	36	71	50	
51	"	Toemaloentoeng	Vacant.	58	45	103	82	
52	*Roemoön*	Roemoön-bawah	P. Rorong	31	28	59	26	
				581	432	1013	727	
53	*Tomohon-Sarongs*	Tomohon	N. Toemoerang	109	42	151	89	Louwerier. 3 Scholen met gezet opkomende 57,8 %.
54	"	Sarongsong	S. Rotti	77	26	103	73	
55	*Kakaskassen*	Kakaskassen	N. Sandah	124	73	197	98	
				310	141	451	260	
56	*Langowan*	Palamba	A. Sahoel	55	19	74	47	Brouwer. 13 Scholen met gezet opkomende 61,2 %.
57	"	Talawatoe	Th. Assa	29	14	43	40	
58	*Kakas-Remboken*	Panassen	J. Soerèntoe	44	34	78	37	
59	"	Toulian	J. Mamahit	68	56	124	70	
60	"	Kaweng	S. Roemondor	53	58	111	69	
61	"	Toeloemèmbèt	S. Loemoindong	25	12	37	26	
62	"	Kajoewatoe	T. Kaligis	56	27	83	62	
63	"	Sombokei	M. Moemèh	10	9	19	13	
64	"	Kasoeratan	A. Loementah	67	38	105	64	
65	"	Parepei	J. Pangojoh	54	40	94	45	
66	*Kawangkoan*	Tompasso	K. Masinambow	87	26	113	86	
67	"	Tollok	M. Mandang	57	48	105	44	
68	"	Kanonang	J. Moemèh	64	33	97	60	
				669	414	1083	663	
69	*Maoemby*	Kolongan	P. Samboed	25	15	40	29	ten Hove. 20 Scholen met gezet opkomende 63 %.
70	"	Soewaän	A. Wariki	12	12	24	20	
71	"	Gangga	H. Siby	—	—	—	—	
72	*Menado*	Kamanta	A. Mantiri	21	20	41	25	
73	"	Toemboeloean	W. Montolaloe	23	3	26	18	
74	"	Kajoewatoe	A. Nangon	30	14	44	12	
75	"	Paniki di atas	E. Paät	25	15	40	27	
76	"	Talawaän	J. Wongkar	8	4	12	11	
77	"	Tiwoho	N. Kalalo	10	9	19	17	
78	"	Tongkeina	D. Lantang	19	16	35	24	
79	"	Menado toewa	J. Toeter	37	7	44	21	
80	"	Bonaken	F. Dommitz	—	—	—	—	
81	*Bantik*	Talawaän	E. Roemambi	17	12	29	15	
82	"	Molas	N. Maramis	25	4	29	20	
83	"	Bailan	A. Koenonda	14	2	16	12	
84	"	Meras	H. Lahengking	—	—	—	—	
85	*Kakaskassen*	Koka	H. Wowor	52	23	75	34	
86	"	Kali	E. Matindas	36	5	41	30	
87	"	Warèmboengan	E. Waworoendeng	24	6	30	23	
	Tomohon-Sarongs	Kembes	J. Polii	40	11	51	38	
				418	178	596	376	

Nommer.	NAMEN DER DISTRICTEN.	NAMEN DER PLAATSEN.	NAMEN DER ONDERWIJZERS.	Getal kinderen. Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Gezet opkomenden.	Onder wiens leiding.
	Passan-Ratahan							
89	*Ponosakan*	Wianw.....	A. Logor	14	11	25	16	Rinnooij. 9 Scholen met gezet opkomende 64 °/₀.
90	, ...	Benthénan.....	A. Ikele.....	10	9	19	11	
91	, ...	Tatengessan.....	W. Sandaag	11	10	21	16	
92	, ...	Minanga	B. Kawenas	12	11	23	14	
93	, ...	Watoelinei	H. Walelang.....	21	13	34	20	
94	, ...	Bélang	J. Kandon.....	27	7	34	18	
95	*Tonsawang*	Kali	G. Mokat.....	21	10	31	20	
96	, ...	Silian.....	H. Datoh	42	19	61	44	
97	, ...	Loboe.....	M. Soepit	40	18	58	37	
				198	108	306	196	
98	*Tombariri*	Lémo.....	P. Palit.....	44	12	56	41	Graafland. 17 Scholen met gezet opkomende 55 °/₀.
99	, ...	Ranotongkor.....	R. Wongkar	31	27	58	30	
100	, ...	Woloan	J. Wehantouw	74	40	114	43	
101	, ...	Mokoepa	L. Poeah	21	14	35	25	
102	, ...	Sendoeh.....	J. Lasoet	45	23	68	50	
103	, ...	Poöpoh	Vacant.	—	—	—	—	
104	, ...	Koemoe-Arakan..	Vacant.	—	—	—	—	
105	, ...	Sondaken.....	S. Siwi.....	11	11	22	16	
106	*Kakaskassen*	Kajawoe	H. Wongkar.....	58	32	90	72	
107	, ...	Kenilow.....	E. Nangka	42	13	55	32	
108	, ...	Tinoör.....	J. Sekeh	43	11	54	31	
109	, ...	Tatelie.....	D. Pangemanan...	20	4	24	5	
110	, ...	Koha	M. Sompi	56	17	73	28	
111	, ...	Agotei	D. Soerèntoe.....	11	9	20	11	
112	*Bantik*	Malalajang	M. Sembel.....	37	26	63	20	
113	, ...	Kalasei	L. Longdong	18	7	25	10	
114	*Sonder*.....	Poparen.....	D. Malag	12	16	28	18	
				523	262	785	432	
115	*Tompasso*.....	Ongkow.....	J. Marentek	15	10	25	10	de Vries. 17 Scholen met gezet opkomende 37,6 °/₀.
116	, ...	Poöpoh	F. Mamarimbing..	40	46	86	22	
117	, ...	Mapolo	J. Roemondor.	44	28	72	23	
118	, ...	Lompad.....	H. Dotoeloeng	36	27	63	27	
119	, ...	Pitjoean.....	J. Tanor	57	23	80	32	
120	, ...	Raänan	A. Rantoeng.....	67	38	105	33	
121	, ...	Wanga.....	J. Salangka	50	30	80	29	
122	, ...	Tokin.....	D. Watoelessi.....	36	13	49	13	
123	, ...	Karimbow	N. Piring	69	20	89	45	
124	, ...	Woewoek-Malola.	J. Pangkei.....	27	25	52	20	
125	*Roemoën*	Wakan	M. Toemoejoe	36	14	50	23	
126	, ...	Eloesan	J. Wineroengan ..	26	14	40	17	
127	, ...	Pondos	S. Oemboh	21	8	29	12	
128	, ...	Tewassen.....	J. Rimpowatoe..	33	16	49	24	
129	, ...	Tawaäng	L. Massi..	28	15	43	11	
130	, ...	Radei.....	J. Kloai.....	33	29	62	24	
131	, ...	Pakoe-Oerei	J. Warong	49	10	59	22	
				667	366	1033	387	

RECAPITULATIE.

NAMEN DER HULPPREDIKERS.	NAMEN DER RESSORTEN.	Aantal Scholen.	Getal kinderen.			
			Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Gezet opkomenden.
H. Rooker.....	Tondano.....	15	443	450	893	627
H. J. Tendeloo....	Ajermadidi..... ..	10	280	204	484	243
J. A. T. Schwarz ..	Sonder.....	14	630	390	1020	659
C. J. van de Liefde.	Amoerang	13	581	432	1013	727
J. Louwerier	Tomohon	3	310	141	451	260
M. Brouwer.....	Langowan	13	669	414	1083	663
J. ten Hove.....	Maoemby	20	418	178	596	376
N. Rinnooij	Ratahan.....	9	198	108	306	196
E. W. G. Graafland.	Tanawangko.....	17	523	262	785	432
J. S. de Vries.....	Koemelemboeaai ...	17	667	366	1033	387
	Totaal.....	131	4719	2945	7664	4570

Voor de waarheid van deze opgaven,

De Secretaris van de Zendingvereeniging in de Minahassa,

H. ROOKER.

AANTEEKENINGEN

op den Staat der Genootschapsscholen in de Minahassa, op ultimo December 1893.

Eene vergelijking met den Staat van ultimo 1892, wijst op eene vermeerdering van het getal scholen. Dit bedroeg toen 128, en nu 131. De school te *Sarawat*, N°. 26 van staat 1892, komt op dien van 1893 niet meer voor. Die schijnt slechts een kortstondig bestaan gehad te hebben. Redenen van opheffing zijn niet medegedeeld. De scholen te *Gangga* en *Meras*, N°s. 71 en 84, werden geopend. De school te *Agotei*, N°. 111, en die te *Radei*, N°. 130, werden heropend.

De Hulpprediker van Maoemby teekent aan, dat de scholen te *Gangga*, *Menado-toea*, *Bonaken* en *Meras*, N°s. 71, 79, 80 en 84, *Negerischolen* zijn, dus niet door het Genootschap onderhouden worden, en dat van de N°s. 71, 80 en 84 geene opgaven, dan onbetrouwbare, bij hem zijn ingekomen.

De school te *Tondano*, N°. 1, is eene zoogenaamde Gemeenteschool, doch wordt als eene Genootschapsschool beschouwd. De kosten worden uit een bijzonder fonds bestreden. De gemeente draagt er weinig toe bij.

De onderwijzer van de school te *Tangkoenei*, N°. 30, F. Roenkat, werd op zijn verzoek naar die te *Moenté*, N°. 31, overgeplaatst. De vacature werd derhalve van N°. 31 naar N°. 30 verplaatst.

De vacature te *Kojoe-oewi*, N°. 35, werd vervuld door een vrijwilliger aan de Gouvernementsschool te *Tombassian-atas*. Vrijwilligers heeten de jongelingen, die zich, volgens de bestaande bepalingen, op Gouvernementsscholen practisch bekwamen. Bij de examens voor eenigen rang wordt dat vereischt. Zij staan boven de formatie, en werken onbezoldigd.

Opmerking verdient het betrekkelijk lage cijfer der gezetopkomenden. Aangaande *Tomohon* en *Kakaskassen*, N°s. 53 en 55, merkt de Hulpprediker van Tomohon op, dat door de werking van den Lokon velen naar elders gevlucht zijn, en

anderen hunne kinderen, vooral de kleinen, niet school lieten gaan. Voorts hadden heerschende ziekten, als mazelen en koortsen, nadeeligen invloed op het schoolbezoek.

Over het algemeen moet hierbij bedoeld worden, dat kinderen uit hetzelfde gezin vaak beurtelings school komen, dat op verscheidene plaatsen de marktdag de schooljeugd uit de school houdt, dat sterfgevallen almede nadeelig op het schoolgaan werken, en dat de ouders soms genoodzaakt zijn hunne kinderen, vooral de oudsten, langer of korter thuis te houden.

De verhouding van gezetopkomenden tot ingeschreven leerlingen is volgens dezen Staat het minst bevredigend in het ressort van den Hulpprediker van Koemělémboeai. Men mag vermoeden, dat dit gevolg is van bijzondere omstandigheden. Men mag vooronderstellen, dat de maatstaf niet overal dezelfde is. Regel zal wel zijn, dat het cijfer der gezetopkomenden de gemiddelde opkomst aangeeft. Maar 't gebeurt ook wel, dat de onderwijzer onder gezetopkomen verstaat, geene enkele maal verzuimen, en daarnaar zijne opgaven indient.

Met vertrouwen blijft de Zendingvereeniging de Genootschapsscholen in de Minahassa aan de belangstellende vrienden der zending aanbevelen.

H. ROOKER.

STATISTIEKE OPGAVEN

van het aantal gedoopte volwassenen en kinderen, aangenomen lidmaten en voltrokken huwelijken in de Minahassa, gedurende het jaar 1893.

DISTRICT.	PLAATS.	Predikant of Hulpprediker.	Aantal Gedoopten.			Aantal aangen. lidmaten.	Aantal voltrokk. huwelijken.
			Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.		
Menado	Menado	J. F. Verhoeff.	62	150	212	46	31
"	Sawangan	J. ten Hove.	—	16	16	6	5
"	Kamanta	"	—	8	8	3	1
"	Toumboelosan	"	—	6	6	2	1
"	Kajoeragi	"	—	3	3	—	2
"	Kajoewatoe	"	4	5	9	—	2
"	Paniki-di-atas	"	—	18	18	20	3
"	Paniki-di-bawah	"	3	14	17	—	1
"	Pandoe	"	—	1	1	—	—
"	Talawaän	"	—	1	1	8	5
"	Tiwoho	"	—	4	4	3	2
"	Tongkeina	"	1	8	9	5	4
"	Bonaken	"	8	15	23	7	2
"	Menado-toea	"	12	18	30	5	—
"	Mantehage	"	11	14	25	9	—
Bantik	Boeha	"	—	4	4	—	—
"	Bengkol	"	—	6	6	—	—
"	Talawaän	"	—	4	4	—	—
"	Méras	"	1	2	3	—	—
"	Molas	"	—	1	1	—	—
"	Bailan	"	—	3	3	—	—
"	Kalasei	E. W. G. Graafland.	1	5	6	—	—
"	Malalajang	"	—	4	4	—	3
Tombariri	Tanawangko	"	—	46	46	13	15
"	Sendoek	"	—	25	25	—	2
"	Mokoepa	"	1	10	11	—	—
"	Lémo	"	2	16	18	—	6
"	Lolah	"	1	26	27	—	10
"	Ranotongkor	"	—	18	18	—	2
"	Taratara	"	6	30	36	5	12
"	Woloan	"	3	28	31	—	4
"	Poöpoh	"	—	2	2	—	—
"	Koemoe-Arakan	"	—	4	4	—	1
"	Sondaken	"	—	1	1	6	1
Kakaskassen	Kajawoe	"	—	13	13	—	3
"	Kenilow	"	1	12	13	—	2
"	Tinoör	"	-	16	16	—	1
"	Tateli	"	1	7	8	—	—
"	Koha	"	—	17	17	—	—

DISTRICT.	PLAATS.	Predikant of Hulpprediker.	Aantal Gedoopten.			Aantal aangen. lidmaten.	Aantal voltrokk. huwelijken.
			Volwassenen.	Kinderen	Totaal.		
Kakaskassen	Agotei	E. W. G. Graafland.	2	6	8	—	—
"	Koka	J. ten Hove.	—	6	6	—	4
"	Kali	"	—	2	2	9	5
"	Lotta	"	4	16	20	21	2
"	Waremboengan	"	4	14	18	—	3
"	Kakaskassen	J. Louwerier.	12	60	72	46	11
Maoembi	Maoembi	J. ten Hove.	5	14	19	4	5
"	Kolongan	"	—	9	9	32	7
"	Soewaän	"	—	5	5	7	3
"	Koewil	"	—	7	7	—	—
"	Kaleosan	"	—	3	3	2	1
"	Gangga	"	8	14	22	5	—
"	Talisei	"	4	12	16	4	—
"	Bangka	"	14	18	32	12	—
"	Loempias	H. J. Tendeloo.	—	10	10	—	3
"	Koholé	"	—	8	8	—	3
"	Kaweroean	"	—	3	3	—	8
"	Paslaten	"	—	8	8	—	2
"	Batoe	"	—	10	10	—	4
"	Wérot	"	—	19	19	—	2
"	Likoepang	"	—	3	3	—	2
Tonsea	Ajermadidi	"	2	62	64	64	13
"	Toemaloentoeng	"	—	62	62	106	11
"	Kassar	"	—	38	38	55	13
"	Lembéan	"	—	28	28	92	5
"	Tréman	"	—	45	45	86	17
"	Tontalette	"	—	10	10	—	1
"	Kéma	"	—	31	31	14	9
"	Lilang	"	—	7	7	10	4
"	Waléö	"	—	20	20	30	4
"	Tandjoeng-mérah	"	—	5	5	18	2
"	Sawangan	"	1	20	21	59	6
"	Tanggari	"	—	17	17	13	4
"	Sampiri	"	1	7	8	—	3
"	Roemèngkor	"	—	7	7	8	2
"	Soekoer	"	—	20	20	45	1
"	Laïkit	"	1	49	50	144	11
"	Tatelloe	"	1	11	12	—	5
"	Talawaän	"	—	11	11	8	13
"	Mapangit	"	—	4	4	—	11
"	Tetei	"	—	7	7	1	13
"	Tonsealama	H. Rooker.	—	45	45	47	14
Tondano-Toulian (Gemeente Tondano.)	Roöng	"	—	39	39	49	7
"	Toetoe	"	—	26	26	48	5
"	Rinegetan	"	—	15	15	36	4
"	Tounkoeramber	"	—	23	23	55	5
"	Wewalintouan	"	—	33	33	65	6
"	Rerewokan	"	—	25	25	50	5
"	Watoelambot	"	—	17	17	56	5
"	Wewelen	"	—	22	22	34	4
"	Marawas	"	—	7	7	10	—
"	Koeloh	"	—	7	7	—	—

DISTRICT.	PLAATS.	Predikant of Hulpprediker.	Aantal Gedoopten.			Aantal aangen. lidmaten.	Aantal voltrokk. huwelijken.
			Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.		
Tondano-Toulian...	Koija	H. Rooker.	—	57	57	78	11
»	Tataäran	»	—	83	83	79	16
»	Paloloan	»	—	23	23	—	—
»	Tandengan	»	—	20	20	—	9
»	Eris	»	—	27	27	—	5
»	Telap	»	—	20	20	—	3
»	Maoemby	»	—	8	8	—	6
»	Seretan	»	—	11	11	—	7
»	Watoelanei	»	—	18	18	—	4
»	Kajoeroja	»	—	18	18	—	3
»	Kapataran	»	—	22	22	18	2
Tondano Touloemamb.	Kiniar	»	—	31	31	78	9
»	Taler	»	—	33	33	65	8
»	Liningaän	»	—	9	9	28	1
»	Katinggolan	»	—	15	15	45	2
»	Kendis	»	—	25	25	40	8
»	Wengkol	»	—	12	12	41	2
»	Ranowangko-atas	»	—	16	16	32	5
»	Loeaan	»	—	30	30	54	5
»	Papakelan	»	—	12	12	55	4
»	Toulian-ketjil	»	—	36	36	—	12
»	Watoemea	»	—	18	18	—	4
»	Toelap	»	1	13	14	19	2
»	Laloempei	»	—	4	4	35	2
»	Ranowangko-bawah	»	1	10	11	3	4
»	Komby	»	—	19	19	37	3
»	Sawangan	»	—	5	5	—	3
»	Kolongan	»	—	15	15	—	1
»	Rerer	»	—	17	17	—	3
»	Makalisoeng	»	—	10	10	—	2
»	Kinaléosan	»	—	7	7	1	3
Tomoh.-Sarongsong	Roeroekan	»	—	26	26	81	9
»	Koemelemboeai	»	—	6	6	—	1
»	Tomohon	J. Louwerier.	1	178	179	29	41
»	Sarongsong	»	6	52	58	16	12
»	Kembes	J. ten Hove.	7	47	54	8	6
»	Lahèndong	J. A. T. Schwarz.	—	24	24	—	2
»	Ramboenan	»	1	21	22	—	2
»	Sawangan	»	—	8	8	—	—
»	Pinaras	»	—	21	21	—	5
»	Tondangow	»	—	20	20	15	3
»	Pangolombian	»	—	25	25	14	2
Langowan	Langowan	M. Brouwer.	2	291	293	145	82
»	Atep	»	—	18	18	13	3
»	Palamba	»	—	7	7	—	2
»	Talawatoe	»	—	7	7	—	4
»	Kélélondei	»	—	31	31	48	—
Kakas-Remboken	Kakas	»	1	213	214	124	48
»	Passo	»	—	41	41	23	3
»	Panassen	»	—	11	11	7	1
»	Toulian	»	—	29	29	17	10
»	Kawèng	»	—	30	30	6	4

Gemeente Tondano.

DISTRICT.	PLAATS.	Predikant of Hulpprediker.	Aantal Gedoopten.			Aantal aangen. lidmaten.	Aantal voltrokk. huwelijken.
			Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.		
Kakas-Remboken....	Touloemèmbèt	M. Brouwer.	—	9	9	7	—
, ...	Kajoewatoe.....	,	—	8	8	3	—
, ...	Karor	,	—	11	11	5	—
, ...	Sombokei.....	,	—	2	2	—	—
, ...	Remboken.....	,	—	170	170	122	46
, ...	Kasoeratan	,	—	39	39	37	4
, ...	Parépei	,	—	20	20	37	8
Kawangkoan	Tompasso	,	7	103	110	28	31
, ...	Tollok	,	—	28	28	7	8
, ...	Kanonang	,	2	32	34	16	1
, ...	Kawangkoan.....	J. A. T. Schwarz.	1	89	90	—	17
, ...	Tondegèsan	,	—	27	27	—	6
, ...	Kajoe-oewi	,	—	17	17	—	1
, ...	Tombassian-atas	,	1	40	41	—	7
, ...	Toemaloentoeng	C. J. van de Liefde.	—	16	16	19	—
, ...	Woewoek.....	,	—	31	31	16	1
, ...	Roemoön-atas	,	—	19	19	9	7
, ...	Lansot	,	—	19	19	5	4
, ...	Wiauw.....	,	—	2	2	—	—
, ...	Lapi.....	,	—	12	12	4	6
, ...	Talaitad.....	,	—	9	9	8	3
Sonder.....	Toempaän	,	—	19	19	9	3
, ...	Matani	,	—	4	4	—	—
, ...	Popontolen	,	—	3	3	—	2
, ...	Leléma	,	—	3	3	—	1
, ...	Paslaten.....	,	—	10	10	4	1
, ...	Soeloe	,	—	8	8	1	1
, ...	Badjoh en Maäsin ..	,	—	1	1	2	—
, ...	Sonder.....	J. A. T. Schwarz.	23	91	114	95	20
, ...	Kolongan-atas	,	3	40	43	57	12
, ...	Kiawa	,	11	55	66	—	10
, ...	Leilem	,	3	37	40	—	2
, ...	Tintjep	,	1	15	16	—	1
, ...	Timboekar	,	—	6	6	—	2
, ...	Tangkoenei	,	1	6	7	—	—
, ...	Moente	,	—	5	5	—	—
, ...	Soeloecoen	,	—	20	20	—	4
, ...	Pinapalangkow	,	1	12	13	—	1
, ...	Kapoja.....	,	—	14	14	—	7
, ...	Poparèn.....	E. W. G. Graaflaud.	—	4	4	—	3
Tompassian	Amoerang.....	C. J. van de Liefde.	4	69	73	22	16
, ...	Boejongon.....	,	—	20	20	3	2
, ...	Bitoen	,	—	20	20	1	1
, ...	Ranoméa.....	,	—	9	9	—	1
, ...	Pondan	,	—	18	18	—	1
, ...	Lopana..	,	—	8	8	—	2
, ...	Pinalin.....	,	—	2	2	—	1
, ...	Ritei.....	,	—	13	13	—	2
, ...	Malinos	,	—	8	8	—	4
, ...	Malikoe..	,	—	18	18	—	1
, ...	Kaneian.....	,	—	11	11	8	2
, ...	Pinamorongan	,	—	10	10	—	6

DISTRICT.	PLAATS.	Predikant of Hulpprediker.	Aantal Gedoopten.			Aantal aangen. lidmaten.	Aantal voltrokk. huwelijken.
			Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.		
Tombassian	Korèng	C. J. van de Liefde.	—	8	8	2	—
Roemoön	Sendangen	"	1	15	16	3	1
"	Talikoeran	"	6	18	24	3	—
"	Sarani	"	—	4	4	—	3
"	Kawangkoan-bawah	"	—	12	12	1	2
"	Wakan	J. S. de Vries.	—	14	14	—	—
"	Eloesan	"	—	21	21	—	11
"	Pondos	"	—	14	14	—	3
"	Tewassen	"	—	10	10	—	2
"	Teêp	"	—	1	1	—	—
"	Tawaäng	"	—	7	7	—	1
"	Radei	"	2	7	9	—	1
"	Tengah-Sonder	"	—	15	15	—	2
"	Pakoe-Weroe	"	1	18	19	-	2
"	Pakoe-Oerei	"	7	14	21	—	5
"	Boijong-atas	"	7	3	10	—	—
Tompasso	Poigar	"	6	20	26	—	2
"	Ongkow	"	9	18	37	—	1
"	Karoa	"	17	4	21	—	—
"	Popo	"	5	19	24	—	6
"	Mapolo	"	—	19	19	—	5
"	Pontak	"	6	18	24	—	2
"	Lompad	"	1	9	10	—	4
"	Pitjoean	"	1	19	20	—	4
"	Raänan	"	—	59	69	—	—
"	Motoling	"	10	18	18	—	3
"	Wanga	"	—	27	27	—	—
"	Tokin	"	—	12	12	—	4
"	Karimbow	"	—	14	14	—	5
"	Koemelemboeaai	"	1	23	24	—	8
"	Woewoek-Malola	"	—	20	20	—	3
Passan-Ratahan-Ponosakan	Wianuw	N. Rinnooij.	—	1	1	—	1
"	Benthenan	"	—	7	7	4	9
"	Ratahan	"	1	39	40	2	4
"	Pangoe	"	—	27	27	—	5
"	Wioi	"	1	31	32	1	12
"	Minanga	"	—	8	8	—	1
"	Tatengesan	"	—	2	2	—	1
"	Wongkai	"	2	5	7	—	5
"	Liwoetoeng	"	—	19	19	4	8
"	Watoelinei	"	—	2	2	—	1
"	Mëlompar	"	—	7	7	—	2
Tonsawang	Moendoeng	"	6	7	13	—	—
"	Tombatoe	"	25	25	50	—	8
"	Kali	"	2	3	5	8	1
"	Silian	"	1	29	30	—	7
"	Loboe	"	6	21	27	—	4
		Totaal.	389	5273	5662	3300	1186

Voor de waarheid van deze opgaven,
De Secretaris van de Zeningvereeniging in de Minahassa,
H. ROOKER.

RECAPITULATIE. A.

DISTRICT.	Aantal Gedoopten.			Aantal aangenomen lidmaten.	Aantal ingezegende huwelijken.
	Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.		
Menado	101	281	382	114	59
Bantik	2	29	31	—	3
Tombariri	13	206	219	24	53
Kakaskassen	24	169	193	76	31
Maoemby	31	143	174	66	40
Tonsea	6	506	512	800	162
Tondano-Toulian	—	521	521	578	107
Tondano-Touloemambot	2	337	339	533	83
Tomohon-Sarongsong	15	428	443	163	83
Langowan	2	354	356	206	91
Kakas-Remboken	1	583	584	388	124
Kawangkoan	11	444	455	122	92
Sonder	43	353	396	168	70
Tombassian	4	214	218	36	39
Roemoün	24	173	197	7	33
Tompasso	66	299	365	—	47
Passan-Ratah.-Ponosakan	4	148	152	11	49
Tonsawang	40	85	125	8	20
Totaal	389	5273	5662	3300	1186

Voor de waarheid van deze opgaven,

De Secretaris van de Zendingvereeniging in de Minahassa,

H. ROOKER.

RECAPITULATIE. B.

PREDIKANT of HULPPREDIKER.	Aantal Gedoopten.			Aantal aangenomen lidmaten.	Aantal ingezegende huwelijken.
	Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.		
J. F. Verhoeff	62	150	212	46	31
H. Rooker	2	935	937	1239	214
H. J. Tendeloo.....	6	522	528	753	172
J. A. T. Schwarz.....	46	593	639	181	104
C. J. van de Liefde...	11	419	430	130	74
J. Louwerier.....	19	290	309	91	64
M. Brouwer	12	1100	1112	645	255
J. ten Hove	86	318	404	172	64
N. Rinnooij.....	44	233	277	19	69
E. W. G. Graafland...	18	290	308	24	65
J. S. de Vries	83	423	506	—	74
Totaal....	389	5273	5662	3300	1186

Voor de waarheid van deze opgaven,

De Secretaris van de Zendingvereeniging in de Minahassa,

H. ROOKER.

AANTEEKENINGEN

op de Statistieke opgaven betrekkelijk den voortgang der Evangelisatie in de Minahassa, gedurende 1893.

De hoofdplaats van de Assistent-Residentie Gorontalo, mede Gorontalo geheeten, is in deze opgaven niet opgenomen. Zij behoort wel tot de Residentie Menado, en ressorteert kerkelijk onder den Predikant van Menado, maar maakt geen deel uit van de Minahassa.

Gedurende 1892 werden te Gorontalo gedoopt 12 kinderen, aangenomen 32 lidmaten, en voltrokken 4 huwelijken. In 1893 zijn er 10 kinderen gedoopt en 2 huwelijken voltrokken.

Op het eiland Kinaboehatan werd door den Hulpprediker van Maoemby niet gedoopt, omdat het kerkelijk tot Talisei behoort.

De acht eerstgenoemde plaatsen in Tondano-Toulian vormen met de acht eerstgenoemde in Tondano-Touloemambot, de hoofdgemeente Tondano. De negeri Tondano is in 16 kampongs verdeeld; de gemeente wordt diensvolgens in even zoovele wijken gesplitst. Enkele godsdienstige samenkomsten, o.a. de maandelijksche bidstond, hebben in de afzonderlijke wijken plaats. Bij de godsdienstoefeningen en de bediening van Doop en Avondmaal blijft de éénheid der gemeente bewaard.

Ook in de opgaven betreffende het ressort van Amoerang, zijn eenige gemeenten in hare afzonderlijke deelen in de Statistiek opgenomen.

De Bantiksche stam schijnt geheel gechristend. Er werden in 1893 twee volwassenen gedoopt. Er zijn nog slechts zeer enkelen, die niet gedoopt zijn.

Overigens valt aangaande de opgaven niet op te merken.

De Secretaris van de Zendingvereeniging in de Minahassa,

H. ROOKER.

DE ZENDINGWETENSCHAP.

Toespraak
gehouden bij de afvaardiging van Dr. H. BERVOETS en zijne echtgenoote naar Môdjô-warnô. (1)

(door Dr. P. D. CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE.)

Voorzang: Psalm 100.

Tekst:

Laat uwe lendenen omgord zijn, en de kaarsen brandende. Lukas 12: 35.

Het is heden een gewichtige dag; voor u, Br. en Zr. Bervoets, die u hier openlijk voor Gods aangezicht aan het werk der zending wilt verbinden; een gewichtige dag ook voor ons Nederl. Zendelinggenootschap, dat zijn arbeid op eigenaardige wijze uitbreidt, of beter gezegd bevestigt.

Aan mij droeg het Hoofdbestuur de eervolle taak op in dit uur uit zijn naam te spreken. Ik moet dus uitspreken welke ernstige en blijde gedachten ons hart vervullen. Ik moet u, Br. en Zr., niet alleen een hartelijk afscheid en goede wenschen medegeven, maar kan het zijn een woord Gods brengen tot uw hart en u inzegenen tot uw

(1) Voor zoover mijne aanteekeningen en mijn geheugen mij daartoe in staat stelden, heb ik hier getrouw teruggegeven het op 26 October door mij gesprokene. Mij was door het Hoofdbestuur de leiding dier plechtigheid opgedragen; voor de wijze waarop ik die taak vervuld heb blijf ik alleen verantwoordelijk. Ik vermeld dit met het oog op de door mij, in overleg met Dr. Bervoets, opgestelde vragen, die dus niet als een vaststaand formulier te beschouwen zijn. P. D. CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE.

werk. Ook u verlies ik niet uit het oog, Toehoorders, die hier immers meer wenscht te zijn dan nieuwsgierige of zelfs belangstellende toehoorders, die begeert werkelijk deel te nemen aan het werk dat ons hier samenbrengt. Ik zie onder u vele vrienden van het jonge echtpaar; gij zijt voor een goed deel vrienden van ons Nederl. Zendelinggenootschap; laat mij mogen aannemen, dat gij allen zijt discipelen van Jezus Christus, die hier zijt opgegaan met de bede in het hart: uw koninkrijk kome. Dat gebed te vertolken: ziedaar bovenal mijn taak van dezen avond. Wij willen gemeenschappelijk aan God, van wien onze hulp en onze verwachting is, onzen Broeder en zijne echtgenoote opdragen, en op het werk, waarin zij, waarin wij allen, Gods medearbeiders zijn, Zijn zegen afsmeeken.

Dien zegen heeft God aan dat werk tot nogtoe niet onthouden. De zending is in onze eeuw in de wereld een kracht geworden. Ook op Java, waarheen onze plicht ons Nederlanders het allereerst roept. Niet alsof het terrein daar zoo bijzonder gunstig ware. Als een muur, waar het Evangelie niet doorheen kan dringen, staat daar de Islam, door onze regeeringpolitiek zelfs boven het Christendom bevoorrecht. Het javaansche volkskarakter; de verhouding waarin wij als vreemde overheerschers staan tegenover een bevolking van zoo geheel ander ras; op Oost-Java de groote moeilijkheid der taal: dit alles scheen langen tijd zelfs de meening te wettigen dat op Java de grond voor het zaad des woords al te hard zou blijken. Toch hebben wij nu ook daar onze gezegende zendingposten. Môdjôwarnô vooral, nog voor 50 jaren een wildernis, is eerst door Jellesma, sinds 30 jaren door J. Kruijt (wien sedert 1882 zijn zoon A. Kruijt trouw ter zijde staat) tot een middelpunt geworden, een soort modelstation, van waar kracht en zegen uitgaat.

Ook te Môdjô-warnô, gelijk op zoovele andere zendingposten, is de medische praktijk een der middelen geweest om vertrouwen bij de inboorlingen te wekken, „de arm dien wij naar buiten uitstrekken". Allengs is die praktijk daar buitengewoon toegenomen. Reeds aan ruim 8000 patiënten jaarlijks werd *obat* uitgereikt. Zijn er daaronder uit den aard der zaak die langduriger en zorgvuldiger verpleging behoeven, het gebouwtje hiervoor bestemd was reeds sedert lang onvoldoende, en is nu vervangen door een ziekenhuis dat 56 patiënten kan opnemen, doch waarvan men nu reeds voorziet, dat het weldra te klein zal zijn. Op 6 Juni l.l. is deze inrichting onder groote belangstelling ook van de autoriteiten en van de inlandsche bevolking ingewijd. (1) Bewondering verdienen de ijver, de kunde, de tact, waarmede de zendeling A. Kruijt dit alles tot stand en tot zulk een hoogte heeft gebracht. Reeds lang echter gevoelde hij de behoefte om dat werk aan een volledig gevormd medicus te kunnen overdragen, waardoor de zendeling dan zijn tijd aan andere niet minder noodige zaken zou kunnen wijden. Zoo kwam dan tot ons Hoofdbestuur met medeweten en warme aanbeveling van de zendelingen Kruijt het aanbod van den Heer Bervoets, die op het punt stond zijne medische studiën te Utrecht te voltooien, en die zich bereid verklaarde in dienst van ons Genootschap als zendeling-arts naar Môdjô-warnô te gaan. Hij zelf vond daarin de roeping van zijn leven; zijne aanstaande echtgenoote sloot zich niet slechts volgzaam daarbij aan, maar dat L. v. E. der medische zending een warm hart toedroeg is uit de berichten van *Eltheto* duidelijk gebleken.

Op deze wijze kwam, ongeveer een jaar geleden, deze

(1) Zie Maandbericht October 1894.

zaak bij ons Hoofdbestuur ter tafel. Aanstonds trof ons het providentiëele in dit aanbod van een aanstaand arts die met zijn echtgenoote zich vrijwillig, geheel aan de zending wilde wijden, en niet minder in het samentreffen van dit aanbod met onze behoeften. Waarlijk, hier was de leiding Gods onmiskenbaar. God antwoordde nog eer wij Hem gevraagd hadden. Maar mochten wij op dien eersten indruk afgaan? Mochten wij blind zijn voor de groote bezwaren? Ligt het wel binnen ons kader een geneesheer uit te zenden, en maken wij zoo niet hoofdzaak van wat bijzaak blijven moet? Kunnen wij het verantwoorden, als wij met onze geringe middelen, onze onzekere inkomsten nog meer uitbreiding geven aan een werk, dat toch reeds onze finantiëele krachten te boven gaat? Tegenover dit alles stond echter veel. De medische praktijk, het Ziekenhuis te Môdjô-warnô, zij zijn er nu eens; min of meer zonder ons toedoen is dat werk van zelf gegroeid: wij mogen, wij kunnen het niet uit onze handen laten vallen, niet aan anderen overgeven op het oogenblik dat God zelf ons den man zendt, die er geschikt voor is. En, wat het geld aangaat: wij weten wel dat men soms roekeloos schermt met het woord geloof, en dat zorgeloosheid ons allerminst past; maar toch, terwijl ons Genootschap met Paulus kon zeggen: „hulpe van God verkregen hebbende, sta ik tot op dezen dag", mogen wij ons allerminst onttrekken aan het noodige werk dat God ons op de hand legt. Zoo hebben wij dan in het geloof deze zaak aanvaard. Zij was ons te machtig. Onze broeder Francken, dien wij in alles, dien wij ook heden met smart missen, hij, die in zijn ouderdom nog zoo vol was van geestdrift voor het werk der zending en zoo toegankelijk ook voor nieuwe leidingen Gods, ging ons voor en bezielde ons door zijn moed en zijn geloof.

Ziedaar wat wij van de geschiedenis dezer zaak in het openbaar kunnen zeggen. Wij weten, er is ook een intieme, een persoonlijke zijde, die wij hier niet kunnen behandelen. Het is de geschiedenis van Gods leidingen met u, Broeder en Zuster, eer Hij deze keuze in uw hart legde, en eer zij rijp en beproefd was. Ook gij hebt een stem Gods gehoord die u riep, en gij zijt daaraan niet ongehoorzaam geweest.

Zoo schijnt het dan wel onnoodig ulieden een vermaning als die van ons tekstwoord mede te geven. Immers gij *hebt* „de lendenen omgord en de kaarsen brandende." Indien iemand bereid is en gewillig, dan zijt gij het; Gods roeping en uw eigen keuze vallen samen. God leidt u op den weg uwer eigene idealen. Heerlijk voorrecht: te weten wat men wil, te willen wat God wil, daarin blijdschap te vinden!

Doch gij wenscht zelf niet dat ik op dien toon doorga, en spreek als of gijlieden al te gemakkelijk en zonder strijd uw weg tot hiertoe hebt afgelegd. Ja, gij hebt het heerlijk voorrecht van in uw gemoed ten volle verzekerd te zijn, gij twijfelt er niet aan dat gij in Gods weg zijt, en gij gaat met blijdschap. Maar toch: *de lendenen omgord!* Dat woord is gericht tot hen die gaan vertrekken, of die zich moeten aangorden om te dienen. Welnu: ook gij gaat, en niet met een luchtig hart, eerlang veel en velen verlaten, aan dierbare ouders, verwanten, vrienden vaarwel zeggen. En ook u wacht een dienst, een taak, waarvan de ernst en de omvang u – wij weten het – zwaar wegen. Hebt dan uwe lendenen omgord; en vooral mogen zij het blijven. Want wie voorspelt u de toekomst? Het kan zijn dat God u voorspoed beschikt en een vriendelijk levenslot. Misschien ook wacht u een moeilijk leven, en zal God tot u zeggen, als tot Petrus: „toen gij jonger waart gorddet gij u zelven

en wandeldet waarheen gij wildet; maar wanneer gij zult oud geworden zijn ... zal een ander u gorden en brengen waar gij niet wilt." Indien gij dan maar de zekerheid behoudt dat het ten slotte God is die u leidt, hetzij op uw eigen weg hetzij op een weg dien gij niet hadt begeerd, dan zullen vrede en kracht u niet ontbreken, op al uw wegen, bij al uw werk.

En: *de kaarsen brandende.* Gij denkt stellig niet aan Môdjô-warnô als aan een duister oord, als aan den nacht des Heidendoms. Veeleer zult gij roemen, dat de snoeren u in liefelijke plaatsen zijn gevallen. Toch ligt Môdjô-warnô midden in het heidensche land; en zelf is het ook een stukje wereld. Rekent daarop. Ook door u moet vandaar licht uitgaan; ook daar moet uw licht schijnen. Dat licht moet schijnen als de nacht valt, als moeilijke dagen komen. Gij gaat nu met geestdrift, als de maagden in de gelijkenis den bruidegom te gemoet. Laat de ure niet komen, waarin gij klaagt: „onze lampen gaan uit".

Het is stellig niet noodig, dat ik u heden zegge langs welken weg gij kunt verkrijgen wat gij behoeft om alzoo te werken, om te *zijn* wat de Heer wil dat gij wezen zult, om zelf te *hebben* wat gij aan anderen wilt mededeelen. Kendet gij dien weg des heils niet, waren de kracht des geloofs en de geest des gebeds u vreemd, gij zoudt deze keuze niet gedaan hebben. Voegt daarbij nu, uw leven lang, volharding en waakzaamheid. Uw taak, uw strijd zal voortaan zijn u zelf te houden op de hoogte van deze uwe keuze. Reeds is zij aanvankelijk bevestigd en beproefd; zij is voorwaar niet de opwelling van een enkel oogenblik van geestdrift. Gij hebt u zelf en uw besluit onderzocht: en gij gaat. Welnu: uw verder leven zij een vastmaken dezer roeping. De groote levensgedachte moet gij omzetten in de dagelijksche plichtsvervulling in het kleine.

Aandoenlijke voorbeelden toonen ons hoe velen, die wel vatbaar schenen een heerlijk, grootsch levensplan te erkennen en aan te grijpen, jammerlijk schipbreuk leden, toen het er op aan kwam getrouw de plichten te volbrengen in engeren kring. Gij niet alzoo. Gij zult door te volharden bij het verkregene steeds toenemen in kracht. Uw dagwerk verrichtende te Môdjô-warnô, zult gij zijn „den menschen gelijk die op hunnen heer wachten", als „de dienstknechten welke de Heer als hij komt zal wakende vinden". Gij dient een levenden, een aanwezigen Heer, in een werk dat *een*, dat *de* toekomst heeft. Daarvan willen wij met u getuigen in ons lied. Gez. 254 : 7, 8.

„Bereid zijn" klinkt de last; zoo neemt dan saam de vouwen
Van 't hangende gewaad, dat ligt u struiklen doet;
Omgordt u met de kracht van 't vol geloofsvertrouwen,
Met christenliefde en christenmoed!

Steekt uwe lampen aan! – Ook zoo een zon van zegen
Uw levenspad bestraalt en in uw woning lacht;
Omgordt u! Gij moet voort op d'onbekende wegen!
De lampen aan! – Straks komt de nacht.

Nog sprak ik niet in 't bijzonder over het werk, waaraan gij Broeder en Zuster u gaat wijden: *de medische zending*. De verbinding dezer twee woorden kan zonderling schijnen. Zij is nieuw en toch overoud. Nieuw: de medische zending is immers eerst in onze eeuw door Engelschen en Duitschers vooral in China en Britsch-Indië met kracht aangevat. Maar toch overoud: want Jezus zelf trok reeds het land door genezende alle ziekten en kwalen onder het volk. Zoo is dit werk dan geen nieuwe, onzekere proefneming. Het staat ook niet gelijk met andere middelen om welvaart en beschaving onder het volk te verspreiden; hetgeen ook op den weg van den zendeling kan liggen, maar

toch nooit in de eerste plaats zijn roeping is. Onderwijzen en genezen daarentegen staat uitdrukkelijk in den lastbrief dien Jezus zijnen discipelen naliet; zij zijn dus niet toevallig maar wezenlijk de twee armen der zending. Ook het genezen rust op echt christelijke gedachten en overtuigingen. Het werk Gods, dat door den zendeling, ook door den zendeling-arts, in der heidenen land openbaar moet worden, bestaat allereerst in het bewijzen van weldaden. Dit is de orde: God *geeft* altijd eer Hij *eischt*. Eerst de groote verlossing uit het diensthuis van Egypte, slechts daarna de wet der geboden en verboden. Zoo doet God altijd. En zoo moeten wij Hem doen kennen aan onze kinderen, aan onze armen, ook aan de heidenen.

In dat geven nu moet het goddelijk medelijden blijken, dat een hart heeft voor den mensch in al zijn nooden, niet alleen de geestelijke maar evenzeer de lichamelijke die de heiden meestal meer zal gevoelen. Er is verband tusschen beide: zonde en ziekte behooren beide tot de bedeeling van den dood. Dat verband is wel niet direct, zoodat bij de individuen ziekte onmiddellijk als gevolg, straf der zonde kan gelden. Toch is dat verband wezenlijk; ware er geen zonde dan zouden ook ziekte en dood niet heerschen. Daarom zeide Jezus aan de kranken die hij genas: „uwe zonden zijn u vergeven"; daarom was wat hij deed aan lichaam en ziel een openbaren van de werken Gods.

Zoo is genezen niet alleen een beeld van, maar een middel tot verlossen. De blinde die ziende is geworden, de herstelde kranke, worden gestemd tot dankbaarheid en tot verheerlijking van God, „die zoodanige macht den menschen gegeven heeft." Dank en verheerlijking: men kan de fondamenteele beteekenis dezer gevoelens niet te hoog aanslaan. Daarin te kort te schieten, dat te vergeten

is de eerste, reeds noodlottige stap op den weg der zonde. (Rom. 1 : 21). Wie daarentegen dank en lof wekt in het hart, heeft er reeds iets van het goddelijk leven in gebracht, waarop veel kan worden voortgebouwd.

Zoo zal uw werk zijn, Broeder, als zendeling-arts, het uwe, Zuster, als hulpe van uw man niet alleen in het huiselijk leven, maar ook in zijn ambt, daar gij aan het hoofd zult staan der verpleging en inlandsche vrouwen daartoe opleiden. Gij zult genezen met gebed, in den waren zin des woords. Niet alsof het gebed in de plaats treedt van, of op ééne lijn staat met andere geneeswijzen en middelen: zoo toch wordt het tot een heidensche tooverformule verlaagd. Neen, gij Broeder, zult ook de vlag der wetenschap die gij voert hoog houden, niets van haar licht versmaden of ongebruikt laten. Maar gijlieden zult arbeiden in den geest des gebeds. Voor u zelf in het gebed de kracht zoeken bij uw werk. In uw zieken de menschen zien, die gij wilt helpen, en mede daardoor brengen tot God. Voor velen is een ziekte een keerpunt in het leven, meestal dringt een ziekbed om naar iets anders te luisteren dan naar de gewone stemmen uit de wereldsche omgeving. Zoo zal het ook wel zijn bij uw patiënten op Java; en dan zult gij naast hen staan en bij u uw God. Mogen zij dat erkennen, u danken, en in uw God hun God leeren vinden. Zoo zult gij, Broeder, zijn: geheel zendeling en geheel arts. Het een zal nooit aan het ander in den weg staan. Niet met verdeelde kracht, maar als een man uit één stuk zult gij van den Heer getuigen in uw werkkring als geneesheer.

In wat ik hier uitsprak heb ik slechts onder woorden gebracht wat in uw eigen hart leeft. Daarom hebt gij zelf begeerd tot uw ambt als tot een geestelijk ambt in het midden der gemeente te worden ingezegend. Gij wilt

niet naar Môdjô-warnô gaan als een arts, van wien het verluidt dat hij der zending genegen is en er mede samenwerkt. Maar, u verbindend aan ons Nederl. Zendelinggenootschap, wilt gij u geven aan het werk van Gods koninkrijk. Dat wilt gij hier in het openbaar voor Gods aangezicht beloven, en tevens u aan de voorbede der geloovigen aanbevelen.

Daarom verzoek ik u beiden op de volgende vragen te antwoorden.

Verbindt gij u aan het werk des Heeren, bijzonder aan de uitbreiding van Gods koninkrijk onder de Javanen?

Neemt gij u, onder opzien tot God, voor getrouw te zijn aan uw roeping, gij Broeder als geneesheer, gij Zuster in den arbeid der opleiding en verpleging?

Wilt gij dit doen in broederlijke samenwerking met de andere zendelingen en met het Bestuur van het Nederl. Zendelinggenootschap aan welks voorschriften en leiding gij u onderworpen hebt?

(Na het bevestigend antwoord hierop had de inzegening plaats en zong de gemeente Ps. 134 : 3).

Gebed.

Slotzang : Gezang 266 : 3.

Bronnen en hulpmiddelen voor de kennis en studie onzer zendingen, door J. C. NEURDENBURG.

1. *Biographisch Woordenboek van Oost-Indische Predikanten door C. A. L. van Troostenburg de Bruijn, Nijmegen, P. J. Milborn 1893.*

Boven vermeld werk is eene aanvulling van het door den Schrijver in 1884 uitgegevene „De Hervormde kerk in Nederlandsch Oost-Indië onder de Oost-Indische Compagnie (1602–1795)". Gaf het laatste eene doorgaande geschiedenis van de samenwerking der Compagnie met de Hervormde kerk van Nederland in Indië, het tegenwoordige vestigt de aandacht op de mannen, die in Indië in dienst van de compagnie werkzaam waren als hare zendelingen.

Terecht zegt de Schrijver in de voorrede van eerst genoemd werk: „De geschiedenis der Indische kerk is niets minder dan een gedeelte van de geschiedenis der zending". Het mag als bekend geacht worden, dat de Predikanten, door de Oost-Indische compagnie uitgezonden, niet alleen hun dienstwerk hadden te verrichten onder de Europeanen in Compagnie's nederzettingen; maar tevens hadden te zorgen voor de uitbreiding der Gereformeerde kerk onder mohammedanen en heidenen, dat zij dus naar de opvatting van die dagen en naar de uitdrukking van onzen tijd *zendelingen* waren. F. Valentijn was lang de nagenoeg eenige bron voor de kennis van die geschiedenis in zijn uitvoerig, altijd nog hoogst belangrijk werk „Oud-

en Nieuw Oost-Indië", van 1724–1726 uitgegeven, een reuzenarbeid, die lang verscholen bleef in de bibliotheken. Sedert bracht N. G. van Kampen in zijne „Geschiedenis der Nederlanders buiten Europa (1831–33)" het werk in herinnering; doch het lag niet op zijn' weg daarin de geschiedenis der zending op te nemen. Zij trok ook niet de aandacht van andere geleerden. (1)

Prof. Millies was de eerste, die het onderwerp zijner aandacht waardig keurde. Volkomen naar waarheid schrijft de Heer Troostenburg de Bruijn in de voorrede van zijn eerste werk van dezen geleerde: „Wijlen Prof. H. C. Millies gaf te Amsterdam, later te Utrecht, voor zijne studenten college over de geschiedenis der christelijke kerk in Nederlandsch Oost-Indië. Meer dan iemand was hij, de geleerde en werkzame vriend van Indië, daartoe bevoegd. Gedurende zijn leven was hij een warm voorstander der belangen van de bevolking van den Indischen Archipel. Tot het laatst zijns levens bezielde hem een innige belangstelling in Zendeling- en Bijbelgenootschap. Zijne bedrevenheid in Oostersche taal- en volkenkunde stelde hem in staat tot eene omvangrijke lectuur, die onmisbaar was tot het bijeenzoeken en verzamelen der bouwstoffen voor zulk een onderwerp. Daaraan heeft hij meer dan het vierde gedeelte eener eeuw besteed, en zich ongeloofelijk veel nasporingen getroost, boeken in allerlei talen gelezen, archieven doorzocht, uitgebreide correspondentiën gevoerd, meermalen reizen ondernomen."

De Heer de Bruijn, van 1857 tot 1882 predikant, beurtelings te Rembang, Soerakarta, Cheribon, Poerwôredjô (Bagelen) Samarang, Salatiga, nog eens Poerwôredjô, Soerabaja en Batavia gaf zich reeds in Indië veel moeite voor

(1) Prof. S. Keijser leverde van 1856–58 eene zeer verkorte uitgave van Valentijns werk.

het opsporen van bronnen en het verkrijgen van inlichtingen aangaande de geschiedenis der Oost-Indische kerk. Ook gedurende zijne verlofstijden in 1865 en '73, in Nederland doorgebracht, was hij onvermoeid in nasporingen. Zoo mocht het hem gebeuren van Mevrouw de Wed. Millies, geb. Strick van Linschoten de nagelatene bescheiden van den Professor, waartoe behoorden diens aanteekeningen en copiën van belangrijke stukken, ten gebruike te ontvangen.

„Ik was toen", zoo schrijft hij met mijn verhaal betreffende de Indische kerk gereed, maar heb het daarna geheel overgewerkt, daarbij een ruim gebruik makende van de rijke nalatenschap van dezen veelzijdigen en grondigen geleerde, zoodat mijn werk eene zeer aanzienlijke uitbreiding verkreeg." Wie, zoo als steller dezes, in de gelegenheid geweest is, het eerste handschrift in te zien heeft zich daarvan kunnen overtuigen en zeker daardoor den moed en de taaie volharding van den Schrijver op hoogen prijs leeren stellen.

Doch men moet hem bewonderen, als men weet, dat hij ten slotte door het lezen van veel, doorgaans onduidelijk schrift, volslagen blind geworden was en toch volhardde, niet rustende voor hij zijn doel bereikt had.

Meende de Schrijver in zijn eerste werk zich te moeten bepalen tot de dagen der Compagnie, in zijn Biographisch woordenboek leverde hij eene naamlijst van de Indische Predikanten tot op onzen tijd. Valentijn had nog al eens de gewoonte de Predikanten als taalkundigen en niet-taalkundigen te onderscheiden. Van de laatsten was niets te verwachten voor de Evangelieverbreiding onder niet-christenen. Onder de eersten waren vlijtige beoefenaars van de Indische talen, Bijbelvertalers, schrijvers van godsdienstige leerboeken, maar vooral getrouwe arbeiders,

die zich vaak op bezoekreizen aan de Indische gemeenten veel moeite en ontberingen, zelfs minachting en smaad hadden te getroosten en niet zelden in levensgevaar verkeerden. Men sla het woordenboek op, en zal van die achtingswaardige mannen min of meer uitvoerige levensbeschrijvingen vinden, waarbij zeer te waardeeren is, dat de Schrijver getrouw zijne bronnen opgeeft. Het zou mij te ver voeren wilde ik hier de voornaamste van die mannen noemen, zoo als zij in de Molukken, op Formosa, op het vaste land van Indië, op Ceylon werkzaam waren; zij zijn ook gemakkelijk in het met zorg bewerkte boek te vinden, als men iets wil weten van dezen of genen, dien men in de zendinggeschiedenis vermeld vindt.

De Schrijver heeft onder de Predikanten opgenomen de zoogenaamde hulppredikers. Het ware te wenschen, dat dit woord nooit gebruikt ware. Het geeft aanleiding tot valsche voorstellingen, is naar de gewone beteekenis niet te verdedigen. De zendeling kan belast worden met den dienst van eene bestaande gemeente; doch dan treedt hij daar zelfstandig op, niet als hulp van een' Predikant. Zoo diende Jozef Kam op Ambon; doch daar hij zendeling in zijn hart bleef, trok hij zich voornamelijk de niet-christenen aan. Zoo was het ook met le Bruin te Koepang (Timor). Heymering, die andere aspiraties had, gedroeg zich als Predikant. Höveker fungeerde op Ternate geheel als Predikant. Zoo werd Hellendoorn belast met den dienst te Menado, doch daar hij zich steeds zendeling gevoelde, werkte hij als zoodanig onder de heidenen in de Minahassa. Na zijn overlijden namen de zendelingen bij beurten dien dienst waar, tot zij al het lastige en gebrekkige daarvan ondervindende verzochten, dat een hunner, Linemann, zich te Menado zou vestigen. Sedert diens dood werden daar Predikanten (DD. Rogge, Wieland, Verhoeff, achtereen-

volgens) door het Indisch kerkbestuur aangesteld, wien ten onrechte het toezicht op de zendelingen en de Inlandsche gemeenten werd opgedragen, hetgeen eerst zin verkreeg toen die zendelingen als „hulppredikers" in het kerkverband werden opgenomen.

Genoeg: de Heer Tr. de Bruijn nam dezulken ook in zijne Naamlijst op. Mijns erachtens had deze dan ook met de namen der zendelingen, als Evangeliedienaars moeten vermeerderd zijn. De hulpprediker moet zendeling blijven; treedt hij op als Predikant, dan doet hij zijn heilig ambt te kort, en het schijnt, helaas, dat de voorbeelden daarvan in dezen tijd niet ontbreken.

Doch reeds te veel hierover. De Schrijver zal er tegen opgezien hebben aan zijn werk zooveel uitbreiding te geven; maar toch Adr. de Mey, J. J. Meijer, Pz. de Melho, Ph. de Vriest en anderen waren verbonden aan de Seminariën te Colombo en te Jaffanapatnam als rectors of onderwijzers; Gützlaff heeft nooit predikantsdienst vervuld.

Eene zonderlinge vergissing komt voor in de artikelen Graafland. N. Graafland is de bekende zendeling van ons Genootschap, wiens werk „de Minahassa" door den Schrijver hier en daar wordt vermeld. E. W. G. Graafland is zijn zoon, H. Graafland zijn broeder, die niet op Amboina, maar op Ceram (te Amahey), stond.

Doch ik waag mij niet aan correcties, waartoe het mij ook aan lust en tijd zou ontbreken. Mijn doel is, de werken van Ds. Troostenburg de Bruijn aan te bevelen als bronnen voor de kennis van de Evangelieverbreiding en dus van de zending.

De Heer de Bruijn heeft zich veel moeite moeten getroosten om uitgevers te vinden voor zijne werken, vooral omdat men vreesde geen voldoenden aftrek te zullen vinden, als beperkt binnen de grenzen van een klein

publiek. Moge dit publiek ze waardeeren en de Schrijver zich ten slotte over de uitkomst hebben te verblijden. Het ga hem, den getrouwen arbeider, wel!

---

2. E. NYLAND *Zendingskaart van Nederl. Oost- en West-Indië.*

Van DENZELFDEN: *Zendingskaart van Oost- en West-Indië schaal 1: 5600000 (kleine uitgaaf).*

Het Comité der Zendingsconferenties was reeds in eene van zijne eerste vergaderingen er op bedacht voor de studie der zending in onze Indische bezittingen hulpmiddelen te leveren. In de eerste plaats werd gedacht aan kaarten en prentvoorstellingen.

Er bestaan zeer goede kaarten van Nederl. Oost-Indië: van de Militaire academie, ofschoon reeds verouderd, van Serné, van de Geest, vooral het fraaie stel kaarten van Stemfoort en ten Siethoff.

Doch terwijl deze allen goede diensten kunnen bewijzen bij de behandeling der aardrijkskunde, voor de zending ontbreken daarop de meeste plaatsen waar zendingposten gevonden worden, als doorgaans van weinig beteekenis voor de algemeene aardrijkskunde.

Het Nederlandsche zendelinggenootschap nam in dit Tijdschrift verscheidene kaarten op van zijne afzonderlijke zendingen; ook de Nederlandsche Zendingsvereeniging en het Rijnsche Genootschap leverden kaartjes; in L. J. van Rhijn's Reis door den Indischen archipel (1851) komen er voor; doch behalve, dat die kaartjes moeilijk afzonderlijk te verkrijgen zijn, ontbreekt daaraan het onderling verband.

De Heer E. Nyland, hoofdonderwijzer aan eene der scholen van de Marnixstichtingen te Utrecht, bood in 1889 het Comité eene groote kaart, op de schaal van 1 : 2300000

aan, die na vele aanvullingen en wijzigingen, met ondersteuning van het Comité, en de verschillende Genootschappen en Vereenigingen, door den Heer C. H. E. Breijer in 1891 werd uitgegeven, zoo als wij haar thans bezitten. (1)

Die kaart is bestemd voor klassikaal onderwijs. Zij bevat kartons van Nederland, ter vergelijking van de grootte, Java, de Ambonsche eilanden met Ceram, Batavia, Suriname en Paramaribo, terwijl eene afzonderlijk uitgegevene Toelichting het overzicht vergemakkelijkt.

Door kleuren zijn de verschillende Genootschappen en Vereenigingen aangewezen. Men vindt er op aangewezen de Residenties, de groote wegen, de stoomvaartlijnen der Koninklijke paketvaart, de namen van zeeën, landen, eilanden en voorname steden. Kortom zij biedt alles aan wat bij het onderwijs en de bespreking van de zending in Nederl. Oost- en West-Indië gevorderd wordt.

De tweede, bijzonder nette kaart, is eene reproductie van de eerste op kleine schaal, zoodat zij zich in de huiskamer laat gebruiken. Deze is nog vermeerderd met twee kartons: de Battak-landen (Rijnsch Genootschap) en de Minahassa.

Behoeven wij meer te zeggen om de verdiensten van des Heeren Nylands werk te doen uitkomen? De zendingvrienden zijn hem en zijn' Uitgever daarvoor warmen dank verschuldigd. Moge het gebruik en daarmede nauw samenhangend debiet alleszins aan de verwachtingen beantwoorden! (*Vervolg later*).

(1) Zie: Nederl. Zendingstijdschrift, vierden Jaargang, blz. 61 e.v.